

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü  
Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi

**VANKULU SOSYAL ARAŞTIRMALAR  
DERGİSİ**

**ISSN: 2630-600X**

**ULUSAL HAKEMLİ DERGİDİR**

---

**YIL/YEAR: 2019 - KIŞ/WINTER - SAYI/NUMBER: 4**

---

**Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü  
Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi**

**Ulusal Hakemli Dergi, Yıl 2019 Sayı: 4**

**VANKULU SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ**

**Sahibi/Owner**

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına  
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR

**Editörler/Editors**

Doç. Dr. Tahir ZORKUL  
Doç. Dr. Abdullah DUMAN  
Arş. Gör. Yunus ÖZDURĞUN

**Tercüme ve Dil Editörleri/Translation and Language Editors**

Dr. Öğr. Üyesi Sezen ARSLAN (İngilizce)  
Dr. Öğr. Üyesi Zeki EDİS (İngilizce)

**Yayın Kurulu/Editorial Board**

Prof. Dr. Abdulmecit CANATAK- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Prof.  
Dr. Ahmet BURAN- Fırat Üniversitesi  
Prof. Dr. Bünyamin KOCAOĞLU- Ondokuz Mayıs Üniversitesi Prof.  
Dr. Halil IŞIK- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Prof. Dr. Mehmet AYGÜN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Prof. Dr. M. Şirin ÇIKAR- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Prof. Dr. Mesut AYDIN- İnönü Üniversitesi  
Prof. Dr. Nuri GÖMLEKSİZ- Fırat Üniversitesi  
Prof. Dr. Recai KARAHAN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Prof. Dr. Salahaddin BEKKİ- Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi  
Prof. Dr. Salim CÖHCE- İnönü Üniversitesi  
Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN- Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi  
Doç. Dr. Abdullah DUMAN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Doç. Dr. Bekir KOÇLAR- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Doç. Dr. Murat ÖZTÜRK- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Doç. Dr. Ömer OBUZ- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Doç. Dr. Rahmi TEKİN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim TUFANTOZ- Van Yüzüncü Yıl  
Üniversitesi Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SAĞ- Akdeniz Üniversitesi  
Dr. Öğr. Üyesi Sait EBİNÇ- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

### **Danışma Kurulu/Advisory Board**

- Prof. Dr. Abdulmenaf TURAN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Prof. Dr. Ali Fuat DOĞU- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Prof. Dr. Bayram KODAMAN- Emekli Öğretim Üyesi  
Prof. Dr. S. Cem ŞAKTANLI- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Prof. Dr. Cesur PEVLEVAN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Prof. Dr. Hasan BABACAN- Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi  
Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Prof. Dr. Mehmet AYGÜN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Prof. Dr. Mehmet DEMİRTAŞ- Bitlis Eren Üniversitesi  
Prof. Dr. Necdet HAYTA- Gazi Üniversitesi  
Prof. Dr. Rafet ÇAVUŞOĞLU- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Prof. Dr. Reha SAYDAN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Prof. Dr. Salim CÖHCE- İnönü Üniversitesi  
Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN- Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi  
Prof. Dr. Zeki TAŞTAN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Doç. Dr. Beşir MUSTAFAYEV- Siirt Üniversitesi  
Doç. Dr. B. Cercis TANRITANIR- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Doç. Dr. Ferit İZCİ- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Doç. Dr. M. Akif ARVAS- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Doç. Dr. Suvat PARİN- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Doç. Dr. Tamer BALCI- The University of Texas, ABD  
Doç. Dr. Zafer KANBEROĞLU- Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

### **Sekreteryas/Secretary**

Murat ÇABAZ

### **Dizgi-Baskı/Print-Composition**

Baranoğlu Ofset Matbaacılık

Tel: (0432) 215 94 06 VAN

baranogluofset@hotmail.com

### **Yazışma Adresi/Correspondence Address**

Doç. Dr. Ömer OBUZ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/VAN

Tel: 0432 225 11 17- 0432 225 10 24 /2002- Fax:0432 225 10 52

İleti Adresi: <http://dergipark.org.tr/yyuvasad>

### **Baskı Yılı/Date of Publication**

**2019**

**DİL VE EDEBİYAT / LANGUAGE AND LITERATURE**

**Araştırma Makaleleri/ Research Articles**

**Arş. Gör. Dr. İrfan POLAT**

Kemik Folkloru

*Bone-Lore*

7

**Hülya BOZ**

Klasik Türk Şiirinde Karınca

*Ant in Classical Turkish Poetry*

27

**FELSEFE / PHILOSOPHY**

**Araştırma Makalesi/ Research Article**

**Selahattin AYDAR**

Wilhelm Von Humboldt Düşüncesinde Bireysellik-Özgürlük İlişkisi ve Devletin Müdahalesinin Sınırları

*The Relationship Between Individuality and Freedom in The Thought of Wilhelm Von Humboldt and The State's Intervention Limits*

57

**GÜZEL SANATLAR / FINE ARTS**

**Araştırma Makaleleri/ Research Articles**

**Dr. Öğr. Üyesi Rahşan Fatma AKGÜL**

Stop- Motion Tasarım Süreçleri

*Stop-Motion Design Processes*

71

**Mustafa AYAZ**

**Yusuf HAN**

Claude Monet'nin Doğaya Bakış Açısının İncelenmesi

*Investigation of Claude Monet's Perspective on Nature*

89

**PSİKOLOJİ / PSYCHOLOGY**

**Araştırma Makalesi/ Research Article**

**Mesut OBUZ**

**Dr. Öğr. Üyesi Engin EKER**

Ergenlerde Korku Düzeyi ile Sosyodemografik

Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

*Investigation of the Relationship Between Fear Level and Sociodemographic Variables in Adolescents*

107

## **SANAT TARİHİ / HISTORY OF ART**

### **Araştırma Makalesi/ Research Article**

**Öğr. Gör. Işlay KONAK**

Kastamonu Adil Bey Türbesi Restorasyon Geçmişi ve  
Mevcut Korunma Durumu Hakkında Bir Değerlendirme  
*An Evaluation on The Past Restoration History of Kastamonu  
Adil Bey Tomb and The Present Protection Status*

127

## **SOSYOLOJİ/ SOCIOLOGY**

### **Araştırma Makalesi/ Research Article**

**Dr. Mehmet Baki BİLİK**

**Merve Nur CENGİZ**

**Neslihan KURT**

Toplumsal Cinsiyet Roller ve Kadına Yönelik Şiddet Konusunda  
Lise Öğrencilerinin Tutumları  
*Attitudes of High School Students About Gender Roles and  
Violence Against Women*

143

## **TARİH / HISTORY**

### **Araştırma Makaleleri/ Research Articles**

**Fatma Eylem ÇOBAN**

Millî Mücadele Dönemi Sonrasında Kalkınma Hamleleri ve  
İş Adamları İle İlişkiler (1923-1929)  
*Relations With Development Movements and Business Man  
After The National Struggle Period (1923-1929)*

161

**İbrahim Hakkı EROĞUL**

Türk Basın Hayatında İslamcı Bir Yayın Olarak  
Sebil Gazetesi (1976-1992)  
*Sebil Newspaper as an Islamic Publication in  
Turkish Press Life (1976-1992)*

185

**Pınar TOKAŞ**

Fedai Dergisi'nde Dış Türkler  
*Foreign Turks in the Fedai Magazine*

211

**Yayın İlkeleri**

227

#### 4. SAYI HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THE 4'TH ISSUE

Prof. Dr. Oğuz DİLMAÇ	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Orçun İMGA	Polis Akademisi Başkanlığı
Prof. Dr. Zahir KIZMAZ	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Recep TAŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. M. Zeki DUMAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Eren RIZVANOĞLU	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Gökçen ŞAHMARAN CAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Serkan İLDEN	Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Nesrin AKÖREN	Maltepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ferit YÜCEBAŞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fırat İLİM	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gaye Zeynep ÇENESİZ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZALPER	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nur OKUTAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsa IŞIK	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer DEMİRBAĞ	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sezen ARSLAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selda TUNCER	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ş. Güliz KOLBURAN	İstanbul Aydın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Resul BABAOĞLU	Siirt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Resul YAVUZ	Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi
Dr. Habip ULUÇAY	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi,  
Sayı/Issue: 4 – Sayfa / Page: 7-26  
ISSN: 2630-600X VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info  
Geliş/Received: 10.08.2019  
Kabul/Accepted: 24.10.2019  
Araştırma Makalesi / Research Article  
Kış/Winter, 2019

## KEMİK FOLKLORU

### *BONE-LORE*

**Arş. Gör. Dr. İrfan POLAT**  
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Eğitim Fakültesi  
ORCID: 0000-0002-9870-5951  
irfanpolat@yyu.edu.tr

### Öz

Tükürük, kan, saç ve tırnak gibi, kemik de büyüde, halk inanışlarında ve halk hekimliğinde kullanılan insan ve hayvan vücudunun parçalarından biridir. Kemikler, etrafı etle sarılmış vücudun temel yapısı olarak ele alındığından, ruhun kendisi veya ruhun bulunduğu yer olarak değerlendirilirler. Vücudun büyük bir kısmının ve etin çürümesinin aksine, kemik çürümez ve bu sebeple de dünyanın yaratılışı çoğunlukla kemikle ilişkilendirilir. Dünyanın pek çok yerinde halk inanışlarında, halk hekimliğinde, efsanelerde, destanlarda ve masalarda kemik folkloruna ilişkin numuneleri görmek mümkündür. Halk muhayyilesinin farklı üretim alanlarını kapsayan sözlü anlatımlar ve günlük hayatın çeşitli safhalarında kullanılan pratik, uygulama ve inanışlar, bu nazarla “kemik” etrafında değerlendirildiğinde kadim bir bilgi açığı çıkmaktadır. Bu bilgi, hâlihazırda deformasyonunu ve gelişimini sürdürmekte, dolayısıyla değişmeye ve dönüşmeye devam etmektedir. Bu çalışmanın amacı da kemik folklorunu farklı kültürlerde ele almak ve dolayısıyla da insanlığın ortak geleneklerinden birini ortaya koymaktır. Böylelikle folklorun bir araya getirme özelliği de vurgulanmış olacaktır. Bu suretle kemik etrafında şekillenen halkbilimi unsurlarından yola çıkarak “kemik folkloru” teriminin alana kazandırılması hedeflenmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Kemik Folkloru, Halkbilimi, Halk İnanışları, Anlatılar, Halk Hekimliği.

**Abstract**

Bones just as saliva, blood, hair and nails, they are parts of human and animals that are used in magic, folk beliefs and folk medicine. Since bones are the main structures of the body covered with the flesh, they are considered as the nest of the soul or the soul itself. Unlike rotting of the flesh and most of the body, bones don't molder and for this reason creation of the world is based on it. It's possible to see samples of folklore of bone in folk beliefs, medicine, legends, epics and folk tales all around the world. By examining oral genres, applications, practices and folk beliefs are departments of folklore and reflections of folk imagination used in different stages of life, it's possible to see the ancient knowledge that gathered around bone. The knowledge deforms and also develops, so continues to change and transform. This study aims to handle bone-lore from different cultures and thus to emphasize one of the common customs of human race. It's aimed to put forth the term "bone-lore" with the help of components of folklore based on bone.

**Keywords:** Bone Lore, Folklore, Folk Beliefs, Narratives, Folk Medicine.

**Introduction**

Beside folklore's national feature and functions which unite people and build collective consciousness. Human race come together through folklore even if they don't even know about a common ritual or belief. At that point bone lore can be considered as one of the elements of common rituals of beliefs or the mentioned collective consciousness. Folk beliefs, practices, rituals and narratives based on bone or include it will be handled to demonstrate the importance of bone in folklore. Because of not explaining the components of folklore which shaped around bone, findings won't be handled with the aspect of any spesific method.

The word "kemik" is used for bone in modern Turkish but in Anatolia "gömük, kömük, kemuk, kemug, gimuk" are also used. In Azerbaijani "sümük", in Bashkir Turkish "höyäk", in Kazakh Turkish "süyek", "sök" in Kirghiz Turkish, "süyäk" in Uzbek Turkish, (similarly söyäk in Tatars) "sünk" in Turkoman, "üstihan, sönäk and süyäk"<sup>1</sup> in Uigur are used for bone. (Ercilasun and others, 1991: 464-465) For Ismet Zeki Eyuboglu, the word "kemik" is derived from Sanskrit "emuka, yamaka" which also mean bone. (Eyuboglu, 1966: 366) In contrary to Eyuboglu, Sir Gerard Clauson bases "kemik" the word "kom" which means to "gnaw" in Sanskrit (kemir- in old Turkish). (Clauson, 1972: 723)<sup>2</sup> In addition, "kemki" means human

---

<sup>1</sup> The word "üstihan" is derived from Persian.

<sup>2</sup> Comp. in Mongolian gnaw means "kemki" and "kemeli" but bone means "yasu".



skull in Anatolia folk medicine. (Öztek, 2006: 86) In *Dîvânü Lugâti't Türk*, the first dictionary of Turkish in 11<sup>th</sup> century, the word 'bone' means 'süngük'. (Mahmûd el-Kâşgarî, 2005: 302)

The word bone was used as boon in Middle English (1100-1500) The variations of the word are as following: In Iceland "bein", in Swedish "ben", in Denmark "been", in Old High Germany "pein, peini. The word is always connected with the festival bonfire in etymological dictionaries (Skeat, 1888 70; Klein, 1966: 185) As Onian records, bonfires were made of bones to produce fertility and luck (Onians, 2000: 268) For Isabol E. Williams, bonfires on spesific days, goes back to the old Celtic region. The power to make fire was the main difference between humans and animals. Fire itself was sacred and it didn't only provide heat and light but also protected people against evil. (Williams, 1991: 15)

### **In World Culture**

As Berber reports, Pausanias the Greek travel writer of 2<sup>nd</sup> Century tells about painting of the demon Eurynomus. The demon eats all flesh of corpses leaving only their bones. (Berber, 1988: 116) Moreover, Berber has analyzed about bone folklore and found that the vampire has no bones, but is a sack filled with blood and comes into being when the devil pulls the skin off a particular corpse and blows it up. To prevent that, they wound the bodies of people who are believed to become vampires (If the skin should inflate, the air would escape). In Balkans, it is expected to be reduced after a few years nothing but bones remains, the remains are dug up for one last ceremony. After this they are disposed of once again, sometimes placed in an ossuary, sometimes reburied. As he quotes from Peter Metcalf in Borneo (an Island in Asia) as the body rots away to leave dry bones, the soul is transformed slowly into spirit form. (Berber, 1988: 158; 162; 164; 169) As known, there are several ways of generation of vampires cases. Cases of suicides buried in consecrated ground; violent death; improper burial; disproportionate mourning; being born with a caul. Locke-Vaughan and Greenhill says that sometimes vampires come back from the death to have sexual relations with their partners (especially for wives). If someone is pregnant, the child borns without bones. (Locke-Vaughan-Greenhill, 2009: 673)

Slenderman is one of the recently believed demons; but there are lots of stories about it. Chess and Eric quotes following story: Once upon a time, there were little twin girls, Stela and Sorina-who were so brave. They had no fear of the dark, spiders and other crawling things. Where other young ladies and even young boys

would cower, Stela and Sorina would walk with their heads held high. They were good girls, obedient to their mother and father and to the word of God. They were the best children a mother could ask for. One day, Stela and Sorina were out with their mother gathering berries from the forest. Their mother bid them stay close to her, and they listened, as they were good children. The day was bright and clear, and even as they walked closer to the center of the forest the light barely dimmed. It was nearly bright as noon when they found the tall man. The tall man stood in a clearing, dressed as a nobleman, all in black. Shadows lay over him, dark as a cloudy midnight. He had many arms, all long and boneless as snakes, all sharp as swords, and they writhed like worms on nails. He did not speak, but made his intentions known. (Chess and Eric, 2015: 27) In Chinese folklore, there's a well-known demon / tale named as White-Bone Demon which tries to eat a monk. (Yuan, 2006: 152)

The importance of bone folklore can also be seen in fairy lore, too. Ashliman recorded a tale the "*Thieving Fairies*" in which a wife finds a bag full of bones: Next morning, his wife went out to the shed, and saw that the diamond was for all the world as wisht a looking creature as Facey—nothing but a bag of bones, all the flesh gone, and half a rick of wood was gone too, but the fireplace was piled up three feet high with white wood ashes. The farmer determined to watch on the third night; so he hid in a closet which opened out of the parlor, and he left the door just ajar, that he might see what passed. (Ashliman, 2006: 127)

In one of the folktales told in Anatolia tells about a girl who marries with a demon dervish. His house is full of bones and animal corpses and the pray nibbles bones of animals (Şimşek, 1990: 588). Another folktale recorded from Erzurum bases on the same thing: Dervish eats human bones (Seyidoğlu, 1975: 188).

According to British archaeologists, if people cut the meat from the bones of their dead enemies, this shows the reason why they eat meat. However, the Caribs people—whose name is derived from the word 'cannibal', believe that the dead person can't go land of souls without flesh. The reindeer may have been intended also to accompany the dead into the world of the spirits. In Lapp belief, a new reindeer could be created from the bones of the old. (Berber, 1988: 172; 42) As Önay recorded from the folktales of Van in Turkey, cannibals don't have bones, vessels or foots. (Önay, 1995: 294)

In Nebraska, it's believed that the the first man who walks across the threshold of the door above which the lucky part of a wishbone has been placed will be the future husband of the one who

put it there (Welsch, 1967: 268). Another example of folk-medicine based on bone is as the following: Walk in the woods until you find the bone of an animal. Rub the bone carefully over the wart with the side which is next to the ground. Then dig a hole in the ground and bury the bone. When it decays the warts will disappear. Rub the wart with a bone which you find under a tree. You must hunt until you find the bone under a tree, then after rubbing the wart with it, put the bone back in its identical position. Pick up a bone from the ground and rub the warts with it. Then throw the bone backwards as far as you can. Do not look back at bone and your warts will come off. (Welsch, 1967: 348) There's also a practice about tiger bones. As Nobrega and Rosa records, tiger bone was said to have the properties of warding off harmful air, killing evil pathogens, stopping convulsions, and curing carbuncles and ulcerative scrofula. Tiger bone is also most valued treatment for various conditions such as rheumatism. (Nobrega and Rosa, 2013: 9; 190) In Buddhist temples, the hair, feathers and bones of the creatures in bodies that the great teacher inhabited have been preserved as relics. (Logeman, 1917: 58)

As Simpson and Roud reports in England and Scotland from the 19<sup>th</sup> century burning the bones will hurt them. (Simpson and Roud, 2000: 29-30) In *American Indian Myths and Legends* published by Erdoes and Ortiz, in a myth named as "Corn Mother" a woman asks her husband to kill herself and create the known world by covering the world with her blood and flesh. She says "take my bones, gather them up, and bury them in the middle of this clearing. Wait seven moons and then come back, and you will find my lesh there, flesh given out of love, and it will nourish and strengthen you forever and ever. The husband does what she says and after seven months they saw the world covered with tall, green, tasseled plants." (Erdoes and Ortiz, 1984: 13) In the same book there are two more myths/tales based on bone folklore. The first one is *Creation of Animal People* in which the earth is alive but has been changed. The soil is her flesh, the rocks are her bones, the wind is her breath, trees and grass are her hair. She lives spread out and people live on her. When she moves, we have an earthquake. (Erdoes and Ortiz, 1984: 14) The second tale is called

People Brought In a Basket: Kumush, Old Man of the Ancients, went down with his daughter to the underground world of the spirits. It was a beautiful world, reached by one long, steep road. In it were many spirits—as many as all the stars in the sky and all the hairs on all the animals in the world. When night came, the spirits gathered in a great plain to sing and dance. When daylight came, they returned to their

places in the house, lay down, and became dry bones. After six days and six nights in the land of the spirits, Kumush longed for the sun. He decided to return to the upper world and to take some of the spirits with him to people his world. With a big basket in hand, he went through the house of the spirits and chose the bones he wished to take. Some bones he thought would be good for one tribe of people, others for another. When he had filled his basket, Kumush strapped it to his back and together with his daughter started up the steep road to the upper world. Near the top he slipped and stumbled, and the basket fell to the ground. At once the bones became spirits again. (Erdoes and Ortiz, 1984: 109)

In *Archeology and Folklore*, Amy Gazin-Schwartz and C. J. Holtorf gives details about soul and its relation with bones. The souls are usually inactive though they may sometimes haunt a particular location. However, when the bones are disturbed the results can be severe: It is said that the person may suffer from trauma, misfortune, illness or even death. In spite of this prescription, if there is a particularly important reason, any bones in the location being dug may be simply ignored. However, the particular person who disturbs them may feel perturbed later. If they do so, it is held that reburying the remains may redress the grievance. (Gazin-Schwartz and Holtorf, 1999: 140-142)

In motif 720 of *The Types of The Folktale* by Antti Aarne and Stith Thompson, the tale named as *My Mother Slew Me; My Father Ate Me; The Juniper Tree*” tells about a kid who is killed by his stepmother and eaten by his father unwittingly. A tree grows up from the bones of the child and a bird on the tree tells about the murder. (Aarne and Thompson, 1961: 249-250) Variations of the same folktale can also be seen in folktales of Turkey and Turkish World. But in those folktales there are always two children who escape or just die. The same motif recorded by Aarne and Thompson can be seen in Turkish World epics. Instead of his parents, the child killed by an enemy, turns into a tree or bird and tells about the murder. There’s no cannibalism in motif of Turkish World epics. Thus, the child kills his enemy with the help of another hero. The *Singing Bone* recorded as 780 in *The Types of The Folktale* is another tale based on bones. A girl is murdered by his brother and an shepherd makes a flute from her bones. By playing the flute it tells about the murder. Likewise, the same motif in Turkish folktales can be seen in a different way: Flute is made of plants where the girl is buried. (Taner, 1995: 60; Arslan, 2017: 426)

An Eskimo tale of *The Eagle and Whale Husbands* which is known all from Greenland to Siberia, tells two girls playing with bones of an eagle and a whale. The girls are carried off by those animals and abducted. The girl kidnapped by the whale escapes by herself and the other one is rescued by her brothers. (Garry and El-Shamy, 2005: 383-384)

In Hawaii, there are three terms used for people: Kanaka Maoli (true people), Kanaka Oiwī (bone people) or 'Oiwī Maoli (true bone). In pre-Christian times, the body is placed in a hut away from the house while in later times, the body is kept in the house facing toward the door. Traditionally, often a relative chooses to remove the organs and flesh from the decaying corpse to preserve the iwi, or bones, which is where the 'uhane, spirit is believed to dwell. Because one, such as a kahuna, or ritual priest, or an enemy, could enslave a purloined bone to do good or evil, the bones are wrapped in a bundle and taken to a secret place where the 'aumakua are believed to live the life of the spirit. (Jonathan and Nadeau, 2011: 922; 946)

Hatfield reports that human skull is used as physical remedy in folk and official medicine all around the world. In Wales (UK) in 19<sup>th</sup> century there's a well-known story about miner's wife who asks a small portion of skull from a local sexton. The skull is powdered and used for epilepsy. In Scotland, man skull was used for female patients and woman skull was used for male one. Hatfield also says that in Scotland drinking from a skull of a suicidal were recommended for epilepsy and insanity. In North America, a piece of human skull was used for the same disease. (Hatfield, 2004: 309) In northern Europe, bone-throwing is one of the ancient customs of hurling gnawed bones. As recorded in Funk & Wagnalls Dictionary, the trick was to catch the bone/bones in mid-air and throw it/them back so that no one was injured. In Scandinavia, the custom was considered as sport, punishment and insult. (Leach, 1949: 155)

In Germany, putting the bones of a dead person together brings him/her to life. Same motif can be seen in German folktales, too. (Naithani, 2014: 49) Similarly, in Altai epics, putting all bones of dead hero together and applying a special medicine (which is taken from a mythical being) brings hero back to life. (Dilek, 2001) In Russian folk beliefs, hallowed bones traditionally are considered as clean and prophylactic to the unclean force. (Ivantis, 1989: 96)

As known there are lots of myths about creation of earth based on bones. In Greek and Rome, oral tradition as Anderson tells, bones, the hardest part of the human body transform into the hardest part of the earth, stones. The story of Deucalion and Pyrrha has the bones of

Mother Earth, stones, cast behind them to repopulate the human race; the bones of Atlas turn to stone, as does the skeleton of Echo. In recent years, it has proved possible as never before to make a link with the progress of modern paleontology. There had been a tendency through most of the twentieth century to regard accounts of giant bones in antiquity as purely fanciful and to judge reports of evidence in terms of mythological stories about dragons, monsters, and the like. However, it is the service of Mayor to emphasize the genuine archaeological dimension to the evidence and indeed to note its part in the generation of monster myths themselves. This can be seen in the Elder Pliny's account of a Triton (Anderson, 2006: 166)

In Alaska, there's a folktale (Faithless Wife) about a man who plays with the bones of the dead so that he may obtain power of a witch and destroy his faithless wife and her lover. It's believed that Kushtaka, one of the most fearful demons of Alaska, was scared of dog bones. So that women of villages worked all day to weave the bones of dogs into a rope to catch Kushtaka. (Pelton and Hacqueline, 1992: 23; 153)

*How the Poor Boy Got the Wife He Wanted* is a folktale of Texas which tells a girl wishing to find one of her brother's bones. She promises to marry the man who finds a bone of her brother. (Boatright-Hudson and Maxwell, 1998: 228) Porteus tells about burial on trees in *The Forest in Folklore and Mythology*. He says that people would place their dead bodies on a tree instead of interring. Thus, parts of the dead could be spread on the world. (Porteous, 2002: 98)

In *The Blacksmith and the Demon* a Pagan tale, an old lady is thrown to furnace fire and she was burnt up until only her bones were left. When the coachman returned with the two buckets of milk, he emptied them into a tub and tossed the bones in too. There was a bubbling, then after a minute or two the lady emerged from the milk alive, young, beautiful and new. (Jennings, 2014: 54-58)

Bones are also used for folk entertainments. In Macedonia, a fowl's skeleton is used for entertainment with a game called Yadis or Remembrance (it's known as Lades in Turkey). It is still called in some parts of England and Ireland, wishing-bone of the fowl is picked out, and two persons take hold of it, each gripping one arm with his little finger and tugging until the fork has snapped. From that moment, the two parties are careful not to accept any object handed by one to the other, without saying Yadis." He who is the first to forget forfeits something agreed upon beforehand. It is a wager, or rather a trial of rival memories. (Abbot, 1903: 98)

For Varner, ancient people believed that they could make the dead people pass through the otherworld by putting their bones into holed stones. This seems like they considered holed stones as portals. (Varner, 2004: 14) In Britain folklore, Blue Ben is the name given to a dragon who once lived in Somerset. He built a stone causeway from the entrance of his lair to the sea so that he could go swimming when he found his cavern too hot. Unfortunately for Blue Ben the Devil caught him one day and from time to time harnessed him to use as a mount for riding through the streets of Hell. The dragon hated this because of the intolerable heat. One day, when he was hurrying along his causeway to cool off he slipped and fell into the mud below and was drowned. In the 19<sup>th</sup> century the fossilized bones of an ichthyosaurus were unearthed near Glastonbury, which local people were ready to claim proved the truth of the Blue Ben legend. (Alexander, 2013: 26) In a Native American (Caddo) legends named as *The Twins*, two children find bones of the Medicine-Man's wife but one finger missing. They pile the bones together and cover them with buffalo calfs hide and shot an arrow trough her. Thus the woman comes back to life. (Lankford, 1987: 169)

Siikala says that in Finland like in any other countries, hunting rituals are turned into sacrificial ceremonies. In hunting rituals from northern Eurasia to North America which ended by returning the bones of slaughtered animals, were repeated whenever a large or rare game animal was killed. (Siikala, 2002: 25-26) In Brazilian folklore, the God Jurupari's bones are seen as Paxiuba tree (*Socratea exorrhiza*) which came about from a child's ashes. The God forbade women to see the musical instrument made by that tree. Should a woman accidentally happen to see them she is at once poisoned, and whenever the women happen to hear the "Jurupari music" during festivals they at once conceal themselves until the danger is past. (Porteous, 2002: 162)

### **In Turkey And Turkish World**

In Elazig, its believed that the dead is free of cerement in someone's 7<sup>th</sup> day of dead and for this a coach is sacrificed. People came to the dead's house and eat the food. If the dead is foster-child, a few children are invited to house and they drink milk (Kilic, 2012: 57). As Sedat Veyis Örnek tells in *Turkish Folklore*, on 40<sup>th</sup> day of being undersoil halvah, water and a dinner are served to people. Quran and a prayer called "forty prayer" are read. Rituals that are done on 52<sup>nd</sup> day of undersoil are based on the believe that bones and flesh seperate. There's a specific belief on 52<sup>nd</sup> day of undersoil that nasal



bone of the dead falls apart and dead suffers. (Örnek, 2000: 220) For Khazars when someone is about to die, his/her bones know it and his behaviors change. As it's known there are lots of way to determine gender of a baby in Turkish World. Needle and thread practice is used in Azerbaijan, Nakhchivan and Erbil through Nevruz by young girls. In these regions a bone fish which looks like a cross is throwed through back of the bride. If inner part of the bone looks upside, it's believed that the gender of the fetus is female. (Kalafat, 2002: 39)

In epic of Ural Batır, the most known epic of Bashkirs, Ural's body composes the world and his bones turn into gold and silver. (Atnur, 1996). For Uranhaytars, souls of good people go to God's Landing, to the sky and bad ones go to Erlik's Landing to undersoil. There are layers of sky and undersoil. People are classified as black bone, middle one and white bone by Tarbagatays who live in Xinjiang Uygur Autonomous Region. Anklebones and ribs are used for fortune-telling by Circassian. Likewise Karachays and Balkars future tellers use scapula of sheep. (Kalafat, 2006a: 101; 307; 397) As Radloff recorded *From Siberia*, there is a well-known fortune-telling among Kazakhs. According to this, the scapula of a sheep is held on fire and fortune-teller looks movements of the bone. In addition to this, place of a lost horse or anything and enough hints to chase a thief is determined by looking the scapula. Scapula used for fortune telling should be cleaned in specific times, flesh of it shouldn't be bit with teeth and cartilages shouldn't be cut with a knife. Finally, giving scapula to a dog brings bad luck. If one will, specific prayers must be done. (Radloff, 1956a: 483)

In Turkmens, there are seven mothers and seven authorities of these mothers. One of the mothers is milk-mother, known as "bone-mother". (Kalafat, 2006:b. 39) It's also known that Turkmens use "snow" meaning of bone. Light-snot and heavy-snot are adjectives which mean friendly and arrogant. (Kalafat, 2007: .332) Pollux, the Greek writer, records that Turkmens (also known as Caspii) played funerary songs on the hollowed-out bones of vultures. (McNamee and Leggit, 1996: 141) As Ciplak reports, same ritual can be seen in Mersin, Kirsehir and Cankiri. (Çıblak, 2002: 3-4).

Baheaddin Ogel mentions about "töz"<sup>3</sup>, a belief in old Turkish people. Töz is named for idols in form of human or different animals. They are made of bone, tree, stone, metals and clay. It's believed that those idols protect the race, family or fireplace. (Ögel, 2014: 32) In wedding celebrations special for men, an entertainment tool from

---

<sup>3</sup> Töz can be translated as "root" or "origin".



camel bone is used. Children and people around fear it in Cankiri. (Avar, 2010: 238) In Turkish Shamanism, when the dead is buried, bones of animals used in the meal for honour of dead are burned. Raki (a traditional and alcoholic drink) is sprinkled through fire. It's believed that raki and food will be delivered to the dead with the help of fire. (İnan, 1995: 185-186) As Jean Paul Roux reports from Yakut people (Urunxay Saxa or Sakha) avoid to leave behind the bone of animals killed through the hunting. First parturition is very important for Yakut people. When a child is born, they have a big feast and sacrifice animals. The sacrificed animal's head is cooked without being broken and the bones of the animal are hanged from a tree. (Şener, 2011: 59). Chinese inscriptions about Kitais tell about human and pig skull in tents which were used for magic. (Madiyarova, 2017: 46)

Abdukkadir Inan reports the same ritual for Shamanism. He says that Shamans never throw away a sacrificed animal's bones. They bury, or burn them. (İnan, 1995, 101). Kazan-Tatar Turks believe that a woman's bones displace and recover after forty days. (Çetin, 2008: 312). Buriats believe that there are three lives/spirits inside a human and one of them belongs to bones. (Eliade, 1992: 248). In Anatolia, a tree is planted near the tomb of a newly dead person. It's believed that when the tree blooms, a connection begins between the dead and happiness of the dead's family. Besides, tree of life is root of the universe and it is identified with human bones. Likewise, family tree is important for presenting the connection between human and tree of life. (Ergun, 2004: 100-101; 251).

As its known and practiced in many countries and folk beliefs, a skull (belonging to human or a horse) is thrown to the water to make it rain. (Barlas, 1996: 19). As seen in Mersin, people write prayers on ox, horse, donkey or dog skulls and throw them into water or hang on a leafless bush so that it rains. If it rains too much the bones are taken from water or bush to stop it. Today, this practice is almost forgotten. (Okuşluk Esen, 2015: 342) Same practice can be seen for repelling the evil eye. In Adana, the skull of a horse or ox is hanged on top of the house for evil eye. (Şenesen, 2015: 602) In Balıkesir, an amulet is made of hedgehog tree and hipbone of an animal is hanged in village. (Olgunsoy, 2007: 234) In some regions of Turkey, the reason of drought is human bones outside. To prevent this the bones should be thrown to water. (Doğrusöz, 1994: 40)

It is believed that bones of a man/woman are like heritage which connects him/her to ancestors and other generations in Altai Turks. Like human skull, animal skulls contain a special power. Just

like any other folks in the Middle Asia, Turkmens believe that horse skull has a magical effect. (Roux, 1999: 126-127) In Yozgat, dead's bones ache for some reasons as following:

1. If dead's children do something bad.
2. If dead's relatives do something he/she wouldn't approve.
3. If his/her will isn't applied.
4. If trees in cemetery are cut. (Kabak, 2011: 62;63)

There is a well-known practice in Turkey which is used to make it rain as Akyol reports it for Diyarbakır. A little puppet is made by children and called "çömçe gelin".<sup>4</sup> Before walking around with puppet, children go to a non-Muslim cemetery and take a skull. They throw it into stream. Then they walk around with the puppet and poetize a well-known folk poet. (Akyol, 2013: 63) In Anatolia (Mugla), chewing gum at night is considered as chewing flesh and bone of the dead. (Eşmeli, 2006: 44) In Khidr tradition, all over the Turkey and Turkish world it's believed that Khidr is seen as an old man, beggar or poor dervish. It's impossible to know him unless he introduces himself. But it's believed that there are signs to recognize him. The length of his forefinger and middle finger is the same and one of his finger has no bone. (Dikme, 2018: 95) A similar belief can be said for demonic beliefs of Anatolia. As it's told in legends of Anatolia when demons turn into a human, they have no nasal bone. (Polat, 2019)

One of the practises in Turkey which is Arabian originated is aqıqah. A sacrificial animal for new-born baby is called aqıqah. In Elazığ, bones of animal sacrificed for akıka are never broken. Bones are separated from knuckles. If a bone of sacrificed animal is broken, it's believed that bones of the new-born will also be broken. (Doğan, 2013: 39) Kalmyks consider bones as sacred. For their beliefs, bones of dead are never broken because they make the dead live in the world and make him/her to revive. (Irimbek Kizi, 2011: 69) As Bahaeddin Ogel reports for some of Gokturks had worshiped fire that shows they were Zoroastrian. For Zoroastrians after dying, dead's flesh should be separated from the bones and bones were buried in ossuaries. (Ögel, 1991: 190)

In Malatya March 21 is accepted as the birth of Hazrat Ali and beginning of the spring. It's seen as sacred and important. Bones are thrown to a newly planted field. Thus, it is believed to be fertile. (Gürer, 2008: 101) As Sedat Veyis Örneğ reports in some regions of Turkey where people fear of dead, people leave the new-tomb, break

---

<sup>4</sup> Çömçe: Little child; gelin: bride.

the bones of dead to avoid dead's escape. People also place stones all over the tomb, tie the dead tightly, burn the body or leave it for wild animals to eat. In some regions front door is not used to carry dead and the dead is carried from another door which is closed by building a wall around. As it's seen, this ritual bases on return of the dead and fear of it. (Örnek, 1971: 115-116) In Kastamonu, bones of sacrificed animal are buried. It's believed that bones will unite again and help the one to pass over the As-Siraat. (Karabuber, 2017: 137) As Radloff recorded from Siberia when animals are sacrificed their bones are burned and buried after a year. According to a Siberian myth, God created man first, then devil touched his chest. After this, a bone of man fell by expanding. Woman is created from the bone. (Radloff, 1954: 139; 1956a: 368)

In Shamanism, shaman candidate has to resuscitate to be a shaman. When he/she becomes a shaman carries bone depictions in his/her dress. That symbolizes his/her resurrection. (Çoruhlu, 2011, 70) To prevent corps from evil eye, donkey, sheep, cow or dog skulls are hanged from a pole. In Turkestan, Bashkirs and Kazakh-Kirghiz horse skull is used against demons and evil eye. Hanging skull of sacrificed animal is also seen in Gokturks in 8th century. (İnan, 1963: 3138) When shaman prays people around carry Beech branch with meat. The host reserves the best part of the meat for shaman and gives the rest for guests. The meat is eaten hand to hand and guests pay attention not to break the bones. (Radloff, 1956b: 28)

### **Conclusions**

Folklore (with all components) unites people and it can be considered as collective consciousness not just of a nation but also of human race. Similarly, folk beliefs, medical practices, narratives and the meaning of the bone from different perspectives prove that idea. On the other hand, bone-lore is based on prehistorical periods of human. Because as it has been mentioned, there are very similar rituals, practices and narrative from different cultures. Considering similar folklore elements, it can be argued that the process of making sense of bones for human race occurred in the same prehistorical periods. Thus, folklore can be seen as not just one of the oldest sciences of human, but also one of the oldest communication systems that works with not just symbols. For that, the definition of collective consciousness should be expanded with the help of folklore and for this article with the help of bone-lore. Finally the term "bone lore" should be separated from "body-lore" which is already being used in folklore studies. Even though body consists of flesh and bone, in

folklore, body-lore is handled as a physical phenomenon but as it's explained with flesh. Bone is considered as an extraordinary, spiritual and symbolic phenomenon. Thus the term "bone-lore"

### References

- Aarne, A. and Thompson, S. (1961). *The Types Of The Folktale*. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.
- Abbot, G. F. (1903). *Macedonian Folklore*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Acıpayamlı, O. (1963). Türkiye'de Yağmur Duasıand Psiko-Sosyal Metotla İncelenmesi, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*. XXI, (1-2) Ocak-Haziran, 1-39.
- Alexander, M. (2013). *A Comaption to the Folklore, Myths & Customs of Britain*. Stroud: The History Press.
- Anderson, G. (2006). *Greek and Roman Folklore A Handbook*. London: Greenwood Press.
- Arslan, A. S. (2017). *Çankırı Masalları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Ashliman, D. L. (2006). *Fairy Lore A Handbook*. London: Greenwood Press.
- Atnur, G. (1996). *Ural Batır Destanı Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Avar, M. (2010). *Çankırı'da Kına, Nişan ve Düğün Geleneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Barlas, U. (1996). Karabük ve Safranbolu Yöresinde Yağmur Duası Yapılan Türbe ve Yatırlar. *Türk Halk Kültüründen Derlemeler*, 1-20, Ankara: Tarih Kurumu Yayınları.
- Başar, Z. (1972). *Erzurum'a Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Bendix, R. F. and Hasan-Rokem, G. (2012). *A Companion to Folklore*. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Berber, P. (1988). *Vampires, Burial and Death*. London: Yale University Press.
- Boatright, M. C., Hudson, W. M. and Maxwell, A. (1998). *The Best of Texas Folk and Folklore 1916-1954*. Texas: University of North Texas Press.
- Bronner, S. J. (1998). *Following Tradition: Folklore in the Discourse of American Culture*. Utah: Utah State University Press.

- Chess, S. and Newsom, E. (2015). *Folklore, Horror Stories and the Slender Man: The Development of an Internet Mythology*. New York: Palgrave Macmillian.
- Clauson, S.G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. London: Oxford University Press.
- Çay, A. (1990). *Türk Milli Kültüründe Hayvan Motifleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Çetin, Ç. Z. (2008). “Kazan Tatarlarının doğum geleneklerinde eski türk inançlarının izleri”, *Türk Xalqları Edebiyyatı (II) Beynelxalq Uşaq Edebiyyatı Kongresi Materiallar I Kitab*, 308-315, Bakı: Qafqaz Üniversitesi Dizayn ve Naşriyyat İşlari Şöbasi.
- Çıblak, N. (2002). Anadolu’da Ölüm Sonrası Mezarlıklar Çevresinde Oluşan İnanç ve Pratikler. *Türk Kültürü*, 474, 605-614.
- Dikme, N. (2018). *Pülümür ve Çevresindeki Halk İnanışları Pülümür ve Çevresindeki Halk İnanışları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Doğan, Ş. (2013). *Elazığ İli Keban İlçesi Halk İnanışları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Doğrusöz, M. (1994). *İlk Dönem İslam Tarih ve Coğrafyacılarına Göre Türklerin Dini İnanışları (VIII-XII. yy Arası)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Duvarcı, A. (1993). *Türkiye’de Falcılık Geleneği ve Bu Konuda İki Eser*. Ankara: Ersa Matbaası.
- Eliade, M. (1992). *Kutsal ve Dindışı*. Ankara: Gece Yayınevi.
- Erata, H. (1975). Şalpazarı’nda Yağmur Duası, İnanış ve Adetler. *Türk Folklor Araştırmaları*, 16 (314), Eylül, 7417.
- Ercilasun, A. B., Aliyev, A. M., Şayhulov, A., Kajibek, E. Z., Konkobay Uulu, K., Yusuf, B., Göklenov, C., Mahpir, V. U., Çeçenov, A. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. Yayımlanmamış
- Erdoes, R. and Ortiz, A. (1984). *American Indian Myths and Legends*. USA: Pantheon Fairy Tale & Folklore Library.
- Ergun, P. (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi
- Erkan A. (2013). *Diyarbakır Merkez ve Köylerdeki Halk İnanışları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

- Eşmeli, İ. (2006). *Muğla-Yatağan ve evresi Halk İnanışları ve Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1966). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1998). *Anadolu İnançları (Anadolu Üçlemesi 1)*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Garry, J. and El-Shamy, H. (2005). *Archetypes and Motifs in Folklore and Literature A Handbook*. Armonk and London: M. E. Sharpe.
- Gazin-Schwartz, A. and Holtorf, C. J. (1999). *Archeology and Folklore*. London and New York: Routledge.
- Goldstein, D. E., Grider, Sylvia, A. and Thomas, J. B. (2007). *Haunting Experiences: Ghosts in Contemporary Literature*. Utah: Utah State University Press.
- Gökbel, A. (1998). *Anadolu Varsaklarında İnançlar ve Adetler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Gürer, Y. (2008). *Kuluncak'ta Yaşayan Alevilerin Dini Hayat ve Yaygın Halk İnanışları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Hatfield, G. (2004). *Encyclopedia of Folk Medicine: Old World and New World Traditions*. California: ABC-CLIO
- ırımbek Kızı, C. (2011). *Geçmişten Günümüze Kalmukların Dini Tarihi ve Halk İnanışları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İnan, A (1963). Nazarlıklar. *Türk Folklor Araştırmaları*, 8 (169), 3138.
- İnan, A. (1974). “şamanizm üzerine Notlar”, *Türk Folklor Araştırmaları*, 15 (295), 2531-2533.
- İnan, A. (1995). *Tarihte ve Bugün şamanizm*. Ankara: TTK Yayınları.
- Jonathan H. X. and Nadeau, K. (2011). *Encyclopedia of Asian American Folklore and Folklife*. Oxford: ABC-CLIO.
- Kabak, T. (2011). *Derinkuyu Yöresi Halk İnanışları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Kaçar, B. (1975). *Tokat Folkloru*. (Yayımlanmamış Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi/ Edebiyat Fakültesi, Erzurum.
- Kalafat, Y. (2002). *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları 1*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2006a). *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları 3-4*. Ankara: Berikan Yayınevi.

- Kalafat, Y. (2006b). *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları 5-6*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2007). *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları 7*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Karabüber, T. (2017). *Tosya Halk İnanışları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çankırı Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı.
- Karadavut, Z. (1994). Kemiklerden Dirilme Motifinin Kaynakları ve Anadolu'daki Varyantları Üzerine. Ali Berat Alptekin (Ed.), *Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'na 55. Yıl Armağanı* içinde (s. 232-237). Kayseri: Bizim Gençlik.
- Kenneth L. U. (2008). *Death Lore: Texas Rituals, Superstitions and Legends of the Hereafter*. Texas: Texas Folklore Society.
- Kılıç, S. (2012). *Türk Halk İnanışlarında Yiyecek ve İçecekler*. Elazığ: yby.
- Klein, E. (1966). *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language, Vol. 1 (A-K)*. Amsterdam: Elseiver Publishing Company.
- Lankford, G. E. (1987). *Native American Legends*. Arkansas: August House/Little Rock Publishers.
- Leach, M. (ed). (1949). *Funk & Wagnalls Standard Dictionary of Folklore Mythology and Legend, Vol. 1, (A-I)*. New York: Funk&Wagnalls Company.
- Linds J. I. (1989). *Russian Folk Belief*. New York and London: M. E. Sharpe.
- Locke, L., Vaughan, T. A., Pauline G. (2009). *Encyclopedia of Women's Folklore and Folklife (Voluma 1 and 2)*. London: Greenwood Press.
- Logeman, H. (1917). *A Commentary, Critical and Explanatory on the Norwegian Text of Henrik Insen's Peer Gynt: Its language, literary associations and folklore*. Hollanda: Martinus Nijhoff.
- Madiyarova, S. (2017). *Karakalpak Türkleri Eski Halk İnançları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mahmûd el-Kâşgarî (2005). *Dîvânü Lugâti't Türk*. Yurtsever, S. T., Erdi, S. (Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- McNamee, G. and Leggitt, M. C. (1996). *A Desert Bestiary: Folklore, Literature and Ecological Thought From the World's Dry Places*. Colorado: Johnson Books.
- Naithani, S. (2014). *Folklore Theory in Postwar Germany*. Mississippi: University of Mississippi Press.



- Nobrega, R. R. and Rosa, I. L. (2013). *Animals in Traditional Folk Medicine*. New York: Springer.
- Okuşluk, E.R. (2015). *Mersin Konargöçerlerinin Halk Kültüründe İnanışlar ve Bunlara Bağlı Uygulamalar*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Olgunsoy, B. (2007). *Balıkesir Yöresinden Derlenmiş Bitki ve Hayvanlarla İlgili İnanış ve Uygulamalar Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Onay, Y. (1995) *Van Masalları Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Onians, R. B. (2000). *The Origins of European Thought: About the Body, the Mind, the Soul, the Word Time and Fate*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ögel, B. (1991). *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: TTK Yayınları.
- Örnek, S. V. (1971). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Örnek, S. V. (2000). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öztek, Z. (2006). *Halk Dilinde Sağlık Deyişleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Pelton, M. H. and DiGennaro, H. (1992). *Images of People: Tlingit Myths and Legends*. Colorado: Libraries Unlimited.
- Pete J. (2014). *Pagan Portals, Blacksmith Gods: Myths, Magicians&Folklore*. Washington: Moon Books.
- Polat, İ. (2019). *Türkiye Sahası Masal ve Efsanelerinde Korku Kültü* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi/ Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum.
- Porteous, A. (2000). *The Forest in Folklore and Mythology*. New York: Dover Publications.
- Radloff, W. (1953a). *Sibiryadan I.1*. Temir, A. (Çev.). Ankara: Maarif Basımevi.
- Radloff, W. (19556b). *Sibiryadan I.3*. Temir, A. (Çev.). Ankara: Maarif Basımevi.
- Radloff, W. (1956a). *Sibiryadan I.2*. Temir, A. (Çev.). Ankara: Maarif Basımevi.
- Reimund K., Henning K. S. (1988). *Scandinavian Folk Belief and Legend*. London: University of Minnesota Press.



- Roux, J. P. (1999). *Altay Türklerinde Ölüm*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Roux, J. P. (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- San, S. Ö. (1990). *Gümüshane Kültür Araştırmaları ve Yöre Ağızları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Seyidoğlu, B. (1975). *Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Siikala, A.L. (2002). *Myth and Mentality: Studies in Folklore and Populer Thought*. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Simpson, J., Roud, S. (2000). *A Dictionary of English Folklore*. New York: Oxford University Press.
- Skeat, W. W. (1888). *An Etymological Dictionary of the English Language*. London: Oxford University Press.
- Şener, C. (2001). *Şamanizm*. İstanbul: Etik Yayınları.
- Şenesen, İ. (2015). *Adana Halk İnançlarında Eski Türk İnanışlarının İzleri Karşılaştırma-İnceleme* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Şimşek, E. (1990). *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Taner, N. (1995). *Yalova Masalları*. İstanbul: Ortipa Yayıncılık.
- Thursby, J. S. (2008). *Foodways and Folklore A Handbook*. London: Greenwood Press.
- Varner, G. R.. (2004). *Menhirs, Dolmen and Circles of Stone: The Folklore and Magic of Sacred Stone*. New York: Algora Publishing.
- Welsch, R. L. (1967). *A Treasury of Nebraska Pioneer Folklore*. Lincoln and London: University of Nebraska Press.
- Williams, I. E. (1991). *Scottish Folklore*. Edinburgh: Chambers.
- Yıldırım, H. (2013). *Erzincan Kemaliye İlçesindeki Yaygın Halk İnanışları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Yuan, H. (2006). *The Magic Lotus Lantern and Other Tales From the Han Chinese*. London: Libraries Unlimited.



Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi,  
Sayı/Issue: 4 – Sayfa / Page: 27-56  
ISSN: 2630-600X VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info  
Geliş/Received: 04.07.2019  
Kabul/Accepted: 01.11.2019  
Araştırma Makalesi / Research Article  
Kış/Winter, 2019

## KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE KARINCA

### *ANT IN CLASSICAL TURKISH POETRY*

**Hülya BOZ**

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Sosyal Bilimler Enstitüsü  
Türk Dili ve Edebiyatı ABD  
Yüksek Lisans Öğrencisi  
ORCID: 0000-0002-6773-1292  
hulya-boz1@hotmail.com

#### Öz

Karınca ‘haşerat’ denilen küçük böcek grubuna giren canlılardan birinin adıdır. Özellikleri bakımından farklı gruplandırılabilen karıncalar genellikle bahar mevsiminde ortaya çıkmaları, dane taşımaları, şekerli şeylere üşüşmeleri gibi belirgin özellikleri ile bilinir. Ayrıca halk arasında da karıncalar hem anlamsal hem de niteliksel olarak çok çeşitli şekillerde yorumlanmış canlılardır. Bu yorumlamalar ve karınca ile ilgili anlam alanları elbette ki yazı türlerinde de yerini almıştır. Klasik Türk Şiirinde karınca Şairler tarafından birçok farklı manaya gelecek şekilde kullanılmıştır. Bazen olumlu özellikleri ile ön plana çıkan karınca bazen de olumsuz özellikleri ile ön plana çıkmıştır. Kur’an-i Kerim’deki Neml Suresi ve surenin içeriğindeki Hz. Süleyman ile karınca kıssası, karınca ile ilgili halk arasında oluşmuş inanışlar ya da karıncaların kendi yapısal özellikleri gibi birçok farklı açıdan değerlendirilen bu kullanımlar beyitlerdeki yerini almıştır. Biz de bu çalışmamızda karıncanın klasik Şiirdeki kullanımlarını tespit edip bunları maddeler halinde gruplandıracağız. Çalışmanın, klasik Şiirdeki karınca imgesinin anlam alanlarının tespit edilmesi açısından yararlı olması umulmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Şiir, İmge, Divan, Beyit, Karınca

### **Abstract**

Ant is the name of one of the creatures that came into the small group of insects called 'vermin'. Ants, which can be grouped differently in terms of their characteristics, are generally known for their prominent features such as their appearance in the spring season, their transport of dane, their coldness to sugary things. In addition, ants among the population are creatures that have been interpreted in a wide variety of ways, both semantically and qualitatively. These interpretations and ant-related fields of meaning have of course also taken place in the writing genres. In classical Turkish poetry, ant has been used by poets in many different ways. Sometimes the ant has come to the fore with its positive features and sometimes with its negative features. The content of Surah Neml in the Qur'an and Surah Hazrat Mahdi (as) These uses, which have been evaluated from many different angles, such as the Solomon and the ant story, the beliefs formed between the people about the ant, or the ants ' own structural features, have taken their place in couplets. In this study, we will determine the use of ants in classical poetry and group them into substances. It is hoped that the work will be useful in detecting the meaning areas of ant image in classical poetry.

**Keywords:** Poetry, Image, Collected Poems, Couplet, Ant

### **Giriş**

Karınca; zar kanatlı, küçük cüsseli, kalabalık nüfusa sahip olup toprak altında koloniler halinde yaşayan ve kast sistemi ile düzenini kurmuş canlının adıdır. 'Haşerat' denilen küçük böcekler grubuna giren karıncaların -hepsi tespit edilemese de- farklı şekillerde, farklı renklerde, farklı özelliklere sahip binlerce türünün olduğu bilinir.

Karınca ile ilgili yapılan araştırmalar genellikle karıncaların anatomik yapıları, türleri, yaşam ve çalışma şekilleri, beslenmeleri, verimlilikleri, iletişim kabiliyetleri üzerinedir. Halk söyleyişlerinde ise karınca; çalışkanlığı, bolluk bereketin simgesi olması, kendisi ile ilgili oluşmuş batıl inanışları ve dilde oluşmuş deyimleriyle ön plana çıkmıştır. Çok fazla sabır gösteren kişiler için 'karınca sabırlı' denilirken beli çok ince olanlar için 'karınca belli' denilmiş, az da olsa elinden geleni yapanlar için ise 'karınca kararınca' ifadesi kullanılmıştır. En meşhur Ezop hikâyelerinden olan Ağustos Böceği ile Karınca Hikâyesi'nde ise çalışkanlığı ile yazı geçiren karıncanın karşısındaki hayvan çoğu zaman tembelliği ile bilinmiştir; nihayetinde de galip gelen hep çalışkan karınca olmuştur ve bu hikâyenin de etkisi ile halk arasında çalışkan insanlar için 'karınca gibi ' denildiği görülmüştür. Aynı zamanda yine halk arasında karıncanın kanatlanmasının, sonunun yakın olacağına işaret ettiğine inanılmıştır. Karınca duası olarak bilinen duanın da bereket getirdiğine inanılarak özellikle iş yerlerine bu dua asılmıştır.

Klasik Türk şiirinde ise karınca birçok divanda ‘ neml, mûr, murçe, karınca’ gibi kelimelerle ve bazen olumlu özellikleri ile ön plana çıkmışken bazen de olumsuz özellikleriyle şiirlerdeki yerini almıştır. Gerek karınca ile ilgili efsane ve inanışlar gerek karıncanın değeri ve anlamı gerekse de şekli ve özellikleri itibariyle eserlerde göz ardı edilemeyecek kadar dikkatle ve fazlaca işlendiği görülmüştür.

Biz de bu çalışmamızda karıncanın klasik şiirde kullanımlarıyla ilgi olarak -içinde her yüzyılın önde gelen dîvân şairlerine ait birer dîvânın yer aldığı - 75 divanı taradık ve söz konusu divanlardaki ‘ neml, mûr, murçe, karınca’ kelimeleriyle geçen beyitleri tespit edip seçilmiş örneklerle de karıncanın hangi anlamlarda kullanıldığını açıkladık. Bu çalışmanın karınca imgesinin klasik şiirdeki kullanımlarının tespiti açısından yararlı olması umulmaktadır.

### **1.Hz. Süleyman, Neml Sûresi ve Karınca**

Beyitlerde Hz. Süleyman; kıssaları, saltanatı, kendisine verilen mucizevî özellikleri gibi farklı açılardan işlenmiştir. Bu noktada karınca ile beraber düşünüldüğünde ise yine birçok yönden ele alındığı görülmüştür.

#### **1.1. Neml Sûresinde Anlatılan Hz. Süleyman ve Karınca Kıssası**

Neml Suresinde şu şekilde geçer:

Süleyman’ın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan müteşekkil orduları toplandı. Hepsi topluca gidiyorlardı.(17) Sonunda Süleyman ve ordusu karıncaların bulunduğu vadiye geldiklerinde bir karınca şöyle dedi: “Ey Karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman’ın ordusu farkına varmadan sizi ezmesin.” (18) (Karıncaların ne dediğini anlayan) Süleyman, karıncanın sözüne hafifçe güldü ve: “Rabbim! Bana ve ebeveynime (anne ve babama) verdiği nimete şükür etmemi, hoşnut olacağın işi yapmamı gönlüme ilham et ve rahmetinle beni iyi kullarının arasına koy” dedi.(19)

Klasik Türk şiirinde karıncanın geçtiği beyitlerde hem surenin adı (Neml Sûresi) hem de bu kıssa değişik bakımlardan ele alınmıştır.

#### **1.1.1. Hz. Süleyman ve Karınca**

Hz. Süleyman ile karınca, aralarında geçen hadiseden dolayı birçok yerde birlikte zikredilmişlerdir. Hatta o denli meşhur olmuşlardır ki biri anıldığında akla diğeri gelir olmuştur. Beyitlerde de aynı durum söz konusudur. Hz. Süleyman ile karıncanın birlikte zikredildiği beyit sayısı bir hayli fazladır.

Tut ki olmuşsın Süleymân-ı cihâmı ‘âlemün  
Cehd ana kıl k’olmaya bir mûrçe senden Őikest

(Münirî, G.29/3)

“Tut ki âlemin Süleyman’ı olmuşsun, ona çabala ki bir karınca senden kırılmasın.”

Hz. Süleyman adaletle hüküm veren -hatta babası Hz. Davud’dan daha iyi hüküm verdiğine inanılan- bir peygamberdir. Aynı zamanda küçük yaşlarda başa geçip kırk yıl da sultanlık yapmış, mabed - saray inşa etmiş, bol servete nail olmuş bir peygamber olduğu nakledilmiştir. Bu Şekilde zengin, Őöhretli, yetenekli bir sultan olmasına rağmen bir karıncayı dahi incitmemeye hassasiyet göstermiştir. Beyitte de Münirî muhataba bir öğüt mahiyetinde “öyle varsayalım ki Süleyman gibi cihanın padişahı oldun, o zaman bile - tıpkı Hz. Süleyman gibi- karıncanın dahi incinmemesi için çaba sarf etmelisin” demek istemiştir.

Yiter cevı eyledün senden Şikâyet eylerem şâhâ  
Ki ‘adl-i dergünde mûr ile birdür Süleymânlar

(Süheyli , K.49/12)

“Ey şah! Yeter, cefa ettin! Senden Őikâyetim var ki adalet dergâhında karınca ile Süleyman birdir.”

Özellikle ‘adalet’ söz konusu olduğuunda güçlü ile zayıf arasındaki fark ‘sıfır’ kabul edilir. Çünkü bilhassa dünyada zulmeden kişileri insafa getirebilen ve zayıfa umut olan Şey eşitliklidir. Bu noktada İslâmi çerçevede de Allah’ın kullarına eşit davranacağı, kimsenin hakkının kimseye geçmeyeceği, herkese yaptığının hesabının sorulacağı gibi inançlar; zayıf olanın el aman dilediği noktada ona umut ve inanç kapısını açan mânevî kaynaklardır.

Beyitte cefa eden ve cefa gören vardır. Üstün durumdaki şaha, adalet dergâhında güçlü ile zayıfın eşit olacağının anlatımı söz konusudur. Bu durum güçlü konumdaki Hz. Süleyman ile zayıf konumdaki karınca örneği ile izah edilmiştir.

Gubâr-ı der-geh-i şâha sürer yüz yirde yüz Bâkî  
Süleymâna mukârin olmag ister seyr idün mûrı

(Bâkî, G. 547/5)

“Bâkî yüz yerde şahın dergâhının tozuna yüz sürer. Seyredin karıncayı, Süleyman’a yakın olmak ister.”

Burada iki durum arasında benzerlik kurulmuştur. Bâkî’nin devrin ileri gelenlerine -takdir görmek ve tanınmak maksadı ile- kasideler (sünbül, râiyye, hilâl, lâmiyye vb.) sunduğu bilinir. Bu

şekilde de özellikle devrin padişahı olan Kanuni Sultan Süleyman tarafından takdir görmüştür. Şair en çok istediği şeyhülislamlık makamı için de Kanuni ve sonrasında da devrin ileri gelenleriyle sürekli olarak yakınlaşmaya çalışmıştır. Şiir de aslında bu durumlar ile izah edilebilir. Birinci mısradaki Bâkî'nin 'padişah dergâhının tozuna yüz sürmesi'nden bahsedilir. İkinci mısradaki ise 'karıncanın Süleyman'a yakın olmak istediği' söylenir. Hz. Süleyman hayvanların dilinden anlayan biridir. O halde karınca halini arz edebileceği bir peygamberin yanında olmayı elbette arzulayacaktır; tıpkı Bâkî'nin amacına ulaşmadaki en yetkili kişiler ile yakınlaşmak istemesi gibi.

Anarlar devlet-i şâh-ı cihânda nâmun ey Bâkî  
Süleymân yâd olındukça bile mezkûr olur mûrî  
(Bâkî, G.484/6)

“Ey Bâkî! Namını cihan padişahı(nın) devletinde anarlar, Süleyman hatırlanınca bile karıncası zikredilen olur.”

Hiz. Süleyman ve karıncası o kadar ünlenmişlerdir ki peygamberin ismi anıldıkça karınca da zikredilir olmuştur. Birinci mısradaki Bâkî'nin ünlenmesi ve isminin anılır bir pozisyona gelmesi ile bu durum arasında benzerlik kurulmuştur. Bâkî 'Sultanü'ş-Şuara' yani 'Şairlerin Sultanı' olarak ünlenmiş bir şairdir. Haliyle diğer şairlerden üstün tutularak namının duyulması olağandır; tıpkı karıncanın Süleyman peygamber ile birlikte ünlenmesi gibi.

Anberîn hattı ki devr-i leb-i cânânda biter  
Güyyîyâ mûrçe[dür] mühr-i Süleymân getirür  
(Hamdullah Hamdi, G.31/3)

“Anbarın yolu ki cananın dudaklarının döngüsünde (dönen çizgisinde) biter. Güya karıncadır, Süleyman'ın mührünü getirir.”

'Mühr-i Süleyman' üzerinde altı köşeli yıldızın olduğu mucizevi yüzüğün adıdır. Bu yüzük o denli tılsımlıdır ki Hiz. Süleyman'ın hayvanlara, rüzgâra, ateşe vs. hükmetmesinin nedeni budur. Bu tılsımın nedeni de altı köşeli yıldızda yazan ism-i a'zamdır (Pala, 2006: 524-526).

Yüzük yuvarlak ve küçük bir şeydir. Bu nedenle divan şiirinde çoğu zaman sevgilinin dudaklarına benzetilir. Bir de o dudakların âşkılarını büyülemesi vardır ki o zaman da mühr-i Süleyman'a benzetilecektir. Aynı zamanda dudağın kenarlarındaki ayva tüyleri de mühr mahiyetindeki dudaklara yazılmış yazıların simgesidir (Pala, 2006: 524-526).

Amber; güzel koku, misk kokusudur. Beyitte şair o güzel kokunun sevgilinin dudaklarını çevrelediği bir tablo çizmiştir. Bu, dudağın etrafındaki çizgi halinde devam eden yol olarak da tasavvur edilebilir ki bu noktada karıncanın da çizdiği yol ile paralel bir kullanım olacaktır. Sevgilinin dudaklarındaki bu hoş koku âşıkları mest eder, büyüler, tılsımlıdır. Tıpkı Süleyman'ın mührü gibidir.

Yol keserse 'ışk serhengine 'akl olmaz 'aceb  
Vakt olur kim mûrçe eyler Süleymân ile bahs  
(Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi,G.14=15/5)

“Akıl, aşk askeri(nin) yolunu kesse buna şaşılmaz. (Çünkü) zaman olur ki karınca Süleyman ile konuşur.”

Hayvanlar aslında -genel olarak- konuşamayan varlıklardır. Ancak kendi lisanlarıyla birbirleri ile iletişim kurma kabiliyetinde oldukları düşünülür. Hz. Süleyman kendisine mucizeler verilmiş peygamberlerden biridir. Peygamberin mucizelerinden biri de hayvanlarla konuşabilmesi, onların dilinden anlayabilmesidir. Bu beyitte de birinci mısradaki akıl ile aşk karşılaştırılmış ve aslında 'yüce ve üstün tutulan aşkın askerlerinin akıl tarafından yolunun kesilmesi' söz konusu edilmiştir. İkinci mısradaki da bu durum ile karıncanın Hz. Süleyman ile konuşması arasında benzerlik kurulmuştur. Burada akıl, karıncaya karşılık gelirken aşk askerleri de Hz. Süleyman'a karşılık gelmiştir. Netice itibariyle denilebilir ki; akıl aşk askerinin yolunu kesebilir ancak aşk, akıldan üstündür.

Kimdür gedây hâlini sultâna 'arz ide  
Yâ mûr-çe sözünü Süleymân'a 'arz ide  
(Ahmedî, G.601/1)

“Kimdir kölenin halini sultana arz eden?Ya karıncanın sözünü Süleyman'a arz eden (kimdir)?”

Kölenin, sesini sultana ulaştırması zordur. Aynı şekilde normalde kendi lisanı ile konuşan karıncanın sesini de bir insana duyurması imkânsızdır. Ancak kendisine hayvanlarla konuşabilme kabiliyeti verilmiş Süleyman Peygamber'e -Allah'ın takdiri ile- ses ulaşabilmiştir. Bu durum beyitte soru sorularak işlenmiştir.

Hat u zülfünle diller mülkin aldugun mukarrerdür  
Süleymânsın begüm sen sana mûr u mâr leşkerdür  
(Emrî,G.156/1 )

“Hat ve saçlarıyla gönüller mülkünü aldığın şüphesizdir. Beyim, sen Süleymansın; sana karınca ve yılan askerdir.”



Hat, ayva tüyleridir ve karıncaya teşbih edilir. Zülf, saçtır ve yılanı teşbih edilir. Sevgilinin yüzünü yılan ve ayva tüyleri muhafaza eder. Beyitte yüz ile Hz. Süleyman teşbih edilmiştir. Yüz nasıl ki hazine gibi ise ve onu koruyan askerler saç ve ayva tüyleri ise Hz. Süleyman'ı da ordusu korumaktadır.

### 1.1.2. Neml Sûresi

Hat-ı rûyun ki dikkatlerle ta'zîm üzre yazmışlar  
Meğer âyât-ı Nemli safha-i sîm üzre yazmışlar  
(Şeyh Gâlib, G.94/1)

“Yüzünün hattını dikkatle ululara yazmışlar meğer Neml ayetini gümüş sayfa üzerine yazmışlar.”

‘Hat’ kelimesinin bir anlamı ‘yazı’dır. Özellikle yüzün (açık renkli olması, duruluğu, güzelliği, yüzde iki yanağın bulunması hasebiyle defterin iki yüzü gibi değerlendirilmesi vb. nedenlerle) mushafa benzetildiği kurgularda ‘hat’ yüze ya da yanağa yazılmış ayet ya da sureler olarak geçer. Bu beyitte de yüze yazılmış yazıların önemi anlatılırken bu durum Neml Suresi’nin gümüşe yazılması ile benzeştirilmiş, gümüş gibi olan yüzdeki tüyler ayete teşbih edilmiştir. Neml, karınca demektir. Burada yüzdeki ayva tüylerinin karıncaya teşbih edilmesi ile ilgili kurgu da akla gelir.

Nedür mushaf cemâlünde hat-ı mûr üzre ebrûlar  
Yazılmış besmele san iki yerde Sûre-i Nemle  
(Emrî, G.474/2)

“Mushaf(a benzeyen) yüzünde karınca yazısı üzerindeki kaşlar nedir? Sanki iki yerde yazılmış Neml Sûresi(dir).”

Klasik Türk şiirinde yüz genellikle mushafa benzetilir. Yüzdeki ayva tüyleri ise ayetlerdir. Aynı şekilde tasavvufî manada yanaklar mushaf olduğunda akla Kuran-i Kerim’i toplayıp bir araya getiren Hz. Osman gelir ki onun da lakabı ‘iki nur’ manasındaki ‘Zinnureyn’ dir. Yüzde de iki yanağın bulunması hasebiyle yanakların ‘iki nur’ manasında kullanıldığı görülür. Yine vahdet-kesret çizgisinde de yüz vahdetken ayva tüyleri vahdeti örten kesrettir. Ancak kesret aynı zamanda vahdete götüren de bir şeydir. Bu nedenle önemlidir (Tarlan, 2001: 362–363).

Beyitte de yüz, mushafa benzetilirken iki yerde çıkmış kaşlar ise Neml Suresi’ne benzetilmiştir.

Dehân u hatt-ı lebin vâv-ı neshe benzetsem  
O vâva sûre-i ven-Neml evveli derler  
(Şeyh Gâlib, G.63/3)

“Dudaklarının hattını ve ağzını nesih yazısının vâvına benzetsem o vâva Neml Sûresi’nin evveli (başlangıcı) derler.”

Dudakların hattı, ayva tüyleridir. Ağız da nesih yazısının vavına benzetilmiştir. Vav, vahdettir. Aynı şekilde dudak da vahdeti temsil eder. Beyitte şair Neml Sûresine ‘vahdetin başlangıcı’ demiştir. Neml, vahdet üzerine kuruludur.

## 2. Olumsuz Özellikleriyle Karınca

### 2.1. Zayıf- Güçsüz-Çaresiz Karınca

Kamulardan menem bed-ter za’ifem mûrdan kemter  
Zelilem ‘âcizem ahkar hocam senden inâyetler  
(Hakîkî,G.178/12)

“Herkesten kötü -beter- benim, zayıfım, karıncadan değersiz(im), düşünüm, acizim, en hakir(im). Hocam iyilikler senden.”

Karınca özellikle küçük olması hasebi ile çoğu zaman görülmez, dikkat çekmez. Bu nedenle özel bir değer de göremez çünkü çoğu zaman zayıf olan taraftır. Şairler de içinde buldukları zayıflığı, güçsüzlüğü anlatırken kendileri gibi olan canlılarla özdeşim kurarlar. Burada da aynı durum söz konusudur. Şair tıpkı karınca gibi güçsüz, zayıf, aciz olduğunu anlatmıştır.

Minnet Allah’a benüm gibi nice mûr-ı za’if  
Şehd-i ihsânı ile gark-ı ni’amdur şimdi  
(Nev’î-zâde Atâyî,K.17/11)

“Minnet Allah’a (ki) benim gibi nice zayıf karınca (onun) ihsan balı ile şimdi nimetlere boğulmuştur.”

Allah’ın, yarattığı hiçbir canlıyı başıboş bırakmadığı ve herkesin rızkını temin ettiği yönünde ayet ve hadisler vardır. Güçlüye de güçsüze de -başkalarının elinden de olsa- rızkı veren Allah’tır. Ancak çoğu zaman özellikle zayıf durumda olanlar rızık derdine düşmeye başlar. İşte bu noktada karınca misal verilerek ‘o, o kadar zayıfken ona rızkını vermekten vazgeçmeyen diğer herkese de rızkını verecektir’ denilmek istenir. Beyitte de böyle bir durum vardır. Karıncanın zayıflığı ile kişi arasında özdeşim kurularak ‘ben de karınca gibi zayıftım ancak onun gibi ben de bol nimetlere gark oldum’ denilmiştir. Burada şükür Allah’adır, memduhın da cömertliğine değinilmiştir. Onun ihsanı o denli fazladır ki bala üşüşen karıncalar ne kadar çoksa o da kendisine o kadar çok nimet lütfetmiştir.

Benem mûr -ı za'îf-i hâk -i hârı  
 Benem güncişk -i dâm -ı dil -figârı  
 (Azmizâde Hâletî, M. 8/41)

“Dikenli topağın zayıf karıncası benim, gönlü yaralı serçenin tuzağı benim.”

Bu mısralarda da şair gönlü yaralı serçe ile zayıf karınca arasında benzerlik kurmuştur. Toprakta yürüyen karınca karşılaştığı tuzaklar karşısında çok da tedbir alamayacak kadar güçsüz ve zayıftır. Yani tehlikelere, tuzaklara açık bir durumdadır. Aynı durum gönlü yaralı serçe için de geçerlidir; o, taşıdığı gönül yarısından dolayı tuzaklar karşısında tepkisizdir. Şair de hem topraktaki zayıf karınca hem de gönlü yaralı serçenin tuzağı ile kendi durumu arasında özdeşim kurmuştur.

Yâ İlâhi ver iki ‘âlemde maksûd-ı dilin  
 Derdmend Nâfiz kulun bi-çâre kaldı hem-çü mûr  
 (Lâzikîzâde Feyzullah Nâfiz, G. 279/6)

“Yâ İlâhi! İki âlemde gönlün maksudunu ver, dertli Nâfiz kulun karınca gibi çaresiz kaldı.”

‘Maksûd’ istenilen şeydir. Bir şey istendiğinde ona ulaşamıyorsa ve elden de bir şey gelmiyorsa çaresiz kalınır. Beyitte şair Allah’a yalvarır ve kendisinin bir karınca kadar çaresiz kaldığını ve bu nedenle de iki dünyada da gönlünün istediği şeylere nail olmayı arzuladığını dile getirmiştir. Karıncanın gücü ve bir şeyleri oldurabilme kabiliyeti az olduğu için ortada bir çaresizlik varsa karınca ya da onun gibi küçük canlılarla özdeşim kurulması olasıdır.

## 2.2. Ayak Altında Kalmış, Ezilmiş Karınca

‘Ayak altında kalmak’ kınanmak, hor ve hakir görülmek, güçsüz ve değersiz olmak, küçük ve çelimsiz olmak gibi çeşitli şekillerde yorumlanabilir.

Dil-i bî-çâresi bâr-ı gamun altunda kalup  
 Mûra döndü ki düşe üstüne taglar diyesin  
 (Vizeli Ramazan Behiştî, G.389/4)

“Çaresiz gönül gam yükünün altında kalıp karıncaya döndü ki ‘üstüne dağlar düştü’ diyesin.”

Karınca çok küçük bir canlıdır. Bu nedenle ezilmesi, ayak altında kalması, üzerine bir şeylerin düşmesi vs. olası şeylerdir. Bu noktada gamlı gönül ile karınca arasında özdeşim kurulur. Çünkü gam

da gönüle yükür ve onun altında kalan gönül de tıpkı bir karınca gibi ezilecektir.

Şeh Süleymânım sag olsun ey Cenâbî dünyede  
Lutfin ekstük eylemez ben mûr-ı pâ-mâl üstine  
(Cenâbî,G.269/5 )

“Ey Cenâbî! Şeh Süleymanım sağ olsun (ki) dünyada ben ayak altındaki karıncanın üstünden lütfunu eksik etmez.”

Cenâbî kendisine seslenir ve kendisini tıpkı bir ayak altında kalmış karınca gibi tasavvur eder. Bu noktada karıncaya lütufta bulunan Hz. Süleyman kıssasına telmihte bulunulur. Aynı zamanda Hz. Süleyman’ın devrindeki görkemli servet ve sermaye ile refah ortamı da akla gelebilir. Baştaki sultan Hz. Süleyman’dır, aşağıdaki insanlar da ondan lütf bekleyenlerdir

Olmaz idi pâ-y-mâl-i ‘asker-i mûr u mekes  
Ni ‘met-i elvâna mâ’il olmasa tab ‘-ı simât  
(Sâkıb Dede,G.95/7 )

“Parlak sofa(da) renkli (rengarenk) nimetler olmasa idi sinek ve karıncanın askerleri ayak altında olmazdı.”

Beyitte sinek ve karıncanın farklı ve çeşitli nimetlerin üzerine üşüşmeleri hasebi ile ayak altında kalmaları konu edilmiştir.

### 2.3.Açgözlü Karınca

Toldı mûr-ı tama’ ile kamu enbân-ı kerem  
Oldı pür mâr-ı cefâ havlî-i gülzâr-ı vefâ  
(Hamdullah

Hamdi,G.3/2)

“Kerem heybesi hep açgözlü karınca ile doldu; cefa yılanı hep vefa gül bahçesinin yıllığı oldu.”

Enbân , içerisinde yiyeceklerin saklandığı heybenin adıdır. Kerem de cömertlik anlamındaki kelimedir. Birinci mısradaki şair bu iki kelimeyi kullanarak cömertlik heybesinin içerisine karıncaların üşüştüğü bir profil çizmiştir. Aslında zıt bir tablo çizilmiştir. Çünkü cömertlik verebilmek, eli açıklıktır. Ancak karınca o heybeye bile açgözlü bir şekilde üşüşmüştür. Yani mecazi anlamının kastedildiği anlatımda; cömertlik heybesine bile açgözlüler üşüşecektir, böylece de vefa gül bahçesinin içinde cefa veren yılanlar olacaktır. Gerçek hayatta da açgözlü insanlar en cömert yerlerde bile açgözlülük

yaparlar ve aslında cömertliğin verdiği ya da vereceği güzelliklere - gül bahçesine yılanın cefa vermesi gibi- çirkinlikler ekerler.

Râm-ı emr-i melevîdür mâr-ı nefis ü mûr-ı âz  
Şâh-ı mutlakdur o kim kayd-ı künûzı olmaya  
(Sâkîb Dede ,G.154/8)

“Tamahkârlık karıncası ve nefis yılanı Mevlevî'nin emrine amadedir; gerçek şahlar zenginlik gibi bir derdi olmayanlardır.”

Karınca ‘açgözlü’ ve nefis de ‘yılan’ olarak nitelendirilmiştir. Mevlevîler zaten dünyaya ve içindekilere ehemmiyet vermeyen, nefsinin arzularını ayak altına almış kişilerdir. Beyitte de açgözlü karınca ve nefis denen yılan Mevlevî karşısında boyun eğmiştir. Çünkü gerçekten şah olanlar da dünyadan çok şey istemeyen, hırs ve arzularının esiri olmayan, nefsinin hâkimiyetine girmemiş kişilerdir.

#### 2.4.Değersiz Karınca

Kendüyi ger hor u kemter gösterür ol mûrdan  
Bârikât-ı nûrdandur şirden liki mehib  
(Hakîkî ,G.55/4)

“(O), kendisini karıncadan (daha) hor ve değersiz gösterir ancak heybeti aslan gibi nurdan barikattır.”

Karınca küçük, çelimsiz olması nedeniyle genellikle hor ve hakir görülür. Bu nedenle de özellikle büyük, güçlü diğer canlılarla karşı karşıya getirildiği çok olur. Beyitte bahsedilen kişi mütevazı bir şekilde davranarak kendisini tıpkı karınca gibi değersiz göstermiştir. Ancak o; nurlu bir parlıtıya sahip, güçlü ve aslan gibi heybetli biridir.

Mûr-ı hakîr görinürem merd-i kâmile  
Çeşm-i ‘adû-yı câhile ammâ gazanferem  
(Süheyfî ,K.50/10)

“Olgun adama değersiz karınca (gibi) görünürüm ama cahil düşmanın gözünde aslanım.”

Bu mısralarda aslında karşıdaki kişiye göre şekil almak söz konusudur. Olgun insanın karşısında değersiz görülüyorsa bu durum hem karşıdaki insanın daha üstün olması hem de kişinin karşıdakine olan saygı ve hürmetinden dolayı kendisini değersiz - ondan değersiz- gösterme çabası ile açıklanabilir. Aksi düşünüldüğünde ise kişinin cahil karşısındaki duruşu onun hem daha bilgili ve üstün olması nedeniyle güçlü durması hem de karşıdakinin cahilliğini örtmek maksadıyla kendi yüceliğini ortaya çıkarmak için

kişinin aslan gibi dimdik ve güçlü olmasıdır. O halde olgun insanın nazarına karınca gibi görünen kişi, cahil düşmanın yanında da aslan gibi görünmeye çalışacaktır.

şu denlü ‘âcizem nidem ne dilim var ki çerh idem  
Karınca kadrım üstine kodılar sanki bir tağ taş  
( Ümmî Sinân ,G.77/5)

“Karınca (kadar olan) kadrimin (kıymetimin ) üstüne sanki bir dağ, taş koydular; o denli acizim. Ne yapayım, dilim yok ki açıklayayım.”

Bu mısralarda şair kendisini karınca kadar kıymetsiz ve güçsüz görmüştür. Bu kıymetsizliğini -daha doğrusu azıcık olan kıymetini- de bir karıncaya benzetmiştir. Karınca da minik bir hayvandır. Onun üzerine düşecek küçük şeyler bile fazlaca etki yapacaktır. şair bu durum ile kendi kıymetsizliğini özdeşleştirir ve karınca kadar olan o minimal kıymetin üzerine dağların, taşların bırakıldığını tasavvur eder ve acizliğini, değersiz görölüşünü bu şekilde somutlaştırarak açıklar.

Süleymân-ı zemânsın yanuna haşr-ı cünûd oldu  
O cündün ben de pâyânında bir mûr-ı fûrû-mâye  
(Âsık Çelebi ,K.13/21)

“Zamanın Süleyman’ınsın, yanında askerler haşr oldu; ben de o askerlerin ayağında bir soysuz (değersiz) karınca.”

şair öncelikle Hz. Süleyman’ın büyüklüğünü, emrindeki askerleri dile getirir ve sonra da o büyüklüğün karşısında kendisini askerlerin ayağının altındaki karınca gibi görür. Süleyman büyüklüğün, gücün sembolü olmuşken karınca da tam aksine değersizliğin, ezikliğin sembolü olmuştur.

## 2.5. Kaygılı Karınca

Mûr-ı endîşe ki peygûle-i gamdur vatânı  
Turmayup hâli hayâlin getirür dâne çeker  
(Bâkî ,K.12/7)

“Kaygılı karınca ki gam köşesi vatanıdır; (o), aklına seni getirerek durmadan dane çeker.”

Kaygı, genel olarak eksik olmayan bir duygudur ve hayat içerisinde yaşanan hemen her an insana kaygı verebilmektedir. Bu kaygı durumu kişiyi kederli bir ruh haline sokar. Çünkü emniyetsizlik ya da aidiyetsizlik gibi kasvetli bir hal söz konusu olur. Beyitte şair, geçim derdi olan bir karıncayı tasavvur eder. Karıncanın kaygısı o denli fazladır ki gamlanmayı -üzölmeyi- vatânı gibi bilmiiştir. Yani o

ruh haline alışmıştır, hep o ruh hali içerisinde. Bu kaygıdan dolayı da sürekli dane çekmektedir. Bu noktada şuna da değinilebilir: Karıncalar çalışkan canlılar olarak bilinir çünkü sürekli yuvalarına dane çekmekle meşguldürler. Ancak bu durumdan dolayı da karıncalar çalışkanlıkları yanında sürekli bir ‘aç kalacağım’ korkusu içerisinde de düşünülürler.

Bir degülse ‘ışkda şâh u gedâ bu vâdide  
Mûr-ı miskini talebden kor Süleymân haşmeti  
(Celilî ,G.395/5)

“Bu vadide şah ve köle bir değılse miskin karıncayı Süleyman’ın görkeminden koru.”

Hüküm veren Allah’ın terazisinde herkesin eşit olacağı anlayışı hâkimdir. Yani kimsenin kimseye hakkı geçmez ve yapılan her şey eşit olarak değerlendirilir. Dünyada şah ile köle ne kadar da zıt görünse diğerk dünyada eşit şartlarda değerlendirileceklerdir. Aynı şekilde yaratılmış diğerk canlıların da hak ve hesaplarının sorulacağına inanılır. Beyitte de böyle bir söylem söz konusudur. Eğer köle ile şah, karınca ile Süleyman bir olmasaydı zayıf halka olan karınca Süleyman’ın görkemi karşısında kaygılanmalı ve korkmalıydı.

### 3. Olumlu Özellikleriyle Karınca

#### 3.1.İltifat Eden- İltifat Gören, Yol Gösterici, Marifet Sahibi Karınca

Yokdur ‘adilün ‘adl ü keremde zamânede  
İrişdi mûra mekremetün gördi mâr lutf  
(Filibeli Vecdî, K.9/19)

“Zamanede adaletin ve keremin yoktur; karıncaya izzetin erişti, yılan lütfunu gördü.”

Beyitte zamandan şikâyet vardır. Söz konusu zamanda adalet ve kerem kalmamıştır. Çünkü iyi konumundaki karınca da izzet görmüştür, kötü konumundaki yılan da. Adalette asıl olması gereken ise iyinin ödüllendirilmesi iken kötünün cezalandırılmasıdır ve aslında herkese eşit davranılırsa eşitlik ve adalet olmayacaktır. Bu adaletsiz zamanda ise durum tam da böyledir, iyi de kötü de aynı muameleye tabi olmuştur.

Aceb olmaz tetebbu’ eyleyüp terk-i edeb etsem  
Süleymân-vârî lutf u iltifâtı söyledür mûrı  
(Beyânî ,G.784/23)

“İyice dūřündükten sonra edepsizlik edersem buna řařılır mı; (sevgilinin) lūtuf ve iltifatı Hz. Sūleyman’da olduđu gibi karıncayı (bile) konuřturur.”

Kölenin sesinin efendisinin yanında çıkması hoř karşılanmaz. Yani yüksek konumdaki birinin karşısında söz söylemek çođu zaman ‘edepsizlik’ olarak nitelendirilir. Hz. Sūleyman karıncaya iltifat eden, onu dinleyen biridir. Haliyle karınca da dilinden anlayan peygamber karşısında onunla konuşmuştur. Ama aslına bakılırsa karınca küçük, zayıf, aciz, değersiz olandır ve koca sultanın karşısında konuşma edepsizliğini yapmıştır. Bu da karşıdaki insanın mütevazılığından kaynaklanır. Beyitte kıssadan örnek verilerek iyi dūřündükten sonra büyük biri karşısında konuşmak ya da edepsizlik etmenin şaşılacak bir durum olmadığı söylenir.

Mūrçenūn de sōzine dime lâ  
Oldı Sūleymān’a aceb reh-nūmā

(Ahmed-i Rıdvān, M.2/15)

“Karıncanın sōzüne hayır (yoktur) deme, o (Sūleyman’a) yol gösterici oldu.”

Burada Hz. Sūleyman ile karınca kıssasına telmih vardır. Ordusu ile gelen Hz. Sūleyman karıncaların kendi arasında konuşmasını dinler ve onları ezmek istemez. Karıncalar kafilenin yolunu değiştirmiş olurlar. Bir karıncanın bile bir sultana yol göstermiş olduğu görülür.

Merd-i cāhil aldanur dūnyā vū ‘mā-fihā’ sına  
Mūr-ı sāhib-ma’rifet mülk-i Sūleymān istemez

(Sehābî ,G.160/4)

“Cahil adam dūnya ve içindekilere aldanır. Marifet sahibi karınca Sūleyman mülkünü istemez.”

Mısralarda cahil ile marifetli karřılařtırması yapılmıřtır. Dūnyaya ve içindekilere aldanan kiři cahil, mal-mülk peřinde olmayanlar da marifetli olarak nitelendirilmiřtir. Burada hem Hz. Sūleyman hem de padiřah olan Sūleyman akla gelir. Karınca zaten çođunlukla onların zıttı özelliklere sahip olarak tasavvur edildiđi için o da mülke göz dikmezse ‘marifetli’ olarak nitelendirilecektir.

### 3.2. Güçlü Karınca

Bīře-i dehri Sehābî seyr kıl havf itme kim  
Mūrlar ol bīřenūn řîr-i jeyānın yıkdılar

(Sehābî ,G.77/7)



“Sehâbî! Dünya ormanını seyret, korkma ki karıncalar o ormanın kükremiş aslanını yıktılar. “

Bu mısralarda zıt bir durum söz konusudur. Dünya bir ormana benzetilir ve bu ormanın karıncaları kükreyen aslanı dahi yıkmışlardır. Şairin çizdiği tablo şu şekilde de açıklanabilir: Dünyaya ve içindekilere bakıldığında güçlü, güçsüz birçok şey görülür. Genellikle de güçlü konumundakinin sesi çok kuvvetli çıkarken güçsüz olanların da aksine söz söyleme hakları neredeyse yoktur. Ancak bazen öyle şeyler olur ki en güçsüz olan hükümdar olur, yani ‘gün olur devran döner’. O halde korku yoktur, korkulmamalıdır. Çünkü karınca mahiyetindeki zayıflar yeri geldiğinde sesi en çok çıkan aslanı bile alt edebilir.

Ol cefâ-cû kûh kûh itmekde tahmîl-i sitem  
Nâ-tüvân-ı cevri olup mûr-iktidâr oldukça ben  
(Muvakkit-zâde

Muhammed Pertev, G.CDX/4)

“Ben güçlü karınca oldukça o cefa arayan güçsüz, üzümlü dağ dağ sitem yüklenmekte.”

Bazen güçsüzün sesi çıkmayınca güçlü olanın sesi daha kuvvetli çıkar; güçlü olan da zalimlik etmeye başlar, insafsız olur, hâkimlik yapar. Ancak güçsüz olan güçlendikçe ya da kendisini öyle tanıttıkça zalim sitemkâr olmaya başlar.

### 3.3. Alçakgönüllü Karınca

Alçağ ol mûrdan tevâzu'da  
Pençe uzatma hasm-ı şir olma  
(Hakîkî ,G.33/9)

“Tevazuda karınca gibi alçak (gönüllü) ol; pençe uzatma, aslanın akrabası olma.”

Mısralarda karınca ile aslan iki zıt özellikli olarak tasavvur edilmiştir. Öğüt mahiyetindeki beyitte şair; karınca gibi alçakgönüllü olmayı tembihlerken aslan gibi pençe uzatmamayı, zarar vermemeyi de tembihler.

Zihî ‘âşık ki ma’şûkî yolına mûr olam diyü  
Hevâ yiline virmişdür niçe taht-ı Süleymân’ı  
(Hamdullah Hamdi,G.163/2)

“Ne güzel âşık ki maşukun yoluna karınca olayım diyerek nice Süleyman, tahtını istek yeline vermiştir.”

Âşık, seven; mâşuk ise sevilen taraftır. Âşık çoğu zaman sevgilinin yolunu sorgusuz sualsiz, gönüllüce tutar. Çünkü o yoldaki eziyetler, sıkıntılar dahi lütuftur. Beyitte de bu durumla paralel bir söylem vardır. Âşıklar sevgili için şan, şöret, makam mevki vs. bırakarak karınca gibi mütevazı bir hayatı tercih etmişlerdir.

#### 4. Şeker, Bal, Tatlı vs. Yiyeceklerin Üzerine Üşüşen Karınca

Karıncalar şekerin üzerine üşüşen, şekerli bir şey görünce dayanamayan canlılardır. Karıncalar bu özellikleri yönüyle klasik Türk şiirinde çoğu zaman âşığa benzetilir. Çünkü âşık da çoğu zaman sevgilinin şeker gibi dudaklarına üşüşen, kadeh olup dudağa dokunan ya da onu öpen vs. şekillerde tasavvur edilmiştir.

Didüm yâre dehân-ı tengini gördükde hat-âver  
O şekker-pâreyi hâlâ hücûm-ı mûrdan gördüm  
(Yâver,G.121/4)

“Dedim yâre, ayva tüylerini dar ağzın(da) görünce ; (sanki) şeker parçasını karıncanın saldırısında gördüm.”

Klasik şiirde sevgilinin ağzı şeker gibidir. Küçük ve dar olduğu için de nokta ve mim gibidir. Âşık o hayat bahşeden, küçük ve şeker gibi ağza müpteladır. Dudağın üzerindeki ayva tüyleri de dudağı korumuş , oradaki şekerli dudağa saldırmış ya da gül suyu gibi olan dudaklara meyletmış olarak tasavvur edilir. Aynı zamanda ayva tüyleri karınca olduğunda da dudaklar şeker olur ve karıncalar şekere üşüşmüş olarak düşünülür. Beyitte şair âşığı ayva tüyleri ile benzeştirilmiş karıncaya benzetir. Karınca zaten şekere zaafı olan bir hayvandır. Âşık da sevgilinin dudağına meyletmesi yönü ile karıncaya benzer; o, küçük olan şeker gibi dudağa saldırmıştır

N’ola dehânın emsem o la’l güher lezîz  
Cem’ olur mûr ü meges oldugiçün sükker lezîz  
(Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî ,Matla/39)

“O kırmızı, cevher, lezzetli dudaklarını emsem buna şaşılır mı? Şeker lezzetli olduğu için karınca ve sivrisinek (onun başında) toplanır.”

Bu mısralarda da şair yine ‘sevgilinin dudağı ile şeker’ ve ‘âşık (kendisi) ile karınca’ arasında benzerlik kurmuştur. Kendisi sevgilinin şeker gibi dudaklarına zaten müpteladır ve bu nedenle ona meyletmesi gayet olası bir durumdur, bunda şaşılacak bir şey yoktur. Bu durumun benzetmesi de şekere karınca ve sivrisineğin üşüşmesi olarak düşünülür. Nasıl ki ballı, tatlı olduğu için karıncanın şekere üşüşmesi

normal karşılanıyorsa âşığın da şeker tadındaki dudaklara meyiletmesi normal karşılanmalıdır.

Çerh lutfun bana göstermemek ister ammâ  
Mûrdan kurtulamaz her niçe saklansa ‘asel  
(Azmizâde Hâletî ,K.40/30)

“Felek, lutfunu bana göstermemek ister ama balcı nasıl saklansa da karıncadan kurtulamaz.”

Klasik şiirde şairler feleğe fazlaca yüklenirler. Çünkü o çoğu zaman kahır ile hemhal ederken lutfunu eksik bırakmıştır. Beyitte de şair, feleğin her ne kadar kendisine lütf göstermese de kendisinin o lütfu bir gün mutlaka nail olacağına değinir. Bu durum ‘hayatta her şeyin zıddı ile kaim olması’ ile de açıklanabilir. Bugün ortada bir olumsuzluk varsa bu, yarın güzel bir şeylerin olacağına işaretir. Bu hadise karınca ile özdeşleştirilerek anlatılmıştır. Karıncalar dip bucak yerlerde gizlenmiş şekerlere bile er ya da geç ulaşırlar. Beyitte ‘balcı’ denilmiş ki bu da bal satan bir dükkânı akla getirir. Orada birçok bal vardır ancak hepsi de ağzı kapalı olarak muhafaza edilir. Karınca o balcı dükkânına girse belki uzunca bir süre bala ulaşamayacaktır ancak nihayetinde, er ya da geç bir şekilde ona ulaşacaktır.

Ya şekerdür lebi üşmişdür ana mûr u mekes  
Ya yeşil tûfidürür hattı lebi sükker-i ter  
(Mostarlı Hasan Ziyâ’î ,G.160/2)

“Ya dudağı şekerdir ona karınca ve sinek üşüşmüştür ya hattı yeşil papağandır, dudağı (da) saf şeker(dir).”

Papağan konuşma kabiliyeti olan bir canlıdır. Ancak bunun için öncelikle eğitim görmesi gerekir. Bu eğitim de çoğu zaman ödül olarak şekerin verilmesi ile gerçekleştirilir. Çünkü papağan dut gibi tatlı meyveleri seven bir canlıdır. Bu nedenle bir kelimeyi doğru söylediğinde ona şeker (ya da şekerli şeyler) verilirse papağanın hazırbulunuşluğu artırılmış olur (Güler, 2014: 62).

Beyitte şair sevgilinin dudağı için ya şekerdir ya da saf-ıslak şekerdir, der. Çünkü ona karınca ve sivrisinekler üşüşmüştür. Papağan dudağın üzerindeki çizgide beklemektedir; burada, konuşmak için dudağın gerekli olması ile papağanın konuşma yeteneği olan bir hayvan olması arasındaki ilgi akla gelmelidir. Beyitte sevgilinin dudağı ya şeker gibidir ki ona karınca ve sivrisinekler üşüşmüştür ya da dudak ıslak veya saf bir şeker gibidir ki hemen üzerindeki hat (ayva tüyü) dudaktaki şekeri, gül suyunu vs. emmek için bulunmaktadır. Ayrıca hat kelimesi ile yeşil kelimesinin birlikte verilmesi de yüzün

bahar gibi açılması ya da canlanması , ayva tüyelerinin yüze canlılık vermesi gibi kurguları akla getirecektir.

Mûrı gör gendümle ‘ayş eyler şikâyet eylemez

Arzû-yı şehd ü şekkerdir zübâbı inleden

(Şeyhülislam Yahyâ ,G.270/3)

“Karıncayı gör kendisiyle keyif alır, şikâyet etmez; sineği inleten bal ve şeker arzusudur.”

Öncelikle gerçek manada düşünüldüğünde insanoğluna rızıkı Allah elbette verecektir ancak insan ‘lüks, daha lüks, en iyisi’ gibi kaygılara düşünce gözü dönmeye başlar ve kişi hırstan dolayı kötülüğe meyleder. Yani hırs, açgözlülük, rızık kaygısı ya da lüks merakı gibi durumlar gözü karartan şeylerdir. İnsanoğluna bakıldığında hep bir şeyleri elde edeceğim diye kaygı yaşadığında kötü bir duruma düştüğü görülür. Mısrada da bu durum karınca ile sinek arasında bir karşılaştırma yapılarak işlenmiştir. Beyite göre karınca tıpkı normal bir insan gibi aslında hayatından ve kendisinden şikayetçi değildir, mutludur, hayatını idame ettirir. Ancak sinek, bal ve şeker gibi tatlı şeylerin üzerine üşüşür ve bu da onun perişan olmasına neden olur.

Lebleründe hattun ey şîrîn-dehen

Mûrlar cüllâba düşmiş gûyiyâ

(Bâkî ,G.11/2)

“Ey ağzı şirin(şirin ağızlı)! Sanki dudaklarının çizgisinde karıncalar gülsuyuna düşmüş.”

Dudak klasik şiirde sürekli tatlı bir şeylere teşbih edilir. Karıncalar da dudağın çizgisinden itibaren çıkan ayva tüyelerine (hat) benzetilir. Dudağın şekerli olması ve karıncanın da genel olarak tatlı şeylere olan zaafından dolayı karıncalar (ayva tüyleri) dudağın etrafını çevrelemiştir.

## 5. Bahar Mevsimi ve Karınca

Mûrlar mıdur bahâr-ı hüsnüne çıkmış yahûd

Hat mıdur ya sebze mi ya ‘anber-i sârâ mıdur

(Süheylî ,K.47/10)

“Güzellik baharına çıkan karıncalar mıdır yoksa hat mı, çimenlik mi, hilesiz (katkısız, saf) amber midir?”

Klasik şiirde yüz bazen bir bahçedir. Sevgilinin bakışı, gülüşü gibi güzellik unsurları o bahçeye baharlar getirir. Bu beyitte de böyle bir kurgunun olduğu tasavvur edilebilir. Hattın (ayva tüyelerinin)

çıkması ile zaten sevgilinin yüzüne bahar gelmiştir. O zaman bu şekilde sevgilinin yüzü baharı karşılayan ve bu nedenle de ambara dönecek kadar lütfkâr olmuş (ki gerçekten de doğada bahar gelince etraf yeşerir, bitkiler olgunlaşmaya başlar, doğa canlanır vs.) bir şekilde düşünülür. Karınca da bahar mevsiminde doğaya bırakır kendisini . O halde yüze ve yüzdeki bahara dadanmış karınca(lar) (ayva tüyleri) düşünülebilir.

Musallatdur üşerler tatlıya yazın karıncalar  
Kara kışın içinde yir yüzinde mûr gördün mi  
(İbrahim Tırsî ,K.II/19)

“Karıncalar yazın tatlıya musallat olur, üşüşürler. Kara kışın içinde yeryüzünde karınca gördün mü?”

Karıncalar daha çok yazın çalşıp kışın dinlenen canlılar olarak bilinir. Çünkü yaz boyunca dane taşıyan karınca kışın yuvasında saklanır, görünmez. Kış bittiğinde ise yine ortaya çıkar , yeni canlanmış doğaya atılır, çiçeklere ya da diğer tatlı yiyeceklere dadanır. Beyitte de bu bilgi verilmiştir.

Güneş ruhsârunun nârını cânâ nûra benzetdüm  
Hatun evvel bahâra karşı çıkmış mûra benzetdüm  
(Bursalı Rahmî ,G.142/1)

“Ey can! Güneş yanağının ateşini nura benzettim. Hattını ilkbahara karşı çıkmış karıncaya benzettim.”

Hat; çizgi, yazı gibi anlamlara gelen bir kelimedir. Aynı zamanda , ayva tüyleridir. Beyitte yanak, güneş gibi tasavvur edilmiştir. O halde kızıl, parlak ve yakıcı olduğu düşünülebilir. O güneş gibi yanak, nur misali aydınlık ve parlaktır. Sevgilinin yüzünde de ayva tüyleri çıkmıştır. Bu durum karıncanın ilkbaharda ortaya çıkmasına benzetilmiştir.

## 6. Mur (Karınca) ve Mâr (Yılan)

‘Hat’ hem karınca hem de yılan için kullanılan bir benzetme ögesidir. ‘Ayva tüyleri’ manasına gelen hat, yüzü koruyan bir yılan gibidir. Sevgilinin yüzü hazine gibi tasavvur edilirken onu koruyan da yılan olur. Aynı zamanda saçlar da yılanı benzetilir (Şahin, 2012: 391).

Dudak şekerlidir, tatlıdır. Etrafındaki ayva tüyleri de çoğu zaman bu tatlıya üşüşmüş karıncalar olarak tasavvur edilir (Şahin, 2012: 391).

Yılan genellikle tehlikeli, zehirleyici, yaralayıcı özellikleri ile ön plana çıkmışken karınca ise aksine masum, zayıf, güçsüz, aciz gibi

özellikleri ile ön plana çıkar. O halde bu iki canlı, zıt karakterlerin sembolize edilmiş halleri olarak tasavvur edilebilir. Ancak bazen de tam aksine, ikisi bir hareket eder.

Hayâl-i hatt u zülfün birle göz yummak hayâl oldu  
Olur mı hâb mümkün ola mûr u mâr bir yirde  
(Nehcî,G.329/5)

“Saçlarının ve hattının hayali ile göz yummak hayal oldu. Karınca ile yılan bir yerde olsa uyku mümkün olur mu?”

Klasik şiirde saç, yılanı teşbih edilirken hat denilen ayva tüyleri de karıncaya teşbih edilir. Yüz, tasavvufî manada vahdettir ve saç da yüzü örten kesrettir. Aynı şekilde düşünüldüğünde ağız sırların içinde gizlendiği hazine gibi tasavvur edilirken ağzın etrafındaki ayva tüyleri de dudakları koruyan ve içindekilerin ifşa olmasına engel teşkil eden tüylerdir.

Âşık sevgilinin saçlarına asılır, ayva tüyleri tatlı dudaklara meraklıdır ve bu iki durum da âşığı sürekli cezbeden durumlardır. Bunun gibi sevgiliye dair hemen her şeyin hayali bile âşığın uykusunu kaçırmaya yetmektedir.

Hat-ı mevhûm ile âlûde gören zülfünü dir  
İmtizâc eyler imiş mûr ile mârun ikisi  
(Vahyî ,G.257/3)

“Saçlarını vehimli ayva tüyelerine bulaşmış gören der; yılan ile karıncanın ikisi uzlaşır.”

Yılan ile karınca yer yer zıtlığı temsil etmek amacı ile kullanılır. Yani uzlaşmaktan ziyade anlaşmamak yönüyle bilinir ancak bazen de ikisi uzlaşır.

Klasik şiirde saçlar yılanken ayva tüyleri karıncadır. Beyitte çizilen profile göre bu ayva tüyleri ile saçlar birbirine bulaşmıştır. O halde saçların yüze doğru döküldüğü düşünülebilir. Yani zıt gibi dursa da birbirlerine bulaşınca uzlaşmış olarak tasavvur edilmiştir.

Uzatma çok da tıraş eyle hattını cânâ  
Bu mûra merhamet idince mâr olur bir gün  
(Âgâh ,G.274/4)

“Ey can! Uzatma çok da tıraş eyle hattını. Bu karıncaya merhamet edince bir gün yılan olur.”

Hat, daha çok ‘ayva tüyü’ diyebileceğimiz küçük tüyler için kullanılan bir tabirdir. Beyitte karınca ve yılanın hat ile kullanımı klasik söylemdeki ile aynıdır; ayva tüyleri karınca iken saç yılanıdır. Şair ‘ayva tüylerini uzatma, saç olur’ demiştir. Yani zıt iki durumu

sembolize eden kurguda şair; karıncaya yüz verme yılan olur, demiştir. Diğer bir yorum olarak da güçsüz, zayıf, iyi gibi görünenlere yüz verme bir gün gelir kötü olurlar, anlamı çıkarılabilir.

Aynı zamanda klasik şiirde ayva tüyelerinin en makbul olanı yeni yeni çıkmış olanlar iken uzanmış olanları da sevgilinin sevilme çağının geçtiği anlamına gelir (Pala, 2018: 196). Bu nedenle beyitte bu durumdan da kaynaklı olarak ayva tüyelerinin uzatılmaması gerektiğine değinilmiş olduğu söylenebilir.

Ayrılmayum gam-ı hat u zülf-i nigârdan  
Ölsem de tolsa kabrüm içi mûr u mârdan

(Azmişâde Hâletî ,G.654/1)

“Ölsem de kabrimin içi karınca ve yılan da dolsa sevgilinin saç  
ve ayva tüyelerinin gamından ayrılmam.”

Burada aslında iki paralel kullanım söz konusudur. Sair; sevgilinin zülfü ile yılan, ayva tüyleri ile de karıncayı benzeterek onlara duyduğu aşkı ve bağlılığı dile getirmiştir. Diğer taraftan da onlardan asla ayrılmayacağını anlatırken ‘ölsem, kabrimin içini karınca ve yılan sarsa da ‘ demiştir. Kabrin içine küçük haşerelerin girmesi aslında ölü için ızdırap, sıkıntı, korku verici bir durumdur. Ancak âşık karınca ve yılanı görünce aklına sevgilinin saç ve ayva tüyleri gelecektir. Haliyle kabrinin içini karınca ve yılanlar sarınca -ne kadar çok acı çekecekse de- nihayetinde aklına sürekli sevgilinin saçları ve ayva tüyleri geleceği için o aşktan da vazgeçmemiş olacaktır.

Süleymân-ı zamânsın mûr ile mâra geçer emrün  
Hemân tîrûnle ‘uşşâka işâret eyle ey server

(Gelibolulu Sun’î ,G.25/3)

“Ey Server! Hemen ok (bakışlarınla) âşıklara işaret et (ki sen)  
zamanın Süleyman’ısın, emrin karınca ve yılanı geçer.”

Sevgilinin bakışları yaralayıcıdır, baştan çıkarıcıdır.

Hz. Süleyman kasten söylenmiştir. Çünkü Hz. Süleyman hayvanların dilinden anlayabilen, onlarla konuşabilen bir peygamberdir.

Beyitte şair sevgiliye seslenerek ‘bir bakışı ile emrinin yerine geleceğini’ söyler çünkü o tıpkı Hz. Süleyman gibidir, söz geçirebilir. Öte yandan âşık(lar) da karınca ve yılan ile bütünleştirilmiştir. O halde Hz. Süleyman’ın hayvanlara hükmünün geçmesi gibi sevgilinin de karınca ve yılan gibi olan âşıklarına bir bakışı yetecektir.

## 7. İkili Kullanımlarda (Sen-Ben, Âşık- Mâşuk vs.) Karınca

Gam-ı hâlünle ben düşdüm karınca dâne çekmekte  
Beli benden kavîdür her ne denlü nâ-tüvân olsa  
(Emrî, Mukatta' 408/2)

“Kederli halinle ben düştüm, karınca dane çekmekte. Her ne kadar güçsüz de olsa beli benden güçlüdür.”

Karınca çalışkanlığı ile bilinen bir canlıdır. Hatta çoğu zaman dur durak, yorulmak nedir bilmeden çalışması ile konuşmalara konu olmuştur. Bu mısralarda ‘ben-o’ karşılaştırması yapılmıştır. ‘Ben’ tarafı düşkün, zayıf iken; ‘o’ tarafı (karınca) dış görünüşüne inat güçlüdür. ‘Ben’ tarafındaki kişi kederlenince istikrarsız olmaya başlamıştır; ‘o’ tarafı ise her şeye rağmen çalışkan ve güçlü olan taraftır.

Neyüm ki ben seni tekmîl vasfa kâdir olam  
Tapun cenâb-ı Süleymân ü ben muhakkar mûr  
(Süheylî,K.24/45)

“Neyim ki ben seni tamamlama vasfına kadir olayım?  
(Sen)Süleyman hazreti; ben, hor ve hakir karınca.”

Burada yine bir sen-ben karşılaştırması söz konusudur. Hz. Süleyman makamı, büyüklüğü, kendisine verilmiş üstün yetenekleri ile ön plana çıkmış bir peygamberdir. Karınca ise klasik şiirde daha çok ezik durumdaki, küçük, çelimsiz canlı olarak yer alır. Klasik şiirde sevgili ile âşık karşılaştırıldığında sevgili güçlü, âşıklarına karşı yönetimi elinde bulunduran, gönüllerin hükümdarı iken; âşık ise aşktan beli iki büklüm olmuş, mecnun, çaresiz, yaşarla ölüm arasında kalmış kişidir. Bu nedenle sevgili ile Hz. Süleyman, karınca ile de âşık karşılaştırılır. Bu beyitte de şair kendisini ‘neyim ki ben ?’ diyerek aciz görürken sevgiliyi de ‘sen Hz. Süleyman (gibi)’ diye nitelendirerek kendisini sevgili karşısında karınca gibi hor ve hakir addetmiştir.

Mesned-i hüsn üzre sen ben hâk-i rehde pây-mâl  
Mûr hâlin niçe ‘arz ide Süleymânüm sana  
[Avnî (Fatih) ,G.2/2]

“Sen güzel makam üzerinde(sin), ben toprak yolda ayak altında (mahvolmuşum). Süleyman’ım! Sana karınca halini nasıl arz etsin.?”



Burada yine bir Hz. Süleyman ile karınca karşılaştırması görülmektedir. Bu defa Hz. Süleyman gibi olan sevgilinin makamı ile karınca gibi olan âşîğin ayak altında kalmış haline değinilmiştir. Hz. Süleyman bir peygamberdir. Karınca da küçük olması dolayısıyla yer kaplamayan, ezilmiş olan canlıdır. Ancak telmih yapılan kıssaya bakıldığında, hayvanlarla konuşma kabiliyeti olan Hz. Süleyman'a -bu özelliğinden dolayı- toprak üzerinde ve ayak altındaki minicik karıncanın derdini arz ettiği hatırlanacaktır. Yani sorulan soru aslında içerisinde bir umut da barındırmaktadır, denilebilir.

Sen Süleymân-ı zamânsın ben ise mûr-ı za'îf  
Sen hudâvend-i cihânsın ben hakir-i müstehâm

(Sünbülzâde Vehbî ,K.31/43)

“Sen zamanın Süleyman’ısın ben ise zayıf karınca; sen dünyanın efendisisin, ben şaşakalmış (bir) zavallı.”

‘Sen’ ile ‘ben’ karşılaştırmasında yine ‘sen’ tarafı üstünken ‘ben’ tarafı zayıf olan taraftır. Yani sevgili Hz. Süleyman gibi efendi iken âşık karınca gibi zayıf, şaşkın bir haldedir.

### 8. Cesedin (Ölünün, Kemiğın) Karıncanın Yuvası Olması

Klasik şiirde karıncanın kullanımına bakıldığında birçok beyitte karıncanın böcek, yılan gibi hayvanlarla ya da tek başına cesede üşüşmesi; cesedin bazı küçük haşerelerin yuvası olması gibi kullanımların söz konusu olduğu görülür. Örnekler şu şekilde verilebilir:

Cism olduğında tu'ma-ı me'vâ-yı mâr u mûr  
Ten tertibine çâre mi var ne kılısaruz

(Hakîkî ,G.211/5)

“Beden, karınca ve yılanın meskeni olduğunda vücudun düzelmesine çare mi var?”

Karınca canlı bir bedenden mümkün merteye uzaktır. Beyitte ‘ten (beden), karınca ve yılanın meskeni olduğunda ‘ denilmiştir. Bu da klasik şiirdeki benzer temalı beyitlerden de hareketle ‘canın ölmesi ve ceset olması ‘ olarak yorumlanabilir. Hâl böyle olunca karınca ve yılan da üzerine üşüşmüştür. Bu noktada ölü bir beden artık düzelmesi de mümkün olmayacaktır.

Harâmıla biten ten ma'siyetde  
Bilâ-şek oldı mûr u mâra layık

(Hakîkî,K.302/19)

“Haramla isyanda biten (son bulan) vücut (beden) , şüphesiz karınca ve yılanı layık oldu.”

Halk arasında ‘nasıl bir hayat yaşıyorsan öyle de ölürsün’ denilir. Bu söz kişinin hayattaki tercihlerinin öldükten sonrası için de etki edebileceğinin göstergesi olmuştur. Yine halk arasında ‘iyi’ denilebilecek kişilerin ölümlerinin de kolay olduğu, ‘kötü’ olanların da ölümlerinde de eziyet çektikleri ve can tenden ayrılma bile bedeninin dahi huzur bulamayacağı anlayışı hâkimdir. Beyitte aslında haram ve isyan çerçevesinde geçmiş bir tenin (bedenin) hakkı olarak ona öldükten sonra karınca ve yılan layık görülmüştür. Bu durum büyük ihtimalle cesedin haşerele ya da yılan gibi toprak altına nüfuz edebilen canlılar tarafından kemirilmesi olarak tasavvur edilmiştir. Kötülükle geçen bir ömre de bu şekilde bir ölüm ve ölümden sonra bile rahat bulamama layık görülmüştür.

Şu şeh kim efser-i Dârâya hergiz başın egmezdi  
Fenâ deşinde mûra üstühânı hânedür şimdi  
(Bursalı Rahmî ,G.209/4)

“Şu şeh ki Dârâ’nın subayına asla baş eğmezdi. Şimdi yokluk çölünde kemiği karıncanın evidir.”

Dârâ, klasik şiirde çokça geçen İran hükümdarlarından biridir. İskender’le yaptığı savaş sonucunda hayatını kaybetmiştir. Ancak hayatta iken sahip olduğu görkemli varlığı nedeni ile şairler üstünlük yönü ile ona teşbih edilmişlerdir. Beyitte şair, Dârâ’ ya baş eğmeyen şahın bile öldükten sonra kemiğinin karınca yuvası olacağını söyler. Bu ‘dünyada azamete sahip de olursa bir gün hayatın nihayet bulacağı ve aslında en güç şeyler ve kişiler karşısında bile baş eğmeyenlerin dahi öldükten sonra en aciz konumdaki küçücük haşerele tarafından istila edileceği’ anlamına gelir.

Devlet-i dehr ile Dahhâk u Süleymân olsan  
‘Âkıbet mesken ider kabrün için mûr ile mâr  
(Azmizâde Hâletî ,G.203/3)

“Dünya devleti ile Dahhak ve Süleyman olsan bile sonunda yılan ve karınca kabrini mesken edinir.”

Dünyada ne kadar şan, şöhret, mal mülk ,iktidar vs. sahibi olursa da hayat bir gün mutlaka son bulacaktır. Beyitte şair iki ismi zikreder: Dahhak, Süleyman. Dahhak, bir hükümdardır. Klasik şiirde çoğu zaman nefsi temsil etmek maksadı ile kullanılmıştır. Süleyman ise hem Hz. Süleyman hem de Kanuni Sultan Süleyman’ı akla getirir.

İkisi de uzun yıllar yöneticilik yapmış; devirlerinde yüksek meblağlar elde etmiş; makam, mevki, şan, şöhret bulmuş kişilerdir.

Beyite tekrar döndüğümüzde şair ‘dünyada Dahhak ve Süleyman da olsan öldüğünde yılan ve karıncalar kabrini yurt edinecek’ demiştir. Yani büyüklüğe, varlığa, genişliğe güven olmaz; eninde sonunda içine girilen mezara haşereler dadanacak ve dünyadaki o büyüklükten eser kalmayacaktır.

Tu'ma-ı mûr ola vü mâr tuyarlar haşerât  
Şimdi nâzûkligile bisledüğün sen bu tene  
(Hakîkî ,G.534/5)

“Şimdi nazıkçe beslediğin bu bedeninin (zamanı gelince) yılanların ve karıncaların yemeği olacak, (ondan,bedeninden) haşereler doycak.”

İnsan dünyada kırılıgandır, canına dikkat eder, ona iyi bakmaya çalışır. Ancak öldükten sonra o üzerine titrenen beden bir avuç toprağa girecektir ve o toprağın altına sızmış olan karınca, yılan gibi haşereler ölünün bedenini yemeğe başlayacaktır.

Çürüyüp toprag olıcak bedenün  
Tu'ma-ı kirm ü mâr u mûr olıcak  
(Hakîkî ,K.306/6)

“Bedenin çürüyüp toprak olduğunda (cesedinde) kurt (böcek), yılan ve karınca olacak.”

Öldükten sonra gömülen bedeninin yer altında haşerelere maruz kalacağı düşünülür. Beyitte de ölünce bedeninin küçük kurtçuklar, yılan ve karınca tarafından yenileceği işlenmiştir.

## 9. Bir Tezat Unsuru olarak Karınca

Ne sa'y-ıla irişe mûr-çe Süleyman'a  
Meğer müfettihü'l-ebvâb ide fethü'l-bâb  
(Ahmedî ,G.70/6)

“Nasıl (bir) çaba ile küçük karınca Süleyman'a erişir? Meğer kapıları Allah açar.”

Süleyman Peygamber saltanat sahibi, güçlü, kendisine üstün yetenekler verilmiş bir peygamber iken karınca tam aksine güçsüz, zayıf, aciz bir durumdadır. Yani tam zıt iki uçta yer alan iki durum karşılaştırılmıştır. Aslında normal şartlar altında en zayıf durumdaki

karıncanın, sesini devrin sultanına ulaştırması imkânsız bir durumken her Şeyin üzerindeki güç ve kudret sahibi Allah'ın dilemesi ile bu durum mümkün olabilmiştir. Beyitte de küçük karıncanın çabalasa da Süleyman'a erişemeyeceği ancak Allah'ın dilemesi ile bu durumun gerçekteşebileceği konu edilmiştir.

Ârızun mülkini tutmuş hatun ey şâh-ı cihân  
Mûr 'asker çeküp ister ki Süleymânlug ide  
( Şâhî ,G.149/2)

“Ey cihânın şahı! Hat (tın, ayva tüylerin) yanak mülkünü tutmuş. Karınca asker çekip Süleymanlık etmek ister.”

Klasik Şiirde yanak sayfa olarak tasavvur edildiğinde ayva tüyleri de o sayfaya yazılmış yazılardır. Yanak bir mülk olarak düşünöldüğünde ise ayva tüyleri o mülkü hâkimiyet altına almış askerlerdir. Beyitte ayva tüyleri yanak mülküne hâkim olmuştur. Ayva tüyleri karınca olarak düşünöldüğünde Hz. Süleyman'ın da hükümdar olduğu görülür. Yani yanak ülkesine nasıl ki ayva tüyleri hâkim olmuşsa karınca da Süleyman'ın mülküne sahip olup onun gibi hükümdarlık etmek ister.

Kuvvet-i şân ü şükûhından olup vâye-pezir  
Azm-i kûh eylese bir mûr-ı za'if ü esfel  
(Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmi,K.24/32)

“En aşağı ve zayıf (olan) karınca dağa (çıkmaya) niyetlense görkem ve şan kuvvetinden kısmet bulur.”

Bu mısralarda yine iki zıt ifadeden bahsedilmiştir. Karınca zayıftır, acizdir, güçsüzdür ve gücüne göre hareket ederse aslında yol alabileceği çok bir durum da yoktur. Ancak ona şanı, gücü, kudreti yüce olan biri yardım ederse o, aşılmaz zannedilen dağları dahi aşabilecektir. Mısralar kinayeli bir söyleyişle, karınca kadar güçsüz de olursa kısmetlere tabi olunabileceğini anlatmıştır.

### 10. Karınca Duası

Karınca duası; halk arasında bereket getirdiğine inanılan bu nedenle de özellikle ticaret yapılan dükkân tarzı yerlere muska şeklinde asılan ve bu şekilde müşterilerin karınca gibi üřüőeđine inanılan duanın adıdır (Onay, 2007: 276). Söz konusu dua beyitlerde daha çok âşığın aşkının artması ve bir de sevgilinin güzelliğ unsurlarının artması için okunan bir duadır. Karınca duası iki beyitte şu şekilde geçmektedir:

Olur efvn harîdâr-ı metâ' -ı bender-i hüsni  
 Du'â-yı mûrı hatt-ı püşt-i leb vird-i zebân eyler  
 (Muvakkit-zâde Muhammed Pertev ,G.CLXIII/2)

“Güzellik iskelesinin (ticaret yerinin) sonradan gelen müşterisi fazla olur. Dudağın arkasındaki yazı karınca duasını sürekli tespih eder.”

Zann etme hattı sâhîfe-i rûyunda ol mehin  
 Cemiyet-i kulûbe karınca duasıdır  
 (Şeyh Gâlib,G.78/2)

“O ayın (ay yüzlünün) yüzünde(ki) sayfaları ayva tüyü zannetme; (onlar) kalplerin (gönüllerin) topluluğuna karınca duasıdır.”

### Sonuç

Bu çalışmada, incelenen beyitlerden hareketle karınca imgesi 10 başlık altında değerlendirilmiş ve farklı divanlardan seçilmiş örneklerle konu daha açık ve anlaşılır olarak işlenmeye çalışılmıştır.

Karıncanın belki de en fazla üzerinde durulan tarafı Kur'an-i Kerim'de geçen Neml Suresi'nde anlatılan kıssadan kaynaklı Hz. Süleyman ve karınca arasında geçen hadisedir. Bunun yanında elbette başka şekillerde de kullanımı olmuştur. Karınca bazen zayıf, güçsüz, çaresiz, ezilmiş, açgözlü, kaygılı gibi olumsuz özellikleri ile işlenirken bazen de yol gösterici, marifetli, güçlü gibi olumlu özellikleri ile işlenmiştir. Bu tezatlığa benzer şekilde karıncanın yılan, aslan gibi canlılar ile birlikte kullanımları da olmuştur. Bu küçük canlının yapısal olarak tatlıya meyilli yaratılmış olması da beyitlerde 'şekerli şeylere üşüşmesi' olarak verilmiştir ve bu durum klasik şiirin en meşhur ikilisi olan âşık-mâşuk ikilisinde ise âşığın mâşuğa meyli için güzel bir benzerlik oluşturmuştur. Bazı durumlarda aynı olaydan farklı neticeler çıkarıldığı da olmuştur. Mesela karıncanın bahar mevsiminde ortaya çıkarak sürekli dane taşımasını bazı şairler 'çalışkanlık' olarak değerlendirirken bazı şairler de 'rızkı kaygısı yaşamak' ya da 'açgözlülük' olarak değerlendirmişlerdir. Bir de toplumsal inançlar çerçevesinde halk arasında bereket getirdiğini düşündükleri karınca duasını beyitlerde âşıkların, sevgili ve onun güzellik unsurları için okudukları görülmüştür.

Özetle karıncadan şairlerin; içinde buldukları zayıflığı anlatırken, kendilerini zor duruma düşürenlere Hakk'ın adaletinden bahsederken, herkesin er ya da geç öleceği ve kemiğinin karınca

yuvası olacağını anlatırken ve bunlar gibi daha birçok durumu örneklendirirken yararlandıkları görülür. Netice itibariyle de karıncanın klasik Türk şiirinde birçok şair tarafından ve farklı yönlerden işlenmiş bir imge olduğu söylenebilir.

### **Kaynakça**

- Akpınar, Ş. (2017). (Haz.). *Âgâh Dîvânı*,  
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55914.agah-divanipdf.pdf?0>  
(e.t.12.03.2019)
- Arı, A. (2018). (Haz.). *Sâkıb Dede Dîvânı*,  
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59860.sakib-dede-divanipdf.pdf?0> (e.t.18.05.2019)
- Aslan, Ü. (2017). (Haz.). *Nehcî Dîvânı*,  
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55752.nehci-divanipdf.pdf?0>  
(e.t.03.05.2019)
- Aydemir, Y. (2018). (Haz.). *Ramazan Behiştî Dîvânı*,  
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56445.ramazan-behisti-divanipdf.pdf?0> (e.t.11.05.2019)
- Bayak, C. (2017). (Haz.). *Şehâbî Dîvânı*,  
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55746.sehabi-divanipdf.pdf?0>  
(e.t.01.06.2019)
- Bektaş, E. (2017). (Haz.). *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı*,  
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55973.pertev-divanipdf.pdf?0>  
(e.t.03.05.2019)
- Bilgin, A. A. (2017). (Haz.). *Ümmî Sinan Dîvânı*,  
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55913.ummi-sinan-divanipdf.pdf?0> (e.t.12.06.2019)
- Boz, E. (2017). (Haz.). *Hakikî Dîvânı*,  
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55749.hakiki-divanipdf.pdf?0>  
(e.t.08.04.2019)
- Çeltik, H. (2017). (Haz.). *Ahmed-i Rıdvan Dîvânı*,  
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55738.ahmed-i-ridvan-divanipdf.pdf?0> (e.t.18.02.2019)
- Demir, H. (2017). (Haz.). *Lâzîkizâde Feyzullah Nâfiz ve Dîvânı*,  
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54126.53959.lazikizade-feyzullah-nafizdivanpdfpdf.pdf?0> (e.t.13.05.2019)
- Erdoğan, M. (2017). (Haz.). *Bursalı Rahmî Dîvânı*,  
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55910.bursali-rahmi-divanipdf.pdf?0>  
(e.t.18.03.2019)
- Ersoy, E. (2017). (Haz.). *Münirî Dîvânı*,  
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56095.muniri-divanipdf.pdf?0>  
(e.t.06.05.2019)

- Erünsal, İ. E. (2018). (Haz.). *Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59332,taci-zade-cafer-celebi-divanipdf.pdf?0> (e.t.15.06.2019)
- Güler, Z. (2014). *Divan Şiirinde Papağan*. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2(1), 61-71.
- Gürgendereli, M. (2017). (Haz.). *Mostarlı Hasan Ziyâ'î Divânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56211,mostarli-hasan-ziyai-divanipdf.pdf?0> (e.t.13.05.2019)
- Harmancı, M. E. (2017). (Haz.). *Süheylî Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55750,suheyli-divanipdf.pdf?0> (e.t.20.05.2019)
- Karaköse, S. (2017). (Haz.). *Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55734,nevi-zade-atayi-divanipdf.pdf?0> (e.t.13.05.2019)
- Kavruk, H. ve Selçuk, B. (2017). (Haz.). *Filibeli Vecdî Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55912,filibeli-vecdi-divanipdf.pdf?0> (e.t.17.04.2019)
- Kaya, B. A. (2017). (Haz.). *Azmizâde Hâletî Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0> (e.t.27.02.2019)
- Kesik, B. (2018). (Haz.). *Cenâbî Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59983,cenabi-divanipdf.pdf?0> (e.t.23.04.2019)
- Kılıç, F. (2017). (Haz.). *Âsık Çelebi Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55975,asik-celebi-divanipdf.pdf?0> (e.t.25.02.2019)
- Kılıç, F. (2018). (Haz.). *Şâhî Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59394,sahi-divanipdf.pdf?0> (e.t.31.05.2019)
- Nas, Ş. K. (2018). (Haz.). *Celilî Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59375,celili-divanipdf.pdf?0> (e.t.28.04.2019)
- Oğuz, F. S. K. (2017). (Haz.). *Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî Dîvânı*, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56084,arpaeminizade-mustafa-sami-divanipdf.pdf?0> (e.t.13.02.2019)
- Onay, A.T. (2007). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*. Kurnaz, C. (Haz.). Ankara: Birleşik Dağıtım Kitabevi.
- Pala, İ. (2018). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yay.
- Pala, İ. (2006). *Mühr-i Süleyman. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (c.31, s.524-526). İstanbul.

- şahin, K.ř. (2012). Klasik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva Tüyü / Hat. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(23), 386-408.
- Tarlan, A.N. (2001). *Fuzûlî Divanı şerhi*. Ankara: Akçağ Yay.
- Taş, H. (2017). (Haz.). *Vahyi Dîvânı*, [https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55745\\_vahyi-divanipdf.pdf?0](https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55745_vahyi-divanipdf.pdf?0) (e.t.09.06.2019)
- Üstüner, K. (2017). (Haz.). *Yâver Dîvânı*, [https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55748\\_yaver-divanipdf.pdf?0](https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55748_yaver-divanipdf.pdf?0) (e.t.11.06.2019)
- Yakar, H. İ. (2018). (Haz.). *Gelibolulu Sun'î Dîvânı*, [https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57257\\_gelibolulu-suni-divanipdf.pdf?0](https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57257_gelibolulu-suni-divanipdf.pdf?0) (e.t.20.04.2019)
- Yenikale, A. (2017). (Haz.). *Sünbülzâde Vehbî Dîvânı*, [https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56212\\_sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0](https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56212_sunbulzade-vehbi-divanipdf.pdf?0) (e.t.29.05.2019)
- Yılmaz, K. (2017). (Haz.). *İbrahim Tîrsî ve Dîvânı*, [https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55911\\_ibrahim-tirsi-ve-divanipdf.pdf?0](https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55911_ibrahim-tirsi-ve-divanipdf.pdf?0) (e.t.27.04.2019)
- [https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591\\_ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0](https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10591_ahmedidivaniyasarakdoganpdf.pdf?0) (Erişim Tarihi: 03.02.2019)
- [https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10599\\_beyani-bpdf.pdf?0](https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10599_beyani-bpdf.pdf?0) (Erişim Tarihi: 15.03.2019)
- [https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10595\\_avnfatihdivanimuhammednurdoganpdf.pdf?0](https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10595_avnfatihdivanimuhammednurdoganpdf.pdf?0) (Erişim Tarihi: 23.02.2019)
- [https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10655\\_seyhulislamyahyadivanihasankavrukpdf.pdf?0](https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10655_seyhulislamyahyadivanihasankavrukpdf.pdf?0) (Erişim Tarihi: 22.05.2019)
- [https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10596\\_bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?0](https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10596_bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?0) (Erişim Tarihi: 12.03.2019)
- [https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10654\\_metinpdf.pdf?0](https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10654_metinpdf.pdf?0) (Erişim Tarihi: 03.06.2019)
- [https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10616\\_metinpdf.pdf?0](https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10616_metinpdf.pdf?0) (Erişim Tarihi: 08.04.2019)
- [https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10607\\_emridivaniipdf.pdf?0](https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10607_emridivaniipdf.pdf?0) (Erişim Tarihi: 23.04.2019)



Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi,  
Sayı/Issue: 4 – Sayfa / Page: 57-70  
ISSN: 2630-600X VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info  
Geliş/Received: 16.11.2019  
Kabul/Accepted: 13.12.2019  
Araştırma Makalesi / Research Article  
Kış/Winter, 2019

**WILHELM VON HUMBOLDT DÜşUNCESİNDE  
BİREYSELLİK-ÖZGÜRLÜK İLİşKİSİ VE DEVLETİN  
MÜDAHALESİNİN SINIRLARI**

***THE RELATIONSHIP BETWEEN INDIVIDUALITY AND  
FREEDOM IN THE THOUGHT OF WILHELM VON  
HUMBOLDT AND THE STATE'S INTERVENTION LIMITS***

**Selahattin AYDAR**

Atatürk Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe-Din Bilimleri Anabilim Dalı

Doktora Öğrencisi

ORCID: 0000-0003-1603-5403

s.aydar.tz@hotmail.com

**Öz**

Bu çalışmada, klasik liberal düşünce geleneğinin temsilcilerinden kabul edilen ve 1767-1835 yılları arasında yaşamış olan Wilhelm von Humboldt'un bireysellik, özgürlük ve devlet anlayışı hakkındaki düşüncelerinin incelenmesi ele alınacaktır. Günümüzde başta Avrupa devletlerinde olmak üzere birçok dünya ülkesinde liberalizm, bir hayat felsefesi olarak karşılık bulmaktadır. Yaşam biçimi olarak kabul gören liberalizmi anlayabilmek için de her şeyden önce onu hazırlayan siyasal, sosyal, düşünsel vb. etkenlerin tarihsel gelişiminden haberdar olmak gerekir. Bu bağlamda Humboldt, Avrupa aydınlanmasının ruhuna sadık kalarak günümüzde geniş kitlelerce kabul gören çağdaş liberalizmi hazırlayan klasik liberalizmin odak noktasında bulunur.

Humboldt, ortaya koyduğu görüşleri ile birey ve devlet arasındaki ilişki biçiminin, yaşadığı yüzyılın sorun alanlarını da göz önüne alarak temellendirmesini yapmaktadır. Ona göre bireysellik insan doğasının vazgeçilmez bir özelliğidir. Ayrıca bireysellik, özgürlük ile desteklenerek bireysel gelişimin önündeki her türlü engel ortadan kaldırılabılır. Bu nedenle

birçok 18. ve 19. yüzyıl düşünürü gibi liberalizmin gelişiminde Humboldt, azımsanmayacak bir öneme sahiptir. Nitekim onun düşünce dünyasında birey ve devlet için çizdiği sınırlar, fikirleriyle liberalizmin kalbi olarak kabul edilen J. S. Mill'e ilham kaynağı olmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Humboldt, liberalizm, bireysellik, özgürlük, devlet

### **Abstract**

In this study, the views about individuality, freedom, and sense of the state of Wilhelm von Humboldt, who was accepted as the representatives of classical-liberal thought tradition and lived between 1767-1835, will be analyzed. Today, liberalism corresponds to a philosophy of life in many countries of the world, especially in European states. In order to understand liberalism, which is accepted as a way of life, it is necessary to be aware of the historical development of social, intellectual, etc. factors that prepare it. In this context, Humboldt remains at the focal point of classical liberalism which prepares contemporary liberalism that is now widely accepted, remaining faithful to the spirit of European enlightenment.

Humboldt grounds on relations between the individuals and the state with his views by taking into account the problem field of the century in which he lived. According to him, individuality is an indispensable feature of human nature and all kinds of obstacles to individual development can be eliminated when individuality is supported by freedom. Therefore, Humboldt has considerable importance in the development of liberalism like many 18th and 19th century thinkers. The limits that he draws for the individual and state are an inspiration to J. S. Mill whose ideas are accepted as the heart of liberalism.

**Keywords:** Humboldt, liberalism, individuality, freedom, state

### **Giriş**

Bireysellik ve özgürlük, Avrupa aydınlanmasında özellikle 17. ve 18. yüzyıl siyaset kuramcılarının üzerinde ciddi biçimde durdukları kavramlar olarak görünürler. Özellikle Locke'la başlayan ve sonraki iki asır boyunca devam eden liberal düşüncede, bireyi merkeze alan bir gelenek oluşmuş ve genel anlamda bireyin amacı, kendisini gerçekleştirme olarak belirlenmiştir. Özgürlüğü bireylerin tercihlerini, eylemlerini ve hayatlarını kendi başlarına ve kendilerinin belirledikleri terimlerle düzenleme ve yaşama fırsatı sunmasından dolayı normatif açıdan temel bir değer olduğunu kabul eden liberal düşünürler doğal olarak özgürlüğe getirilecek her türlü kısıtlamanın sınırlarını belirlemeye yönelik bir çaba içerisinde olmuşlardır. Kuşkusuz onlar için özgürlüğe getirilecek sınırlandırmanın ilk ve en önemli nedeni devlet olarak belirlenmiştir. Liberaller açısından bireysellik ise özgürlük fikri temelinde gelişmiş ve yetkin bir hayat

doğrultusunda yaşanan bir gelişme süreci olarak ifade edilmiştir (Cevizci, 2008: 379).

Liberal düşünürler özgürlüğü, belirli bir grup insan için değil, yeterli bir uygarlık düzeyine ulaşmış halklar, hatta zaman zaman insanlığın tamamı için talep etmişlerdir. Öte taraftan liberalistler, özgürlüğü temel bir değer olarak kabul etmişlerse de gerçek anlamda özgürlükten ne anlaşılması gerektiği konusunda orta yolu bulamamışlardır. Bu nedenle daha fazla özgürlük talebi dışında, özellikle klasik liberal düşünürler arasında kuramsal ve uygulamalı sorunlar üzerinde görüş ayrılıkları da bulunmaktadır (Vergara, 2014: 9).

Fikirleriyle klasik liberal (liberteryan) bir duruş sergileyen Wilhelm von Humboldt (1767-1835), çağdaşları olan diğer liberaller gibi düşüncelerini bireysellik, çeşitlilik, özgürlük kavramları ve devletin bunlara müdahalesi üzerinden şekillendirmektedir. İnsanın asıl sorunun kendini gerçekleştirme sorunu olduğunu kabul eden Humboldt'un içinde yetiştiği çağ, Fransız Devrimi'nin etkileri altındadır (Smith, 2009: 238). Düşünce çevresi olarak bulunduğu ortam ise Berlin aydınlanması ve rasyonalizmin etkin olduğu dönemdir. Doğal olarak onun içinde bulunduğu bu dönem fikirlerinin şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Bununla birlikte romantik düşünürlerle yakınlığı bulunan Humboldt'un insan doğasına dair yaptığı açıklamalarda ve kullandığı dilde, romantizmin etkilerine rastlamak mümkündür. Frankfurt'ta hukuk eğitimini alırken 1787 yılında Berlin'e giden Humboldt, Yahudi kadın çevrelerine kabul edilir ve bu çevrelerde aydınlanmayı romantik akıma bağlayan bütün bağları bulur. Bu dönemde ideal olan kavramlar sempati, ruh güzelliği ve erdemdir. Ona göre insanın bireysel dünyasına giden yolun kilit taşı sempatidir (Akarsu, 1998: 10-11).

Schiller'in yakın arkadaşı olan Humboldt, hem Schiller'in hem de Goethe'nin ait olduğu romantik hareketinden doğal olarak etkilendi. 1790'lı yıllarda Humboldt, Goethe'nin epik şiiri Hermann ve Dorothy üzerinde çalıştı. Bu nedenle Humboldt'un düşüncesini yapılandıran metaforlar ve onu renklendiren kelimeleri; Goethe ve Schiller'in geliştirdiği söylemin kelimelerinden, kavramlarından ve benzetmelerinden yeniden türettiği kabul edilir (Underhill, 2009: 81).

Hakkını vermek gerekir ki Humboldt, her şeyden önce bir eğitim reformcusu ve Berlin Üniversitesi'nin kurucusudur. Onun eğitim ile ilgili ileri sürdüğü fikirler, günümüz modern üniversite anlayışının temellerini oluşturması açısından dikkat çekicidir. Öte taraftan Türkiye'de daha çok eğitim ve filoloji üzerine yaptığı çalışmalarıyla bilinen Humboldt'un gençlik dönemi yazıları siyaset

üzerinedir. Liberteryan düşünceinin gelişiminde azımsanmayacak bir öneme sahip olan düşünürün, siyaset felsefesi açısından önemi ne yazık ki ülkemizde pek bilinmemektedir. Bu nedenle Humboldt'un yaşadığı çağın ilgi çekici kavramları olan bireysellik ve özgürlük ile devlet arasındaki bağ üzerine kurduğu düşüncelerini inceleyeceğiz.

### 1. Bireysellik-Özgürlük İlişkisi

Humboldt'un, yirmili yaşlarının ortasında kaleme aldığı *The Limits of State Action* (Devlet Faaliyetinin Sınırları) adlı kitabı, onun siyaset felsefesi hakkındaki görüşlerini ihtiva eden önemli bir eseri olarak bilinir. Adından da anlaşılacağı üzere bu eserde Humboldt, devletin bireylerin özgürlüklerine yönelik müdahalesinin sınırlarını belirlemeye yönelik bir çaba içerisinde. Bununla birlikte Humboldt amacını şu şekilde ifade eder: "Bu sayfalarda ortaya konan her tezin odaklandığı büyük ve öncü ilke, insanın en zengin çeşitlilik içinde gelişmesinin, mutlak ve zorunlu bir öneme sahip olmasıdır"(Humboldt, 2013: 156). John Stuart Mill, Humboldt'un dikkat çekici bu cümlesini, *On Liberty*'nin ilk sayfasına aforizma olarak alıntılanmaktadır. Öte taraftan devlet söz konusu olduğunda esas itibarıyla Humboldt açısından sorun, devletin yurttaşlarına karşı meşru bir müdahale alanı bulmaya yönelik bir sorun olarak anlaşılmaktadır. Ancak devletin sorumluluğunun ve bireye müdahale alanlarının neler olabileceğini belirlemeden önce insanın ve onun bireyselliğinin ne olduğunu, başka bir ifadeyle bireyin sınırlarının neler olacağının belirlenmesi gerekmektedir.

Mill, Humboldt'tan hem iyi bir fikir adamı hem de bir politikacı olarak seçkin bir şahsiyet olarak bahseder (Mill, 2016: 106). Mill'in övgü dolu bu sözleriyle haklı olduğu kabul edilebilir. Zira Mill'in *On Liberty*'sine ilham kaynağı olan Humboldt'un her şeyden önce aradığı şey, ideal insan tiplmesidir (Akarsu, 1998: 13). Avrupa aydınlanmasının temel doktrini olan insan, onun görüşlerinin ana motiflerini meydana getirmektedir. O, ideal insanın varoluşunu temellendirmek için klasik antik döneme kadar uzanan normları kullanır. Antiklerin tüm zihinsel faaliyetlerinin itici gücünü bireyin değerinde, yeteneğinde ve bunların sürekli gelişimi konusundaki güçlü bilinçlerinde olduğunu kabul eden Humboldt aynı şekilde antik yönetimlerin erdemini öneminde hareket ederek insana olduğu kadar birey olarak insanın uyumlu gelişimine yönelmiş olduklarını kabul eder (Humboldt, 2013: 93). Dolayısıyla düşünür, yapay koşullardan ve dış etmenlerin bireyler üstündeki etkilerinden bağımsız bir insan tasavvuru ortaya koymak istemektedir. Bu düşünce bağlamında asıl önemli olan, bireyin kendi doğasına uygun yaşaması, hayatını

bireysel doğasına uygun biçimde düzenlemesindedir: “En iyi yol gösterici insan faaliyetleri, doğal dünyadaki işleyişe en büyük sadakatle benzeyenlerdedir. Mesela kendisini bekleyen, gözden kaçmış ve ihmal edilmiş toprağa düşen tohum, doğası gereği her zaman tahripkâr olan bir volkanın şiddetli patlamasından daha zengin ve daha hayırlı bir gelişime getirir” (Humboldt, 2013: 89).

Doğadaki bir organizma, büyümesi için ihtiyaç duyduğu tüm besinleri kendi ortamından alır. Aynı organizma, belli bir büyüme ve olgunlaşma sürecinden sonra doğal işleyişe ve düzene katkı sunmaya başlar. Humboldt’a göre doğa içindeki bu mükemmel işleyişe katkı sağlayan her türlü canlı varlık ile birey arasında ciddi bir benzerlik vardır. Ancak birey, doğadaki diğer canlılardan farklı ve daha zengin bir yapıda olduğu için kendi içinde bir bütünlük ve zenginlik de barındırmaktadır. Dolayısıyla Humboldt bireyi, kendi içinde bir dünya olan mikro kozmos olarak kabul etmektedir. Değindiği üzere Humboldt’un çok sık kullandığı organik metaforlar rastlantı değil, aksine romantizmin onda meydana getirdiği etkilerin doğal bir sonucu olarak kabul edilmelidir. Bununla birlikte duygu ve düşünceleriyle her bir bireyin kendi içinde bir bütünlük sağladığını ve söz konusu olan bütünlüğün insan doğasını zenginleştirdiğini kabul eden Humboldt şöyle der:

Madde, biçimin içinde harmanlanmış ve biçim de maddenin içine karışıp kaybolmuş gibi görünmektedir. Ya da metaforsuz konuşursak, insanın, fikirleri içinde bulunan duyguları ve duyguları içindeki fikirleri zenginleştikçe, yüceliği de artar, zira biçim bu sürekli karışımı veya bireysel bütünlük ile olan farklılığı, insanda birlikte var olan iki yaradılışın mükemmel bir kaynaşmasına ve bu dolayısıyla onun büyüklüğüne tabidir. Fakat kaynaşmanın yoğunluğu da, üretici güçlerin enerjisine bağlıdır. İnsan varlığının en yüksek noktası, bu çiçeklenmedir (Humboldt, 2013: 100-101).

Bu çiçeklenmenin bireysellik ile ilişkili olduğu tartışılmazdır. Zira Humboldt, yukarıdaki ifadelerinden de anlaşılacağı üzere bireyselliği, esasında bireysel ve toplumsal gelişmenin; nihai olarak da uygarlaşmanın ana unsurlarını meydana getiren canlı, dinamik ve içe dönük olan bir tür enerji olduğunu kabul etmektedir. İnsanın gerçek doğasıyla bağdaşan, bireysel enerjiyi ortaya çıkaran ve onun gelişiminin yönünü belirleyen şey ise özgürlüktür (Humboldt, 2013: 117). Aynı ayrı bireylerin kendi enerjileri ve bireysellikleriyle ancak katışıksız bir özgürlük elde edebileceğini kabul eden Humboldt, insanın gerçek amacının aklın da telkin ettiği gibi yeteneklerini tam ve uyumlu bir bütüne doğru en yüksek bir biçimde geliştirmek olarak

belirler. Özgürlük ise böyle bir gelişme imkânını gerektirdiği için en başta gelen vazgeçilmez durumdur (Humboldt, 2013: 95). Bu nedenle bireyin yeteneklerinin farkına varması, bu yetenekleri doğrultusunda kendini geliştirmesi, kişinin bireyselliğini, değişimini ve özgürlüğünü de destekler (Smith, 2009: 98). Kuşkusuz burada en çok dikkat edilmesi gereken nokta özgürlükle ilgilidir. Bilindiği üzere özgürlük istemi, Alman aydınlaması için araç değil aksine amacın kendisidir. Bu sebeple Humboldt'un özgürlük üzerine yaptığı güçlü vurguyu görmek sürpriz değildir.

Humboldt'a göre toplumdaki yaşamın amacı tamamen kendi adına bireye odaklanmıştır (Piché, 2010: 374). Başka bir ifadeyle birey toplumun tam merkezindedir ve bireysel enerji, yaşamın her alanına renk katmaktadır. Öte taraftan tek tek bireylerin sahip olduğu enerji, toplumsal hayat içinde bir araya gelerek canlı ve dinamik bir *enerji yumağı* meydana getirir. Dolayısıyla bireysel enerji hem bireyin kendisi hem de toplumun diğer tüm bireyleri için geçerli olan çeşitlilik ile kendisini gösterir. Herkesin bireysel enerjisi ile ortaya çıkan bu durum insanoğlunun sahip olduğu her türlü gelişmişlik düzeyinin ve dolayısıyla uygarlığın bağlı olduğu şeydir. Bununla birlikte hemcinsleriyle uyum içinde yaşayan bireyin özellikle gözden kaçırmaması gereken bir nokta vardır: Kişinin kendi enerjisinin değeri ile kendini geliştirmesinin bireyselliği. Çünkü söz konusu olan bireysellik, bireyin faaliyet özgürlüğünden ve bireyler arasındaki çeşitlilikten kaynaklanmaktadır (Humboldt, 2013: 100).

Humboldt'un bireysellik konusunda taşıdığı temel endişe bireyin enerjisini çok sayıda şeye yönelterek kişisel yeteneklerini zayıflatacağı yönündedir. Bu nedenle her bir bireyin esasında kendi yetenekleri doğrultusunda tek bir hedefe yönelmesi gerekir. Bu durum bir olumsuzluk veya bireyin kısıtlanması olarak yorumlanabilir. Ancak devamında Humboldt, insanlar arası işbirliği ve dayanışma sayesinde bireysel yeteneklerin bir bütünlük içerisinde maksimum düzeyde olumlu sonuçlar doğuracağını kabul etmektedir. Farklı bireylerin bir arada bulunmasından meydana gelen sosyal birliktelikten türeyen çeşitlilik, toplumsal hayatın insanlara sunabileceği en yüce “iyi”dir. Yukarıda da değinildiği üzere Humboldt için söz konusu olan çeşitlilik, bireyi birçok insanın farklı yetenekleriyle bir araya getirmektedir. Dolayısıyla Humboldt bireysel ve toplumsal hayatta durağanlığa neden olan tekdüzeliğe karşı çeşitliliği öngörmektedir. Öte taraftan bu çeşitli durumlar ve başkalarıyla işbirliği içinde olmak, geniş kişilik oluşumuna katkıda bulunur (Piché, 2010: 374). Zira aktif, zengin ve çok yönlü bir karakter ancak çeşitlilik ve bireysel faaliyet ile gerçekleşir (Humboldt,

2013: 110). Şu halde insanlığın gelişimi için gerekli olan özgürlük ve çeşitlilik, insanların birbirine benzememesini zorunlu hale getirmektedir.

Buna göre hayatının her anında her bir birey, insan karakterinin mümkün özelliklerini temsil eden mükemmellikten yalnızca birini temsil edebilir. Bu nedenle herkesin, bütün zengin kolektif kaynaklara katılmasına imkân veren ve üyelerin ortak yeteneklerine dayanan sosyal birliktelik kaçınılmaz şekilde ortaya çıkar (Humboldt, 2013: 98). Anlaşılabacağı üzere Humboldt, toplumdaki tüm bireylerin birbirine bağlı ve mükemmel bir uyum içinde varlığını sürdürmesi gerektiğini öngörmektedir. Böylece özgürlüğün olduğu ve işbirliğine dayalı bir toplumun bireylere sunacağı genel faydadan herkesin yararlanması, bireysellik ve çeşitlilik ile mümkün hale gelir.

Bu düşünceler bağlamında kendi kaderini belirlemeye yönelik bir girişimde bulunan birey öncelikle özgür, kendinden bilinçli bir karakter ile barışık olmalıdır. Bunu sağlayabilmek için Humboldt, Alman aydınlanmasının önemli bir kavramı olan ve genellikle entelektüel değişimi ifade eden *Bildung*'u<sup>1</sup> (*kültürel olgunlaşma, formasyon*) kullanır. Humboldt, *Bildung* ile bireyin ahlaki ve zihinsel olgunluğunun içsel gelişimini kasteder. Dolayısıyla *Bildung*, bir üst amaçtır ve bireylerin içsel gelişimi için durmaksızın çaba gerektiren nihai bir hedef olarak anlaşılır (Humboldt, 2013: 116). Bununla beraber Humboldt için *Bildung*; bilgidен, zihinsel ve ahlaki gelişimden daha fazla bir anlam taşımaktadır. Üst amaç olarak belirlediği *Bildung* şu halde insanın hislerine ve karakterine karışan, bunlara şekil veren bir zihin hali ve bireyin çok yönlü gelişimine olanak tanıyan bir düşünüş biçimidir (Gadamer, 2008: 14). Ancak daha yakından incelendikten sonra *Bildung* için özgürlüğün sadece bir koşula, bir ön varsayımına indirgenmediğinin farkındayız. Burada bireyselliğin oluşma sürecinin özgürlükle bağlantılı olduğunu söylemeye gerek olmamakla birlikte, diğer yandan bu oluşumun bireyin kendi iyiliği için gerçekleştiğini görmek mümkündür.

Öte taraftan Humboldt'un eğitim konusundaki temellendirmeleri, *Bildung* ile doğrudan ilişkilidir. Onun eğitim

<sup>1</sup>Gadamer, *Bildung*'u şu şekilde tarif eder: "Oluştan varlığa aralıksız geçiş uyarınca, *Bildung* oluş sürecinin kendisinden çok sonucunu gösterir. Geçiş burada özellikle de, *Bildung*'un sonucuna bir teknik inşa tarzında ulaşılmadığı, bu sonuç bir iç formasyon ve gelişim sürecinden doğduğu ve dolayısıyla hep sürekli bir *Bildung* durumunda kaldığı için apaçıktır... Doğa kavramı gibi *Bildung* kavramının da kendisi dışında hiçbir amacı yoktur. Kendisi dışında hiçbir amacı bulunmamakla, *Bildung* kavramı, sadece kavramın türetildiği verili yetilerin geliştirilmesi amacını aşar. Bir yetinin geliştirilmesi, verili olan bir şeyin, onu uygulamak ve geliştirmek için bir amaca götüren araç olacak şekilde geliştirilmesidir" (Gadamer, 2008: 12-13).



konusundaki görüşleri, genellikle bir niversitenin nasıl örgütlenmesi gerektiği ve genel amacının ne olduğunu açıklayan bir dizi temel ilkeye indirgenir. Berlin niversitesi'nin bu ilkeler üzerine inşa edildiği kabul edilir. Bu bağlamda Humboldt'un aktardığı en önemli fikirlerden biri, öğrenim birimlerinde düşünce ve eğitim özgürlüğünün olması gerektiği yönündedir. Bu nedenle örneğin öğrenciler, herhangi bir alanda çalışmak için zgr olmalıdır. Diğer önemli bir fikri ise bilginin üretilmesinin kolektif ve ortak bir endişe kaynağı olduğu ve toplumdan belli bir mesafede yapılması gerektiği düşüncesidir. Humboldt'a göre bilginin başarılı gelişimi, onu çevresinden ayıran ve net bir sınırı olan bir niversiteye bağlıdır. Aynı zamanda araştırmayı ve ğretimi ortak n şartlar olarak gören Humboldt için topluluk duygusu önemlidir. Zira bu şekilde yeni bilgiler, öğrencilerle birlikte test edilebilir ve geliştirilebilir. şu halde bilgi arayışı; tüm katılımcıların kendilerini gerçeği aramaya adadığı diyaloglu, organik bir süreç olmalıdır. Bu süreç aynı zamanda bireyin kendi kişisel bilgilerinin kendi bünyesine katmayı mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla Humboldt, birleşik eğitim ve kendini geliştirme fikrinin sağlam temellerini, en iyi şekilde *Bildung*'la inşa eder ( Josephson vd. 2014: 2).

## 2. Devletin Sınırları

Toplumsal hayatın bir sonucu olarak ortaya çıkan çeşitlilik, insanlığın gelişimi için önemli bir neden olarak görünmektedir. Bununla birlikte, bireylerin fiziksel ve ruhsal birçok ihtiyaının, esas itibariyle çeşitliliğin sunmuş olduğu toplumsal hayat tarafından karşılandığını söylemek mümkündür. Öte taraftan bu eşitlilik Humboldt'a göre devlet müdahalesinin derecesiyle orantılı olarak kaybolur (Humboldt, 2013: 110). Başka bir ifadeyle devleti, insan iradesi ve özgürlüğü üzerinde sınırlayıcı bir kurum olarak kabul eden Humboldt, devlet müdahalesinin bireysel enerjinin zgr ve doğal gelişimi üzerinde kısıtlayıcı bir etkisinin bulunduğunu kabul eder. Dolayısıyla o, diğer birçok liberteryan düşünür gibi bireysel özgürlüğün devlet müdahalesine yönelik korunması hususunda *negatif özgürlükler* ve *pozitif özgürlükler* zerinden temellendirmelerini yapmaktadır.

Belirtmek gerekir ki negatif özgürlük, bireyin özgürlüğüne dışarıdan herhangi bir müdahale olmaksızın ve kişinin herhangi bir kısıtlamaya uğramaksızın davranışlarında serbestçe davranması anlamına gelmektedir. Literatürde bireyin doğal hakları olarak da bilinen negatif özgürlük; bireyin can ve mal güvenliği, mülkiyet, yaşam gibi haklarının tamamının korunması anlamına gelir. Negatif



özgürlükte, devletin birey için herhangi bir şey sağlaması söz konusu değildir. Öte taraftan pozitif özgürlük, devletin haklı müdahalesi ve diğer bireyin özgürlüğünün sınırlandırılması ile elde edilen haklar olarak kabul edilir (Aktan, 2015: 59). Dolayısıyla pozitif özgürlükte, devletin yurttaşlarının özgürlüklerini güvence altına alabilmesi için meşru bir müdahale alanının bulunması gerekir. Bu nedenle pozitif özgürlük söz konusu olduğunda, bireylerin temel özgürlüklerinin karşılanması için başka bireylerin özgürlüklerinin belirli oranda sınırlandırılması gerekir.

Bu bağlamda Humboldt devlet müdahalesi hakkındaki temel önermesini, sadece yurttaşların güvenliğini mi yoksa bütün bir ulusun fiziksel ve ruhsal mutluluğunu mu sağlaması gerektiği sorunu üzerinden şekillendirir. Humboldt, özel yaşamın özgürlüğüne yönelik ortaya çıkması muhtemel sorunlar nedeniyle devletin temel görevinin güvenlik olarak belirlenmesi gerektiğini düşünür (Humboldt, 2013: 95).

Humboldt'a göre her ne sebeple olursa olsun, insanlar toplumda kendilerini güven içinde hissetmedikleri müddetçe gerçek bir özgürlükten söz etmek neredeyse imkânsızdır. Güvenlik olmadan insanın yeteneklerini geliştirmesi, toplumun faydası için yeteneklerinden doğacak olanlarla topluma katkı sunması da mümkün değildir. Dolayısıyla güvenliğin bulunmadığı bir alanda özgürlüğün olamayacağını söylemek mümkündür. Bununla birlikte güvenliğe dair sorunlar, çoğu zaman bireyin kendi yeterliliği ile sağlayamayacağı çok farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Bu durum, zorunlu olarak bir devletin müdahale alanına girer ve devlet, güvenlik konusunda her türlü tedbiri almak zorunda kalır. Ancak Humboldt, güvenliği tanımlarken ülke içinden ve dışından gelebilecek her türlü tehlikeyi göz önüne alır ve askeri kuvvetler ile yargı organlarını bu kapsam içine dâhil eder. Dolayısıyla Humboldt güvenlik sorununun negatif özgürlük alanına girdiğini ve bireyin devletin yardımını almadan çözemeyeceği bir sorun olarak görmektedir. Zira o, devletin varlığının temel nedenini şu cümleleriyle özetler:

İnsanların kendilerine ait sınırları aşma eğiliminden kaynaklanan ve başkalarına yapılan her türlü haksız tecavüzlerin ortaya çıkardığı ihtilafları bertaraf etmek, devletin varlığının temel sebebidir. Eğer bu durum, doğal olan fiziksel hastalıklar, aşırı haz veya yoksulluk yahut o düzene aykırı başka faaliyetler yoluyla eşyanın doğal düzenini bozan o ahlaki kötülüğün yürürlükte olması şeklinde ortaya çıkan durumlar gibi olsaydı, bu tür birliklere, yani devlete gerek kalmayacaktı (Humboldt, 2013: 139).

Humboldt için birey, kendi kendine yetebilen bir varlık olarak toplumsal hayatta varlığını gösterebilme kabiliyetine sahiptir. Birey, bireysellikten ve çeşitlikten kaynaklanan fırsatları kullanarak bütünlük içerisinde hayatına yön verebilir. Aynı şekilde çeşitlilik, bireyler için doğabilecek her türlü ihtiyacı karşılayabileceğinden, çoğu zaman toplumsal hayatın getirebileceği olumsuzlukları da ortadan kaldıracak bir güç olarak her bireye eşit fırsatlar sunar. Sosyal bütünlüğün sağladığı bu tür imkânlar, doğal olarak bireylerin yetenekleri ve kişilikleri açısından da gelişimlerine olanak hazırlamaktadır. Ancak Humboldt'a göre birey, her türlü ihtiyacını devlet kurumundan bekleyerek esasında kabiliyetlerinin körelmesi ve pasif bir yurttaş olarak varlığını devam ettirmesi gibi olumsuz bir sonuç ile karşı karşıya kalmış olur. Ayrıca böyle bir bekleyiş içinde olmak, kişiliğın gelişimi üzerinde de ciddi bir tahribata yol açar. Dolayısıyla sürekli biçimde devletten yardım beklemek; insani özelliklerle bir arada bulunması mümkün olmayan özgüven yokluğu, kendini beğenmişlik, ilgisizlik, yetersizlik gibi durumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum, insanların asıl amaçlarını görmelerini engellediği gibi özgürlüklerinin sınırlandırılması ve bireyselliklerinin yok olması anlamını da taşır (Humboldt, 2013: 127). Anlaşılacağı üzere Humboldt, devlete yönelik müdahale sınırını, yurttaşlara yönelik sunabileceği her türlü pozitif mutluluk açısından keskin bir biçimde belirler. Çünkü devlet, Humboldt'a göre tek tek bireylerle ilgilenmeden iş gördüğünden, bireysel sorunlara cevap üretemeyen düzenlemeler yaparak, bireyselliğe ve özgürlüğe zarar vermektir (Humboldt, 2013: 123). Dolayısıyla hangi gerekçe ile olursa olsun Humboldt'ta devletin, pozitif özgürlük adına yapacağı her türlü düzenleme bireyin özgürlüğüne ve onun bireysel gelişimine doğrudan bir müdahale olmaktadır.

Bu bağlamda Humboldt; başta eğitim olmak üzere, ahlak, din gibi bireyin zihinsel ve ahlaki gelişimine yön veren kurumların devletten bağımsız bir işleve sahip olması gerektiğini sonucuna varmaktadır. Buna göre, tekdüze ve aynı kalıba göre şekillendirilmiş eğitim biçiminin bireysel gelişimi engelleyeceği endişesiyle Humboldt, yukarıda da değinildiği üzere çok yönlü bir eğitim arayışı içindedir. Nitekim ona göre ideal eğitim sistemi bireyin kendi yeteneğine ve kararına göre seçebileceği farklı eğitim biçimlerinin bulunduğu bir sistem olmalıdır. İnsanın diğer yetenekleri gibi zekânın eğitimi de çoğunlukla bireyin kendi faaliyeti, kendi marifeti veya yeni ve özgün olanı keşfetmesine imkân veren vasıtalarla mümkündür. Devletin eğitim konusunda yapacağı düzenlemelerin zorlama anlamına geldiğini kabul eden Humboldt, buna karşın devletin,

bireylerin önüne çıkabilecek bütün engelleri ortadan kaldırmaya imkân veren, yine bireylerin becerilerini geliştirmelerine imkân sağlayan ve onları tatmin etmek için gerekli fırsatları çoğaltan, geniş özgürlüğe sahip bir negatif özgürlük eğitim sistemi benimsemelidir. Başka bir ifadeyle eğitim konusunda devlet, bireyler için sadece bir yol gösterici olmalı, bunun dışında bireylerin ne tür bir eğitim almaları gerektiği konusunda ısrarcı olmamalıdır (Humboldt, 2013: 112).

Ancak devletin din ve ahlaka müdahalesi konusunda Humboldt daha katı bir tavır sergileyerek özellikle din söz konusu olduğunda, devletin görevini sadece bireylerin dini fikirlerden haberdar olabilmesi için engelleri ortadan kaldırmak olarak belirler. Ona göre dinin insanlara erdemini güzelliğini kazandırmak gibi bir özelliği bulunmaktadır. Fakat böyle bir etkiye sahip olabilmesi için öncelikle dinin özgür bir ruhun araştırmasına dayanması, içsel faktörlere desteklenmesi ve zihin ile kalbe tam anlamıyla nüfuz etmesi gerekir. Başka bir ifadeyle, bireyin dini içselleştirip benimsemesinin tamamen bireyin özgül varlığına, düşünme ve hissetme tarzına bağlı olduğunu kabul eden Humboldt, devletin dine dair müdahalesi ihtimalini mutlak surette reddeder (Humboldt, 2013: 165).

Bununla beraber Humboldt, dinin siyasal otoritenin kuvvetlendirilmesi adına devlet tarafından istismar edilebileceğini de düşünmektedir: “Eğer devlet daha ileriye gidip, doğrudan bir dindarlık ruhu geliştirmeye çalışırsa, belli bazı dini fikirleri himaye ederse veya kısacası, gerçek ve samimi bir kanaat yerine otoriteye uygun bir inanç talep etmeye kalkışırsa, ruhun özelemlerini ve ruhsal yeteneklerin gelişimini engellemiş olacaktır” (Humboldt, 2013: 177).

Öte taraftan Humboldt’a göre devletin ülkeyi yönetmek için elinde bulundurduğu araçlar, onun faaliyet alanlarını çoğu kere olumsuz olarak üç farklı şekilde etkilemektedir: ilk olarak devlet, belirlediği amaçlarına ulaşabilmek için baskı, zorlama ya da ikna yoluna başvurabilir. İkinci olarak devlet, vatandaşların hayatlarını biçimlendirme girişimini gösterip aynı şekilde amacına zıt faaliyetleri engelleyebilir. Son olarak devlet bireylerin eğilimlerini amaçlarına uydurarak, bireylerin düşünce ve duyguları üzerinde egemenlik kurmaya yönelik bir çaba içinde olabilir. Bu durumlardan ilki çoğunlukla siyasal vesayet altında söz konusu olabilecek özel bir faaliyettir. İkincisi ise hayatın genel akışı ile ilgili olanları kapsar. Ve sonuncusu ise yurttaşların görüşlerinin, düşünce tarzlarının dolayısıyla bireyselliklerinin devlet kontrolü altına sokulması anlamına gelmektedir. Şu halde devlet müdahalesi ile ortaya çıkan bu sınırlayıcı etkenler; birinci durumda en az, ikinci durumda az, fakat üçüncüsünde en fazladır (Humboldt, 2013: 108).

Dolayısıyla Humboldt, mümkün olduğunca devlet tarafından az yönlendirilmiş ve özgürlük ile birlikte elde edilen insani gelişimin azami önemde görülmesi gerektiği sonucuna varmaktadır. Öte taraftan sınırlı devlet yaklaşımının doğurduğu boşluğu, sosyal birliktelik ile doldurmayı hedefleyen Humboldt, anlaşılacağı üzere *toplumun sivilleştirilmesi* vurgusu yapmaktadır. Bununla birlikte özgür ve yetkin bir biçimde gelişme sağlayan birey; bir sonraki adımda kendisini aktif bir yurttaş olarak kabul edebilir, devlete aidiyet hissini taşımak koşuluyla diğer yurttaşlık görevlerini de yerine getirebilir. Başka bir ifadeyle, özgürce gelişmiş olan insan, kendisini devlete raptetmelidir ve devlet de kendisini o bireyin ölçüsüne göre ayarlamak koşuluyla birey-devlet arasındaki dengeyi kurabilmelidir. Bireyin ve devletin karşılıklı olarak göstereceği böyle bir gayret sayesinde ulusal gelişimin temelleri sağlamlaşır ve devletin insan doğası üzerindeki zararlı etkileri ortadan kaldırılır (Humboldt, 2013: 157).

### **Sonuç**

Siyasal birliktelikten meydana gelen ve genelde sistematik bir bütünlük içinde varlığını sürdüren devletin temelleri, insanlık tarihinin eski dönemlerine kadar uzanmaktadır. Bu nedenle tarih boyunca devlet kurumunun insanların sosyal, siyasal, ekonomik, dini vb. ilişki biçimlerini düzenleyip denetlediğini söylemek mümkündür. Bu noktada kuşkusuz en çok tartışılmış olan konunun bireyin özgürlüğü üzerinden yapıldığını belirtmek gerekir. Bununla birlikte özgürlüğün sınırları hakkında insanlar tarihin bütün dönemlerinde tartışmışlar, özgürlüğün olup olamayacağı, hangi özgürlüğün daha iyi olabileceği ve kimlere özgürlük verilmesi üzerine kafa yormuşlardır. İlkçağlarda özgürlük ile bağdaştırılması mümkün olmayan kölelik olağan karşılanmış ve kabul görmüştür. Orta Çağ'da ise genelde insanın Tanrı iradesi karşısında özgür olamayacağı görüşü yaygın olmuştur. Rönesans ve reform hareketleri ile insanın değeri sorunu yeni bir boyut kazanmış, özellikle 18. ve 19. yüzyıllar, özgürlüğün yeniden tanımlanması konusunda, bir dönüm noktasını olmuştur. Liberal görüşün yayılmaya başladığı bu zaman diliminde, insanın biricikliği ve özgürlüğü, düşünce çevrelerinin ana merkezine oturmuş, bu durum yeni siyasal sistemlerin ortaya çıkmasına ve özellikle de demokratik geleneğin güçlenmesine olanak tanımıştır.

Bu bağlamda Wilhelm von Humboldt, yaşadığı yüzyılın siyasal, sosyal ve felsefi düşünüş biçimleriyle yine yaşadığı çağın gerekliliklerine vurgu yaparak bireyi ve onun sınırlarını yeniden tanımlamış, özgürlük ve çeşitliliğin bireyin gelişimi için vazgeçilmez olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Humboldt, devletin bireyin

özgürlüğüne yönelik müdahalesinin sınırlarını, ülkenin ve yurttaşların güvenliği hususuyla sınırlamış öte taraftan bireysel gelişimi engelleyebileceği ve özel hayatın sınırlarını ihlal edilebileceği endişesiyle pozitif özgürlüklerin sınırlarını da devlete karşı geniş tutmuş, dolayısıyla sınırlı devlet anlayışını benimsemiştir. Söz konusu bu anlayışa birçok eleştiri getirilebilir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki Humboldt, bir 19. yüzyıl insanıdır ve onun bu savını, içinde yaşadığı çağın bakış açısı ile değerlendirmek gerekir. Bununla birlikte günümüz devletlerinin nerdeyse hiç birinde, Humboldt'un öngördüğü şekilde bir devlet anlayışının bire bir karşılığının olmadığını rahatlıkla söylemek mümkündür.

Ancak onun bireysellik ve çeşitlilik üzerine yaptığı vurgu dikkat çekicidir. İnsanlar belli şartlar altında aynı dili konuşabilir, aynı dine inanabilir veya tarihsel ve kültürel olarak ortak bir değerler yelpazesine ait olabilir. Bu durum insanların kaygılarının, sevinç ve hüznlerinin ortak olmasına neden olmaktadır. Fakat her koşulda, kişinin kendisine ait bir bireyselliğinin saklı kaldığını da kabul etmek zorundayız. Zira aynı toplumda yaşayan ve ortak kaygılar taşıyan insanların, birbirinden çok farklı zihinsel ve entelektüel yeteneklerinin olması, kanımızca konuyu örneklendirmektedir. Söz konusu zihinsel ve entelektüel farklılık, doğal olarak insanlar arasında çeşitliliğe neden olmaktadır. Bununla birlikte söz konusu çeşitlilik, çok sayıda gelişim alanının varlığına da kaynaklık eder. Öte taraftan toplumsal değişimlerin ve dönüşümlerin gelişmesi ve buna bağlı olan uygarlaşmanın ilerlemesi, esas itibarıyla bireye, onun zihinsel ve entelektüel yeteneklerinin sonucuna bağlıdır. Toplumun taşıyıcısı olan birey, aynı zamanda onun gelişimi için de aktif rol üstlenmek zorundadır. Bu zorunluluğu fark eden Humboldt, doğal olarak eğitimin değerine dikkat çekmiş, koşulların çeşitliliğini de göz önüne almak koşuluyla, özgün aynı şekilde bireyin yeteneklerine ve onun tercihine bırakılan bir eğitimin, kolektif gelişmenin önünü açacağı sonucuna varmıştır.

Son olarak bir devletin yurttaşları için sunabileceği en önemli fırsatın her koşulda insanların mutlu olabilmemesinin temellerini sağlamlaştırması olduğunu belirtebiliriz. Devletsiz bir toplum olamayacağı gibi bilinçli dinamik bireylerin de olamayacağı bir devleti düşünmek anlamsız olmaktadır.

### **Kaynakça**

Akarsu, B. (1998). *Wilhelm von Humboldt'ta Dil-Kültür İlişkisi*. İstanbul: İnkılâp Kitapevi.

- Aktan, C. (2015). Özgürlük Felsefesi Üzerine. *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 7 (2), 55-71.
- Cevizci, A. (2015). *Felsefe*. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Gadamer, H. (2008). *Hakikat Ve Yöntem*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Humboldt, W. (2013). *Devlet Faaliyetinin Sınırları*. Ankara: Liberte Yayıncılık.
- Josephson, P., Karlshon, T.ve Östling J. (2014). *The Humboldtian Tradition*. Boston: Bırl.
- Mill, J.S. (2016). *Özgürlük Üzerine*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Piché, C. (2010). Fichte, Schleiermacher and W. von Humboldt on the Foundation of the University of Berlin. Daniel Breazeale and Tom Rockmore(Ed.), *Fichte, German Idealism, and Early Romanticism* içinde (s. 371-386). New York: Rapodi.
- Smith, J.M. (2009). The Rippling of Verschiedenheit: Wilhelm von Humboldt on Philology, Usage and Intra-linguistic Diversity. *European Romantic Review*, 20 (2), 237-245.
- Underhill, J.W. (2009). *Humboldt, Wordview and Language*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Vergara, F. (2014). *Liberalizmin Felsefi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi,  
Sayı/Issue: 4 – Sayfa / Page: 71-88  
ISSN: 2630-600X VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info  
Geliş/Received: 29.10.2019  
Kabul/Accepted: 17.11.2019  
Araştırma Makalesi / Research Article  
Kış/Winter, 2019

## STOP- MOTİON TASARIM SÜREÇLERİ

### *STOP-MOTION DESIGN PROCESSES*

**Dr. Öğr. Üyesi Rahşan Fatma AKGÜL**  
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Bölümü  
ORCID: 0000-0002-4604-5824  
rahsan.7@hotmail.com

#### Öz

Sanatsal bir disiplin olarak animasyon (canlandırma) hareketsiz nesnelerin, izleyicinin zihninde hareket yanılsamasına neden olacak biçimde manipüle edilmesi ve sunulmasıdır. Bu sunum ‘canlandırma sineması’ başlığı altında sinema dilinin kullanılmasıyla önceden belirlenmiş bir senaryoya bağlı olarak kurgulanmış bir dizgede gerçekleşir. Bu alanda yapılan araştırmalar animasyonun gelişim tarihinin, teknolojik gelişmelerle, elektronikte, optikle ve çağlar boyunca yeni teknik çözümlerin ortaya çıkmasıyla doğrudan ilişkili olduğunu gösterse de yine de bu disiplinin kendi içinde temel doğasını koruduğu bir gerçektir. Animasyon ilk dönemlerinde birtakım deneysel çalışmaların değişimi ve gelişimi ile varlığını sürdürmüşse de farklı disiplinlerle etkileşimi sonucunda bu kavramın işaret ettiği anlamda zaman içerisinde değişime uğramıştır. Araştırmada hem canlı film sektöründe hem de bağımsız bir anlatım biçimi olarak gelişim gösteren ‘stop-motion’ canlandırma tekniğı incelenmiştir. Geçtiğimiz yüzyılda yapılmış ve izleyiciye sunulmuş çoğu stop-motion animasyonları ya kısa formatta ya da özel efektler için yapılmıştır. Önceleri sinema disiplini içinde gelişim gösteren bu teknik, zamanla teknolojinin tasarım süreçlerine etkisi ile bir alan olarak yaratıcı bir endüstrinin önemli paydaşlarından biri haline gelmiştir. Literatür taraması ile gerçekleştirilen bu çalışmada stop-motion animasyon örneklerinin analizlerine de yer verilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Animasyon (Canlandırma), Animasyon Teknikleri, Stop-motion Animasyon.

**Abstract**

As an artistic discipline, the animation is the manipulation and presentation of non-moving objects in a manner causing movement illusion in the minds of the audience. This presentation takes shape within a sequence that is mounted based on a pre-established scenario by means of using the language of motion Picture screen under the topic "Animation Cinema". Notwithstanding that the researches carried out in this area set forth the direct relation between the development history of animation with the technological developments, electronics, optics, along with the emergence of new technical solutions down the ages, the meaning of this concept following the interaction with different disciplines have undergone changes in time. In this research, the "stop-motion" animation technique is examined, making progress both in the non-animated movie industry and as an independent way of expression. The majority of stop-motion animation, presented to the audience in the last century, has been produced either in a short format or for special effects. Making progress as a cinema discipline, in the beginning, this technique has become one of the significant partners of a creative industry, as a field affecting the design processes of technology in time. The case study analyses of stop-motion animation are included in this study carried out in this literature survey.

**Keywords:** Animation, Animation Techniques, Stop-motion Animation

**Giriş**

Devinim bir anlamda insan için yaşamı algılamının yollarından biridir. Çünkü yaşam Aristoteles'in sözünde olduğu gibi devinim içinde vardır ve bu durum insan için beraberinde yapma ya da düşünme yoluyla uğraşıyı getirir bu durumda devinimi zengin bir bilgi kaynağına dönüştürür. Söz konusu bilgi yaşam içerisinde paylaşıma açık bir bilgidir. Paylaşım isteği devinimi bilgiyi iletmenin ve iletişim kurmanın bir tür aktarım aracına dönüştürmektedir. Bu aktarım yöntemlerinden biri olan animasyon, üreticilerine hayal gücü ve yaratıcılıklarını ortaya koyacakları imkanlar sağlamaktadır. Tarihsel süreçte insanoğlunun bütün edinimleri bir grafik tasarım aracı yardımı ile, hayal gücünü ve yaratıcılığı motive eden animasyonun bir bölümü olarak değerlendirilebilir. Sonuçta "Dünyamızda gelişen, bütün zamana bağlı etkinlikler, bir grafik aracı ile, bir animasyon parçası olarak sunulabilir; bir sarkacın devinimi, bir arının uçuşu veya bir volkanın oluşumu örnek olarak düşünülebilir." (Hégron vd. 1989: 1)

Birçok kaynakta animasyonun tarihi antik çağlara dayandırılmaktadır. Bu bağlamda günümüzde modern görsel kültürün imgeleri ve sembollerinin kökenlerinin animasyon ile ilişkili olduğu düşünülebilir. Resimler aracılığıyla hikâye anlatımı insanoğlunun



iletişim biçimlerinden biri olarak tarihsel süreçte yerini almıştır. Figürlerin harekete bağlı görsel söylemleri ilk Mısır dönemi duvar resimlerinde ve Klasik Yunan dönemi kap boyamalarında da kendini ortaya koymaktadır.

Eski Yunan ve Roma askerleri, yuvarlak kalkanlarını bir animasyon aletine dönüştürerek, arkadaşlarını nasıl eğlendireceklerini keşfetmişlerdi. Kalkanın hattının çeşitli konumlarına siluet figürleri resimlediler, ve izleyici sabit bir noktaya bakmaya başladığı anda, kalkanı bir tekerlek gibi döndürdüler. Aynı ilke asırlar sonra, eğlence üretme duygusu ile geliştirilen optik cihazlarda kullanılmıştır. Locke (1992, Dündar 2013'den)

Animasyon genellikle tekli çizimlerin veya görüntülerin hızlıca oynatıldığında hareketli bir filme dönüştüğü tekniği ifade etmektedir. Andrew Selby (2013: 6) 'Animasyon' isimli kitabında animasyonu; hareketli görüntüleri ve sesleri birleştirerek hikâye anlatmak ve fikirleri açıklamak için oldukça etkili olan görsel-işitsel ifadenin çekici ve olağanüstü bir şekilde uyarlanabilir şekli olarak tanımlamaktadır. Bu biçim sanatçıların teorileri keşfederek izleyiciyi bilgilendirmelerini sağladığı gibi aynı zamanda yapay bir form olarak esnekliği ile çeşitli iletişim biçimlerine uygun olduğu anlamına da gelmektedir. Bir animasyon filmi, cinsiyet, din veya etnik kökene bakmaksızın her yaş grubuna ulaşabilmesiyle mesaj iletme özelliğine sahiptir. Günümüzde animasyon sadece çocuklara yönelik içerikler taşımamakta aynı zamanda reklam, pazarlama ve televizyonun yanı sıra web sitelerinde, telefonlarda ve uygulamalarda bilgi veren ve eğlendirebilme yeteneği ile farklı platformlarda kullanılmaktadır.

Sanattan beklenen sanatçının yaşamsal edinimlerinin, bilgisinin ve birikiminin yönlendirmesiyle kendi sözünü söylemesi, fikir beyan etmesi, analizlerini ve çıkarımlarını dile getirmesi kısaca kendi duygu ya da düşünce dünyasını paylaşmasıdır. Yani ortaya koyduğu eser büyük bir ölçüde sanatçının yaşamsal bildirisidir.

Yaratıcı bir animasyon ise özgünlüğünü sadece teknolojinin ve bilginin varlığı ile sağlamaz. Aynı zamanda ayrıntılı bir sanatsal ve estetik birikimi de talep etmektedir. Çünkü "çizgi canlandırmanın temelini plastik sanatların oluşturması (şimdilik) nedeniyle sanat adına yapılan çalışmalar, ifade gücünün plastik sanatların düşünme ve sunuş mantığı ile şekillenip yoğunlaştırılmasıyla sunulduğu eserlerdir." Dedeal (1999, Akören 2018'den) Bu anlamda animasyon aslında belirli bir sistem bütünü olarak kendine ait sembolik sanatsal bir dile sahip olmasıyla sinemanın bir çeşidi değil aksine bağımsız bir sanat biçimidir.

Walt Disney, animasyonun insan zihninin geliştirebileceği her Şeyi açıklayabileceğini belirtmiştir. (Chong, 2008: 22) Bu, animasyonu bugüne dek geliştirilen ve izleyicinin takdirini hızlı bir Şekilde kazanan zengin içerikli bir iletişim yolu haline getirmektedir. Animasyon ile yaşamda mümkün olmadığı dşntlen Şeyler yapılabilmektedir. Bu durum hikayeleri iletme ve kelimelerle açıklanması zor Şeyleri hayal edebilme imkanını sunabilmesiyle animasyonu fizik yasalarına meydan okuyabilir hale getirmektedir.

Günümüzde sadece bir film tekniği olarak tanımlanmasına ilaveten sinemada bir tür olarak varlığını sürdüren animasyon kavramının, “Canlandırma Sineması” başlığı altında değerlendirildiği bilinmektedir. Bu bağlamda canlandırma genel anlamıyla hareketsiz reel nesne veya görüntülerin gerekli düzenlemeler aracılığı ile hareketliymiş izlenimi uyandırmak amacıyla hazırlanarak kaydedilmesi ile elde edilen görüntü işleme sanatıdır. Bu görüntülerin belirlenmiş bir senaryo doğrultusunda sinema dilinden kopmadan uygun bir biçimde birleştirme işlemine ise “Canlandırma Sineması” denilmektedir. Hünerli, (2005, Kırık ve Kozan 2015’ten)

Animasyon, temel olarak hareketsiz görüntülerin izleyicilerin kafasında hareket yanılsaması yaratacak Şekilde sunumunu içerir. Hareket yanılsamasının izleyicinin zihninde yer alması ve dışarıdaki gerçeklik içinde olmaması gerçeği burada temel öneme sahiptir. Bir kukla tiyatrosundaki kuklaların hareketi animasyon değildir nk izleyici gerçek hayattaki hareketi görür, canlandırılmış bir filmdeki hareketli bir kukla ise animasyondur, nk izleyicilere gerçekte kuklaların hareketsiz görüntüleri sunulur, hareket yanılsaması oluşturulur. Böylece animasyondaki hareket ekranda değil izleyicinin aklında gerçekleşir. İnsan gözü, bir saniyenin bir kısmı için bir görüntü sonrası tutma yeteneğine sahiptir; bu durum, biraz farklı görsellerden oluşan bir sekansın belirli bir oranda gösterilmesi durumunda hareket algılanmasına izin verir. (Pikkov, 2010: 14)

Animasyonun temel özelliklerine uyan yani izleyicinin zihninde hareket yanılsamasının yaratılması fikrinden yola çıkan çoklu ereve animasyon araçları, sinema öncesi dönemde bu ilkeye göre icat edilmiş optik oyuncaklar olarak tarihsel dizgede yerini almıştır. Praxinoscope, Thaumatrope, Phenakistoscope, Zoetrope gibi optik oyuncaklar insan fizyolojisinin belirli bir fenomenini yani görüş sürekliliği prensibini kullanmaktadır. “İmaj sonrası” gzn gördüğü görüntüyü beynin saniyenin on sekizde biri kadar tutması olarak açıklanabilir. İnsan gözü hareketsiz birbiri ile bağlantılı görüntüleri

ardışık ve hızlı biçimde verildiğinde tek ve devamlı bir görüntü olarak algılanmaktadır. Bununla birlikte, insan aklındaki hareket yanılması sadece belirli fizyolojik özellikler ile de açıklanamaz. Sonuçta bu durum göz ve beyin işbirliğini içeren oldukça karmaşık bir olgudur. Bununla birlikte bu yaşamsal fenomen filmleri ve animasyonu olanaklı kılan önemli bir durumdur.

Animasyonun gelişim sürecine katkıda bulunan çoklu çerçeve animasyon araçlarından bazılarının sırasıyla Joseph Plateau ve Avusturyalı Simon von Stampfer tarafından neredeyse eşzamanlı olarak bulunmuş Fenakistoskop (phenakistoscope) (1832), Willam George Horner tarafından icat edilen Zoetrop (zoetrope) (1834) ve Fransız Emile Reynaud tarafından icat edilen Praksinoskop (1877) olduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Bu animasyon araçlarının ortak özelliği bir araya geldiğinde konuyu canlandıran görsel dizilerine sahip olmasıdır. Örneğin aşağıdaki Zoetrope dış kısım boyunca eşit aralıklarla yerleştirilmiş görselleri olan bir tamburdur. Bu tambur döndürüldüğünde ve izleyici doğrudan içine baktığında, çizimler hareket ediyor gibi görünmektedir. (Kuula, 2016: 7)



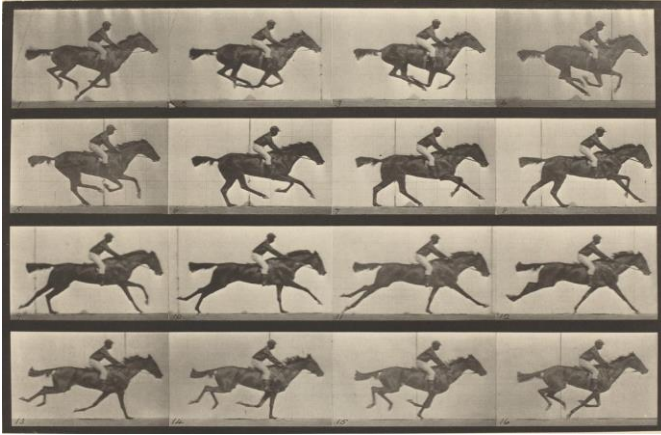
**Resim 1:** Zoetrop, Flipbook örnekleri<sup>1</sup>

Flipbook ise, dairesel olan Fenakistiskop, Zoetrope ve Praksinoskopun tersine doğrusaldır yani her sayfasında sıralı görsellerin olduğu bir tür mini kitaptır. Sayfalar baştan başlayarak sıra ile hızlı biçimde açıldığında canlandırma hareketi ortaya çıkmaktadır. John Barnes Linet, Kineograph ve Flick book isimleriyle de bilinen Flipbook' u 1968 yılında icat etmiştir. (Furniss, 2013: 127)

<sup>1</sup> <https://tr.pinterest.com/pin/551057704376714956/?lp=true>,  
<http://aflyingcamera.com/flipbooks/> (Erişim Tarihi: 13.12.2019)

Flipbook'lar bir anlamda animasyon sineması öncesinde çizgilerden elde edilen yanılısama ile hikâye anlatılabileceği fikrini ortaya koymuştur. Özge Samancı' ya göre; "Temel kontur çizgileri hızlıca bir çizim yapılması sırasında, çizgiler eklendikçe şekillerin anlamlarının değişmesi, imgelerin başka imgelere dönüşmesi ve böylece çizim tamamlandığında içinde çarpıcı bir yapı barındıran bir hikâyeye ulaşılmasıdır" Samancı, (2004, Arı 2015'ten). Sonuçta her ne kadar animasyon filmlerinin daha sonraki durumları ile bağlantılı olsalar da bu optik aletler gerçekte birer animasyon değildiler. Çünkü birebir animasyonun yarattığı hareket yanılısaması izleyicinin bizzat beyninde yaratılmamıştır. Bunun yerine gölge oyunlarında olduğu gibi doğal bir mekanikte hareket duvara yansıtılmıştır.

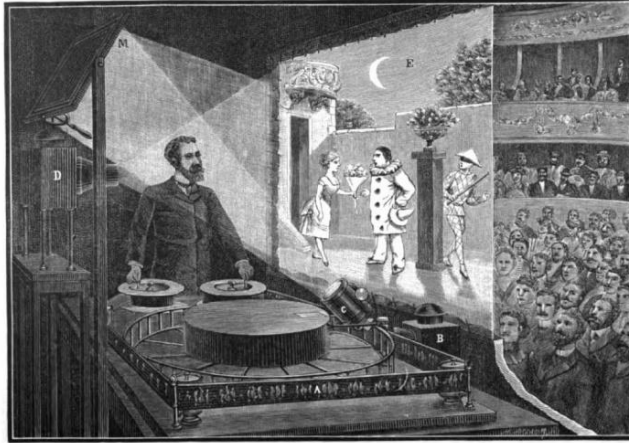
19. yy. ın ortalarında fotoğrafın gelişimi -insan ve hayvan hareketlerini analiz etmek için ard arda gelen fotoğrafik görüntülerin kullanılmasıyla- sinema çalışmalarına da imkân sağlamıştır. Bu anlamda en önemli araştırma Edward Muybridge'in "Bir at dört nala koşarken dört ayağı birden aynı anda yerden kesilir mi?" sorusuna cevap bulmak için yaptığı araştırmadır. Bunun için Muybridge yol kenarına fotoğraf makinelerini dizmiş ve makinelere bağlı olan iplere atın ayağının değmesi ile çekim yapmıştır. (Furniss, 2013: 119-120) Sonuç olarak Furniss'in anlatımıyla (2013: 120); "Animasyonun temelinde yatan aşamalı hareket kavramını gösteren hareketsiz görüntüler ortaya koymuştur."



**Resim 2:** *Muybridge'in atın dört ayağının yerden kesilip kesilmediğini ispatlamak için yaptığı çalışması, 1878<sup>2</sup>*

<sup>2</sup> <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-edward-muybridge-moving-image> (Erişim Tarihi: 13.12.2019)

‘Théâtre Optique’ isimli ilk animasyon filmi halka açık biçimde 1892’ de Paris’ te Musée Grévin’ de sunulmuştur. Seyirciye Charles-Émile Reynaud tarafından tasarlanan birden fazla cam plaka ve dönen tamburdan oluşan araç ile bir dizi çizgi film gösterilmiştir. Şov her biri on dakikadan biraz daha uzun bir süre boyunca ‘Palyaço ve Köpekleri’ (Le Clown et ses chiens, 1892), ‘İyi Bir Bira’ (Un bon bock, 1892) ve ‘Zavallı Pete’ (Pauvre Pierrot, 1892) isimli üç çizgi filmin eş zamanlı ses parçaları eşliğinde gösterilmesinden oluşmaktaydı. Bu girişimi ile Reynaud animasyon filmlerinin ilk gösterimini düzenlemiş olmasının dışında, geniş izleyici kitlesi için karanlık oditoryumlarda ekranda görsel öyküyü yansıtmayı düşünen ilk kişi olarak da sinema salonunun kurucusu sayılabilir. (Özellikle Auguste and Louis Lumière kardeşlerin yeni icatları ‘Sinematografiyi’ halka sundukları 1895 yılına kadar sinema kavramının bilinmediği göz önüne alınırsa.) (Pikkov, 2010: 16-17)



**Resim 3:** Charles-Émile Reynaud’ un Optik Tiyatrosu.<sup>3</sup>

1900’lere gelindiğinde salon ve seyirci sayısındaki artışa paralel olarak Lumière, Pathé, Edison gibi şirketlerin haber filmleri ile sinema belli bir popülerite kazanmaya başlasa da devamlılığını sürdürebilmesi bakımından güvenli bir geleceğe sahip değildir. Bu aşamada George Méliés filmi yaratıcı ve yenilikçi bir yaklaşımla ele alarak filmi bir gösteri aracı olarak kullanmıştır. Bununla birlikte Méliés hem öyküye dayalı ilk film örneklerinin yapımcısı olmuş hem de filmi fotoğraftan bağımsızlaştırmıştır. O dönemde Lumière

<sup>3</sup> <http://animacam.tv/en/the-beginnings-of-animation-emile-reynaud/> (Erişim Tarihi: 13.12.2019)

Kardeşler'in film materyali anlık görüntüleri kaydederken, George Melis günümüz film anlatım biçiminin temellerini atmıştır. Tesadüf sonucu keşfettiği, alıcının durdurulmasıyla önündeki nesne ve insanların değişimi sayesinde ortaya çıkan görsel illüzyon hilesi ilk özel efektin yaratılmasını sağlamıştır. Ayrıca sinema tarihinde dekor kullanımı, sahne ve sekanslar arasındaki kararma ve açılma gibi geçiş yöntemlerini ilk kez kullanan George Melis, Stop-motion ve Superempoze yöntemlerini keşfeden yönetmen olarak da sinema tarihine adını yazdırmıştır. (Altunay, 2013: 96-97)

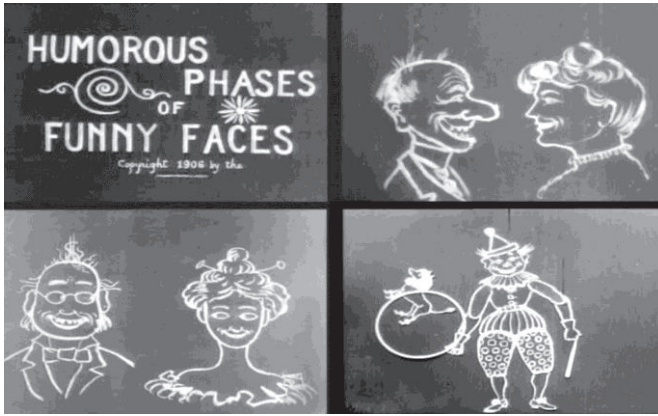
Tarihsel gelişim sürecine bakıldığında, sinemanın ilk günlerinde birbirlerine karşıt olan iki geleneksel tarz belirmiştir. Bunlar; Lumire Kardeşlerin gerçekçi yaklaşımı ve Georges Mlis'in fantastik ve hayali tarzıdır. Animasyon başlangıçta, Mlis'in başlattığı ve animatrlere kendi fantezi dünyalarını oluşturabilmelerine imkn tanıyan hayali geleneğin takipçisi olmuştur. (Dündar, 2013: 40)

Sanatın bütün disiplinlerinde görüldüğü üzere "gerçekçi" olma kavramı animasyon sanatı içinde geçerliliğini korumaktadır. Fakat animasyonda gerçekçi olabilme durumu diğer disiplinlere oranla daha farklı gereklilikleri talep etmektedir. Bu talepler animasyonun karmaşık yapısı gereği doğal olarak oluşmaktadır. Animasyon ve sinema gerçekçilik kavramı ile oldukça ilgilidir. Burada sözü edilen gerçekçilik sadece fiziksel anlamda bir Şey yapmak ile ilintili değil, aynı zamanda özgünlük, uygunluk ve inançsızlığın askıya alınması ile doğrudan ilgilidir. Animasyon söz konusu olduğunda herhangi bir anlatıdaki gerçeklik sadece fotogerçekçi temsilin olanakları ile değil, aynı zamanda yaratılmış hayali dünyanın koşulları ile üretilmiş olmasını gerektirmektedir. Max Fleischer'in 1917 yılında icat ettiği rotoskopi tekniği filmlerde gerçekçilik sağlamada önemli rol üstlenmiştir. 1937' de Disney stüdyo sisteminde üretilen Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler animasyonda bu teknik özellikle Pamuk Prenses ve Prens karakterlerinde kullanılmıştır. Walt Disney Stüdyosunun animasyon filmlerinde kullanılan bu teknik, başlarda üreticilere geleneksel çizim yöntemlerinden bağımsız doğal hareket sağlasa da zamanla tek başına yetersiz kalmıştır. Çünkü salt gerçekçilik kavramı beraberinde monoton, katı ve cansız devinimi getirmekte, gerçekçilik kavramı ikna edicilik ve inanırılık kavramlarına da gereksinim duymaktadır. Sonuçta animasyon dünyası kendi koşulları içinde gerçek dünyadan farklı dinamiklere ve kurallara sahip bir dünyadır. (Chong, 2008: 22-24)

Yaratıcı bir iletişim biçimi ve aracı olarak animasyon sanatı sinemanın keşfinden sonra yaygınlaşmıştır. 1928 ve 1938 yılları



arasında animasyon filmleri sinemanın sunduğu bir eğlence yöntemi olarak hızlı bir gelişim göstermiştir. 1928’ de Walter Elias Disney tamamlanmış bir dizi çizgi film ile Mickey Mouse’u konuşturarak sesli film üretimini başlatmıştır. Animasyon tarihçisi Giannalberto Bendazzi’ye göre; “1895 ve 1910 arasında bir kavram olarak animasyon, genellikle farklı kategorilerde gruplandırığımız, bugün canlı aksiyon olarak adlandırılan şeyle ilgiliydi. O zamanlar, “hareketli fotoğrafçılık” ortak terimdi ve bir süre sonra hareketli görüntü ya da hareketli görüntüye denk düşecek temel ifadeler kullanılmaya başlandı.” Bendazzi (2007 Pikkov, 2010’dan) Bu bağlamda animasyon söz konusu olduğunda teknolojik gelişmelerin yanında terminolojide de önemli değişiklikler görülmüştür.



**Resim 4:** J. Stuart Blackton, *'Humorous Phases of Funny Faces'*, 1906. <sup>4</sup>

Animasyon filmleri bünyesinde birçok tekniği barındıran kapsamlı bir kavramdır. Bu tekniklerden biri olan ‘stop-motion’, herhangi bir animasyona uygulanabilir olma özelliğine sahiptir. J. Stuart Blackton, hareket yanılması yaratabilmek için, bir film karesini tek seferde sergileyerek, pozlar arasında objenin manipüle edilebileceğini keşfetmiş ve bu teknikten yararlanarak 1906 yılında ‘Humorous Phases of Funny Faces’ isimli animasyon filmini yapmıştır. Blackton’ nın elinin tebeşirle erkek ve dişi figürler çizdiği bu animasyon filmi, yüzlerin değişen ifadesinin tek kareli pozlamaları ile gerçekleştirilmiştir. Filmin ilk dakikalarında erkek figürünün sigarasından çıkan dumanın kadın figürünün yüzünü tamamen

<sup>4</sup> <https://www.fudgeanimation.com/2018/11/the-evolution-of-animation-a-timeline/> (Erişim Tarihi: 13.12.2019)

kaplaması ile görüntüye giren el figürleri silmektedir. Her kare çekildikten sonra görüntünün silinip tekrar hafif değişikliklerle bir daha çekildiği bu film, yeni bir teknik olan stop-motion'nu dönemin izleyicisi ile tanıştırmıştır.

Sonrasında gelen *Bewitched Matches* (1913) ve *The Automatic Moving Company* (1912) gibi eski stop-motion filmleri bir anlamda kameradan önce hareketli objeler üzerinde yapılan deneylerdir. Bu deneysel çalışmalar gerçekte kısa canlı çekim amacıyla gerçekleştirilmiş stop-motion sekanslarıdır. Bu anlamda söz konusu tekniğin geçmişten günümüze bütün geleneksel animasyonlara kıyasla daha fazla bilgisayar animasyonu yöntemlerinin temelini hazırladığı söylenebilir.

Stop-motion, hareketi anlatmak için çoğu animasyondan daha fazla kareye ihtiyaç duymaktadır. Çünkü beynin kayıp bilgiyi yerine koymak için daha fazla çalışması gerekir ve genellikle hareketin ağırlığını, yönü ve hızını belirlemeye yardımcı olan görüntüde bulanık değildir. Her kareyi sonraki ve önceki karelerle ilişkilendirmek için göze ve kulağa yardım edilmesi gerekir. (Purves, 2008: 11)

Stop-motion animasyonu hem cansız hem de yaşayan nesnelerin fiziksel manipölasyonu yoluyla 'hareketin' kurgulanmış toplamından oluşan bir tekniktir. Bir nesneyi adım adım hareket ettirmek ve daha sonra bir araya getirilen kareleri fotoğraflamak hareket yanılması yaratmaktadır. Andrew Selby'e göre farklı stop-motion animasyonlarının genel listesi bulunmaktadır. Bu listenin oldukça kapsamlı olduğu bir gerçektir, ancak bu durumda tüm stop-motion animasyonlarının tek bir kategoriye girmeyeceğini ve karmaşık ortamların oldukça yaygın olduğuna işaret etmek önemlidir. (Nässi, 2014: 10) Bu doğrultuda Nässi tarafından şöyle bir grüplama yapılmıştır:

### **1. Kum ve Yağlı Boya Animasyonu**

Kum ve yağlı boya animasyonu, gözeneksiz bir yüzeye kum veya yaę gibi bir madde yerleştirmeyi içerir (Resim 1 ve 2). Manipüle edilen kum sabitlenmiş bir kamera kullanılarak kare kare filme çekilir. Bu yöntem ışıkla daha fazla manipüle edilerek güzel sonuçlar yaratsa da, orijinal eserin yaratım sürecinde uğradığı kayıplarla dezavantaja da sahiptir. (Nässi, 2014: 10)





**Resim 5:** *Ferenc Cakó, Kum Animasyonu (Cakó 2014)*<sup>5</sup>

## 2. Basit Kâğıt Kesimleri:

Kâğıt, karton veya kumaş parçalarının kesilmesi, yırtılması veya istenen şekillerde katlanması yoluyla görüntünün kademeli olarak manipüle edilmesini içeren oldukça basit bir stop-motion animasyon biçimidir. Bununla birlikte bazı kaynaklarda bu animasyon türü iki boyutlu kum ve boya animasyonu ile aynı kategori arasında değerlendirilmiştir. (Nässi, 2014: 11) Günümüzde kâğıt animasyonların çoğu bilgisayar kullanılarak üretilmektedir. Bilgisayar yardımı ile gerçekleştirilen bu tür animasyonlarda hareketli parçalar çizimlerden kesilir ve gerekli görüldüğü durumlarda dijital ortama aktarılır.



**Resim 6:** *Lotta Reiniger, Die Gesichte des Prinzen Achmed, 1926*<sup>6</sup>

<sup>5</sup> <https://sandanimation.tumblr.com/post/105196130905/cako-retrospective-2014-ur%C3%A1nia> (Erişim Tarihi: 13.12.2019)

<sup>6</sup> <https://www.kinderfilmwelt.de/index.php/de/filme/detail/die-abenteuer-des-prinzen-achmed.html> (Erişim Tarihi: 13.12.2019)

Kesilip çıkarılan figürler arkadan ışıklandırıldıklarında, açık renkli arka planda koyu objelere dönüşmektedirler. Bu çıkan görüntüye de silüet denmektedir. Bu alanda isim yapmış önemli silüet animatörlerinden biri olan Lotta Reiniger, 1926 yılında tamamladığı *Die Gesichte des Prinzen Achmed* (The Adventures of Prince Achmed) ile sinema tarihinde ilk uzun metrajlı animasyon filmine imza atmıştır. (Furniss, 2013:237)

### 3. Kuklalar

Kuklalar mitolojileri ve efsaneleri aktarmak amacı ile kullanılan Doğu Avrupa ve Asya’ da kültürle olan güçlü bağları nedeniyle uzun bir geçmişe sahiptir. Kukla stop-motion, ister karmaşık ve yerleşik bir armatüre sahip olsun, isterse basit bir el kuklası olsun kuklaların kullanıldığı herhangi bir animasyonu ifade etmektedir. (Nässi, 2014: 12) Çizgisel animasyondan sonra en yaygın animasyon türlerinden biri olan kukla animasyonlarında sadece stop-motion tekniği değil aynı zamanda go-motion tekniği de uygulanabilmektedir. İkisi arasındaki fark stop-motion’ da figürlerin ayrı ayrı fotoğraflanan çerçeveler arasında küçük artışlarla taşınmasıyken, go-motion’ da çerçeveler hareket halindeyken figürlerin görüntülerinin alınması biçimindedir. Yani go-motion’ da kukla karelerin pozlanması sırasında hareket ettirilir, böylece gerçekçi bir hareket elde edilir. Stop-motion tekniğinde tel iskeletli figürler istenilen pozisyonlarda sabitlendikten sonra hareket kare kare çekilerek hareketli kuklalar yanılması yaratılır. Nick Park’ ın *Wallace & Gromit in The Wrong Trousers* (1993) animasyonu stop-motion tekniğinin kullanıldığı kukla animasyonlarından biridir. Bu stop-motion animasyon filminin bir bölümünde go-motion da kullanılmıştır. (Pikkov, 2010: 21)



**Resim 7:** Nick Park, *Wallace & Gromit in The Wrong Trousers*, 1993<sup>7</sup>

<sup>7</sup> <https://iview.abc.net.au/show/wallace-and-gromit-the-wrong-trousers> (Erişim Tarihi: 13.12.2019)

#### 4. Claymation (Kil Animasyonu):

1908 yılında üretilen “*A Sculptor’s Welsh Rarebit Dream*” ve “*The Sculptor’s Nightmare*” (Heykeltraşın Kabusu) ilk kil animasyon filmleri olarak sinema tarihinde yerini almıştır. Canlı çekim ile kil animasyonun birlikte kullanıldığı “*The Sculptor’s Nightmare*” sarhoş bir heykeltraşın rüyasında kendiliğinden büstlere dönüşen heykelleri görmesini konu alır. Dönemin siyasi karakterlerine dönüşen bu büstler göz kırpması, baş çevirme ve dudaklarının hareketleri ile yüz animasyonu denemesinin önemli örneklerinden biridir. “Süregelen ve hızlı akan hareketlerin gereken duraksamaları barındırmaması gibi kusurlar, acemi bir animatörün hatalarını andırır. Ancak seyircinin anlayamayacağı yöntemleri kullanarak daha uzun ve karmaşık olaylar aktarabilmesi açısından film öykülemesinde bir dönüm noktasıdır.” (Bayraktar, 2018: 142)



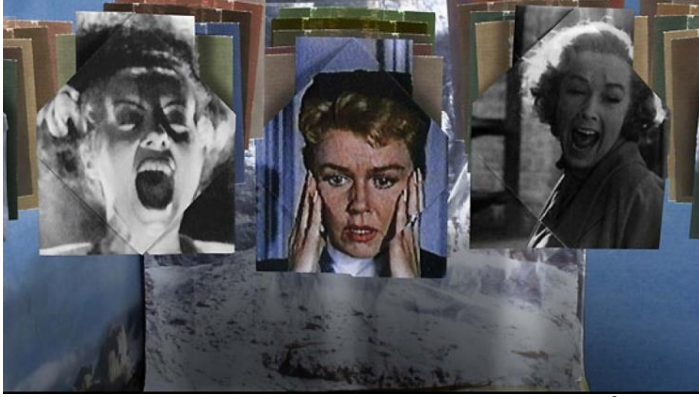
**Resim 8:** “*The Sculptor’s Nightmare*”, 1908.<sup>8</sup>

Günümüzde stop-motion türlerinden biri olarak tanımlanan Claymation (Kil animasyonu), mumlu kille setin, karakterlerin, sahne donanımının yapısını ve manipülasyonunu içeren bir animasyon biçimidir. ‘Plastisin’ adı verilen hamur, esnekliği ve sağlamlığı nedeni ile stop-motion animasyonlarda oldukça yaygın olarak kullanılan bir malzemedir. Kil animasyonların yapımında kullanılan armatürler, stop-motion modelleri için temel oluşturan yapısal çerçevelerdir. Armatürün karmaşıklığı, animasyonun ihtiyaçlarına bağlıdır ve bu yapısal iskeletler sayesinde objelerin animasyon dizgesi içinde yapacakları hareketlerde kolaylaşmaktadır. 1917 yılında Helena Smith Dayton tamamen kilden yapılmış karakter dökümünün başrol oynadığı tek makaralı bir Romeo ve Juliet yapımı üretmiştir. Son yıllarda bu tür animasyonlara hem televizyon hem de sinemada oldukça sık rastlanmaktadır. (Nässi, 2014: 12)

Stop-motion animasyon tekniğinde iki boyutlu malzemeler rostrum kamera aracılığı ile üstten çekilmek durumundadır. Ancak söz

<sup>8</sup> <http://www.youtube.com/watch?v=u20lu6NAtPU> (Erişim Tarihi: 13.12.2019)

konusu üç boyutlu malzeme olunca çekimler yandan yapılmaktadır. Kâğıt katlama, stop-motion tekniğine deneysel anlamda oldukça çeşitli imkanlar tanıyan eski bir sanattır. Baskılanmış düz kağıtlar, kes çıkar kâğıt görünümleri olarak iki boyutlu biçimde filme alınabilmektedir. Fakat yatay bir set söz konusu ise yukarı doğru yerleştirildiklerinde bu figürler üç boyutlu ortamda değerlendirilebilmektedir. (Furniss, 2013: 242)



**Resim 10:** *Virgil Widrich, Fast Film, 2003*<sup>9</sup>

Avusturyalı animatör Virgil Widrich *Fast Film* adlı animasyon filminde katlanmış ve kesilmiş kağıtlar kullanarak sinema tarihinde hareketin hızına vurgu yapan önemli bir çalışma gerçekleştirmiştir. “Bir yıl boyunca on iki animatör düz ya da origami biçiminde ya da üç boyutlu modeller olarak kullanılan kağıtları yırttı, kesti, biçti. Görüntüler geleneksel stop-motion yöntemleriyle canlandırılmıştır, dijital sabit kamera ile çekilmiş ve daha sonra karmaşık çekim işlemleri bilgisayara aktarılmıştır.” (Furniss, 2013: 242) Ayrıca üç boyutlu stop-motion tekniğinin kullanıldığı 14 dakika süren bu film herhangi bir diyalog içermemektedir.

Sinemaya özgü efektler söz konusu olduğunda günümüze kadar olan süreçte verilebilecek örnek sayısı çoktur. Fakat Tim Burton’un uzun metrajları film çalışmaları *Nightmare Before Christmas* (Noel Gecesi Kâbusu, 1993) ve *Corpse Bride* (Ölü Gelin, 2005) sadece stop-motion tekniğinde önemli bir adım olarak kalmamış aynı zamanda animasyon tarihinde önemli bir yer edinmiştir. *Nightmare Before Christmas* için Furniss;

<sup>9</sup> [https://www.austrianfilms.com/news/en/bodyfast\\_film\\_by\\_virgil\\_widrichbody](https://www.austrianfilms.com/news/en/bodyfast_film_by_virgil_widrichbody) (Erişim Tarihi: 13.12.2019)

*Nightmare Before Christmas* ortaya ilk çıktığında, hiç kimsenin ne kadar popüler olabileceği konusunda bir fikri yoktu; Tim Burton’u takip eden hayranları vardı ancak endüstri yapımı, tamamı stop motion olan bir film bilinmeyen bir şeydi. Böyle bir film yapılabilir mi? Ya da yapılsa bile izleyiciler buna nasıl tepki verir? İki sorunun yanıtı ‘evet’ idi. *Nightmare Before Christmas* yalnızca başarılı olmakla kalmadı, aynı zamanda klasik Disney 2D (iki boyutlu) animasyonun kalıplarını kırarak daha farklı film yapımının yolunu açmıştır” (Furniss, 2013: 262)

Stop-motion animasyonu, kapsamlı bir animasyon alanı içerisinde uzmanlaşmış bir sanat formudur ve ticari sinemada popüler kültürde önemli sayıda stop-motion örneği vardır. Bir form olarak stop-motion animasyonu özgün, fantastik görsel imgeleri yöneten ve bu imgelerin ait olduğu farklı bir dünya yaratan kendine özgü bir vizyona sahiptir. Bu animasyon tekniği olağanüstülük kavramı ile güçlü bir ilişki kursa da formun görselliğinde saklı ötelenmiş geçişler yoluyla özgün bir etki de yaratılabilir ve hareket oluşturmak için birleştirilen stop-motion kareleri bu etkiyi temel alır.

Bununla birlikte stop-motion animasyonun boşlukla ilişkisi sinemanınkinden farklıdır çünkü stop-motion animasyonun içeriği çoğunlukla figür temellidir ve bu durum kameradan bakıldığında çok farklı görsel etkiler elde edilmesini sağlamaktadır. Stop-motion nesne grupları oluşturup bunları kopyalama yoluyla çoğaltmaktan ziyade söz konusu nesnelere yönlendiren bir animasyon tekniğidir ve günümüzde ticari anlamda yapılsa da kendine has yaratıcı izleri barındırır. Stop-motion animasyondaki hareket gerçeklik ve olağandışı farklılık arasında kolayca yer değiştirebilir ki bu durum izleyicinin kendisini kurguya kaptırması ile canlandırılmış bir nesnenin yapaylığının farkındalığını kasıtlı olarak belirsizleştirmektedir. Yani gerçeklik ile kurgu arasındaki çizgiyi kasıtlı olarak belirsizleştirmek için yaptığı sınır ihlalini neredeyse kalıcı bir döngüye dönüştürmektedir.

Animasyon, gerek sinema tarihi gerekse tasarım alanında üretim temelli teknolojik yeniliklerin ortaya koyduğu pratikleri yönlendirmek, bilgilendirmek ve geri dönüşümlerini elde etmek açısından önemli bir sanatsal form olmuştur. Bu açıdan bakıldığında disiplinler arası sanat formları ile ilişkisi ve bu ilişki sonucunda geliştirdiği kendine özgü dili ile animasyonun modernist bir sanat olduğu söylenebilir. Söz konusu bu özgün dil aynı zamanda kültür ve toplumun değişimi üzerinde de etkindir. Bu bağlamda animasyon ‘modernite’ nin bütün formları ile ilgilenir ve onu destekler. (Chong, 2008: 14)

Araştırmada stop-motion tekniğinin kısmi tarihi, verilen örnekler çerçevesinde malzeme deneyleri, teknolojik yenilik ve sinematografik tekniğin evrimi arasındaki ilişki temel alınarak verilmeye çalışılmıştır. Uygulanabilir teknoloji transferlerinin varlığı ve henüz keşfedilmemiş yenilikler el işçiliğine ve el becerisine dayalı bu animasyon tekniğini hala potansiyel olarak keşfedilmeye devam eden bir alan olarak tanımlamaktadır. Bu araştırmanın amacı sadece stop-motion ve dijital görüntüler arasındaki ilişkiye açıklık getirmek değildir. Çünkü stop-motion animasyonun sanatla olan bağı bir yana ticari doğasının da olduğu bir gerçektir. Bu bağlamda alandaki melez üretimler sadece teknolojik anlamda hareketin kalitesini ve nesnelerin görünümelerini değiştirmekle kalmamakta aynı zamanda gerçeklik ve kurgu arasındaki dengeyi de sınırları ihlal eder biçimde etkilemektedir.

### **Kaynakça**

- Akören, A. N. (2018). Çizgi Film ve Animasyon Eğitiminde Son Eğilimler, *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 1(2). Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/710716>, (Erişim Tarihi: 15.12.2019)
- Altunay M.C. (2013). Film Sanatın Ortamında 5. Ünite, Feyyaz Bodur (Ed.), *Hareketli Görüntünün Tarihi* içinde, (s. 92-115). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2410.
- Arı, N. (2015). *Sinematografik Anlatımda Stop Motion Canlandırmanın Bir Tekniği "Pixilation" İle Uygulama Projesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi / Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Bayraktar, N. (2018). Kil Animasyonun İlk Örnekleri, *Sekans Sinema Kültürü Dergisi*, (e8). Erişim Adresi: <http://www.sekans.org/tr/arsiv/e-sayilar/254-agustos2018sayi-e8>. (Erişim Tarihi: 13.12.2019)
- Chong, A. (2008). *Digital Animation*. UK: Ava Publishing.
- Dünder, S. K. (2013). *Üç Boyutlu (3d) Animasyon Çalışmalarında Gerçekçilik Kavramının İncelenmesi ve Bir Uygulama Çalışması*. (Yayımlanmamış Sanatta Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Grafik Anasanat Dalı, Ankara.
- Furniss, M. (2013). *Animasyonun Kutsal Kitabı*. Çelenk, S., Maral, N.C. (Çev). İzmir: Karakalem Kitapevi Yayınları.
- Hégron, G., Palamidese, P. ve Thalmann, D. (1989). Motion Control In Animation, Simulation and Visualization, *Computer*



- Graphics Forum*, 8 (4). Erişim Adresi: <https://pdfs.semanticscholar.org/feb8/2db2b32b2bacf39bb7c09a89ae2d7fe2d3e1.pdf>. (Erişim Tarihi: 08.12.2019)
- Kırık, A. M. ve Kozan, E. (2015). Üç Boyutlu (3D) Dijital Animasyon Teknolojisinin TV Yayıncılığında Kullanımı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (13). Erişim: [https://www.researchgate.net/publication/329877501\\_Uc\\_Boyutlu\\_3D\\_Dijital\\_Animasyon\\_Teknolojisinin\\_TV\\_Yayinciliginda\\_Kullanimi](https://www.researchgate.net/publication/329877501_Uc_Boyutlu_3D_Dijital_Animasyon_Teknolojisinin_TV_Yayinciliginda_Kullanimi). (Erişim Tarihi: 08.12.2019)
- Kuula, I. (2016). *Using Animation To Illustrate A Storybook*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Tampere University of Applied Sciences, Finlandiya.
- Nässi, A.K. (2014). *The Production Process of the Stop Motion Animation: Dear Bear Analysis of Story, Characters and Set*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Tampere University of Applied Sciences, Finlandiya.
- Pikkov, Ü. (2010). *Animasophy Theorecital Writings on the Animated Film*. Estonya: Estonian Academy of Arts.
- Selby, A. (2013). *Animation*. London: Laurence King Publishing.





Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi,  
Sayı/Issue: 4 – Sayfa / Page: 89-106  
ISSN: 2630-600X VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info  
Geliş/Received: 14.11.2019  
Kabul/Accepted: 30.11.2019  
Araştırma Makalesi / Research Article  
Kış/Winter, 2019

## CLAUDE MONET’NİN DOĞAYA BAKIŞ AÇISININ İNCELENMESİ

### *INVESTIGATION OF CLAUDE MONET’S PERSPECTIVE ON NATURE*

**Mustafa AYAZ**

Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü  
Resim İş Eğitimi Bölümü,  
Yüksek Lisans Öğrencisi  
ORCID: 0000-0002-0708-4548  
ayaz\_56\_18@hotmail.com

**Yusuf HAN**

Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü  
Resim İş Eğitimi Bölümü  
Yüksek Lisans Öğrencisi  
ORCID: 0000-0003-4705-245X  
ysf.ressam@gmail.com

#### **Öz**

Resim sanatında doğa hep işlenmiş konuların arasında yer almıştır. Resim sanatında hava perspektifini en iyi biçimde aktaran, doğada yaptıkları çalışmalar ile tanıdığımız Empresyonist sanatçılardır. Empresyonizm kuşkusuz sanat tarihinde önemli bir yere sahiptir. Akımın etkileri kendinden sonraki sanatçılara ilham olmuş ve olmaya devam etmektedir. Empresyonist sanatçılardan Claude Monet’nin bu sanat akımına öncülük ettiği ve doğayı ışığı etkin bir biçimde kullandığı bilinmektedir. Monet’nin eserlerinde ışığın etkisi ile ani izlenimlerin sonucu olarak renklerin değişimini görmek mümkün olacaktır. Bu izlenimlerin sanatçının eserlerine nasıl yansıdığını inceleyerek doğa ile olan bağıını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Japon oymabaskılarının konusu olan gündelik hayatın gelip geçici anlamların resmedilmesi gibi alışık olunmayan konular tüm empresyonist sanatçılar gibi Monet’nin de ilgisini çekecektir. Monet’nin “gün doğarken izlenimler” adlı

eseri, izlenimleri ile bu akıma ismini vermiştir. Bu sanatçı topluluğunun aslında gelişi güzel bir araya geldiğini söylenebilir. Ancak, bu sanatçılardan ayrı olarak Monet'nin, empresyonizm ve doğa hakkındaki izlenimleri ağısından son derece önem arz ettiğini tekrardan görebiliriz.

**Anahtar Kelimeler:** Claude Monet, İzlenimcilik, Doğa

### **Abstract**

"Nature" has always been among the subjects studied in the art of painting. It is the impressionist artists that convey the "weather" perspective in the best way in the pictorial arts. Impressionism, undoubtedly, has an important place in art history. The effects of the movement have inspired many artists. We know the impressionist artists are famous for their works on "nature". It is known that, from the impressionist artists, In Monet's works, it will be possible to see the change of colors as a result of instant impressions under the effect of light. By examining how these impressions are reflected in the works of the artist, it is aimed to reveal its connection with nature. Unusual subjects such as the depiction of the temporal moments of everyday life, which are the subject of Japanese carvings, will attract Monet's interest, as do all impressionist artists. Monet's work named "impressions sunrise" gave its name to the movement with its impressions. It can be said that these artists met with each other randomly. However, we see again that Monet, apart from these artists, is extremely important in terms of his perspectives about impressionism and nature.

**Keywords:** Claude Monet, Impressionism, Nature

### **Giriş**

Kuşkusuz resim sanatında doğa hep işlenmiş konuların arasında yer almıştır. Naturalistler doğayı resmetmeye çalışmış ve ideali aramışlardır. Oysaki empresyonizm doğaya açılan bambaşka bir göz olma girişimi içerisindeydi. Gelişen dünya perspektifinde 19. Yüzyılda Paris sanatın yeni ışığını tüm dünyaya yaymak üzere sanatçıların ilham kaynağı olmaya hazırlanıyordu.

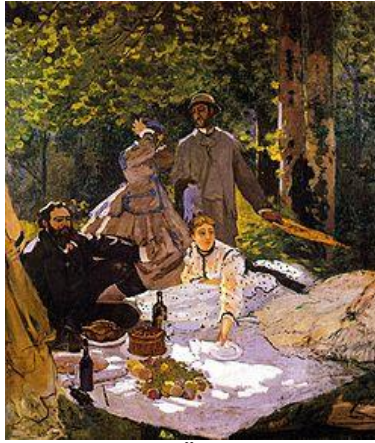
Bir taraftan hızlı sanayileşme sebebiyle patlama gösteren nüfus yeni bir başlangıcı beraberinde getirecekti. Öte yandan da "yeni" kent, sanayinin daha da gelişmesi için gerekli altyapıyı sağlıyor, toplumda buna yeni uygun katmanlaşma yaratıyordu. Kent merkezi brujuva kesiminin tekelinde yürümeye başlamış, eğlencenin ve metropolün etkisine kapılarak sanatçıların akınına uğruyordu. Bu sırada Fransız ressamlar kendi atölyelerinden çıkarak belki de izlenimcilik akımına doğru sürükleniyorlardı. Paris'in sık bulvarlarını, eğlence merkezlerini, tren garlarını betimliyorlar. Bazen de kır piknikleri tuvalerde hayat buluyordu (Krause, 2005:70).

Doğada yaptığı çalışmalar ile bilinen Claude Monet'nin çocukluğu Havre'da geçmektedir. Monet delikanlılık zamanlarında sanatını karikatür yaparak icra etmektedir ve bunlar şehrin yerel gazetelerinde yayınlanır.

1856 yılında Monet, Havre'da Boudin'le tanışır. Monet o sıralar 17 yaşında bir delikanlıdır. Boudin ile olan ilişkisi onu doğaya davet eder ve Boudin'nin çalışmalarından etkilenen Monet kendini deniz manzaraları, kırlar ve doğanın güzellikleri içinde bulur.

“Boudin, Monet'ye kendi gözlemlerine değer vermesi gerektiğini ifade ediyor ve tuvalde göz önünde olması gereken şeyin ufak ayrıntılar olmasını değil, bütün olduğunu söylüyordu. Boudin yalnız açık havada doğa karşısında çalışmakla canlı fırça darbelerinin yakalanabileceğini de ifade ediyordu” (Birsell, 1967:37-38).

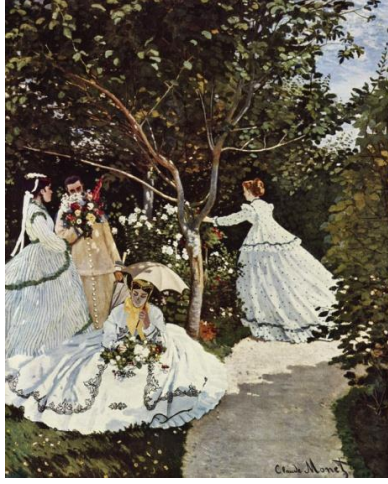
Monet, çok sonraları, bunu şöyle anlatacaktır:  
 “Birdenbire gözlerimden bir perdenin çekildiğini duydum. Resmin ne olması gerektiğini sezmiştim. Kendi sanatına ve özgürlüğe tutkun bu sanatçının bana attığı ilk adımla ressamlık alınıyız çizilivermişti.” (Birsell, 1967:38).



**Resim 1<sup>1</sup>:** Kırdan Öğle Yemeği. 1865

“Monet, 1857’de Pariste’dir. Sıklıkla Martys Birahanesi’ne gider bu arada Académie de Jasques’da, Académie Suisse’de çalışır. Sisley ve Renoir’la beraber Fontainebleau ormanının kenarına, Chailly-en-Bière’de açık havada çalışır. 1862’te yine Chailly-en-Bière’de Manet’nin aynı konulu tablosundan ilhamla *Kırdan Öğle Yemeği* tablosunu resmeder” (Birsell, 1967:106).

<sup>1</sup> <http://www.artemagazine.it/old/arte-classica-e-moderna/95498/claude-monet-un-impressionista-a-torino/> Erişim: 29.05.2018



**Resim 2<sup>2</sup>:** Bahçede Kadınlar. 1866

Monet'nin yine 1865'te resmettiği *Camille* adlı çalışması 1866 Devlet Resim sergisinde ilgileri üzerine toplar (Bırsel, 1967:106).

### 1. Barbizon Köyü

19. yüzyılın ortalarında sanatsal açıdan Fransa'da önemli bir değişim meydana gelir. Bu sırada kurulan Paris Güzel Sanatlar Akademisi, krallığın etkisiyle yozlaşmış ve yaratıcılık özelliklerini yitirmiş bir sanat üslubuna terk edilmiştir.

“Klasik heykel kopyalarını uzun yıllar resmetmekten yorulan bazı sanatçılar o zamana değin öğrendiklerini bir tarafa bırakıp doğaya açılmıştır. Barbizon köyünde bir araya gelen, gün boyunca doğadan, kırdan manzaralar betimleyen bu sanatçıların yaklaşımı “Barbizon Üslubu” diye nitelendirilmiştir” (Alıcı, 2017:2893). Akademinin tersine Barbizon Okulu, doğaya bağlı natüralist ve realist bir anlayışı benimsemiştir (Zeybek, 2017:24). Theodore Rousseau ve Camille Corot Barbizon ekolünü temsil eden sanatçılardandır (Alıcı, 2017:2894).

Barbizon köyü, 1836 yılından itibaren ressamların sıklıkla uğradıkları ve burada resim çalışmalarını yaptıkları bir yerdi. Fontainebleau ormanının kıyısındaki köye ilk, Thêodore Rousseau yerleşmişti. Daha sonraları Diaz, Millet Jacque ve daha başkaları da gelmeye başladı Barbizon'da konaklamak

<sup>2</sup> <http://www.ressamlar.gen.tr/claude-monet/> Erişim:29.05.2018

için iki otel mevcuttu. Yaz aylarında, ressamlar bu otelleri doldurur ve gündüz vakitlerinde ise doğaya açılıp resim yaparlardı. Otelerde yemek oldukça ucuzdu fakat beraber omlet yemek zorunluluğu vardı. Ayrıca, masa örtüleri de leke içindeydi.

Barbizon'da en çok Rousseau ile Diaz vakit geçirirdi. Çoğu zaman dostları Daubigny ile Corot da gelirdi. Klasik Avrupa sanatının öğretilerinden kurtularak bu ormanın içinde kendilerine bahşedilen doğayı içselleştirmeye çalışırlardı.



**Resim 3<sup>3</sup>:** Barbizon School- Corot

Monet ile Bazille, 1863 yılı Paskalya tatilini Fontainebleau ormanının kenarındaki Cailly'de geçirirler. Chailly, Barbizon'a çok yakındı.

1864 yılında Gleyre'in atölyesi kapanınca buraya Sisley'i, Renoir'ı da getirir. Monet bir yana, Bazille, Sisley, Renoir doğayla ilk kez Chailly'de karşı karşıya gelmişlerdi. Gleyre'in atölyesinde hiç böyle bir şey görmemişlerdi. Monet Boudin'den Jongkind'den öğrendiklerini geliştirmeye çalışıyordu. Arkadaşları da ona bakarak kendi yollarını çiziyorlardı (Birsell, 1967:37).

<sup>3</sup> <https://tr.pinterest.com/pin/455637687273076246/?lp=true> Erişim: 01.06.2018

## **2. Romantizm ve Realizmin Barbizon Ekolüne Etkileri**

Sanatta yenilikten yana olan izlenimciler, yeni bir akımı yaratırken geçmişte yaşanmış akımlardan ve sanatçılarından etkilenmişlerdir. İzlenimciler eserlerini yaratırken Venedikli Rönesans ve İşpanyol ressamlarının üsluplarından ve Japon oymabaskılarının kompozisyon düzeni ve iletmek istedikleri temayı kısa yoldan anlatma tekniklerinden, İngiliz ve Barbizon Okulu, Romantizm, Realizm akımlarının işlediği konulardan ve slplarından etkilenmişlerdir (Akdaş, 2011:10).

Sanat literatüründe Empresyonizm diye bir akımın oluşmasında etkili olan diğer bir faktör de Realizm akımıdır. Realist akımın ünlü sanatçısı Courbet ise izlenimciler üzerinde etkisi olan diğer bir sanatçıdır. Sanatçı realizm akımının en büyük temsilcisidir. Manzara ressamı olarak da tanınmaktadır. Doğanın en büyük hoca olduğuna inanmıştır.

“ğrencilerine verdiği kısa derslerde “Gördüğünüzü, istediğinizi, hissettiğinizi resmedin.” derdi. Fakat Courbet dışarıdaki bir konuyu işlediği zaman bile atölyesinde resim yapmıştır. İzlenimciler Courbet’nin koyu gölgelere karşı kullandığı parlak ışık etkilerini ve açık renklerini ilke edinmişlerdir” (Akdaş, 2011:13). Empresyonistler aykırı sanat tavırlarıyla gerçeğin peşinde değil kendi gerçeklerini aramakla meşgul olurlar.

“Eğer Empresyonistler paleti basitleştirdiyse, eğer daha büyük renk ve ışık elde ettilerse, bu romantik ustanın araştırmaları ve onun karmaşıklaşan paletle yaptığı mücadele ile oldu.” Bu ifadeleri ile Signac, Empresyonizm ve Romantik sanat tecrübesinin arasındaki estetik ilişkiyi ortaya koymuştur (Zeybek, 2017:22). Realizm Akımı, Neo Klasik anlayışın idealleştirilmiş konuları ve estetik değerlerinin dışında ve Romantizmin içsel, akıl dışı duyumlara ve etkilere dayalı yaklaşımının dışında farklı bir tavır geliştirir. Gerçekçilik Akımı, idealler ve ressamın bireysel tercihlerini reddederek doğayı olduğu gibi yansıtan bir düşünceden yola çıkmıştır (Zeybek, 2017:22). Tüm bu farklı yaklaşımlar, kıta Avrupa’sında dönüşen yeni toplumsal düzen arayışı içinde şekillenen ve sorgulanan insanın toplumsal yapısı, yeri ve tanımının sanatın yönelimine olan yansımısını sanatsal ifadedeki bir sonucu olarak anlam bulmuştur.

Romantizm Akımı, ideal, güzel ve kompozisyon kurallarının dışında aklı saf dışı bırakarak duygu ve etkileri, doğada dağılan hareket ve canlı renk uygulamalarını kullanarak desende akademik ve idealleştirilen ölçülerin dışına çıkması ile Neo Klasisizm’e bir tepki olarak sanat tarihinde yerini

almıştır. Romantik Akımın temsilcilerinden bir olan İspanyol ressam Goya, kraliyet ressamı olarak soyluların yaşamlarını ve portrelerini kendine özgü hicivli güzellik anlayışı ile resmetmesinin yanında; akıl dışı, güzellik dışı, çeşitli grotesk figürler kullanmış, şahsı için ele aldığı resimlerinde, döneminin ideal ölçüler peşinde koşan değerlerinin dışında çıkmıştır (Zeybek, 2017:20).

İngiltere’de William Turner, resimlerinde deniz ve fırtına olaylarını, doğa karşısında insanın çaresizliğini ifade ettiği sanatsal ifadesi ile yerini Romantik sanat akımı içerisinde alır. Turner, hava ve fırtına olaylarını konu alarak Empresyonistler için ilk tecrübelerden birini ifade eder. Alman sanatçı olan Caspar F. David, dağ ve doğa manzaralarını anıtsallaşmasıyla yapıtlarında, modern bireyin doğa ve yalnızlık ilişkisini ifade eder. Bu özelliği ile Caspar David, Romantik eğilimin bir başka temsilcisi olur. Caspar David çalışmalarında şehir insanının doğa ile kurduğu bağı melankolik bir dil ile ortaya koyması ile Ekspresyonist ressamlar içinde öncü bir değeri ifade etmiştir (Zeybek, 2017:21).

### 3. Boudin ve Monet’nin Doğa Algısı

Monet ve arkadaşları ilk izlenimin bozulmaması düşüncesine, görünen biçimi tuvale geçirmek eğilimiyle varmışlardır. Bu yolda ilk adımı atan da Monet olmuştur. Monet’ye de bu yolu iki kişi gösterecektir: Boudin ile Jongkind.

Boudin, Havre’da bir ortağı ile birlikte çerçevencilik yapardı. Burada kâğıt ve resim gereçleri de satılırdı. Troyon’la Millet, Havre’dan geçtikçe ondan boya alırlardı. Boudin, Millet’ye tablolarını da göstermiş, o da ona iyi bir ressam olabileceği umudunu vermişti. Boudin, doğa karşısındaki ilk izlenime bağlı kalmak ister ve tablosuna bunu geçirmeyi düşünürdü. 1851-1854 yıllarını Paris’te geçirdikten sonra yeniden Havre’a dönen Boudin romantizmin ve klasiszmin artık çağlarını kapadığına, bundan böyle doğanın güzelliğini, tazeliğini dile getirmek gerektiğine iyice inanır. Boudin, mumboyalarıyla açık havada yaptığı kıyı resimlerinde ustaydı. Deniz kıyısında resim yaparken Monet’yi de yanına alıp ona yepyeni plein-airisme (açık hava resmi) tekniğini gösterdi. Monet 1900’de şöyle anımsayacaktı: “Ressam olduysam, bunu Boudin’e borçluyum. İyilikseverliğinin ölçüsü yoktu, beni eğitmeyi de iş edinmişti. Yavaş yavaş gözlerim açıldı, doğayı gerçekten anladım ve sevmeye başladım” (Heinrich, 2006:9).



Monet kendisini dışarıda resim yapmaya yönlendiren Boudin'den açık havada yapılan resimlerde fırçanın atlyedeiken edinilmeyecek bir kıvraklık ve canlılığa ulaştığını öğrenmişti. Atölyede alışan bir ressam akademik geleneklere ya da kendine özgü biçim uygulamalarına ynelebilirdi, oysa açık havada, gökyüzünün ve ışığın değişimlerine duraksamaksızın yetişmenin baskısı altındaydı.

şüphesiz, ressamlar bütün dönemlerde doğada ve açık havada resimler yapıp doğa olgusunu oluştırmaya başlamışlardır. Ne yazık ki tüm bu çabaları doğanın anlık etkilerini yakalamak mümkün görünmüyordu. Tüm bu izlenimler atölyenin boya kokuları arasına karışmaktan kendini alıkoyamıyordu. Atölyelerde de gelenekçi bir resim düzenlemesine gidilmesi içten bile değildi.

Sanatta yeni, daha doğrusu devrim niteliğinde olan, resim sehпасını, tuvali, paleti ve boya alıp açık havaya çıkmak; taslağını da resmini de orada yapmak ve belki de orada bitirmektir. Monet, atölyesinin dışarı taşıyan ilk ressamlarındanır. Yakın bir dönemde bulunan yağlı boyayı tüplere doldurma yöntemi, ressamların içini kolaylaştıran önemli bir katkı olmuştur; ne de olsa toz boya ile yağı açık havada birbirine karıştırmak (hele hele Normandiya'nın uğultulu rzęarlardı altında ), hiç akıl karı değildi. Yine de açık havada resim yapmak her zaman, her durumda karmaşık, sıkıntı verici bir uğraş olmayı sürdürdü. Monet, yaz günlerinde boya gereçlerini ve doğrudan güneş ışığını tuvalinden uzak tutacak geniş bir şemsiyeyi yüklenir, yollara düşerdi. Soğuklarda ise onun çizimlerini çekmiş, ynllere, kat kat palto ve battaniyelere sarınmış, konusuyla uğraşırken görebilirdiniz. Rzęar çıktığında sehпасını ve tuvalini iplere sıkıca bağlardı. Doğanın ressama oyun oynadığı zamanlar da olmuştur. Bir keresinde gelgitin sresinde yanılığa düşünce, beklenmedik bir dalga Monet'yi, bütün resim gereçleri ve tuvalleriyle birlikte denize ekivermiş, dönemin bir eleştirmeni de Sanatta, askerlerinden ykseklilik bekler," diyerek onu alaya almıştı (Heinrich, 2006:25).

Monet duygusal ve duygu yayan ve alan bir ressam olarak n salmıştır. Nesnenin aldığı ışığı ve gerçekliğini resmetmektense, nesnenin uzaktan göründüğü halindeki renklerinin ışığını belirtmek istemektedir. Doğada gördüğünü izlenimleriyle yeniden üretmektedir. Mesela, manzaralarındaki güneş hayaletimsidir; gzn kristalinin nesneye bakarken ancak fark ettiği bir hızda retinayı etkilemeyecek bir yöntem bulmuştur. Bu işte asıl olarak ressamın büyük buluşlarından birisidir. Menekşe rengi ki, bu ultra-viole olarak adlandırılmaktadır, herkesin algısında olan bu renk sanatçı tarafından menekşe renginin radyasyonlarının ötesinde ele alınmaktadır ve optik olmayan bir şekilde renkle birleşmektedir. Bu şekilde, Monet'nin



menekşe rengi olarak gerçekleştirdiği ve gördüğü izleyici başka bir renk olarak görebilmektedir. Koleksiyoncu Shcukin’i etkileyen tıpkı Sınai çölünde gördüğü ışık kaymaları gibi ressamın ışık yansımalarındaki empresyonlarıdır. *Giverny’deki kırlar* (1888), *Vethuil* (1901), *Etretat Kayaları* (1886) koleksiyondaki güzel örneklerdir (Akay, 2017:58).

Corot’nun şu sözü izlenimcilere yabancı olamasa gerek: “Her yıl aynı yere gidin, aynı ağacı kopya edin.” Şu var ki izlenimciler doğayı daha küçük zaman aralıklarıyla izlemeyi yeğlemişlerdir. Loforge’un dediği gibi, “açık havanın ışıklı görünüşlerini kavramak için gözünün duyarlılığını kullanır.” Burada Cézanne’nın Monet için söylediği o ünlü sözü analım: “Monet sadece gözdür, hem de ne göz!” (Birsell, 1967:31).

Claude Monet parlak gün ışığının ressamıydı; gökyüzünün, karın, suda yansıyan bulutların ressamıydı. Neredeyse bütünüyle beyaz renkle resimler yapan ilk ressamdı. Monet ileri yaşlarına, son dönemlerinde yaptığı o görkemli nilüferlere dek bu beyazı, kullandığı renklere karıştırmayı sürdürdü ve böylece (yandaki ilk dönem resminde de varlığı hâlâ duyumsanabilen) donuk iç ortamlardaki yumuşak gölgeleri resimden kovalamış oldu. Monet, ışığın ressamıydı (Heinrich, 2006:7).

Monet kuşkusuz aydınlığı ve doğayı çok seven bir ressamdır. Atölyenin kasvetli yapısından sıyrılıp doğanın yeşiline, denizin mavisine, güneşin parlaklığına, bulutların beyazlığına, kendi rengine ve gerçekliğine doğru sürükleniyordu.

#### 4. Monet’nin Işığı

Monet önüne geçilemez durumdaydı. İlk salon başarılarından aldığı hızla figür çalışmalarını sürdürdü. Yadırganmamalı, çünkü Salon’un Seçici Kurulu’na, eleştirmenlere ve halka göre manzara resimleri hiç yoktan iyiydi, ama insan figürü her şey demektir. Emile Zola her ressamın içinde, gerçek boyutlu figürler olan manzara resimleri yapma düşleri kurduğunu yazmıştı; kuşkusuz Monet’nin gönlünde de aynı aslan yatıyordu. *Kırda Yemek* yenilgisinden boyunun ölçüsünü aldığı için, *Bahçedeki Kadınlar’ da* (Resim2), açık havada rahatlıkla üstesinden gelebileceği büyüklükte bir tuval kullandı. Böylece yaptığı çizimleri sonradan atölyede daha büyük boyutlara aktarmak zorunda kalmayacaktı. Kalkıştığı şey, ikiye iki buçuk metrelik bir tuvalle bile kolay değildi. Courbet gibi geçerken uğrayan ressam dostları onunla alay ediyorlardı. Bunda şaşacak bir şey yok; çünkü Monet, resmin üst bölümünü çalışabilmek için tuvalini yerde açtığı bir hendeğe oturtmuştu (Heinrich, 2006:17). Monet bu

sefer de başarılı olamamıştı. Evet, çalışmasını bitirdi; fakat 1866'da resmettiği *Bahçede Kadınlar* (Resim 2) eseri Salon Seçici Kurulunca 1967 yılı sergisinde kabul görmez (Birsell, 1967:106).

Gelecek kuşaklar da (Monet'nin başlangıçta Salon'a kabul edilmeyen sonraki kimi resimlerinin tersine) *Bahçedeki Kadınlar*'ın başarılı bir çalışma olmadığını vurgulayacaktı. Figürler doğal görüntünün parçası gibi durmuyor; sanki bahçeye konmuş birer kukla gibiler. Camile bütün figürler için belirgin bir sabırla poz vermiş; her pozunda da donmuş gibi duruyor. Sağdaki kadın ise, giysinin altına tekerlekler gizlenmişesine kayıyor. Kadınların bahçedeki varlığının bir gerekeşi görünmüyor; Monet hiçbirinin ruhsal durumuyla ilgilenmemiş, bu resmin, etkileyici *Yeşil Elbiseli Kadın*'la uzaktan yakından ilişkisi yok.

Yine de bu resmi dönemi için benzersiz kılan çekicilik var ki bu da patıkaya kocaman bir havlu gibi serilen gün işığının kullanımından kaynaklanıyor. Monet ieklerin beyazlığını, öndeki kadının eteğine belirgin bir şekilde boydan boya düşen gölgeyi, şemsiyeden sızan güneşin, parlak giysisinden yansıyan işıkla buluşarak kadının yüzünde oluşturduğu ipekli ışıltıyı ne çıkarmış. Resmine yaşam vermiş bildiğimiz insan yaşamı değil bu, gölgenin ve işığın yaşamı. Bu yaklaşımdaki dipdirilik yeni bir şeydi; figürlerinin açık havada betimlenirken kullandığı karşıtlıkların gücünde sınırsız bir etki vardı. Görünen o ki *Bahçedeki Kadınlar*, Monet'nin gözünü ilk kez kendi konusuna açtı: Işık (Heinrich, 2006:17).



**Resim 4<sup>4</sup>:** Sainte-Adresse'te Teras. 1867

<sup>4</sup> [http://www.larousse.fr/encyclopedie/images/Claude\\_Monet\\_Jardin\\_%C3%A0\\_Sainte-Adresse/1311054](http://www.larousse.fr/encyclopedie/images/Claude_Monet_Jardin_%C3%A0_Sainte-Adresse/1311054) Erişim: 30.05.2018

Bahçeler tüm yaşamı boyunca Monet'nin aklını çececekti bu tema bir yıl önce Sainte-Adresse'te karşısına çıkmış, rengârenk çiçek bahçeleri aklını başından almıştı. Bahçelerin zengin ışıltısı Monet'ye ışığın ve rengin gücünün, etkilerinin peşinden gidebileceği uygun bir ortam sunuyordu. *Sainte-Adresse*'te *Teras (Resim 3)* ise çiçekleri ve ışığı Monet'e bambaşka bir kapı aralıyordu. Burada fırça kullanımı Paris resimlerindeki gibi rahat değildir; hem figürler hem de teras ve deniz garip bir şekilde katı ve şematiktir; ama gün ışığının kullanımı yönünden resim, *Bahçedeki Kadınlar*'ı gerilerde bırakır. Monet'nin sonradan anlattığına göre, sandalyenin üzerinde oturan öndeki figür de babasıymış.

### 5. İzlenimcilik Tuvalde Hayat Buluyor

Empresyonistler, o dönemler sıklıkla karşılaştıkları Japon oymabaskılarına karşı da büyük bir ilgi duymaktan kaçamamışlardır. Japon oymabaskılarında da kendi çalışmalarında olduğu gibi akademik kurallara karşıt bir teknik buluyorlar, kendi çalışmalarına önyak olacak bir yenilik görüyorlardı. Japon ressamı, doğanın anlık izlenimleri içinde bulunan beklenilmeyen değişimlere tutkundular.



**Resim 5<sup>5</sup>:** Hokusai-Kanagawa'nın Büyük Dalgası

Örneğin, XIX. yüzyıl ressamlarından Hokusai, (Resim 5) herhangi bir dağı bir kuyunun çıkmaları arasında göstermekte hiçbir sakınca bulmadığı gibi, Utamaro da figürlerin herhangi bir kısmının tablonun dışında kalmasının karşısında umursamaz tavırlar sergileyebiliyordu (Birsal, 1967:31). Japon resimlerinin konusu olan günlük hayatın gelip geçici karelerinin resmedilmesi alışlagelmiş

<sup>5</sup> <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/45434>

resim tavırlarını ve konularına yeni bir bakış açısı kazandırıyor. İşte Empresyonistleri cezbeden, alışlagelmiş resim normlarını yok sayan bu tutumlar ön plana çıkıyordu.

Japonya'nın önde gelen tahta baskı resim sanatçılarının resimlerinde, günlük hayatın resimlere konu olabileceğini gören Avrupalı sanatçılar, tuvallerini alıp sokaklarda resimlerine konu aramışlardır. Resim atölyelerine kendini kapatan Avrupalı sanatçılar, Empresyonizmin temel sorunu olan ışığı bu aşamada keşfetmişlerdir. Buna ilave olarak, şaşmaz doğrularla saptanan perspektif hesaplamaları, Japonizm akımıyla beraber esneklik kazanmıştır. Ufuk çizgisinin tablonun yukarisına kaydığını ve figürlerin tablonun altına doğru büyüdüğünün tespiti, Rönesans'la gelen Avrupa resim sanatı kurallarını sarsmıştır (Güneş vd. 2019:226).



**Resim 6:** Japon İş'i, 1867<sup>6</sup>

Japon oymabaskıları, Japon yelpazeleri hemen hemen her atölyede vardı. Manet'nin 1868'de yaptığı Zola'nın portresinde de, masanın üst kısmına gelen duvarda Japon oymabaskıları asılı olduğu görülmektedir. Japon sanatı izlenimciler üzerinde o kadar büyük bir etki yapmıştır ki Monet 1876 yılında bile *Japon İş'i* adlı bir tablo yapacak ve

<sup>6</sup> <http://maxence2943.canalblog.com/archives/2008/05/28/9342020.html> Erişim: 02.06.2018

bunda kimono giymiş genç bir kadının resmini çizecektir (Birsal, 1967:32).

Monet, Ville d'Avray'de *Bahçede Kadınlar* tablosunu yapmaya başladığı vakit ne yapacağını pek bilmiyordu dense yeridir. Tablonun belli başlı özellikleri Monet'in tabloyu boyaması sırasında yavaş yavaş ortaya çıktı. Monet yüzdeki ve açık renk elbiselerdeki gölgeleri koyu tonlarla değil, yeşiller, mavilerle göstermişti. Böylece nesnelere biçiminden ayrı olan bir renk oyunu yaratmış oluyordu ki bu kimi zaman, nesnelere biçimini bile parçalamış oluyordu.

Ama izlenimcilik asıl 1869'da Monet ve Renoir'in La Grenouillère banyolarında yanyana yaptıkları resimlerle ortaya çıkar. Burada artık izlenimciliğin özelliği olan ışık ve atmosfer başrolü oynar. Renoir'in şu sözü üzerinde durulmalıdır: "Bir gün Monet'in paletinde siyah yoktu, onun yerine mavi kullandı. İzlenimcilik te doğmuş oldu." (Birsal, 1967:12).



**Resim 7<sup>7</sup>:** Gün Doğarken İzlenimler, 1872.

Monet 1872'de Havre'da izlenimciliğe adını veren tabloyu yapacaktır: *Gün Doğarken İzlenimler*. Monet'in izlenim güdüğü gibi rölyefçi tabloları doğanın ince tasviriyle bizi hemen uyandırıyor. Monet'in ışık atmosfer ve rengin etkileşimi temsil etmesi, şafakta deniz manzarası güzelliğiyle ilgili farkındalığımızı artırıyor. Ancak Monet'in güzel bir resim çizmeye başlamadığının farkına varmak önemlidir. Amacı, gördüğü gerçekliği kaybeden bir resim yaratmaktır. Bir

<sup>7</sup> <https://www.sanatabasla.com/2017/06/izlenim-gundogumu-impression-sunrise-monet/> Erişim: 30.05.2018



izlenimci olarak gerçeğin görsel etkisini, o moralde gördüğü gibi boyamak istiyordu. Monet, değişen ışık ve değişen atmosfer koşullarına cevap olarak renk ve renk değişimlerinin geçici etkilerine özellikle duyarlardı. Empresyonizm de suyun hareketli yüzeyinin ve güneşin kırmızı, turuncu ışınlarının birleşimi onun gösterimi için mükemmel bir bir bilimsel temele sahipti. Renoir doğa manzaralarından ziyade insan figürü ile uygun bir şekilde karıştırmaya izin verdiği insan ve insan ilişkileri ile de ilgilenmiştir. Monet ve diğer empresyonistler ışık değişmeden doğada renk izlenimi yakalamak için gevşek, cesur renk vuruşlarıyla dışarda çok hızlı bir şekilde resim yapmışlardır. Renkli boya, şu anda tamamlayıcı renklerdeki bir dizi küçük nokta yöntemiyle uygulanan binlerce kontrolü leke rengiyle kaplanan sonuçtaki yüzey hem canlı hem aydınlıktır. Bu aynı zamanda resim düzleminin yüzeyine dönen ve doğal ışıkla yayılmış hayali bir derinlik oluşur (David vd. 1997:460-474).

Monet, *Gün Doğarken İzlenimler* tablosunda güneşin doğuşunu ilkin bir 'görünüş' olarak kavırıyor, ama bir görünüş bütünlüğü içinde kavrayıp resmetmiyor. Tersine, onun tutumu şöyledir: o, bu görünüşü analiz ediyor ve bu analiz sonunda tek tek duyumlara, anın belirlediği ve sınırladığı duyumlara varıyor. Bu peyzajda gördüğümüz her şey, bu en basit ve en son elemanların tuval üzerinde resmedilişidir, nasıl ki empresyonist filozof E. Mach da, 'görünüş'ü analiz edip sonunda en son ve en basit elemanlar olan tek tek duyumlara varıyor ve onları tek gerçek olan şey olarak kabul ediyorsa. Monet'nin resminde o halde onların belirlediği duyumların, renk ve ışık izlenimlerinin çeşitli nüanslar içinde belirlediği bir manzara ile karşılaşılıyor, daha başka bir deyimle, renk lekelerinden meydana gelmiş bir manzara. Ama bu lekeler, duran, değişmeyen geniş renk lekelerinden değil, tersine küçük titrekle tuşlardan meydana gelmiştir (Tunalı, 1996:40).

İlk sergide Louis Leroy, belagat yeteneğini Monet'nin *İzlenim: Gündoğumu* tablosu için kullanır (1872, Marmotatan Müzesi, Paris). Bu tablo sise gömülmüş ve soluk bir güneşle aydınlanmış Havre limanından bir görüntüdür; tablo bizzat Monet tarafından bu şekilde adlandırılmıştır. Monet, tam bir eskiz halinde olan tablonun, bir Havre manzarası olarak gösterilemeyeceğini düşünerek, kataloğu hazırlamakla görevli olan, ressamın kardeşi Edmond Renoir'a telkinde bulunur: "İzlenim yazın." Bunun sonucunda, Louis Leroy, Charivari için kaleme aldığı makaleye "Empresyonistlerin Sergisi" başlığını atar. Her zamanki gibi, sergideki tabloları ironik bir

üslupla tasvir eder. “Ah! Zor bir gün oldu; Bertin’in öğrencisi olan birçok hükümet tarafından madalyalara, nişanlara boğulmuş peyzaj ressamı Joseph Vicent’la birlikte, Capucines Bulvarı’ndaki birinci sergiye gitme riskine girdim,” diye yazar ve ardından Renoir’ın

–“Dansçı kızın bacakları, eteklerinin tülü kadar havlı” – ve Pissarro’nun –“Bunlar ekin tarlaları, bu da don öyle mi? Ama bunlar sadece, kirli bir tuval üzerine hep aynı şekilde koyulan renk kazıntıları. Ne sonu ne başı, ne aşağısı ne yukarısı, ne önü ne de arkası var bunların” – tablolarının art arda anıldığı hayali bir diyaloga geçer. Makale bu üslupta devam eder, tabloları gözden geçirip her birini sırayla alaya alır, özellikle de Monet’in *Capucines Bulvarı* tablosunu (1873, The Nelson-Atkins Museum of Art, Kansas City).

“Oldukça başarılı bir tablo değil mi şu! İşte, çok iyi anlamadığım bir izlenim. Yalnız söyler misiniz bana, tablonun alt tarafındaki sayısız siyah dilimcik neyi ifade ediyor? Ve dahası: “Paul Cézanne beyefendinin *Asılmış Adamın Evi* tablosunu fark edince birdenbire çılgınlık attı, Vicent baba sayıklıyordu. “Nihayet, Monet’nin tablosuna sıra gelir: Bu tablo neyi tasvir ediyor? Kitapçığa bakın.

-İzlenim. Doğan güneş.

-İzlenim; bundan emindim. Bende de bir izlenim uyandırdığı için, ‘bunun içinde bir izlenim olmalı’ ... Ve ‘ne özgür, ne serbest bir üslup’ diyordum kendi kendime! Taslak halinde boyanmış kâğıt bile, bu deniz manzarasından çok daha ‘bitmiş’tir!” Aynı zamanda Degas’nın *Bir Çamaşırcı Kadını*’nı da hedef tahtası haline getirir, Monet’nin *Öğle Yemeği*’nin karşısında, yıkıcı ateşini hafifletir ve Cezanne’in *Modern Olympia* tablosuyla bitirir: Manet’nin *Olympia*’sını hatırlıyor musunuz? İşte Cezanne’inkiyle karşılaştırılan o tablo, resmin, düzenlemenin, mükemmelin bir başarıydı.” Louis Leroy’nın gösterinin bütün aktörlerini hiç de bilinçsizce değil, şaka kisvesi altında andığını görebiliriz. Akıma da, ironik olmasını istediği ama tanımlayıcı olarak gözükken bir ad verir. Atölyelerde belki çok önceden yayılmış olan bir terimi 25 Nisan 1874’te ilk kez o, yazılı olarak kullanır:

“Empresyonistler” (Bocquillon, 2005:53-55).

Monet ile beraber, empresyonizm eşyayı resmetmekten ziyade güneşin renkten renge giren oyunlarını tespit etmek endişesine düşecektir. Monet’nin fırçası altında eşya maddiyetten âdetâ sıyrılacak ve onun ince ve uçucu nüansları bir nevi müzikal âhenk içinde

birbirlerine karışacaktır. Natüralizm maddeyi kopya etmek, tabiatı yeniden yaratmak istemişti. Empresyonizm tabiatın parlak süsünü almakla iktifa etti. Bu süs ile zaman renginde, ay yahut güneş renginde olan bu rop ile Claude Monet peyzajlarını kaplayacaktır (Basler vd., 1938:31).

### **Sonuç**

Empresyonist Akımın en önemli temsilcisi olan Monet'in resimlerindeki doğa anlayışı üzerine İsmail Tunalı şu ifadeleri kullanmaktadır; "Monet, nesnelere dünyasına baktığı zaman, orada bir realite, bir var olan görmüyor, tersine süjesi ile bağlılık kuran her şey, duyular, izlenimler bütünü olarak çözüyor" (Tunalı, 1996:41). Maurice Serrullaz *L'Impressionisme* adlı kitabında Louis Dimler'ye dayanarak Antoin Proust'un *Anılar* adlı kitabından şu cümleyi aktarıyor: "İzlenimcilik terimi, Bay Benedite'in yazdığı gibi Claude Monet'nin *Gün Doğarken İzlenimler* adıyla sergilenen resminden gelmiyor. İzlenimci terimi 1858'de benim (Edouard Manet ile) yaptığım tartışmalardan doğmuştur."

Görülüyor ki İzlenim sözü Monet'nin bir buluşu değildir. Ama bu sözü en çok Monet benimseyecek ve izlenimcilik tekniğini en son noktasına kadar, o vardırılmak isteyecektir (Birsell, 1967:62).

Monet de, yaşamının sonlarına doğru kendi kendine şöyle itiraf etmiştir: "Ben sadece, doğanın önünde, en geçici etkiler karşısında izlenimlerimi yansıtmaya çalışarak, aracısız olarak resim yapmak gibi bir yeteneğe sahibim ve büyük çoğunluğunu izlenimcilikle hiç ilgisi olmayanların olduğu bir gruba verilen adın sebebi olmaktan ötürü üzgünüm" (Bocquillon, 2005:15).

Empresyonizm kuşkusuz sanat tarihinde önemli bir yere sahiptir. Akımın etkileri kendinden sonraki sanatçılara ilham olmuş ve olmaya devam etmektedir. İlk sergide reddedilenler salonunda bulunan bu sanatçılardan pek çoğu izlenimciliğin ruhuna göre hareket etmişlerdir. Bu sanatçılardan birisi olan Claude Monet izlenimleriyle ve yaptığı çalışmayla akıma ismini vermiştir. Bu sanatçı topluluğunun aslında gelişi güzel bir araya geldiğini söyleyebiliriz. Ama Claude Monet bu sanatçı topluluğundan bağımsız Boudin'in ve Jongkind'in öğretileriyle doğaya açılan bir göz olmaktan kaçamamıştı.

### **Kaynakça**

- Akay, A. (2017). *Sanat Bizi Seviyor*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.  
Akdaş, S. (2011). *Cumhuriyet Dönemi Türk Resim Sanatında Çallı Kuşağının Yeri Ve Önemi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.



- Alicı, S. (2017). 19. Yüzyılda Sanatın Başkenti Paris ve İzlenimcilik Akımı. *İdil Dergisi*, 6 (38), 2983-2984.
- Basler, A. ve Kunstler, C. (1938). *Fransa'da Müstakil Resim I. Monet'ten Bornard'a Kadar*. Dıranas, A. M. ve Tarancı, C. S. (Çev.). İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi.
- Birsel, S. (1967). *Fransız Resminde İzlenimcilik*. Ankara: Dost Yayınları.
- Bocquillon, M. F. (2005). *Empresyonizm*. Tuncer, G. (Çev.). Ankara: Dost Yayınları.
- David, G., Bernad, S. ve Katheryn, M. (1997). *Art Past Art Present*. New York: Harry N. Abrams.
- Güneş, Ö. ve Esin, M. M. (2019). Fikret Mualla'nın Resimlerinde Japonizm Etkisi, 4. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi*, Tam Metini içinde (s. 225-240).
- Heinrich, C. (2006). *Monet*. Uluhan, A. E. (Çev.). İstanbul-Köln: Remzi Kitabevi-Taschen.
- Krause, A. C. (2005). *Rönesanstan Günümüze Resim Sanatının Öyküsü*. Zaptçioğlu, D. (Çev.). Almanya: Literatür Yayıncılık.
- Tunalı, İ. (1996). *Felsefenin Işığında Modern Resim*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Zeybek, H. (2017). *Modern Sanatta İfade Ve Yapıt*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Yakın Doğu Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lefkoşa.

### Resimler

- Resim 1. <http://www.artemagazine.it/old/arte-classica-e-moderna/95498/claude-monet-un-impressionista-a-torino/> Erişim: 29.05.2018
- Resim 2. <http://www.ressamlar.gen.tr/claude-monet/> Erişim:29.05.2018
- Resim 3. <https://tr.pinterest.com/pin/455637687273076246/?lp=true> Erişim: 01.06.2018
- Resim 4. [http://www.larousse.fr/encyclopedie/images/Claude\\_Monet\\_Jardin\\_%C3%A0\\_Sainte-Adresse/1311054](http://www.larousse.fr/encyclopedie/images/Claude_Monet_Jardin_%C3%A0_Sainte-Adresse/1311054) Erişim: 30.05.2018
- Resim 5. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/45434> Erişim: 25.12.2019
- Resim 6. <http://maxence2943.canalblog.com/archives/2008/05/28/9342020.html> Erişim: 02.06.2018
- Resim 7. <https://www.sanatabasla.com/2017/06/izlenim-gundogumu-impression-sunrise-monet/> Erişim: 30.05.2018



Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi,  
Sayı/Issue: 4 – Sayfa / Page: 107-126  
ISSN: 2630-600X VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info  
Geliş/Received: 15.10.2019  
Kabul/Accepted: 10.12.2019  
Araştırma Makalesi / Research Article  
Kış/Winter, 2019

## ERGENLERDE KORKU DÜZEYİ İLE SOSYODEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ<sup>1</sup>

### *INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN FEAR LEVEL AND SOCIODEMOGRAPHIC VARIABLES IN ADOLESCENTS*

**Mesut OBUZ**

ORCID: 0000-0003-3482-131X,  
mesutobuz@yahoo.com

**Dr. Öğr. Üyesi Engin EKER**

İstanbul Aydın Üniversitesi  
Psikoloji Bölümü

ORCID: 0000-0001-9316-7026  
engineker@aydin.edu.tr

#### **Öz**

Bu araştırmada, ergenlerde korku düzeyi ile sosyodemografik değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma İstanbul ili Avcılar ilçesinde yer alan farklı tür liselerde öğrenim gören 475 öğrenci ile yürütölmüŐtür. Araştırmada, korku düzeyi korku tarama ölçeği ile, sosyodemografik bilgiler kişisel bilgi formu ile değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda kız ergenlerin erkek ergenlere göre korku düzeyinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. Buna karşılık ailenin gelir durumlarına göre korku tarama ölçeğinin alt boyutlarından tehlike ve ölüm korkusu ve yaralanma korkuları puanlarının orta gelirliilerin üst gelirliilere göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Anne ve baba eğitim durumlarına göre korku puanlarında eğitim düzeyi düştükçe korku puanlarının yükseldiği görölmüŐtür. Ergenlik

<sup>1</sup> Bu çalışma İstanbul Aydın Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Dr. Engin EKER danışmanlığında hazırlanan ‘‘Ergenlerde Korku Düzeyi İle Riskli DavranıŐlar ve Duygu Düzenleme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi’’ başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

dönemi korku düzeyinin, gelişimin kritik bir parçası olduğu ve belirtilen sosyal değişkenler ile ilişkili olduğu düşünölmüştür.

**Anahtar Kelimeler:** Duygu, Korku, Ergenlik, Cinsiyet

### **Abstract**

The aim of this study was to investigate the relationship between fear level and sociodemographic variables in adolescents. The study was conducted with 475 students attending different kind of high schools in Avcılar district of Istanbul. In the study, fear level was evaluated with fear screening scale and socio-demographic information was evaluated with personal information form. As a result of the research, it was found that female adolescents had higher fear value than male adolescents. On the other hand, according to the income level of the family, it was found that the fear and death fear and injury fears scores of the lower scales of fear screening scale were higher than middle income earners. It was observed that the fear level increased as the education level decreased in fear scores according to the education level of the parents. The level of fear in adolescence is a critical part of development and it was thought to be associated with the stated social variables.

**Keywords:** Emotion, Fear, Adolescence, Gender

### **Giriş**

Duygu üzerinde genel kabul gören bir tanım henüz yapılmamış; ancak neşe, tikslenme, üzüntü ve korku ile ilgili beyin devreleri ve fizyolojik tepkilerin bir toplamı olarak belirtilebilmektedir (Cabanac, 2002). Bu tanımlamaya dair müphemlik duyguların kaynağını bütünü ile fizyolojik süreçlerde bulan ilk tanımlama olan James-Lang (James, 1884) teorisine ve bu teoriye karşıt şekilde bu kaynağın fizyolojik değil duygusal süreçlere dayandıran Cannon- Bard (Cannon, 1927) teorisine kadar gitmektedir. Dolayısıyla duygu tanımlamalarının örtüşen özelliklerine bakıldığında bedensel sinyallerin de birlikte olabileceği zihinsel bir durum olarak belirtilmektedir (Cabanac, 2002).

Korku duygusu ise, herhangi bir tehdit durumuna karşı yanıt işlevi gören evrimsel olarak korunarak aktarılan bir savunma durumu olarak tanımlanabilmektedir (Panksepp, 1998).

Korku, genel olarak üzerine araştırmaların iyi bir şekilde yapıldığı bir duygu ve genelde çocukların gelişiminin önemli bir bölümü olarak görülür. Bunun yanında bireye olası bir tehlikeyi uyararak ve bu tehlikeli durumdan kaçmak ya da kaçınmak için gereksinim duyulan, uyarılabilir sağlıklı bir duygudur (Gullone, 1999; King ve Ollendick, 1989). Araştırmacılar korku üzerine yaptıkları çalışmalarda genel olarak korkuları normal ve anormal korkular şeklinde genel bir tasnife ayırmaktadır. Buna göre; çocukluk dönemi gelişimin önemli bir

bölümünü oluşturan korku “normal” olarak adlandırılmakta ve “gerçek veya hayali bir tehdide uyarlayıcı bir tepki” olarak belirtilmektedir (Gullone, 1999: 91). Anormal korkular ise, korkunun uzun bir süreyi kapsadığı, tehlike uyarıcısına karşı abartılı, dengesiz veya orantısız olduklarında ayrıca günlük yaşama müdahalede bulunarak bireyin yaşam refahını etkilemeye başladığında uyumsuz olabilmektedir (Graziano, DeGiovanni ve Garcia, 1979; King ve Ollendick, 1989).

Bilindiği üzere çocukluk korkularının fazla olması normaldir; çünkü korkular çocuklar gibi kırılğan varlıklarda ortaya çıkma ihtimali yüksek ve yararlıdır. Tehlike olasılığı bulunan durumlar için korku gerekli bir koruma tepkisidir. Bireyler çocukluk gelişim dönemlerinde aşırı korku yaşamaktadırlar. Ancak bunlar sosyalleşme ve eğitim ile beraber kaybolurlar. Bu korkular tesadüfi olmaktan uzaktırlar. Örneğin boşluk veya yabancı korkusu için seyahat olasılığı ön koşuldur (Bertenthal B. I. Ve ark, 1984). Erken çocukluk gelişim dönemlerinde ortaya çıkan korkular ailenin eğitim düzeyi sayesinde çocukların, korkuların özelliklerini iyice anlamasına ve korkuya karşı tepkisini uyarlayabilmesine olanak sağlayacaktır. Böylece örneğin boşluk korkusu korkuluk bulunmaması halinde, yabancı korkusu sosyal destek verecek birinin yokluğunda ortaya çıkacaktır (Andre, 2004). Belirtilen durumlar ile ilgili yapılan çalışmalardan biri boşluktan korkan ve aşırı korkmayan çocuklar ile ilgilidir. Buna göre boşluktan fazla korkmayan çocukların daha fazla yara aldıkları gözlemlenirken ileriki gelişim dönemlerinde spor alanında daha başarılı olabildikleri görülmüştür (Poulton R. Ve ark, 2004). Çocukların gelişimlerine bağlı olarak genelde korku içeriklerinin hayali olmaktan gittikçe uzaklaşarak gerçekçilik kazanmasının belirli potansiyel tehlikenin daha iyi anlaşılmasını sağlayan bilişsel yetilerin artması ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Burkhardt, 2007). Korku hafızamızda değerli bir anı bırakır. Böylece benzer kötü durumlara yönelik farklı değerlendirmeler yapabilmemize olanak sağlar. Ayrıca normal korku tehlike sonrası veya tehlikeli durum olmadığında denetlenerek kolaylıkla geçerken denetlenemeyen aşırı korkular ise insanların uyarlanma kapasitelerini felce uğratan “panik atak” durumudur (Andre, 2004).

Anormal korkular ve normal korkular yanında korku ile karıştırılan sıklıkla birbiri yerine kullanılan benzer duygular da vardır. Bunlardan ilki, yer yer korkunun eşanlamlısı olarak kullanılagelen ve korku ile yakın ilişkili olmasına rağmen ayrı bir kavram olarak görülen kaygıdır (King ve Ollendick, 1989). Ekseriyetle korku hâlihazırda var olan veya gerçek, algılanan tehlike durumlarına karşı

“alarm tepkisi ile ilgili iken; kaygı, endişe ve kaçınma durumunu ihtiva eden “olası, yaklaşmakta olan olumsuz olaylara hazırlık ile ilgili geleceğe yönelik bir ruh hali” olarak betimlenmektedir (Craske et al., 2009: 1067). Korku gibi aşırı endişe de gelişimsel olarak uyumsuz sürerse ve tehlikeye dair ndeyinin aşırı olması halinde veya bağlama yönelik etmenler dikkate alındığında, orantısız bir durum arz ettiğinde kaygı bozukluğuna dönüşebilmektedir (American Psychiatric Association, 2013). Korku ile anılan ve karıştırılan bir diğer duygu olan fobi ise belirli nesnelere veya olaylara karşı zarar verme potansiyelinin abartıldığı gerçeklik dışı ve aşırı olan korkulardır (Ferrari, 1986). Tehlike durumunun varlığında korku dikkati sağlamak için uyarlanabilir fonksiyona sahip olması bakımından olumlu bir role sahip iken; uzun sureli ya da gereğinden fazla deneyimlenmesi halinde problemlenebilir. Bu durumda bireyin genel refah düzeyini sekteye uğratarak olumsuz etkileyen fobiye dönüşebilmektedir (Graziano et al., 1979; King ve Ollendick, 1989).

Korkunun anlaşılmasına dair çalışmaların yanı sıra korkunun etkilerinin birden fazla mekanizmaya sahip olduğu grlmektedir. Bunlar aynı zamanda alarm uyarısına verilen tepkilerle ilgilidir. Elmacı (2006), korku duygusunun tepkilerini dört grupta toplamıştır. Bunlar; fizyoloji, davranış, duygu ve biliş ile ilgili tepkilerden oluşmaktadır: Fizyolojik tepkiler; terleme, çarpıntı, kaslarda gerginlik, mide rahatsızlığı hissi, bulantı, hızlı kalp atımı, kan basıncında artış, göz bebeklerinde büyüme, bayılma ve düşme hissi gibi bedensel tepkileri kapsamaktadır (Murphy, 1985; Marks, 1987'a; Ortony ve Turner, 1990; Ollendick ve King, 1994; Muris 2007). Davranış ile ilgili tepkiler; kaçma, uzaklaşma, kaçınma, gergin bedensel duruş vb. tepkilerden oluşmaktadır (Graziano ve diğerleri, 1979; Ortony ve Turner, 1990; McCathie ve Spence 1991). Duygu ile ilgili tepkiler ise; sinirlilik, öfke, ağlama gibi durumlardan oluşmakta iken, biliş ile ilgili tepkiler realitik olmayan mantık dışı düşünceler, tehlikeli durumu ve zarar görme düzeyini abartma, korku ile başa çıkma yeterlilik hissetme, felaketeleştirme, genelleme gibi bilişsel arpıtımlar ve kontrol kaybı gibi tepkileri içermektedir (Marks, 1987; Ollendick ve King, 1994; Beck ve Emery, 2006).

Temel bir duygu olan korku duygusunun yaşamı sürdürme konusunda uyarıcı ve uyanıklığa etkisi yanında aynı zamanda haz verme(korku filmleri, araba yarışları vb.) etkisinin de olduğu bir duygu olarak grlmektedir (Marks, 1987). Biyolojik bakış açısından korku, organizmayı acı ve zararlı etmenlere karşı bir koruma sağlaması yanında birey gelişiminin vazgeçilmez bir bölümü olduğu

belirtilmektedir (Morris ve Kratochwill, 1983; King, Hamilton ve Ollendick,1988; Gullone,2000). Korkunun, koruma sağlayıcı özelliği grup içi bağlanmada etkili olduğu (Izard, 1991; Garber ve Dodge, 1991 ), normalden fazla olduğunda ise beynin bellek ve bilgi işleme potansiyelinde azalmaya neden olduğu, algılama yetisine etki ederek problem çözme ve öğrenme sürecinde sınırlayıcı rol oynadığı belirtilmektedir. Ayrıca bireyin yeni deneyimlerini kısıtladığı, sosyal alanda bireylere karşı güven duymayı olumsuz etkilediği, sosyal ilişki kapasitesinde engelleyici etkilere sahip olduğu ileri sürülmektedir (Garber ve Dodge, 1991; Rutter ve Rutter,1993; Muris,2007).

Görüldüğü üzere anormal ve aşırı korkularla mücadele bu boyutların anlaşılması, denetim altına alınması ile sağlanabilecektir. Peki nereden geliyor bu korkular? Korkunun nedenlerine dair araştırmalar henüz bir asır öncesine dayanmaktadır. Bowlby (1973), korkunun nedenlerini, tehdit içerikli şeylerin mevcut olması ya da güven içinde olmayı sağlayan şeylerin olmamasına bağlanabileceğine işaret etmektedir. Bu nedenleri bireyin eğilimleri ile huy farklılıkları ve yaşantılardan kaynaklandığını ayrıca korkunun gelişimsel olarak olgunlaşma ile değişen bir yapıda olduğunu belirtmektedir (Bowlby, 1973).

Korku oluşumu ve nedenlerine dair araştırmalar sayesinde günümüzde korkunun beyinsel devreleri ana hatları ile bilinmektedir. Buna göre korkunun beyinsel devreleri basit hali ile; duyu organları vasıtası ile tehlike sinyalinin algılar. Bu bilgiler amigdala tarafından değerlendirilir ve bedensel ilk tepki (sıçrama, gerilim veya uyanma vb.) verilir. Ardından duygusal beyin olarak da bilinen “hipokampus” tehlike alarmının yerinde olup olmadığını kısmen irademizle ilgili olan ilişkili beyin devreleri ile değerlendirir. Hipokampus korku nesnelere duygusal anılar, korku nesnesi ve bağlamı gibi yönlerden dikkate alarak tepkilerimizi duruma göre ayarlar. Örneğin kafes içerisinde olan kaplana karşı amigdala alarm tepkisini daha hafif şekilde verir. Anormal korku yaşayanlar veya fobik kişiler bu denetim mekanizmasını uygun tepki ile veremezler. Prefrontal korteks duygusal, kişisel, kültürel bilgiler ışığında gereksinimler ve duruma yönelik bağlamları dikkate alan bir eylem planı oluşturarak bu otomatik korku tepkilerini düzenleme işlevini yürütmektedir (Andre, 2004).

Korku genel olarak gelişimsel ve evrensel bir duygu olarak ele alınmıştır. Bu gelişim evrelerinden ergenlik dönemi biyolojik, sosyal ve psikolojik birçok değişimin ortaya çıktığı, korku içeriklerinin bu gelişim dönemine özgü güvensizlik ve kararsızlık ile birlikte gözlemlendiği belirtilmektedir (Gullone, 2000). Bu döneme ait korkunun kaynakları üç ana temel üzerinde şekillenmiştir. Bunlardan

ilki yılan, silah, gibi nesne kaynaklı korkular, ikincisi ölüm, başarısızlık gibi kaynağı kendinden olan korkular, son olarak da topluluk önünde konuşma yapma gibi sosyal kaynaklı korkulardır. Bireyin bu tarz korkulara yanıtı savaş-kaç tepkisidir. Ancak ilerleyen yaş ve çevre ile kurulan ilişkilerin artması ile beraber korkuların azalma gösterdiği bunun yanında bu döneme ait korkuların altında yatan temel kavramın “bilinmeyen” şeylerin olduğu belirtilmektedir. Ergenlik döneminde bireyin duygularını kontrol etme yeteneğini alışkanlık haline getirmesi önemlidir (Öztürk, 1994).

Korku ile ilgili birçok araştırma sonucu ergenlik dönemi genelde görülen korkuların (bombalı saldırı, hırsızlık, tecavüze uğramak vb) aktüel olarak karşılaşılan durumlara yatkın olduklarını ileri sürmektedir (Lahikainen ve Kraav,1996). Bunun yanında korku ölçeği kullanılarak yapılan araştırmalarda, ölüm ve tehlike içerikli korkuların yetişkinliğe kadar devam ettiği bulgulanmıştır (Burnham ve Gullone, 1997). Dolayısıyla korku, belirli bir gelişimsel dönem ile kısıtlanmamış ve sınırlarının belirgin olmadığı bir duygudur. Bununla birlikte korku duygusunun anlaşılmasına dair çalışmaların bir kısmı sınıflandırma yöntemini kullanmıştır. Duyguların sınıflandırılmasında korku olumsuz duygu boyutunda yer almakta ve genel olarak istenmeyen duygu olarak görülmektedir. Buna karşılık korkunun her anılışında hemen hemen her zaman insanlar tarafından tasvip edilen cesareti de ardından çağırılmaktadır. Ancak bazı filozofların belirttiği gibi “Cesaret göstermek korkuya rağmen davranmaktır ve evet cesurdur bu insanlar.” (Lacroix, 2003). Dolayısıyla cesaret bir yandan korku ile barışık yaşamayı öğrenmenin anahtarı olabilir.

İnsan hayatına her bakımdan nüfuz eden korku duygusu bireylerin yaşamında kritik bir dönem olarak bilinen ergenlikte korkuların oluşumu ve gelişimi ile sosyodemografik değişkenler arasındaki ilişkinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda bu çalışmada “Ergenlerde korku düzeyi ile sosyodemografik değişkenler anlamlı bir şekilde farklılaşmakta mıdır?” sorusuna cevap aranmıştır.

### **Yöntem**

Bu çalışmanın amacı ergenlerde korku düzeyi ile sosyodemografik değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik olması nedeniyle ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmaya İstanbul ili Avcılar ilçesindeki farklı tür liselerde öğrenim gören 281’i kız 194’ü erkek olmak üzere toplam 475 öğrenci katılmıştır. Araştırmada, sosyodemografik bilgi formu ve korku tarama ölçeği olmak üzere iki ölçme aracı kullanılmıştır.



Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyeti, anne-baba eğitim seviyesi, ailenin gelir durumları gibi bilgilerin yer aldığı sosyodemografik bilgi formu araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Araştırmada katılımcıların korku düzeyi 1968’de Scherer ve Nakamura, Wolpe ve Lang’ın (1964) geliştirdikleri yetişkin korku ölçeğini (FSS-Fear Survey Schedule) temel alarak çocuklar için korku ölçeği (FSS-FC) geliştirmişlerdir. Ollendick tarafından geliştirilen bu ölçek (FSSC-R), günümüze kadar en çok üzerinde çalışılan ve farklı dillere uyarlaması yapılan korku tarama ölçeğidir. Ölçek 7 ile 19 yaş aralığındaki farklı yaş gruplarında kullanılmaktadır. 1992’de Gullone ve King tarafından FSSC-R’nin içeriği tekrar gözden geçirilmiş ve güncellenerek FSSC-II geliştirilmiştir. Daha sonra ise, Shore ve Rapport (1998) tarafından, Amerika’da yaşayan farklı etnik gruplardaki ergenlerin daha güncel korkularını saptamak amacıyla, FSSC-HI (Fear Survey Schedule Children-Hawaii) geliştirilmiştir. Ölçek Türkçe’ye Elmacı (2008) tarafından uyarlanmıştır. Ölçek korkulan durum veya nesnelere içeren 7 faktör ve 81 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin birinci faktöründe (Tehlike ve Ölüm Korkusu) 23 madde yer almaktadır. Ölçeğin ikinci faktöründe (Bilinmeyen Korkusu) 14 madde yer almaktadır. Ölçeğin üçüncü faktöründe (Tıbbi ve sosyal müdahale korkuları) 14 madde yer almaktadır. Ölçeğin dördüncü faktöründe (Sosyal Korkular) 10 madde yer almaktadır. Ölçeğin beşinci faktöründe (Hayvan korkuları) 9 madde yer almaktadır. Ölçeğin altıncı faktöründe (Aile korkuları) 7 madde yer almaktadır. Ölçeğin yedinci faktöründe (Yaralanma korkuları) 4 madde yer almaktadır. Yedi faktörün birlikte açıkladığı toplam varyans %40,52; ölçeğin tümüne ilişkin Cronbach-Alpha iç tutarlık (güvenirlilik) katsayısı ise 0.95’ bulunmuştur. Likert tipi ölçekte maddelerin puanlanması şu şekildedir: 1= Hiç korkmam, 2= Biraz korkarım, 3= Çok korkarım. Toplam puan her bir maddeye verilen yanıtların toplanmasından elde edilmektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 81, en yüksek puan 243’ dür. Ölçekten alınan puan yükseldikçe, bireyin korku düzeyinin de yüksek olduğu kabul edilmektedir.

### **Verilerin Çözümlemesi**

Öncelikli olarak doldurulan ölçekler incelenmiş geçersiz olan (boş bırakılan, hep aynı maddeler işaretlenmiş olan vb.) formlar çıkarılmıştır. Veriler SPSS 21.0 programına girilerek ve veri kontrolü yapıldıktan sonra analizlere geçilmiştir. Demografik değişkenlerin gruplandırılması veri sonuçlarına göre yapılarak ölçek maddeleri ile ilgili, ss, değerleri saptanmıştır. Araştırmada betimsel araştırma deseni

sosyodemografik değişkenlerin dağılımını inceleme amaçlı kullanılmıştır.

## Bulgular

### Grubun Demografik özellikleri

**Tablo 1:** Grubun Demografik özellikleri Frekans ve Yüzde Değerleri

	Gruplar	<i>f</i>	%
Cinsiyet	Kız	281	59,2
	Erkek	194	40,8
Devamsızlık Durumu	Devamsızlık yapmadım	50	10,5
	1-7 gün	275	57,9
	7-12 gün	119	25,1
	13 ve üzeri	31	6,5
	Alt	30	6,3
Gelir	Orta	411	86,5
	Üst	34	7,2
Anne Eğitim	İlkokul	42	8,8
	Ortaokul	286	60,2
	Lise	112	23,6
	Üniversite	35	7,4
	Toplam	475	100,0

Tablo 1’de görüldüğü üzere örneklem grubunu oluşturan 475 öğrencinin 281’i (%59,2) kız, 194’ü (%40,8) erkektir. 50’si (%10,5) devamsızlık yapmamış, 275’i (%57,9) 1-7 gün, 119’u (%25,1) 7-12 gün, 31’i (%6,5) 13 ve üzeri devamsızlık yapmıştır. 30’u (%6,3) alt gelirli, 411’i (%86,5) orta gelirli, 34’ü (%7,2) üst gelirli aileye sahiptir. 42’sinin (%8,8) annesi ilkokul, 286’sının (%60,2) annesi ortaokul, 112’si (%23,6) annesi lise, 35’inin (%7,4) annesi üniversite mezunudur.

**Korku Tarama Ölçeği Sonuçları****Tablo 2:** Korku Ölçeği Toplam Puanlar ve Tüm Alt Boyutların Aritmetik Ortalama, Standart Sapma Değerleri

Boyut	N	$\bar{X}$	Ss
Tehlike ve Ölüm Korkusu	475	40,97	8,530
Bilinmeyen Korkusu	475	21,96	5,001
Tıbbi Korkular	475	23,47	4,920
Sosyal Korkular	475	15,75	3,492
Hayvan Korkuları	475	16,57	3,647
Aile Korkuları	475	8,74	2,665
Yaralanma Korkuları	475	6,82	2,054
Genel Korku Ölçeği	475	134,30	26,877

Tablo 2'de görüldüğü üzere, örneklem grubunu oluşturan lise öğrencilerinin Tehlike ve Ölüm Korkusu alt boyutunda aritmetik ortalama 40,97 standart sapma, 8,530 olduğu Bilinmeyen Korkusu alt boyutunda aritmetik ortalama 21,96 standart sapma, 5,001 olduğu Tıbbi Korkular alt boyutunda aritmetik ortalama 23,47 standart sapma, 4,920 olduğu Sosyal Korkular alt boyutunda aritmetik ortalama 15,75 standart sapma, 3,492 olduğu Hayvan Korkuları alt boyutunda aritmetik ortalama 16,57 standart sapma, 3,647 olduğu Aile Korkuları alt boyutunda aritmetik ortalama 8,74 standart sapma, 2,665 olduğu Yaralanma Korkuları alt boyutunda aritmetik ortalama 6,82 standart sapma, 2,054 olduğu Genel Korku Ölçeğinin aritmetik ortalama 134,30 standart sapma, 26,877 olduğu belirlenmiştir.

**Tablo 3:** Cinsiyete Göre Korku Tarama leği Sonuçları

Puan	Gruplar	n	$\bar{x}$	ss	Sh	t Testi		
						t	sd	P
Tehlike ve lm Korkusu	Kız	281	42,64	8,160	,487	5,260	473	,000
	Erkek	194	38,56	8,497	,610			
Bilinmeyen Korkusu	Kız	281	23,32	4,708	,281	7,540	473	,000
	Erkek	194	19,99	4,761	,342			
Tıbbi Korkular	Kız	281	24,32	4,713	,281	4,621	473	,000
	Erkek	194	22,24	4,965	,356			
Sosyal Korkular	Kız	281	16,41	3,359	,200	5,079	473	,000
	Erkek	194	14,80	3,468	,249			
Hayvan Korkuları	Kız	281	17,32	3,637	,217	5,498	473	,000
	Erkek	194	15,50	3,395	,244			
Aile Korkuları	Kız	281	8,93	2,589	,154	1,839	473	,067
	Erkek	194	8,47	2,754	,198			
Yaralanma Korkuları	Kız	281	7,22	2,036	,121	5,293	473	,000
	Erkek	194	6,24	1,941	,139			
Genel Korku leği	Kız	281	140,16	25,783	1,538	5,924	473	,000
	Erkek	194	125,80	26,214	1,882			

Tablo 3 incelendiğinde örneklem grubundaki korku tarama leği sonuçları verilmiştir. Bu sonuçlara göre gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu grlmştir. Tehlike ve lm Korkusu, Bilinmeyen Korkusu, Tıbbi Korkular, Sosyal Korkular, Hayvan Korkuları, Aile Korkuları, Yaralanma Korkuları ve Genel Korku leğinde kızların korku puanları erkeklere kıyasla daha yüksek bulunmuştur.

**Tablo 4:** Ailelerin Gelir Durumlarına Göre Korku Tarama Ölçeği Sonuçları

Boyut	Gelir(i)	Gelir (j)	$\bar{x}_i - \bar{x}_j$	$Sh_{\bar{x}}$	$p$
Tehlike ve Ölüm Korkusu	Alt	Orta	-1,872	1,606	,508
		Üst	1,584	2,127	,758
	Orta	Alt	1,872	1,606	,508
		Üst	3,456	1,515	,045
	Üst	Alt	-1,584	2,127	,758
		Orta	-3,456	1,515	,045
Yaralanma Korkuları	Alt	Orta	-,648	,387	,246
		Üst	,090	,512	,985
	Orta	Alt	,648	,387	,246
		Üst	,738	,365	,040
	Üst	Alt	-,090	,512	,985
		Orta	-,738	,365	,040

Tablo 4’de öğrencilerin ailelerinin gelir durumlarına göre Tehlike ve Ölüm Korkusu ve Yaralanma Korkuları alt boyutlarında orta gelirli ile üst gelirli arasında anlamlı bir farklılık olduğu, orta gelirli tehlike ve ölüm korkusu ve Yaralanma Korkuları puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

**Tablo 5:** Anne Eğitim Durumlarına Göre Korku Tarama Ölçeği Sonuçları

Boyut	Eğitim(i)	Eğitim (j)	$\bar{x}_i - \bar{x}_j$	$Sh_{\bar{x}}$	$p$
Tehlike ve Ölüm Korkusu	İlkokul	Ortaokul	3,553	1,402	,044
		Lise	1,845	1,535	,695
		Üniversite	2,595	1,941	,618
	Ortaokul	İlkokul	-3,553	1,402	,044
		Lise	-1,708	,946	,354
		Üniversite	-,958	1,519	,941
	Lise	İlkokul	-1,845	1,535	,695
		Ortaokul	1,708	,946	,354
		Üniversite	,750	1,643	,976
Üniversite	İlkokul	-2,595	1,941	,618	
	Ortaokul	,958	1,519	,941	
	Lise	-,750	1,643	,976	

Bilinmeyen Korkusu	İlkokul	Ortaokul	2,934*	,818	,005
		Lise	2,464	,896	,057
		Üniversite	2,557	1,133	,166
	Ortaokul	İlkokul	-2,934*	,818	,005
		Lise	-,469	,552	,868
		Üniversite	-,376	,886	,981
	Lise	İlkokul	-2,464	,896	,057
		Ortaokul	,469	,552	,868
		Üniversite	,093	,958	1,000
	Üniversite	İlkokul	-2,557	1,133	,166
		Ortaokul	,376	,886	,981
		Lise	-,093	,958	1,000
Sosyal Korkular	İlkokul	Ortaokul	1,844*	,572	,016
		Lise	1,551	,626	,107
		Üniversite	1,081	,792	,602
	Ortaokul	İlkokul	-1,844*	,572	,016
		Lise	-,294	,386	,901
		Üniversite	-,764	,620	,679
	Lise	İlkokul	-1,551	,626	,107
		Ortaokul	,294	,386	,901
		Üniversite	-,470	,671	,921
	Üniversite	İlkokul	-1,081	,792	,602
		Ortaokul	,764	,620	,679
		Lise	,470	,671	,921
Hayvan Korkuları	İlkokul	Ortaokul	1,750*	,599	,037
		Lise	1,351	,656	,238
		Üniversite	1,362	,830	,442
	Ortaokul	İlkokul	-1,750*	,599	,037
		Lise	-,399	,404	,807
		Üniversite	-,389	,649	,949

		Lise	İlkokul	-1,351	,656	,238
			Ortaokul	,399	,404	,807
			Üniversite	,011	,702	1,000
	Üniversite	İlkokul		-1,362	,830	,442
		Ortaokul		,389	,649	,949
		Lise		-,011	,702	1,000
Genel Ölçeği	Korku	İlkokul	Ortaokul	13,380*	4,411	,028
		Lise		9,813	4,829	,249
		Üniversite		10,343	6,109	,414
		Ortaokul	İlkokul	-	4,411	,028
			Lise	13,380*	2,975	,697
			Üniversite	-3,037	4,780	,939
		Lise	İlkokul	-9,813	4,829	,249
			Ortaokul	3,567	2,975	,697
			Üniversite	,530	5,169	1,000
		Üniversite	İlkokul	-10,343	6,109	,414
			Ortaokul	3,037	4,780	,939
			Lise	-,530	5,169	1,000

Tablo 5’de öğrencilerin annelerinin eğitim durumlarına göre Tehlike ve Ölüm Korkusu ve Bilinmeyen Korkusu, Sosyal Korkular Hayvan Korkuları Genel Korku Ölçeği alt boyutlarında anneleri ilkokul mezunu olanlar ile anneleri ortaokul mezunu olanlar arasında anlamlı bir farklılık olduğu, ilkokul mezunu olanların Tehlike ve Ölüm Korkusu ve Bilinmeyen Korkusu, Sosyal Korkular Hayvan Korkuları Genel Korku Ölçeği puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

**Tablo 6:** Baba Eğitim Durumlarına Göre Korku Tarama Ölçeği Sonuçları

Boyut	Eğitim (i)	Eğitim (j)	$\bar{x}_i - \bar{x}_j$	$Sh_{\bar{x}}$	P
Sosyal Korkular	İlkokul	Ortaokul	1,255	,510	,110
		Lise	1,331	,520	,040
		Üniversite	,637	,649	,810

	Ortaokul	İlkokul	-1,255	,510	,110
		Lise	,076	,367	,998
		Üniversite	-,618	,534	,720
Lise	İlkokul		-1,331	,520	,040
	Ortaokul		-,076	,367	,998
	Üniversite		-,694	,545	,654
Üniversite	İlkokul		-,637	,649	,810
	Ortaokul		,618	,534	,720
	Lise		,694	,545	,654

Tablo 6 incelendiğinde öğrencilerin babalarının eğitim durumlarına göre Sosyal Korkular alt boyutunda babaları ilkokul mezunu olanlar ile babaları lise mezunu olanlar arasında anlamlı bir farklılık olduğu, ilkokul mezunu olanların Sosyal Korkular Korkuları puanlarının daha yüksek olduğu görülmüştür.

### **Tartışma**

Bu çalışmada ergenlerde korku düzeyi ile cinsiyet, ailenin gelir durumu ve anne-baba eğitim durumuna göre farklılıkları çalışılmıştır.

İçselleştirilmiş davranış sorunları olarak değerlendirilen korku, kaygı ve özel fobiler günümüz ergen ve çocuklarında yaygın görülmektedir (Lichtenstein ve Annas, 2000). Bunun yanında ergen ve çocuklar ile yapılan çalışmaların genelinde, kızların erkeklere oranla daha fazla korku bildirdiği belirtilmektedir (Elbedour, Shulman ve Kedem, 1997; Ollendick ve King, 1994). Bu çalışmada da benzer bulgulara ulaşılmıştır. Kızların erkeklere göre korku puanlarının tüm alt boyutlar ve genel korku ölçeğinde daha yüksek olduğu görülmektedir. Kızlardaki korku düzeyinin daha fazla olmasının nedenleri arasında cinsel saldırılar ve fizyolojik yaralanmalara karşı erkeklerden daha duyarlı olmaları (Owen, 1998), sosyal korkularda ise kızların model alma yolu ile korku geçişlerinin hem daha sık hem de daha yoğun olduğu ileri sürülmektedir (Fredicson, Annas, Fischer ve Wik, 1996). Kız çocukları erkek çocuklara göre, aile ve yakın çevre erişkinlerden daha fazla destek bulabilmekte ve de duygularını daha kolaylıkla ifade edebilmektedir(ağlama). Erkek çocuklar ise genelde bu durumlara karşı kaçınma davranışı ile yanıt vermektedirler (Taimalu, 2007).



Bunun yanında erkekler genelde cesaret gösterme üzerine telkin edilip korku duymamaları üzerine yönlendirilirken kızlar için genelde bu durum tam tersidir. Duygularını daha kolay ifade edebilen, fiziksel kırılmanın daha fazla olduğu düşünülen ve de sosyo-kültürel etkiler kızların korkularının daha yüksek olmasının nedenleri olabilir.

Alanyazında ergen ailelerinin sosyo-ekonomik düzeyinin, korkuların miktar, sıklık ve yoğunluğu ile ilişkili olduğunu ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır. Bu araştırmalarda, sosyo-ekonomik düzeyi daha düşük olan ergenlerin korkularının hem daha sık hem de daha yoğun olduğu belirtilmektedir (Erol ve Şahin, 1995; Shore ve Raport 1998). Bu çalışmada tehlike ve ölüm korkusu ile yaralanma korkuları alt boyutlarında benzer sonuçlar görülmüştür. Bu sonuçların görülmesinde daha düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip olan ergenlerin korku uyarıcısı nesne, durum ve olaylar (kavga, bıçak vb.) ile karşılaşma olasılıklarının daha fazla olan ortamlarda bulunmaları, daha yüksek sosyo-ekonomik düzeye sahip ergenlerin ise bu tür ortam risklerinden daha uzak ve güvenli ortamlarda bulunması olduğu iddia edilmektedir (Owen, 1998).

Ailelerin en büyük sorumluluklarından olan çocuklarının çevresel etkenlere karşı koruyuculuk görevi olduğu belirtilmekte ve bireyin genel korkuları ile korunma kalitesinin yakın ilişkili olduğu ileri sürülmektedir (Lahikainen ve diğerleri, 2007). Korkuların oluşumu ve gelişimi şüphesiz aile tutumları, bağlanma biçimleri, yetiştirilme tarzları ve sosyal desteğin kalitesinden etkilenmektedir. Özellikle anne ile kurulan bağlanma tarzı ve sosyal destek önemlidir. Tuna (2008), tarafından yapılan bir çalışmada anne eğitim düzeyi düştükçe daha fazla benimsedikleri tutum koruyucu iken, daha yüksek eğitim düzeyine sahip olan ailelerde demokratik tutumun daha fazla benimsendiği görülmüştür. Buna paralel şekilde çocuklara karşı korumacı tutumun yoğun şekilde uygulanması sosyal kaygı oluşumu ile ilişkilidir. Bu araştırmanın bulguları da benzer doğrultuda sonuçlar vermiştir. Aile eğitim düzeyi ile çocuk yetiştirirken takındığı tutumlar ileriki gelişim dönemlerinde de etkisini göstererek bu araştırmanın bulgularının nedeni olabilir.

### **Sonuç**

Bireyin korkularına kulak vermesi gerekir. Daha önce de belirtildiği üzere korkular tehlikeli durumlara karşı önemli bir alarm sistemidir. Aşırı ve anormal korku kimse tarafından tercih edilecek bir durum değildir. Aksine kişiler hayatlarını sekteye uğratan ve tercihleri dışı gelişen aşırı korkularından kurtulmak isterler. Oysaki önemli olan

korkuların tamamen kaybı değil durumlara karşı optimum tepkiyi verebilmesidir. Korkuların uyarlanabilir yapısı içinde bu durum aslında mümkündür de. Bunun için korkuların daha iyi anlaşılmasına ihtiyaç duymaktayız. Bu bağlamda bu çalışmada korkuların bazı sosyodemografik ile olan ilişkileri ele alınarak incelenmeye çalışılmıştır.

Araştırma sonucunda, korku düzeyi ile cinsiyet, aile gelir durumu ve aile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki belirlenmiştir. Korkunun alt boyutlarına dair en yüksek puan tehlike ve ölüm korkusuna ait iken en düşük puan yaralanma korkularına aittir. Ergenler arasında bu durumun gözlemlenmesi ergenlerin düşüncesizce sık sık bu tarz tehlikeli durumlara kalkışması olarak düşünülebilir.

Cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmuş, genel korku leği ve tüm alt boyutlarında kızların puanları erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Kız ve erkekler arasındaki yetiştirilme pratikleri, bağlanma farklılıkları, sosyokültürel değer yargıları ve biyolojik farklılıklar bu araştırma sonuçlarının nedenlerinin yordayıcılarından olabilir.

Ailenin gelir durumu ise özellikle tehlike ve ölüm korkusu ile yaralanma korkuları alt boyutunun farklılık göstermesi çocukların aile tarafından sunulan korunma işlevinin etkisi bağlamında değerlendirilebilir.

Araştırmanın genel olarak bulguları değerlendirildiğinde korku duygusunun bireyin hayatına özellikle olumlu veya olumsuz etkilerde bulunarak yaşam kalitesi ile ilişki potansiyeline sahip bir duygu olduğu grlmektedir. Korkuların edinilmesi, gelişimi ve patolojik duruma gelmesinde sosyodemografik değişkenlerin payı olduğu dşnlmştr.

### **Sınırlılıklar ve neriler**

Toplum içerisinde korkuların sergilenişi veya bildirilmesi özellikle ergenler arasında pek tasvip edilmeyen bir duygudur. Dolayısı ile katılımcıların yanıtlarının doğruluğu tahminidir. Ayrıca korku duygusunun karmaşıklığının yanında lceklerin öz bildirimine dayalı yapılması bir diğer dezavantaj olarak karşımıza çıkmaktadır.

Korku duygusunun genel olarak onay görmeyen ve onunla mücadele verilmesi gerektiği bakış açısının değiştirilmesi hatta korkularını dinleyen onlarla barışık yaşamayı bilen bireylerin yetişmesi hem bireysel hem de toplumsal sağlık için önemlidir. Bu konuda eğitim programlarının geliştirilmesi faydalı olacaktır.

Genel olarak aşırı korkuların insan yaşamını birçok yönden olumsuz etkilediği belirtilmektedir. Çocuk ve ergenlere yönelik erken tespit çalışmaları aşır korkuların oluşmasını önlemede etkili olabilir.

### **Kaynakça**

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed. ed.). Arlington VA: American Psychiatric Publishing.
- Andre, C. (2004). *Korkunun Psikolojisi*. Yerguz, İ. (Çev.). İstanbul: Say.
- Beck, A. ve Emery, G. (2006). *Anksiyete Bozuklukları ve Fobiler*. Öztürk, V. (Çev.). Litera Yayıncılık, İstanbul.
- Bertenthal B. I. "A re-examination of fear and its determinants on the visual cliff", *Psychophysiology*, 1984, 21: 413-417.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment And Loss, Separation*, New York: Basic Books.
- Burkhardt, K. (2007). *An assessment instrument for fear in middle childhood South African children* (Doctoral dissertation). Retrieved from <http://scholar.sun.ac.za/handle/10019.1/1147>.
- Burnham, J.J. ve Gullone, E. (1997). The Fear Survey Schedule for Children- II: A Psychometric Investigation with American Data. *Behaviour Research And Therapy*, 35, (2), 165-173.
- Cabanac, M. (2002). What Is Emotion? *Behavioural Processes*, 60, 69-83.
- Cannon, W. B. (1927). The James-Lange Theory of Emotions: A Critical Examination and an Alternative Theory. *The American Journal of Psychology*, 39, 106-124.
- Elbedour, S., Shulman, S., ve Kedem, P. (1997). Children's fears: Cultural and developmental perspectives. *Behaviour Research and Therapy*, 35, 491-496.
- Elmacı, F. (2006). Ergenlerin Yasam Korkularının incelenmesi. Bahçeşehir Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Sempozyumu Bildiri Özeti, İstanbul.
- Erol, N., Sahin, N. (1995). Fears of Children and Cultural Context: Turkish Norms. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 4,(2), 85- 93.
- Ferrari, M. (1986). Fears and Phobias in Childhood: Some Clinical and Developmental Considerations. *Child Psychiatry and Human Development*, 17,(2), 75-87.

- Garber, J. ve Dodge, K.A. (1991). *The Development of Emotion Regulation and Dysregulation*. Cambridge, MA: Cambridge University Press
- Gullone, E. (1999). The Assessment of Normal Fear in Children and Adolescents. *Clinical Child & Family Psychology Review*, 2(2), 91-106.
- Gullone, E. (2000). The Development of Normal Fear: A Century of Research. *Clinical Psychology Review*, 20 (4), 429-451.
- Graziano, A.M., Degiovanni, I.S., Garcia, K.,A. (1979). Behavioral Treatment of Children's Fears: A Review. *Psychological Bulletin*, 86, 4, 804-830.
- Izard, C. E. (1991). *The Psychology of Emotions*. New York: Plenum Pres.
- James, W. (1884). What Is an Emotion? *Mind*, 9, 188-205.
- King, N.J., Hamilton, D.I., ve Ollendick, T.H. (1988). *Children's Phobias: A Behavioural Perspective*. Chichester, England: Wiley
- King, N. J., & Ollendick, T. H. (1989). Children's Anxiety and Phobic Disorders in School Settings: Classification, Assessment, and Intervention Issues. *Review of Educational Research*, 59(4), 431-470.
- Lacroix M., *Le Courage reinvente*, Paris, Flammarion, 2003.
- Lahikainen, A.R., Kraav, I. (1996). Framing Children's Insecurity in Postmodern Society. In J. Hamalainen, R. Vornanen, J., Laurinkari (Eds.), *Social Work And Social Security in A Changing Society*. Augsburg : Maroverlag, 111-121.
- Marks, I.M. (1987a). *Fears, Phobias, and Rituals. Panic, Anxiety and Their Disorders*. New York, Oxford : Oxford University Press.
- Mccathie, H., Spence,H. (1991). What is Revised Fear Survey Schedule for Children Measuring? *Behaviour Research And Therapy*, 29 ,(5), 495-502.
- Morris, R.J., Kratochwill, T.R. (1983). *Treating Children's Fears and Phobia: A Behavioral Approach*. New York: Pergamon Press.
- Muris, P. (2007). *Normal and Abnormal Fear and Anxiety in Children and Adolescents*. Amsterdam; Boston, Elsevier.
- Murphy, D.M. (1985). Fears in Preschool-Age Children. *Child Care Quarterly*, 14, (3),171-189.
- Ortony, A., Turner, T.J. (1990). What's Basic About Basic Emotions? *Psychological Review*, 97, 315-331.

- Ollendick, T.H., King, N. J. (1994). Fears and Their Level of Interference in Adolescents. *Behaviour Research and Therapy*, 32, 635–638.
- Owen, P. R. (1998). Fears of Hispanic and Anglo children: real-world fears in the 1990s. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 20(4), 483-491
- Öztürk-Kılıç, E. (1994). Ergenlik döneminde aile ve arkadaş ilişkileri. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 5 (2), 113-118.
- Panksepp, J. (1998). *Affective neuroscience: The foundations of human and animal emotions*. Oxford university press.
- Poulton R. (2004). “Low fear in childhood is associated with sporting prowess in adolescence and young adulthood”, *Behaviour Research and Therapy*, 40: 1191-1197.
- Rutter, M., Rutter, M. (1993). *Developing Minds. Challenge and Continuity Across The Life Span*. London, Penguin Books.
- Shore, G.N., Rapport, M.D. (1998). The Fear Survey Schedule for Children- Revised (FSSC-HI): Ethnocultural Variations in Children Fearfulness. *Journal of Anxiety Disorders*, 12, (5), 437-461.
- Taimalu, M. (2007). *Children’s Fear and Coping Strategies: A Comparative Perspective*. Tartu University Press.



Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi,  
Sayı/Issue: 4 – Sayfa / Page: 127-142  
ISSN: 2630-600X VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info  
Geliş/Received: 04.11.2019  
Kabul/Accepted: 02.12.2019  
Araştırma Makalesi / Research Article  
Kış/Winter, 2019

**KASTAMONU ADİL BEY TÜRBEĞİ RESTORASYON  
GEÇMİŞİ VE MEVCUT KORUNMA DURUMU HAKKINDA  
BİR DEĞERLENDİRME<sup>1</sup>**

***AN EVALUATION ON THE PAST RESTORATION HISTORY OF  
KASTAMONU ADIL BEY TOMB AND THE PRESENT  
PROTECTION STATUS***

**ÖĞr. Gör. Işılay KONAK**

Kastamonu Üniversitesi, Bozkurt MYO

ORCID: 0000-0003-1443-243X

isilaykonak6@gmail.com

**Öz**

Kastamonu merkeze bağlı Terzi köyünde yer alan Adil Bey Türbesi Candaroğulları Beyliği mimarisinin günümüze ulaşan önemli örneklerinden birisidir. Türbenin, Candaroğulları Beyliği'nin dördüncü hükümdarı olan 1345-1361 tarihleri arasında hüküm sürdüğü kabul edilen Adil Bey'e ait olduğu, Adil Bey'in hüküm yılları veya sonrasında inşa edildiği; bu nedenle de 14. yüzyıl son çeyreğine ait olduğu kabul edilmektedir. Türbe, sekizgen planlı, sekizgen külahla örtülüdür. Altta ayrıca mumyalık /kripta bölümü bulunmaktadır. Yapıda kesme ve moloz taş malzemenin yanı sıra az da olsa tuğla malzeme kullanılmıştır. Adil Bey Türbesi, Türk-İslam kültür mirası açısından olduğu kadar günümüze oldukça az sayıda ulaşan Candaroğulları Beyliği'nin tarihi ve sanatsal uygulamalarına da ışık tutması açısından oldukça önemlidir. Gözlemsel incelemeye birkaç defa restore edildiği anlaşılan türbenin restorasyonu ile ilgili yeterli bilgi ve belgeye ulaşılamamıştır. Ancak mevcut durumu dikkate alındığında pek çok defa müdahale edildiği anlaşılmaktadır. İlgili yayınlar, arşiv kayıtları ve yapının mevcut durumu incelendiğinde yapısal olarak bütünlüğünü koruyan türbenin,

<sup>1</sup> Bu çalışma, "26-28 Eylül 2019 tarihinde Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde düzenlenen (UTAS) Uluslararası Türkoloji Araştırmaları Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuş ve Sempozyum özet kitabında basılmıştır.

özgüne göre büyük değişikliğe uğradığı söylenebilir. Mevcut sorunların ele alınarak modern restorasyon ilkeleri doğultusunda değerlendirilmesi amacıyla seçtiğimiz bu çalışmamızda Kastamonu Adil Bey Türbesi'nin tarihi ve mimari özelliklerine değinilirken gerçekleştirilen müdahalelerin tespit edilerek mevcut korunma durumu üzerine değerlendirme yapılması amaçlanmıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Adil Bey, Restorasyon, Kastamonu, Candaroğulları, Türbe\_

### **Abstract**

The tomb of Adil Bey in Terzi Village of Kastamonu center is one of the most important examples of Candaroğulları Principality architecture. There is no inscription or tombstone on the construction date and the building of the tomb. However, considering that the tomb, which is thought to belong to Adil Bey, the fourth ruler of Candaroğulları Principality and accepted to be ruled between 1345-1361, was built during or after Adil Bey's reign years, the building can be dated to the last quarter of the 14th century. The first floor of the two-storey structure is a square mummy, the second floor is octagonal and covered with polygonal cones. In addition to cut and rubble stone material, brick material was used in the building. The Tomb of Adil Bey is important in terms of shedding light on the historical and artistic practices of the Candaroğulları Principality, which has survived to a very limited number as far as the Turkish Islamic cultural heritage. Based on a limited number of sources on the tomb of Adil Bey, it was found that the structure was restored several times, but sufficient explanatory information and documents regarding the restoration of the tomb could not be reached. However, considering the current situation of the Tomb of Adil Bey, it is certain that it has been officially registered and unregistered many times. When the relevant publications, archival records and the current situation of the structure are taken into consideration, it is understood that the tomb has been structurally preserved but lost its original form to a great extent. In this study, which we have chosen for the purpose of addressing the existing problems and evaluating them in accordance with the principles of modern restoration, the historical and architectural features of the tomb of Kastamonu Adil Bey are mentioned and evaluations are made based on the restoration history and current conservation status.

**Keywords:** Adil Bey, Restoration, Kastamonu, Candaroğulları, Tomb.

### **Giriş**

Karadeniz Bölgesi'nin batısında bulunan Kastamonu, Küre ve Ilgaz dağları ile çevrelenmiş, etkileyici coğrafya ve iklimle sahip bir kenttir. Sahip olduğu coğrafik, iklimsel vb. gibi pek çok sebepten dolayı Kastamonu tarih boyunca kesintisiz yaşam alanı olarak tercih edilmiştir. "Kastamonu ve çevresinde yapılan araştırmalar sonucu elde



edilen veriler (...) Kastamonu'nun tarihini M.Ö. 50 bine kadar götürmektedir" (Koç, vd. 2017: 5). Bu uzun tarihi süreçte Kastamonu, "Hititler, Firigler, Kimmerler, Lidyalılar, Persler, Pontuslular, Romalılar ve Bizanslıların yönetiminde kalmış,"(<https://www.kuzka.gov.tr>) ve 1071 den itibaren Danişmentliler aracılığıyla Müslüman-Türkler ile tanışmış, daha sonra Bizanslılar ile Türkler arasında el değiştirmiştir. Kastamonu ve yöresi, Selçuklular döneminde temelli Türk hâkimiyeti altına girmiştir. Beylikler Devrinde bölgede Çobanoğulları ve Candaroğulları Beylikleri hüküm sürmüş ve nihai olarak 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından Osmanlı hâkimiyeti altına alınmıştır (Koç, vd. 2017: 6).

Tarihi süreç içinde Kastamonu Anadolu coğrafyasının Türkleşmesi ve ardından İslamlaşması aşamasında aktif yaşanan bir şehir olmasından dolayı bu tarihi değişimlere hem şahit olmuş hem de bu süreçte yapılan Türk-İslam eserlerine ev sahipliği yapmıştır (İbret vd. 2015: 247). Çalışma konusu olarak seçtiğimiz Adil Bey Türbesi de Candaroğulları Beyliği devrinde yapılan ve günümüze ulaşan eserlerden biridir.

Beylikler Devri türbe mimarisi üzerine kapsamlı olarak yapılmış çok sayıda çalışma bulunmakla beraber Kastamonu Adil Bey Türbesi'ne ait çok az sayıda yayın ve kaynak bulunmaktadır. Bu yayınlarda Adil Bey Türbesi'nin tarihi, mimarisi ve dini turizm değerine değinilmektedir. Fakat Beylikler Devri türbe mimarisinin önemli bir örneği olan ve yaklaşık 650 yıllık bir geçmişi bulunan bu yapının geçirdiği onarımlar ve bu onarımların modern restorasyon ilkeleri açısından değerlendirilmesi; onarımlar sonrasında yapının kendi kimliği ile ilişkili olarak gerçekleşen sorunları ve günümüzdeki mevcut durumu irdelenmemiştir. Bu çalışma ile yapının bahsi geçen açılardan değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

### **1. Adil Bey Türbesi Konumu, Tarihi ve Mimari Özellikleri**

Adil Bey Türbesi, Kastamonu iline 14 km mesafede, merkeze bağlı Terzi köyü<sup>2</sup> sınırları içinde yer almaktadır. İnşa kitabesi bulunmayan türbenin, yapım tarihi ve banisi hakkında kesin bilgi

<sup>2</sup> Kastamonu İl Özel İdare Müdürlüğü kayıtlarında Terzi Köyü'nün Cumhuriyetin ilk yıllarında " Kırık Terazi Köyü" ismi ile kayıtlı olduğu bilgisi bulunmaktadır. Ayrıca Fazıl Çiftçi'nin yayınında "bugünkü haliyle türbenin de içinde bulunduğu 4-5 muhtarlığa ayrılmış olan bölgenin "Türbe-i Adil Bey Divanı" olarak anıldığı" bildirilmektedir (Çiftçi, 1995, 192).

bulunmamakla birlikte Candaroğlu Adil Bey'in bu türbede defnedildiği (Gökoğlu, 1952: 287, [kastamonu.ktb.gov.tr](http://kastamonu.ktb.gov.tr)), Selçuklu mezar mimarisinin özelliklerini yansıttığı (Aslanapa, 1993: 158)<sup>3</sup>, türbede bulunan (tek) sandukanın da Adil Bey'e ait olabileceği kabul edilmektedir (Gökoğlu, 1952, 287) (Resim. 1). Candaroğulları Beyliği'nin dördüncü hükümdarı Adil Bey'in, 1345-1361 tarihleri arasında hüküm sürdüğü" (Çiftçi, 1995: 193), buradan yola çıkarak türbenin Adil Beyi'n hüküm yılları veya sonrasında inşa edildiği, böylelikle de yapının 14. yüzyıl son çeyreğine tarihlendirilmesi gerektiği kabul edilebilir. Türbenin planı ve inşasında kullanılan malzemeleri de bu fikri desteklemektedir. Kastamonu merkezde bulunan Karanlık Türbe ile aynı plan ve malzeme özelliklerine sahip olması bu iki yapının yakın zamanda yapılmış olduğunu düşündürmektedir. Nitekim Karanlık Türbe'nin de yapım tarihi ve banisi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak kaynaklar Karanlık Türbe'nin Çobanoğulları hükümdarları için inşa edildiğini (Çiftçi, 1995: 183) ve türbenin Candaroğulları Dönemine ait olduğunu kabul edilmektedir (Turizm Envanteri, 1964: 123) (Resim. 2).

Adil Bey Türbesi, (içerisinde mumyalık bölümü yer alan) kare planlı bir kaide üzerine oturan sekizgen planlı bir gövdeye sahiptir. Sekizgen gövde içten pandantif geçiş üzerine oturan bir kubbeyle, dıştan üzeri kurşun kaplamalı sekizgen külahla örtüldür. Türbede kaidenin cepheleri kabayonu ve düzgün kesme taş örgülü, mumyalık mekânı üzeri beşik tonoz örtüsü moloz taş örgüldür. Türbede gövde bölümünde mekâna geçiş açıklığının yer aldığı (doğu) cephe tamamıyla düzgün kesme taş, diğer cepheler ise düzgün kesme işlenmiş köşe taşları arasında kalan bölümlerinde sırasıyla iki sıra kabayonu veya düzgün kesme taş ve üç sıra tuğladan oluşan almaşık örgüldür. Yapında cephe duvarları en üstte, dışa doğru meyilli kurşun kaplamalı külah örtü ile bir tür alnlık oluşturun düz saçak silmesiyle sonlanmaktadır.

Adil Bey Türbesi'nin mumyalık kısmı "5.30 x 5.30 m ölçülerinde" (Çiftçi, 1995: 192) ve kare planlıdır. Bu bölümde cephelerde kesme taş ve mekân örtüsünde moloz taş kullanılmış olup ayrıca az da olsa tuğla malzemeye yer verilmiştir. Mumyalık kısmına girişi sağlayan kapı açıklığı doğu cephede yer almaktadır; günümüzde basık açıklıkta, niteliksiz ahşap malzemedenden bir kapı doğraması

<sup>3</sup> Kaynaklarda plan olarak "ongen planlı kümbetlerin Selçuklular döneminde sultanlar için yapıldığı" bilgisi yer almaktadır (Aslanapa, 1993: 158), bu plana yakın özellikteki Adil Bey Türbesi'nin de Sultan Adil Bey adına yapılmış olduğu kuvvetle muhtemeldir.

bulunmaktadır. Kapı açıklığının çevresi, ancak bir kısmı görünen ve diğer kısımları sıvanan harçlar altında kalmış olan ve özgünlüğü anlaşılabilen tuğla örgülüdür. Kapı açıklığından geçilen mumyalık bölümünün üstü beşik tonoz örtülüdür. Üst örtü günümüzde tamamen çimentolu harçla sıvanmıştır, doğu ve batı duvarları ise sıvasızdır. Mumyalık mekânında beş adet büyük bir adet küçük altı ahşap sanduka bulunmakta ve bu sandukaların içinde yine daha küçük ölçülü ahşap sandukalar yer almaktadır. Mekânın aydınlatılması giriş açıklığının karşısındaki duvarda yer alan küçük bir mazgal pencere ile sağlanmıştır. Mekân zemini günümüzde beton kaplamalıdır.

Mumyalık bölümünde olduğu gibi doğu cephede yer alan türbe girişine, mumyalık seviyesinden başlayarak karşılıklı iki yönden yükselerek bir sahanlığa ulaşan kesme taştan altı basamaklı merdivenlerle ulaşılmaktadır.

Türbe, dıştan ve içten sekizgen planlı ve “3.60 x 3.60 m ölçülerinde” (Çiftçi, 1995: 192) bir gövdeye sahip olup kare planlı kaide (mumyalık) üzerinde yükselmektedir. Kaidenin çıkıntılı köşelerinin üzeri düzgün kesme işlenmiş taş malzemenin eğimli kullanılmasıyla örtülmüştür. Gövde üstte dışta kurşun kaplamalı sekizgen, sivri, konik bir külah örtüyle son bulmaktadır.

Doğu cephede yer alan giriş açıklığı, diğer cephelerin (iki sıra taş-üç sıra tuğla örgülü) almaşık örgü düzeninden farklı olarak tamamı kesme taştan örülerek ve açıklığı kuşatan iki kademeli silmeli profiller içerisine alınarak belirginleştirilmiştir. Kapı açıklığı dışta düz basık kemerle, içte ise yarım daire kemerle üstten kuşatılmıştır. Açıklığı kapatan kapı doğraması yakın dönem eki olup tamamı demir doğramadandır. Özgün türbe kapısının ahşap doğramalı ve işlemeli olduğu öğrenilmiştir<sup>4</sup>.

Kapı açıklığından geçilen türbe mekânında cepheler üstte sivri kemerle kuşatılan ve çok derin olmayan sathi nişler şeklinde düzenlenmiştir. Pandantiflerle geçilen örtü, hafif sivri kubbe şeklindedir. Mekânda duvar, geçiş ve örtü yüzeyleri sıvanmış ve beyaz renkte badana kaplamalıdır. Mekânın ortasında yer alan yüksek sanduka<sup>5</sup>, mozaik beton malzeme kaplamalı olup üzerinde altı adet

<sup>4</sup> İbn-i neccar Cami ve Mahmutbey Cami Kastamonu bölgesinde bulunan ve üstün nitelikli ahşap kapılarıyla yayınlara konu olmuş önemli yapı grubundandır. Halen Kastamonu Etnografya Müzesinde koruma altına alınmış olan Mahmut Bey Cami kapısı gibi Adil Bey Türbesi ve şuan yıkılmış olan bitişiğindeki cami kapılarının da bu özellikte olduğu yayınlardan anlaşılmaktadır (Serin, 201: 161).

<sup>5</sup> Öney ve Yetkin yayınlarda “Küre-i Hadid Köyü Adil Bey Türbesinden” bahsetmekte ve bu türbede yer alan sandukanın firuze, mor renkli üçgen, kare ve dikdörtgen çinilerden meydana gelen iri mozaik teknikli bir uygulamaya sahip

inşaat demiri ile kubbeleştirilerek yeşil bezlerle örtülmüştür. Türbe duvarlarında kuzey, güney ve batı yönlerden olmak üzere örtüye yakın üç adet boyuna dikdörtgen mazgal pencere açıklığı meknı aydınlatmaktadır. Zemin halı ile kaplı olduğundan malzemesi ve mevcut durumu tespit edilememiştir.

## 2. Adil Bey Türbesi Restorasyon Geçmişi ve Mevcut Korunma Durumu

Adil Bey Türbesi'nin geçirdiği onarımlara ilişkin bilgiler, gerek arşiv kayıtlarında gerekse yazılı kaynaklarda, oldukça sınırlıdır. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'nde "123 ada 2 parsel" "Cami ve mezarlık" nitelikli parsel kaydında yapı mülkiyetinin "Köy Tüzel Kişiliğine" ait olduğu bilgisi yer almaktadır. Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne yapılan incelemede, yapının "1980 tarihinde Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından" restore edildiği bilgisi, Kastamonu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü resmi internet sayfasında ise yapının "1997 yılında tarafından restore edildiği" bilgisi yer almaktadır (kastamonu.ktb.gov.tr); ancak her iki kurumda da yapılan müdahale detaylarına ilişkin bilgiye ulaşılamamıştır.

Trbeye ait yerinde yapılan incelemelerde, köy halkıyla ve azasıyla<sup>6</sup> görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler esnasında eskiden türbe bitişiğinde aynı ad ile anılan bir caminin bulunduğu<sup>7</sup> ve camiden türbeye bir geçişin olduğu öğrenilmiştir. Trbeyle ilgili 1995 tarihli yayında camiye ait bir fotoğraf bulunmakla birlikte; cami ile türbenin ilişkilerini tespit edecek açıdan görüntü vermemetedir (ifti, 1995: 152).

---

olduğunu aktarmaktadır. Ancak alışma konumuz olan Adil Bey Türbesi Küre-i Hadid Köyünde değil Kastamonu ili, Terzi Köyü'nde bulunmakta, Küre-i Hadid (Demirli) Köyü'nde ise Karabük ili Eflani ilçesi Demirli Köyü'ne Bağlı olup Adil Bey Türbesi bulunmamaktadır. Bu durum yazım yanlışı ya da bilgi eksikliği olarak değerlendirilebilir. Ayrıca söz konusu yayınlarda yer alan ve kıymetli çiniler ile kaplı olduğu belirtilen sandukaya ilişkin her iki türbede yapılan incelemeler sırasında bahsi geçen çinilere rastlanmamıştır. ney ve Yetkin'in bahsettiği inili sandukanın bir tane oluşu çalışma konumuz olan Terzi Köyü'ndeki Adil Bey Türbesi sandukasının özgününde inili olabileceğini akla getirmektedir. Ancak sandukanın kasıtlı tahribata uğraması ve birden fazla onarım görerek tamamıyla zgnn kaybetmesinden dolayı gerçek anlaşılamayacaktır (ney, 1989: 41; ney, 1976: 61; Yetkin, 1986: 144).

<sup>6</sup> Terzi Köyü imamı Mehmet Cinci, Köy Azası Mehmet Karasu ve köy sakini Musa Karasu'ya yardımlarından ve vermiş oldukları bilgilerden dolayı teşekkür ederiz.

<sup>7</sup> ifti yayınında caminin günümüze ulaşan halinin son yüzyıl başlarında veya biraz daha erken dönemlerde aħřaptan yapılmış olduğunu ve 1995 itibariyle çok harap durumda olduğunu bildirmektedir.

Görüşmelerde, eskiden türbe bitişiğindeki caminin ahşap tavanlı düz çatı ile örtülü olduğu ve çok harap durumda olduğu için yenisinin yapılmasının köylüler tarafından talep edildiği öğrenilmiştir. Ayrıca tam olarak bilinmeyen bir tarihte türbe bitişiğinde bulunan caminin yıkıldığı, cami ve türbenin nitelikli ahşap kapılarının<sup>8</sup> çalındığı, sandukanın defneciler tarafından tahrip edildiği öğrenilmiştir. Yine bu görüşmelerde 1997 yılında yapılan restorasyon çalışmaları sırasında türbe duvarlarının, tahrip edilen sandukaların ve sanduka örtülerinin yenilendiği, üst örtüye kurşun kaplama külah eklendiği öğrenilmiştir.

Türbenin restorasyonuna ilişkin 1952 yılına ait bir yayında türbenin asli örtüsünün ahşap çatılı olduğu (Gökoğlu, 1952: 286) ve 1977 yılına ait bir tez çalışmasında ise yine türbenin mevcut durumu itibarıyla asli halinden eser kalmayacak şekilde restore edilerek yepyeni bir görünüme sahip olduğu vurgulanmaktadır (Cöngeloğlu, 1977: 27)<sup>9</sup>.

Sözlü ve yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda; türbe bitişiğindeki caminin yüzyılın başında yapıldığı düşünüldüğünde (Çiftçi, 1995:153), plan itibarıyla Selçuklu dönemi sultan türbelerinin çok benzeri olan türbenin aslında külah örtülü olabileceği, cami yapımı sırasında belki de harap durumda olan üst örtünün kaldırılarak camiye birleştirildiği, caminin yıkıldığı zamana kadar düz çatılı ve camiye bitişik olduğu, cami yıkılınca aslına uygun olarak sekizgen planlı külahın (1980 onarımında) eklenmiş olduğu, son olarak 1997 onarımında ise kurşunları yenilendiği anlaşılmaktadır.

Edinilen bilgiler mevcut durumla birlikte değerlendirildiğinde, geçirdiği değişim ve müdahaleler ile Adil Bey Türbesi'nin plan ve hacim bütünlüğünü koruduğu; örgü ve malzemede özgün halini büyük ölçüde kaybettiği söylenebilir. “Bozulmalara yol açan yağış, rüzgâr, sıcaklık, nem, bitki gelişimi, doğal ve iklimsel faktörler yanında; hatalı onarımlar ve bakımsızlık gibi insanı faktörler de yapı malzemeleri üzerinde aşındırıcı, tahrip edici ve /veya bozulmaları arttırıcı rol oynadığı” anlaşılmaktadır (Şener, 2014: 980).

İncelemelerimize göre, türbede var olan bozulmaları, onarım ve diğer müdahalelerle meydana gelen bozulmalar ve taş-örgü bozulmaları olarak sınıflandırmak mümkündür;

<sup>8</sup> Terzi Köyü Adil Bey Camii orijinal kapısının bir fotoğrafı için bkz., “Nezihat Serin, Selçuklu Ve Beylikler Dönemi Kastamonu Camileri, (Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2018, 161.

<sup>9</sup> Konumuza ilişkin ulaşılabilen kaynak Oktay Aslanapa'nın danışmanlığında İstanbul Üniversitesi'nde yapılan bir tez çalışması olduğu bilgisi yer almaktadır.

## **2.1. Onarım ve Diğer M¼dahalelerden Meydana Gelen Bozulmalar**

Bozulma tipleri belirli başlıklar altında incelenebilir.

### **2.1.1. Örg¼ Yenilemeleri**

T¼rbede yapılan gözlemler sırasında kaide/mumyalık bölüm¼ örg¼sünde renk, derz dolguları, işçilik, doku ve yıpranma özelliklerine göre taşlarının daha eski olduğu tespit edilebilmektedir; ancak yapının özg¼n haline ait olup olmadığı net olarak anlaşılamamıştır. Gövdede ise örg¼deki taşların tamamına yakının değişmiş olduğu söylenebilir. Tuğla malzemede mumyalık/kaide bölüm¼nde yer alan tuğlaların (tuğla örg¼n¼n¼) renk, ölç¼, işçilik ve aşınma özellikleriyle daha eski oldukları anlaşılmış; ancak özg¼n olup olmadığı tespit edilememiştir. Sekizgen planlı gövdenin almaşık örg¼sünde kullanılan tuğlaların ise tamamına yakınının bahsi geçen özelliklerde farklılık göstermesinden dolayı yenilediği söylenebilir (Resim. 3).

Buna göre kaidede, (onarım sırasında muhtemelen daha sağlam durumunu koruyan) duvar örg¼s¼n¼n bazı taş ve derz dolgu onarımları ile sınırlı kaldığı, daha çok tahrip olan gövdede ise ç¼r¼tme tekniğiyle<sup>10</sup> malzemenin büyük oranda alınarak örg¼n¼n yenilediği söylenebilir.

### **2.1.2. Hatalı Derz Dalguları**

T¼rbenin gövde bölüm¼nde beden duvarlarında yapılan onarımlar esnasında yenilenen derz dolgu uygulamaları, özensiz bir uygulamayla düzensiz ölç¼lerde, örg¼ birim malzeme ile hem yüzey seviyesinde ve hatta yüzeye taşırılarak gerçeleştirilmiştir. Yapılan uygulama yapının kesme ve moloz taş malzeme ölç¼lerinin yanlış algılanmasına neden olmaktadır (Resim. 4).

### **2.1.3. Çimentolu Harç Sıva Uygulaması**

Mumyalık giriş açıklığı etrafında kalan (muhtemelen yeni kapının monte işlemleri esnasında yapılan) bölüm¼de daha açık gör¼lmekle birlikte, beden duvarlarında izlenebildiği gibi çimentolu harç kullanımı söz konusudur.

Ayrıca mumyalık mekânında beşik tonoz ört¼s¼ tamamen çimento karışımlı harç malzeme kullanılarak sıvanmıştır. Sıva

---

<sup>10</sup> Ç¼r¼tme: Kâgir yapılarda aşınmış durumdaki taşları bulunduğu yerden çıkararak yerine yeni taşın konulması işlemi. 2. Ahşap malzemenin çalışmasını azaltmak amacıyla üzerinde ince paralel yarıklar açma işlemi (<https://www.eski-eser.com/restorasyon-temel-kavramlari-sozlugu/>).

uygulaması yan duvarlara kadar inmektedir (Resim. 5). Sıva uygulamasının benzer şekilde günümüzde üzeri badana/boya ile kaplı olduğu için tespit edilemeyen türbe mekânı için de benzer şekilde yapıldığı söylenebilir. Sıvada görülen mevcut çatlaklar bu düşüncemizi destekler niteliktedir (Resim. 6). Çimento katkılı harç malzeme “son dönemlerde yapılan tüm duvar örgü onarımlarında kullanılmış” (Şener, 2014: 890) olup “yoğun tuz içeriği, geçirimsizliği ve düşük genleşme özellikleriyle çimento, özgün malzemeler üzerinde bozulma sürecini hızlandırıcı rol oynamaktadır. Kimyasal ve fiziksel özellikleri bakımından geleneksel yapı malzemeleriyle ısı, nem ve çeşitli hava koşullarına karşı tamamen farklı çalışan bu malzeme gerek renk ve doku benzerliği gerekse estetik bütünlük bakımından da büyük bir uyumsuzluk sergilemektedir” (Eskici, 2007: 72).

#### **2.1.4. Kasıtlı Tahripten (Vandalizm) Kaynaklı Bozulmalar<sup>11</sup>**

Kaynaklarda “Adil Bey Türbesi sandukalarının Hatun Sultan Türbesi ve İsmail Bey Türbesi’ndekiler ile birebir aynı özellikte” ve enli tuğla malzemeden kaideli olarak yapıldığı bildirilirken (Gökoğlu, 1952: 286), diğer bir kaynakta sandukanın kesme taştan yapılmış olduğu (Çiftçi, 2018: 254) aktarılmaktadır. Köy halkının verdiği bilgilerden de anlaşıldığı üzere mevcut sandukanın mozaik beton malzemeden yenilenmiş olmasıyla türbenin definciler tarafından ciddi ölçüde tahrip edildiği anlaşılmaktadır (Resim. 7).

### **2.2. Taş-Örgü Bozulmaları**

Bozulma tipleri belirli başlıklar altında incelenebilir.

#### **2.2.1. Parça Kaybı ve Aşınma-Ufalanma**

Parça kaybı; “Fiziksel bir etki ya da kırılmaya bağlı olarak malzeme bütünlüğünde meydana gelen eksilmelerdir” (Eskici, vd. 2006: 171). Aşınma-ufalanma ise; “Nem-tuz çıkışlarına bağlı olarak mikro basınçlarla meydana gelen yıpranma- yüzey kayıpları”(Şener, vd. 2013: 52) olarak tanımlanabilir. Bu bozulmalar, türbenin derz dolgu boşalması ve derz açılmasının daha fazla görüldüğü özellikle kaide kısmında yoğunlaşmaktadır. Kaidenin batı, kuzey ve güney cephelerinin toprak zemine yakın örgü bölümlerinde yer alan taş malzemedeki kayıplar; yağışlar ve zemin suyu emilimiyle başlayan, devamında tuz çıkışları ve don oluşumlarının yarattığı mekanik

<sup>11</sup> Geniş bilgi için bkz. Ahunbay, 2009: 38-58



baskılarla oluşan ufalanmalarla meydana gelen yüzey, kenar ve köşe kayıpları şeklinde izlenebilmektedir (Resim. 8).

### **2.2.2. Derz Boşalması**

Kaidedeki taş örgüde daha yoğun olmakla birlikte, gövdenin almaşık (taş-tuğla) örgüsünde de yer yer izlenebildiği gibi derz dolgusunu oluşturan harçlarda (parça kaybı ve ufalanmada açıklanan nedenlerle) ufalanmayla başlayarak ilerleyen kayıplar ve boşalma oluşumları görölmektedir. Bozulma sonucu kaide örgüsünde “örgüde derz açılması” adı verilen ve örgünün giderek dağılmasıyla sonuçlanacak bir bozulmaya meydana gelmiştir. (Resim. 9).

### **2.2.3. Yüzeysel Birikim(kirlilik)<sup>12</sup>**

“Çevre ve iklim şartlarına açık taş malzemelerde, yüzeye az ya da çok bitişen/yapışan kirlilik” olarak tanımlanan (şener, 2014: 981) bozulma türü, yapıda toprak zemine yakın kaidenin tüm cephelerinde, merdiveni oluşturan taşlarda ve kaidenin gövdeden çıkıntı yapan köşelikler üzerinde kalan kaplama taşlarında yoğunlaşan yüzeysel birikim (kirlilik) şeklinde izlenmektedir.

Yüzeysel kirlilik, görünümü etkileyen estetik sorun gibi algılansa da aslında tuz birikimi, ufalanma ve yapraklaşma gibi farklı yeni bozulmalara yol açan bir faktördür. Çünkü mikrobiyolojik patina/tabaka oluşumları yüzeyde gözeneklere nüfuz ederek yağış suyunun ve nemin tutulmasına ve ardından gelişen don olaylarıyla meydana gelen genleşme ve basınç sonucunda da bozulmalara neden olmaktadır (şener, 2014: 981).

### **2.2.4. Bitkisel Gelişim<sup>13</sup>**

Rüzgârla taşınma yoluyla yapı üzerinde uygun ortam bularak yerleşen bitki tohumlarının gelişmesiyle meydana gelen bozulmalar olarak tanımlanır. Duvar örgü boşluklarında gelişen bitki kök ve gövdeleri; derz harçlarının, örgü kaplamalarının ve iç dolguların dökülmesine sebep olarak bozulmayı hızlandırır (şener, 2014: 983). Türbede yoğun olarak kaidede, derz dolguları boşalan alanlarda (Resim. 11), örgüdeki toprak birikimine bağlı bitkisel gelişim görölmektedir. Bozulma türü estetik bir sorun olduğu kadar köklerin gelişmesi ve oluşturacağı baskılarla da örgünün dağılmasına varan sonuçlara yol açabilen korunma riski oluşturmaktadır.

<sup>12</sup> Geniş bilgi için bkz. Caneva-Nugari, 1991: s.94-98

<sup>13</sup> Geniş bilgi için bkz. Küçükkaya, 2004: s.89, Caneva-Nugari, 1991: s.99-101



### 2.2.5. Nem Sorunu<sup>14</sup>

“Nem, yağış ve zemin suyunun temelden veya örgü üzeri boşluklardan emilmesi ve gözenekli yapı dolayısıyla örgü malzemelerinde dolaşımı olarak tanımlanır” (Şener, 2014: 982). Türbenin toprak zemine yakın kaide kısmı örgüsünde renk değişimiyle izlenen su emilimi diğer tüm bozulmalar için önemli bir korunma riski oluşturmaktadır. Nitekim bu sorun, tuz ve don olaylarıyla ufalanma, aşınma, parça kaybı gibi bozulmalara sebep olduğu kadar, bitkisel ve mikrobiyolojik gelişim gibi bozulmaların kaynağını oluşturmaktadır (Resim. 12).

### 3. Adil Bey Türbesi'nin Mevcut Durumunun Modern Restorasyon İlkeleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi

Adil Bey Türbesi'ndeki müdahaleleri restorasyon ilkeleri açısından değerlendirecek olursak;

1. Türbe'nin günümüze ulaşmasını sağlayan müdahaleler, aynı zamanda yapının özgün halinin büyük oranda değişmesine ve bozulmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda yapılan müdahalelerin, mevcudu korumaktan öte yenilemeyi ön plana alan niteliksiz uygulamalara dönüşerek bir bakıma “kimliksizleştirme” özelliğine kavuştuğu söylenebilir.
2. Yapının geçirdiği birçok müdahale ve onarım sonunda mevcut durum itibarıyla varlığı ortaya konulan sorunlar ve bozulmalar, türbenin yeniden onarıma ihtiyaç duyduğunu açıkça göstermektedir. Bu durum, sorunların tespiti ve müdahale kararlarının yetersiz veya etkisiz olduğu; yani koruma ve onarımda “korumayı ön plana alan bütüncül yaklaşımdan”(Şener, 2009: 874) uzak kalındığını göstermektedir. Bütüncül yaklaşımdan kasıt, yapının aslına uygun halinin korunması amacıyla, sorunların bütünüyle tespit edilmesi, tam teşhisin oluşturulması ve tedavinin de bütün sorunları kapsayacak biçimde uygulanması temeline dayanır.
3. İncelemeler sonucu özgün türbe külahının, bitişiğindeki cami ile birleştirildiği sırada kaldırılarak düz dam örtü ile kaplandığı, caminin yıkılması sonrasında ise tekrar külah örtünün eklendiği anlaşılmaktadır. Bu durum müdahalelerin koruma fikrinden uzak ihtiyacı karşılaması amacıyla gerçekleştirildiğini, Anadolu'daki birçok kültür varlığında karşılaşıldığı gibi, yapılan müdahalelerin çoğunlukla uzman

<sup>14</sup> Geniş bilgi için bkz. Küçükkaya, 2004: s.60-67, Torraca, 1988: s.1-32.

kişilerce yapılmadığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım geriye d6n6şu olmayan bozulmalar ve kayıplarla sonuçlanmaktadır.

4. Defineciler tarafından yapıya verilen kasti zarar (Vandalizm) yapının bozulmasına aynı Şekilde hizmet etmiştir. Bu durum K6lt6r Varlığı'nın tanınmasındaki bilinç ve eğitim sorunlarını ortaya koymaktadır.

### **Sonuç**

Adil Bey T6rbesi, yaklaşık olarak 650 yıllık geçmişe sahip olup Candaroğulları Devri tarihi ve dini mimarisini belgeleyen 6nemli bir k6lt6r-sanat varlığıdır. T6rbe yapısı zaman içinde g6r6len farklı etkenlere bağlı olarak bozulmaya ve değişime uğramış, onarıma ihtiyaç duymuş ve m6dahale g6rmuşt6r.

Yapının asli durumuna g6re meydana gelen bozulmaları ve bozulmalara sebep olan etkenleri, tarihi s6rete gerçekleşen doğa olayları, iklim ve zaman etkisi, onarım uygulamaları ve onarımlarda kullanılan malzemeler, yapılardaki 6st 6rt6 ve drenaj sorunları, farklı amaçlar için kullanım ve devamında gerek g6r6len değişiklikler, k6t6 kullanım ve bakım, kasti zarar (Vandalizm) Şeklinde sıralanabilir. Sıralanan t6m bu bozulma sebeplerinden en dikkat çekeni -en 6nlenebilir olanı-, yapılan onarımlar ve kasti zarar (Vandalizm) olduğu muhakkaktır. Zira tarihi s6re içinde t6rbeye y6nelik yapılan koruma uygulamaları modern restorasyon ilkelerinden uzaklaşan y6n6yle dikkat çekmektedir. Uygulamaların “koruma” merkezli değil daha çok ihtiyaç gidermeye y6nelik amaçlar doğrultusunda yapıldığı ve uygulayıcılarının da uzman olmadığı sonuçlardan anlaşılmaktadır. Kasti zararlar da bozulmalara aynı y6nde hizmet etmiştir. Hatırlatmak isteriz ki, Adil Bey T6rbesi 6zeline tespit edilen mevcut sorunlar, m6dahalelerin “Nasıl yapıldığı?” ve “Nasıl yapılması gerektiği?” konusu kadar “K6lt6r Varlıkları'nın neden koruma-onarıma ihtiyaç duyar hale geldikleri?” konusunu da dikkatle g6zden geçirmemizi gerektirmektedir.

### **Resimler**



*Resim.1: Adil Bey T6rbesi*



*Resim.2: Karanlık T6rbe*



*Resim.3- 4: Yenilenen taş-tuğla ve beton harç kullanımı*



*Resim.5: Beton harç ile sıvama*



*Resim.6: Sıva çatlakları*



*Resim.7: Kasıtlı tahribat sonrasında günümüz sandukası*



*Resim.8: Malzeme-parça kaybı, aşınma-ufalanma*



*Resim.9: Derz boşalması*



*Resim.10: Yüzeysel birikim(kirlilik)*



*Resim.11- 12: Bitkisel oluşum*



*Resim.13-14: Nem çıkışları*



### Kaynakça

- Ahunbay, Z. (2009). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon (5. Baskı)*. İstanbul: Yem Yayın.
- Asatekin, N., G., (2004). *Kültür ve Doğa Varlıklarımız. Neyi, Niçin, Nasıl Korumalıyız?*. Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Aslanapa, O. (1993). *Türk Sanatı Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitap Evi.
- Caneva, G., N., M., P., and Salvadori, (1991), *Biology In The Conservation Of Works Of Art*, Rome: ICCOM, pp.89-91.
- Eskici, B., Akyol, A., A., Kadioğlu, Y., K., (2006). Erzurum Yakutiye Medresesi Yapı Malzemeleri, Bozulmalar ve Koruma Problemleri. *Erzurum: Atatürk Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S.46, s. 165-188.
- Eskici, B., Akyol, A., A., Kadioğlu, Y., K., (2008), Payas Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi Yapı Malzemeleri, Buralarda Görülen Bozulmalar Ve Çözüm Önerileri. 23. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Dösim Basımevi.
- Cöngeloğlu, Y. (1977). *Kastamonu ve Çevresi Türbeleri*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat tarihi Bölümü, Türk Sanatı Kürsüsü, (Yayımlanmamış Lisans Tezi), İstanbul:
- Çiftçi, F. (1995). *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*. Ankara:
- Çiftçi, F. (2018). *Kastamonu Camileri – Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri-I*. Kastamonu:
- Gökoğlu, A. (1952). *Paphlagonia, Kastamonu, Sinop, Çankırı, Safranbolu, Bartın, Bolu, Gerede, Mudurnu, İskilip, Bafra, Alaçam, ve Civarı Gayri Menkul Eski Esreleri ve Arkeolojisi*. Kastamonu.
- İbret, Ü., Aydınözü, D., Uğurlu, M., (2015), Kastamonu Şehrinde Kültür Ve İnanç Turizmi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, S.32, s.239-269, Temmuz, İstanbul:
- Küçükaya, A., G., (2004). *Taşların Bozulma Nedenleri Koruma Yöntemleri*. İstanbul:
- Koç, İ., Asar, H., (2017). Tarihi Kastamonu Şehiriçi Hanlarının Ticari Ve Kültürel Fonksiyonlar Bağlamında Değerlendirilmesi. *ARTIUM*, Cilt 5, Sayı 1, s.1-13.
- Öney, G. (1976). *Türk Çini Sanatı*, İstanbul: Binbirdirek Matbaacılık Sanayii A. Ş. Yayınları.
- Öney, G. (1989). *Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl (1300-1453)*. Ankara: Türk Tarihi Kurumu Basım Evi.

- Serin, N. (2018). *Selçuklu Ve Beylikler Dönemi Kastamonu Camileri*. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta:
- Şener, Y., S., (2009). Mozaiklerin korunmasında Temel Kriterler. *XI. Uluslararası Antik Mozaik Sempozyumu*. Tam Metin içinde (s. 873-882), Bursa:
- Şener, Y. S., Şahin, D., (2013). Bursa Orhan Gazi Türbesi: Opus Sectile Taban Döşemesi, Mevcut Korunma Durumu ve Restorasyona Yönelik Öneriler. *JMR, Uludağ Universty Journal Of Mosaic Reserarch*, Volume:6, p.45-57, Turkey.
- Şener, Y., S., (2014). Ani Şehir Surları, Koruna Sorunları ve Çözümüne Yönelik Öneriler. *Turkish Studies, İnternational For The Languages, Literature Abd History Of Turkish Or Turkic*, Volume: 9/10, p. 977-990, Ankara.
- Turizm Envanterleri*, (1964). Karadeniz Bölgesi, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Turizm Genel Müdürlüğü, Etüt ve Planlama Dairesi.
- Torraca, C. (1988). *Porous Bulding Materials, Materials Sciens For Architectural Conservations*, 3th Edition, *ICCROM*.
- Yetkin, Ş. (1986). *Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişimi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- [kastamonu.ktb.gov.tr/](http://kastamonu.ktb.gov.tr/) [Erişim Tarihi: 01.07.2019]
- <https://www.kuzka.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 01.07.2019]
- <https://www.eski-eser.com/restorasyon-temel-kavramlari-sozlugu/> [Erişim Tarihi: 16.07.2019]

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi,  
Sayı/Issue: 4 – Sayfa / Page: 143-160  
ISSN: 2630-600X VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info  
Geliş/Received: 22.10.2019  
Kabul/Accepted: 25.11.2019  
Araştırma Makalesi / Research Article  
Kış/Winter, 2019

**TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ VE KADINA YÖNELİK  
ŞİDDET KONUSUNDA LİSE ÖĞRENCİLERİNİN  
TUTUMLARI\***

***ATTITUDES OF HIGH SCHOOL STUDENTS ABOUT GENDER  
ROLES AND VIOLENCE AGAINST WOMEN***

**Dr. Mehmet Baki BİLİK**

Mesut Özata Anadolu Lisesi  
ORCID: 0000-0002-0549-6549  
bilikmb@gmail.com

**Merve Nur CENGİZ**

Van Selahaddini Eyyübi Anadolu Lisesi Öğrencisi  
(2018 Eğitim Yılı 11. sınıf öğrencisi)

**Neslihan KURT**

Van Selahaddini Eyyübi Anadolu Lisesi Öğrencisi  
(2018 Eğitim Yılı 11. sınıf öğrencisi)

**Öz**

Kadına yönelik şiddet toplumsal bir sorun olmaya devam etmektedir. Bu çalışma şiddetin nedenlerini ortaya koymak için sahada yürütölen bir araştırmaya dayanmaktadır. Lise öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolleri ile kadına dönük şiddet hakkındaki tutumlarını karşılaştırmaktadır. Araştırma, 2017 yılında Van kent merkezindeki 6 farklı liseye devam eden 1200 öğrenciye uygulanmış anket çalışmasına dayanmaktadır. Araştırma kapsamında öncelikle katılımcıların sosyoekonomik ve demografik özellikleri grafikler eşliğinde yorumlanmıştır. Ardından oluşturulan iki tablo eşliğinde öğrencilerin toplumsal cinsiyet

\* Bu makale, 49. TÜBİTAK Lise Öğrencileri Araştırma Projeleri Yarışması'nda Sosyoloji alanında bölge birincisi seçilen bir projeye dayanmaktadır.

rolleri ile kadına yönelik şiddet konusundaki tutumları karşılaştırılmıştır. Tutumların ğrencilerin cinsiyet özelliklerine göre değişkenliği tartışılmıştır. Yapılan tespitler öğrencilerin toplumsal cinsiyetle ilgili tutumlarının ataerkil olduğunu göstermektedir. Kız ğrenciler tarafından da destek gören ataerkil toplumsal cinsiyet eğilimi erkek öğrencilerde daha baskın olduğu gözlenmiştir. Yine yoğunluğu erkek öğrenciler olmak üzere gençlerin önemli bir kısmı kadınlara yönelik şiddeti “eşitli durumlarda” haklı görmektedirler. Nihayetinde cinsiyet rolleri açısından eril görüşleri benimsemek ile kadına yönelik şiddet arasında önemli bir bağ olduğu gözlenmiştir. Sonuç olarak tüm bu tespitler ataerkil cinsiyet rollerinin kadına yönelik şiddette etkili olduğunu göstermektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Kadına yönelik şiddet, toplumsal cinsiyet rolleri, lise ğrencileri, Van.

### **Abstract**

Violence against women remains a social problem. This study is based on research conducted in the field to reveal the causes of violence. It compares high school students' attitudes towards gender roles and violence against women. The research is based on a survey study of 1200 students attending 6 different high schools in Van city center in 2017. Within the scope of the research, the socioeconomic and demographic characteristics of the participants were evaluated using graphics. Then, the comparison was made using two tables. The variability of the attitudes according to the gender characteristics of the students was discussed. The findings have shown that students' attitudes towards gender are patriarchal. Patriarchal gender tendency, which was also supported by female students, was observed to be more dominant in male students. Again, a significant number of young people, mostly male students, justify violence against women in "various situations." Finally, a significant link between adopting masculine views in terms of gender roles and violence against women was observed. As a result, all these findings show that gender roles are effective in violence against women.

**Keywords:** Violence against women, gender roles, high school students, Van.

### **Giriş**

Kadınlara maruz kaldığı şiddet, nne geilemeyen temel problemlerden biri olmaya devam etmektedir. Neredeyse her gn haber bültenlerinde veya çeşitli kitle haberleşme araçlarında, şiddete maruz kalmış kadınlara mağduriyetlerine veya kocası, sevgilisi, babası, kardeşi gibi yakınındaki bir erkek tarafından katledilmiş kadın haberlerine rastlamaktayız. Kadınlara yönelik şiddeti azaltmaya dönük sürdürülen çalışmalara rağmen şiddet ve cinayetler devam etmektedir. Bu alışma şiddetin üzerinde toplumsal cinsiyete dair tutumların etkisini ölçmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin kadına yönelik



şiddetteki izlerini, lise öğrencilerinin tutumları üzerinden süren araştırma, öğrencilerin cinsiyet özelliklerini dikkate alarak tutumlarını karşılaştırmaktadır. Kadın ile erkek arasındaki eşitsizliğin, başta aile olmak üzere, okul vb. kurumlarca her seferinde yeniden üretildiğini ve sosyal süreçlerle üretilen bu eşitsizliğin zamanla erkek tahakkümüne dönüştüğünü varsayan araştırma bu bağlamda lise öğrencilerinin konu hakkındaki tutumlarını öğrenmeyi amaçlamaktadır.

Literatüre bakıldığında, kadınla erkek arasındaki biyolojik farklılığın cinsiyetlere bir üstünlük oluşturmadığı aksine kadınlık ve erkekliğin kültürel olarak inşa edilen, öğrenilen kalıplar olduğu anlaşılmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde toplumsal cinsiyet ilişkilerinin üretim biçimleri, kültürel kodlar ve inançlar tarafından oluşturulduğu görülmektedir. İlk topluluklarda kadının üretimdeki başat rolü onu aynı zamanda erkeğin üstünde bir konuma taşımıştır. Kadın soyun devamını sağlarken erkek daha çok bekçi konumunda kalmıştır. Anaerkil dönem olarak nitelendirilen bu tarihsel süreçte fiziksel gücüne rağmen erkek kadının üzerinde belirleyici bir tahakküm kuramamıştır (Bebel, 1996: 55- 60; Meulenbelt, 1987: 16). Erkeğin kadın üzerinde tahakküm kurmaya başlaması, değişen üretim biçimleriyle filizlenmiştir. Yerleşik yaşamın yaygınlığı ve topluluklar arası artan savaşlar erkeğin fiziksel gücünü ön plana çıkarırken, soyun erkek üzerinden devam etmesiyle ataerkil iktidar biçimi iyice perçinlenmiştir. Ataerkil toplumsal yapıyla birlikte kadın ev içi işlere yönlendirilmiş, erkek evin yönetimi ve geçimi ile uğraşmaya başlamıştır. Toplumda otorite ve iktidar erkeklerden oluştuğu için siyasal, sosyal ve ekonomik anlamda eril bir zihniyet sosyal yaşamın her alanına sirayet etmeye başlamıştır. Kadın çocuk yetiştirme ve ev işlerinin öznesi, duygusal bir varlık olarak nitelendirilirken, erkek rasyonel, diğer bir ifadeyle akıllı ve güçlü kişidir (Slattery, 2014: 1). Geçen zaman erkeğin kadın üzerindeki tahakkümün artırmış, ataerkil iktidar biçimi neredeyse tüm uygarlık ve dinler tarafından her seferinde yeniden üretilmiştir. Örneğin antik yunan döneminde kadın köleyle neredeyse eşdeğer görülürken Aristo, kadını toplumda uğursuzluk kaynağı olarak göstermiştir. Erkeği akıl olarak daha üstün gören düşünür, yönetim işlerini erkekle özdeşleştirirken, kadını duygusal ve niteliksiz bulur (Aristoteles, 2013: 117- 119). Benzer durumlar Roma toplumu için de geçerlidir; hukuk erkeğin lehinde işlerken, kadını namus ve mahrem adı altında baskılanır (Thomas, 2005: 100). Semavi dinlerle beraber ataerkil kodlar dogmatik bir boyut alır ve neredeyse tartışılmaz hale gelir. Kilise hukuku erkekleri kadınlara göre daha iltimaslı sayarken, Ortaçağ'da kadının tahrik edici ve şeytani özelliği bulunduğu inancı,

erkeği masum bir konumda değerlendirilmeye yol açar. Hatta tecavüz eylemlerinde erkeğin kadına kandığı ve kadının kışkırtmasına direnemediği için masum karşılandığı kabul görür. Erkek bu anlamda tecavüzün faili değil, mağduru kabul edilir (Bendason, 1994, 27; 28; Scully, 1994: 56- 57). Sanayi devrimde kısmi uyanışlar başlamış olsa da kadınlar kısıtlıda olsa haklarını ancak 20. yüzyılın başlarında almaya başlamışlardır.

Günümüzde kadın erkek eşitliği konusunda eskiye nazaran ilerleme kaydedilmiş olmasına karşın ataerkil kültür kodları, gündelik yaşamın birçok alanında yeniden üretilmektedir. Örneğin kadınların akşamları tek başına sokağa çıkmaları veya yalnız yaşamalarının yadırganması, koca şiddetine maruz kalan kadınların bu durumu çevrelerinden saklama ihtiyacı duymaları, ev işleri ve ocuk bakımının kadınların asli görevleri olarak görülmesi ataerkil kültür kodlarının ipuçlarıdır (Vefikuluçay ve Zeyneloğlu, 2007: 28). Nitekim toplumsal cinsiyet çalışmaları, kadınlar ile erkekler arasındaki farklılıkların biyolojik farklılıklarla ilgili açıklanamayacağı, kadın ve erkeklerin rolleri söz konusu olduğunda kültürler arasında büyük farklılıklar olduğunu ileri sürmekte ve bu farklılıkların da toplumsal düzlemden kurulduğunu kabul etmektedir. Toplumsal cinsiyet terimini sosyolojiye sokan Oakley'e göre 'cinsiyet'(sex) biyolojik erkek-kadın ayırımına işaret ederken, 'toplumsal cinsiyet' (gender) erkeklik ve kadınlık arasındaki toplum tarafından yapılandırılmış eşitersiz ayrışmaya göndermede bulunmaktadır (Marshall, 1998: 98). İlkin 1972 yılında kullanıma giren bu kavram, kadın ve erkek arasındaki farklılığın biyolojik unsurlarından ziyade toplumsal ve kültürel olarak inşa edildiğini göstermektedir (Kirman, 2004: 231). Bourdieu'ya (2014: 22) göre biyolojik farklılıkların oluşturduğu ayrımlar kültürel olarak cinsiyet rolleri ile daha keskin bir yapıya bürünmüştür. Toplumsal cinsiyetle birlikte rollere, görev ve sorumluluklar yüklenmiştir. Bu anlamda cinsler arasındaki ayrımların temeli biyolojik değil kültürel değerlerdir.

Toplumsal cinsiyet rollerinin çalışma yaşamına ilişkin yansımaları incelendiğinde; kadınların statüsü ve ücreti daha düşük işlerde çalıştıkları gözlenmiştir (Vefikuluçay ve Zeyneloğlu, 2007: 28). Gerek iş hayatı gerekse de farklı alanlarda olsun kadın ve erkeğin toplumsal hayattaki statü ve rolleri sosyal süreçlerle inşa edilmekte, diğer bir ifadeyle toplumsal cinsiyet rollerince belirlenmektedir (Ökten, 2009: 303). Lise ve üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin geleneksel ve eşitlikçi cinsiyet rolleriyle ilgili düşüncelerini belirlemek amacıyla yapılan birçok çalışmada, anneleri çalışan öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin eşitlikçi rolleri

benimsedikleri saptanmıştır (Öngen ve Aytaç, 2013: 14). Ayrıca kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha az ataerkil kültür kodlarına sahip oldukları gözlenmiştir. Nihayetinde öğrencilerin geleneksel cinsiyet rolleriyle ilgili düşüncelerini belirlemek amacıyla Türkiye’de yapılmış bir çok araştırmada, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin ataerkil bakış açısının, kız öğrencilere oranla erkek öğrencilerde daha baskın olduğu gözlenmiştir (Aşılı, 2001; Akın ve Demirel, 2003; Vefikuluçay ve Zeyneloğlu, 2007; Yılmaz vd., 2009; Çelik vd., 2013; Öngen ve Aytaç, 2013; Aylaz vd., 2014).

Kadına yönelik şiddet ise küresel düzeyde görülebilen kültür, coğrafya, ekonomi ve din gibi faktörün etkili olduğu bir olgudur (Krog vd., 2013). Tanım olarak bir kadına sırf kadın olduğu için yöneltilen veya orantısız bir şekilde kadınları etkileyen veya başta fiziksel olmak üzere çeşitli caydırıcı mekanizmalarla kadının yıldırılması süreçlerini kapsayan şiddetin her türüsüdür (Aktaş, 2006; Yörük 2009; Bal, 2014). Uzun yıllar bilim dünyasında kendisine yeterince yer bulamayan kadına şiddet problemi ancak 1985 yılında Nairobi’de düzenlenen 3. Kadın Konferansında ciddi şekilde ele alınmıştır (Henrica, Üner, Kardam, 2009: 19). Geçen süre zarfında bu alandaki araştırmaların giderek arttığı gözlenmektedir. Özellikle 1970’lerdeki ilk “aile içi şiddet” alan araştırmalarından bu yana, kadınlık ve erkeklik arasındaki iktidar ilişkisine dair yapılan feminist değerlendirmelerin giderek alanın merkezine yerleştiği gözlenmektedir. Bu anlamda kadına yönelik şiddeti ön plana çıkaran feminist görüşlerin geçen süre zarfında kendilerine daha çok alan açtığı söylenebilir (Altınay ve Arat, 2007: 54).

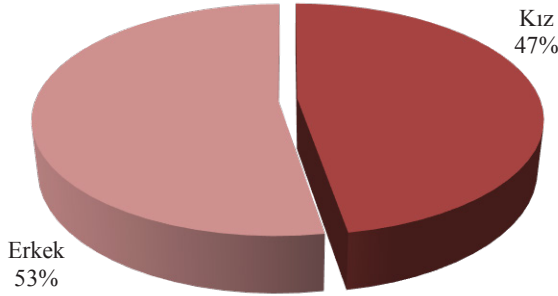
Nihayetinde kadına yönelik şiddette ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin literatür zenginliğine karşın her iki olguyu birlikte ele alıp çözümleyen araştırmaların sayısının hala istenilen düzeyde olduğu söylenemez. Oysa kadına yönelik şiddeti meşrulaştıran ve bir şekilde teşvik eden toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili algılar düzeltilmeden şiddetin önlenmesi çok da olası değildir. Bu araştırma kadına yönelik şiddetin, toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili tutumlardan ayrı alınamayacağını hesaba katarak her iki problemin birbirileriyle olan ilişkisini incelemeyi hedeflemiştir. Diğer bir ifadeyle lise çağındaki gençlerin toplumsal cinsiyet rolleri ve kadına yönelik şiddete dair tutumlarını bir arada değerlendirmiştir.

### **Metodoloji**

Araştırmanın evrenini Van kent merkezi oluştururken bu evreni temsilen fen, imam hatip, erkek meslek, kız meslek, Anadolu ve düz lise olmak üzere 6 farklı lise türüne devam eden 9, 10, 11 ve

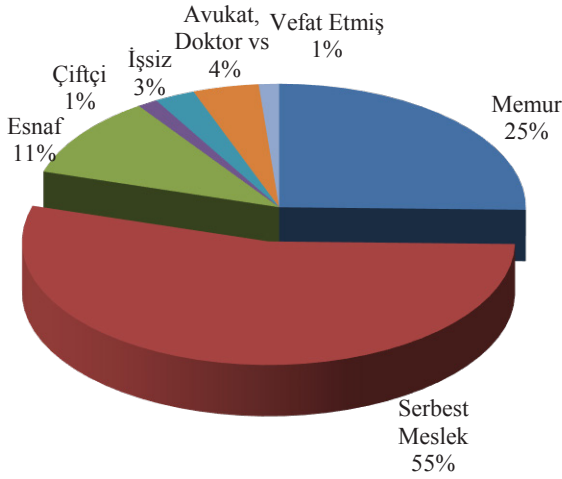
12. sınıf öğrencilerinden 1200 kişi seçilmiştir. Araştırma kapsamında her kademededen öğrenciye ulaşılmış ayrıca kız ve erkek öğrencilere eşit oranda anket uygulanmıştır. Ortaöğretimin her kademesinden 25 kız, 25 erkek olmak üzere 50şer öğrenci örnekleme dahil edilmiş olup, 2017 eğitim öğretim yılı içerisinde, her okulda 200 kişiye anket uygulanmıştır. Anket formunun ilk bölümünde öğrencilerin tanımlayıcı bilgilerini içeren sorular, ikinci bölümünde ise öğrencilerin toplumsal cinsiyet rolleri ile kadına yönelik şiddet konusundaki görüşlerini belirlemeye yönelik beş aşamalı likert ölçeği seçilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde, SPSS 16 (Statistical Paket for Social Sciences for Windows 16) paket programı kullanılmıştır. Öğrencilerin cinsiyetlerine göre toplumsal cinsiyet rolleri ile kadınlara yönelik şiddet hakkındaki görüşleri için tanımlayıcı istatistikler hesaplanmış yapılmıştır. Katılımcıların kadına şiddet ve toplumsal cinsiyet rolleri ile cinsiyet türleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark ( $p < 0.05$ ) bulunmuştur.

Örneklem grubunu daha iyi tanımak için katılımcıların sosyo-ekonomik ve demografik özelliklerine dair sorular yöneltilmiştir ve şu sonuçlara ulaşılmıştır.



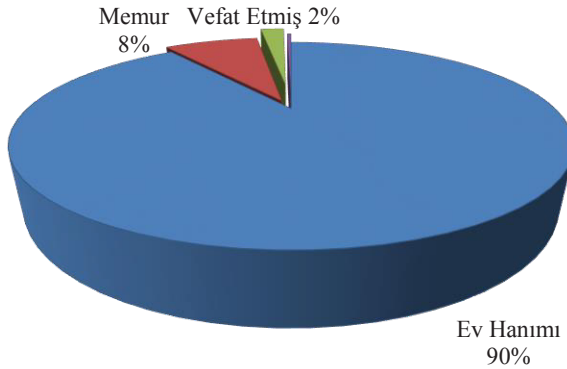
**Grafik1:** Katılımcıların Cinsiyet Durumları

Araştırmaya katılanların %53'ü erkek öğrencilerden oluşurken, %47'sini kız öğrenciler oluşturmaktadır. Her ne kadar katılımın eşit şekilde olması amaçlanmış olsa da sınıflardaki kız erkek dağılımları veya elde olmayan nedenlerden dolayı oranlarda %3'lük bir sapma gerçekleşmiştir.



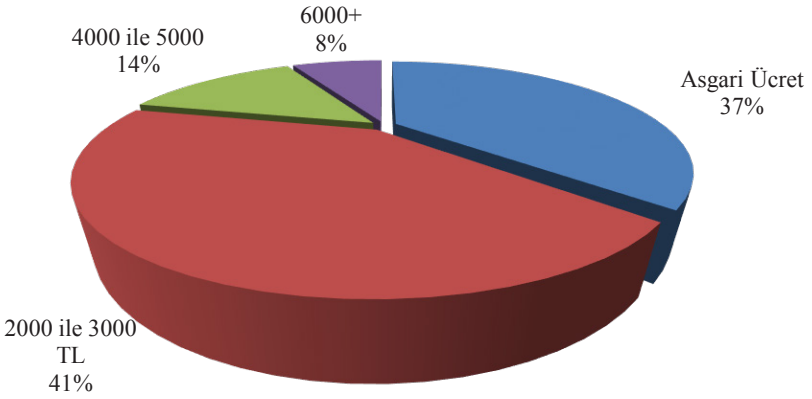
**Grafik 2:** Katılımcıların Baba Mesleği

Örnekleme oluşturan grubun baba meslekleri incelendiğinde yarısından fazlasının(%55) baba mesleğini, serbest meslek oluşturmaktadır. Geriye kalanlar ise sırasıyla babası memur olanlar %25, babası esnaf olanlar%11, babası beyaz yakalı olanlar(avukat, doktor vs.) %4, babası işsiz olanlar %3, babası çiftçi olanlar %1 ve babası vefat edenler %1 olarak tespit edilmiştir.



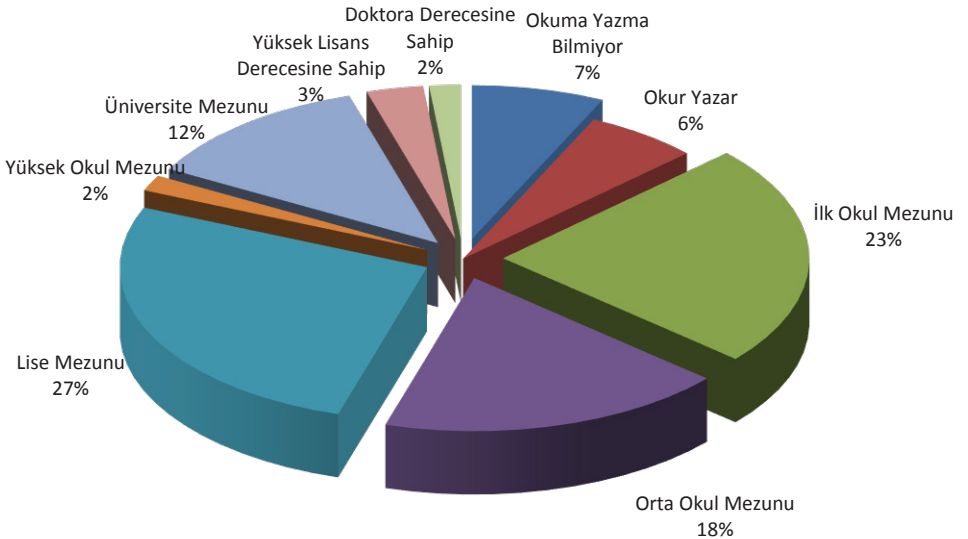
**Grafik 3:** Katılımcıların Anne Mesleği

Araştırmaya katılanların büyük bir çoğunluğunun (%90) annesi ev hanımıdır. Geriye kalanlardan %8'nin annesi memur iken, %2'sinin annesi vefat etmiştir.



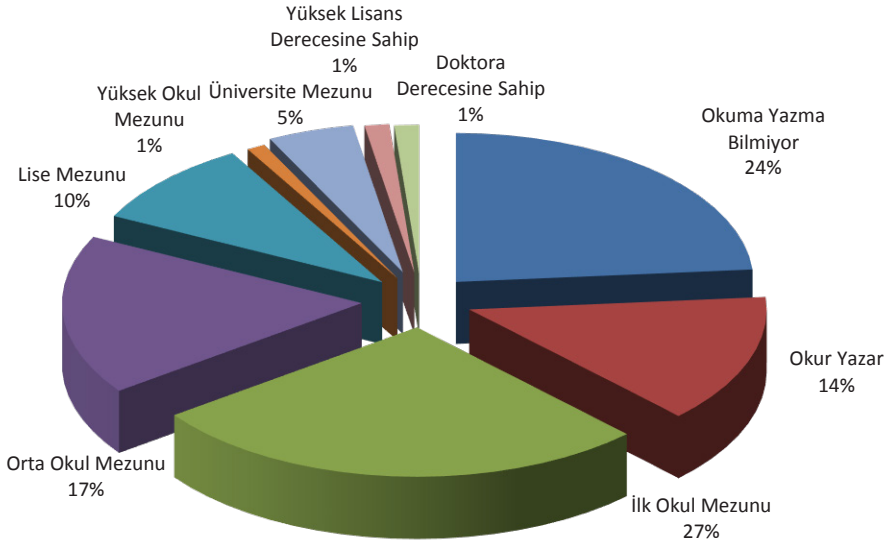
**Grafik4:** Katılımcıların Gelir Durumları

Katılımcıların gelir durumlarını tespit etmek için oluşturulmuş kategorik sorudan hareketle, araştırmaya katılanların %41'i gelirlerinin 2000 ile 3000 TL arasında olduğunu belirtmiş, %37'si asgari ücret seçeneğini işaretlemiştir. Geriye kalan katılımcıların %14'ü 4000 ile 5000 TL arasında bir gelire sahip olduklarını belirtirken, %8'i ise 6000 TL ve üstü bir gelire sahip olduklarını ifade etmiştir.



**Grafik 5:** Katılımcıların Baba Eğitim Durumları

Örnekleme oluşturan katılımcıların baba eğitim durumlarına bakıldığında sırasıyla %2'sinin doktora derecesine sahip, %3'nün yüksek lisans derecesine sahip, %12'sinin üniversite, %27'sinin lise, %18'nin ortaokul, %23'nün ise ilkököl mezunu olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca %6'sının babası okuryazar iken, %7'sinin babası okuma yazma bilmediği tespit edilmiştir.



**Grafik 6:** Katılımcıların Anne Eğitim Durumları

Katılımcıların anne eğitim durumlarına bakıldığında ise sırasıyla %1'inin doktora derecesine sahip, yine %1'inin yüksek lisans derecesine sahip, %5'inin üniversite, %10'nunun lise, %17'sinin ortaokul, %27'sinin de ilkököl mezunu olduğu görülmektedir. Anneleri okuryazar olanların oranı %14 iken, annesi okuryazar olmayanların oranı ise hayli yüksek olup, %24 olarak tespit edilmiştir. Anne ve baba eğitim durumları karşılaştırıldığında babaların daha eğitilmiş olduğu buna karşın annelerin eğitim olanaklarından uzak kaldığı/bırakıldığı görülmektedir. Katılımcıların neredeyse dörtte birisinin annesi okuma yazma bilmemektedir.

### **Bulgular**

Araştırmada elde edilen bulgular iki tablo üzerinden yorumlanmıştır. Birinci tabloda öğrencilerin toplumsal cinsiyet ile ilgili görüşleri bir arada verilmiştir. Alınan yanıtlar cinsiyet

özelliklerine göre gruplandırılıp karşılaştırılmış ve cinsiyet özelliklerine göre diğer bir ifadeyle kız veya erkek öğrenci olmakla toplumsal cinsiyet rolleri ve kadına şiddet konusundaki görüşlerin farklılıkları karşılaştırılmıştır. İkinci tabloda ise kadına yönelik şiddetle ilgili görüşlere yer verilmiştir.

**Tablo 1: Öğrencilerin Toplumsal Cinsiyetle İlgili Görüşleri**

Toplumsal Cinsiyet ile İlgili Düşünceler	Cinsiyet	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Emin Değilim		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		Toplam	
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kadınlar ve erkekler eşittir.	Kız	412	72,5	84	14,8	16	2,8	40	7	16	2,8	568	100
	Erkek	364	57,6	116	18,4	56	8,9	64	10,1	32	5,1	632	100
Yemek, bulaşık, çamaşır ve ütü gibi ev işlerini erkekler de yapmalıdır.	Kız	308	54,2	88	15,5	40	7	64	11,3	68	12	568	100
	Erkek	180	28,5	152	24,1	68	10,8	84	13,3	148	23,4	632	100
Miras kadın ve erkekler arasında eşit bölünmelidir.	Kız	460	81	80	14,1	16	2,8	12	2,1	0	0	568	100
	Erkek	332	52,5	88	13,9	60	9,5	112	17,7	40	6,3	632	100
Kadın namustur.	Kız	244	43	108	19	48	8,5	100	17,6	68	12	568	100
	Erkek	488	77,2	76	12	40	6,3	8	1,3	20	3,2	632	100
Namusun ne olduğunu biliyorum.	Kız	252	44,4	124	21,8	56	9,9	36	6,3	100	17,6	568	100
	Erkek	400	63,3	144	22,8	32	5,1	16	2,5	40	6,3	632	100
Bir kadının tavır ve davranışlarından ailenin erkekleri sorumludur.	Kız	32	5,6	48	8,5	124	21,8	148	26,1	216	38	568	100
	Erkek	140	22,2	144	22,8	116	18,4	152	24,1	80	12,7	632	100
Kadın, herhangi bir konuda eşyle aynı fikirde değilse tartışmamalı ve susmalıdır.	Kız	92	16,2	56	9,9	52	9,2	96	16,9	272	47,9	568	100
	Erkek	116	18,4	84	13,3	104	16,5	136	21,5	192	30,4	632	100
Kadın elindeki parayı kendi istediği gibi harçayabilmelidir.	Kız	232	40,8	92	16,2	56	9,9	112	19,7	76	13,4	568	100
	Erkek	120	19,0	120	19	120	19	116	18,4	156	24,7	632	100
Kadınlar erkeklerin sözünden çıkmamalıdır.	Kız	76	13,4	48	8,5	84	14,8	116	20,4	244	43	568	100
	Erkek	172	27,2	136	21,5	124	19,6	92	14,6	108	17,1	632	100

Araştırmaya katılan öğrencilerin, toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili görüşleri incelendiğinde, en çarpıcı sorulardan biri olan “kadın erkek eşittir” fikrine kız öğrencilerin %87,3’ü “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” cevabını verirken, %9,8’i kadın ve erkeklerin eşit olduğu fikrine katılmadığını belirtmiştir. Erkek öğrencilerin bu konudaki fikirlerine bakıldığında ise %76’sı kadın ve erkeklerin eşit olduğu fikrine katılırken, %15,2’si buna katılmamaktadır; %8,9’luk kısmı ise bu konuda emin olmadığını belirtmiştir. Oranlar her iki cinsiyetten neredeyse %25’lik kesimin bir diğer ifadeyle araştırmaya katılan her dört öğrenciden birisinin kadın ve erkeğin eşit olduğuna inanmadığını göstermektedir. Toplumsal cinsiyete göre rol dağılımının öğrencilerin tutumlarında nasıl şekillendiğini ölçmek üzere yöneltilen “yemek, bulaşık, çamaşır ve ütü gibi ev işlerini erkekler de yapmalıdır” fikrine kız öğrencilerin %69,7 si “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” olarak işaretlerken, %23,3’ü



bu fikre katılmadığını belirtmiştir. Geriye kalan %7'lik kesim ise bundan emin olmadığını ifade etmiştir. Erkek öğrencilerin tutumlarına bakıldığında ise %36,7'si yani neredeyse her üç erkekten birisi yemek, bulaşık, çamaşır gibi ev işlerinde erkeklerin de görev alması gerektiği fikrine katılmamaktadır. Bu yönlü rol bölüşümünü erkek öğrencilerin %52,7'si onaylarken, %10,8'i bu konuda emin değildir. Nihayetinde araştırmaya katılan öğrencilerin %38,5'i erkeğin ev işlerinde kadına yardımcı olması gerektiği fikrine katılmamaktadır.

Miras'ın kadın ve erkek arasında eşit bölünmesiyle ilgili yöneltilmiş soruya kız öğrencilerin %95,1'i "katılıyorum" ve "kesinlikle katılıyorum" seçeneğini uygun görürken %2,1'i (12 kişi) "katılmıyorum" ve "kesinlikle katılmıyorum" seçeneğini işaretlemiştir. Erkek öğrencilerin %76,4'ü ise bu fikre bir şekilde katılırken, %24'ü kadınlarla mirası eşit bölüşmeyi kabul etmemektedir. Bir diğer çarpıcı soru olan ve uğruna ne yazık ki birçok cinayet işlenen "Kadın namustur" fikrine kız öğrencilerin %62'si "katılıyorum" ve "kesinlikle katılıyorum" demiştir. Erkeklerin bu konudaki fikirleri daha keskindir. Kahir ekseriyeti (%89,2) kadınların namus olduğu fikrine katılmaktadır. Erkeklerin yalnızca %4,5'i bu fikre katılmamaktadır. İşin ilginç tarafı araştırmaya katılan öğrencilerin %23,9'u namusun ne olduğundan emin değildir. "Kadın herhangi bir konuda eşi ile aynı fikirde değilse tartışmamalı ve susmalıdır" fikrine yine kız öğrencilerin %26,1'i katılırken bu oran erkek öğrencilerde %31,7'ye çıkmaktadır. Yani kadın ile erkek arasında çıkacak bir tartışmada kadının tartışmaması ve susması gerektiği fikri her iki cinsiyetten %57,8'lik bir kesim tarafından desteklenmiştir. Her iki cinsiyetin verdiği bu yanıtlar, lise çağındaki öğrencilerin toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili olarak hala baskın olarak ataerkil tutumlara sahip olduklarını göstermektedir. Ataerkil iktidar biçiminin kalıntılarını oluşturan erkek egemen söylem, miras hakkı, susması ve tartışmaması gerektiği fikri ve namus algısıyla her defasında kendi hegemonyasını meşrulaştırmaktadır. Erkek rolünü, kadının üzerinde bir kontrol aracı, koruyucu güç olarak gören eril rol, her defasında iktidarını üretecek mekanizmalar kurarken, kadını zayıf ve muhtaç göstermekten geri durmamaktadır. Ataerkil kodların kız öğrenciler tarafından da destek bulması, bu rolün sosyal süreçlerle inşa edildiğinin kanıtı niteliğindedir.

**Tablo 7: Öğrencilerin Kadına Yönelik Şiddetle İlgili Görüşleri**

Kadına Şiddetle İlgili Düşünceler	Cinsiyet	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Emin Değilim		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		Toplam	
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kadın erkekten çekinmelidir	Kız	20	3,5	80	14,1	80	14,1	140	24,6	248	43,7	568	100
	Erkek	144	22,8	88	13,9	108	17,1	140	22,2	152	24,1	632	100
Erkeğin korkusu kadının üzerinde olmalıdır.	Kız	8	1,4	36	6,3	80	14,1	168	29,6	276	48,6	568	100
	Erkek	136	21,5	100	15,8	144	22,8	84	13,3	168	26,6	632	100
Kadına uygulanan şiddetten erkek sorumludur.	Kız	192	33,8	124	21,8	180	31,7	52	9,2	20	3,5	568	100
	Erkek	148	23,4	108	17,1	228	36,1	92	14,6	56	8,9	632	100
Kadına uygulanan şiddetten kadınlar da sorumludur.	Kız	72	12,7	124	21,8	184	32,4	72	12,7	116	20,4	568	100
	Erkek	168	26,6	152	24,1	180	28,5	80	12,7	52	8,2	632	100
Şiddetin nedeni eğitimsizliktir.	Kız	192	33,8	120	21,1	124	21,8	72	12,7	60	10,6	568	100
	Erkek	252	39,9	180	28,5	104	16,5	52	8,2	44	7	632	100
Bir kadın bazı durumlarda şiddeti hak eder.	Kız	36	6,3	24	4,2	28	4,9	100	17,6	380	66,9	568	100
	Erkek	104	16,5	92	14,6	100	15,8	128	20,3	208	32,9	632	100
Bir erkek kız kardeşini başka bir erkekle görüşse ona şiddet uygulamaya hakkı vardır.	Kız	4	0,7	20	3,5	32	5,6	128	22,5	348	67,6	568	100
	Erkek	124	19,6	60	9,5	156	24,7	128	20,3	164	25,9	632	100
Bir erkek ,erkek kardeşini başka bir kızla görüşse ona şiddet uygulamaya hakkı vardır.	Kız	44	0,7	20	3,5	24	4,2	140	24,6	380	66,9	568	100
	Erkek	44	7,0	56	8,9	124	19,6	176	27,8	232	36,7	632	100
Kadınlar bazı durumlarda dayığı hak ederler.	Kız	16	2,8	12	2,1	36	6,3	132	23,2	372	65,5	568	100
	Erkek	100	15,8	80	12,7	92	14,6	168	26,6	192	30,4	632	100
Karşının kendisini aldattığını öğrenen bir erkek şiddet uygulamaya hakkı vardır.	Kız	72	12,7	28	4,9	104	18,3	120	21,1	244	43	568	100
	Erkek	192	30,4	72	11,4	132	20,9	108	17,1	128	20,3	632	100

Öğrencilerin kadına yönelik şiddetle ilgili görüşlerinde de benzer şekilde çarpıcı sonuçlara ulaşılmıştır. Konuyla ilgili Tablo 2’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan öğrencilerin kadına yönelik şiddetle ilgili görüşlerini ortaya koyacak çeşitli sorular sorulmuş ve alınan yanıtlar, cinsiyet özelliklerine göre değerlendirilmiştir. Bu sorulardan biri olan “erkeğin korkusu kadının üzerinde olmalıdır” fikrine kız öğrencilerin %7,7’si “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” derken, %78,2’si katılmamaktadır; %14,1’lik kısmı ise bundan emin olmadığını belirtmiştir. Aynı soruya erkek öğrencilerin verdiği yanıtlar dikkat çekicidir. Erkeklerin %37,3’ü erkeğin korkusunun kadının üzerinde olması gerektiğine inanırken %39,9’u bu fikre katılmamaktadır. Emin olmayanları dışarıda tuttuğumuzda erkek öğrencilerin neredeyse yarısı, kadınların erkelerden korkması gerektiğine inandığını belirtmiştir. Çoğunluğu erkekler olmakla beraber kısmen kız öğrencilerinde benimsediği toplumsal cinsiyetle ilgili tutumlar, kadının erkekten çekinmesi hatta korkması yönündedir. Bu tutumlar olası çatışmalarda erkeğin şiddet kullanmasını teşvik edecek veya en azından böylesi bir davranışı çok da yermeyecektir.

Şiddetin kaynağı konusunda yapılan tespit çalışmasında katılımcılara “kadına uygulanan şiddetten *erkek* sorumludur” sorusu yöneltilmiştir. Bu fikre kız öğrencilerin %55,6’sı “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” derken, %12,7’si katılmamaktadır. Emin olmayanların oranı ise %31,72 olarak tespit edilmiştir. Erkek öğrencilerin %40,5’i bu görüşe katılırken %23,5’i ise buna katılmamaktadır. Geriye kalan %36,12’lik kesim bundan emin olmadığını belirtmiştir. Benzer sorunun bu kez kadını problem kaynağı olarak gösteren “kadına uygulanan şiddetten *kadın* sorumludur“ fikrine kız öğrencilerin %34,5’lik kesimi “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” cevabını uygun görmüştür. Bu fikre katılmayanların oranı ise %33,1’dir. Geriye kalan %32,4’lük kesim bu konuda emin olmadığını belirtmiştir. Erkeklerin bu konudaki bakış açılarına bakıldığında, erkek öğrencilerin %50,7’sinin kadınlara uygulanan şiddetten kadınları sorumlu görmektedir. Bir diğer önerme olan “şiddetin nedeni eğitimsizliktir” görüşüne kız öğrencilerin %54,9’u katılırken, %23,3’ü katılmadığını belirtmiştir. Benzer şekilde erkek öğrencilerin %68,4’lük kesimi kadına yönelik şiddetin nedeni olarak eğitimsizlik faktörünü doğru kabul ederken, %15,7’si bu fikre katılmamaktadır. Kadına yönelik şiddetin katılımcılarda ne düzeyde meşru kabul edildiğini ölçmek üzere yöneltilen “bir kadın bazı durumlarda şiddeti hak eder“ önermesine ise kız öğrencilerin %10,5’i onay vermiştir. Daha da çarpıcı olanı erkeklerin %31,1’i yani neredeyse araştırmaya katılan her üç erkekten birisi kadınların bazı durumlarda şiddeti hak ettiğini savunmalarıdır. Bu sonuç kadına yönelik şiddet eğiliminin lise çağlarında da baskın olduğunu göstermektedir.

### **Sonuç ve Değerlendirme**

Kadına yönelik şiddet konusu neredeyse bütün dünya ülkeleriyle beraber Türkiye’nin de canını yakan temel problemlerden birisi olmaya devam etmektedir. Sırf kadın olduğu için hor görülen, türlü baskı ve şiddete maruz kalan kadınların, genellikle en yakınlarındaki erkekler tarafından cinayete kurban gitmeleri, bu şiddet sarmalının en hazin döngüsünü oluşturmaktadır. Böylesi durumlarda, özellikle ülkemizde, kadın maruz kaldığı şiddet veya cinayet kurbanıyken, fail olan erkeğin her zaman bir gerekçesi vardır. Bu, kimi zaman namus kimi zaman da toplumun eril formasyonuna diğer bir ifadeyle ataerkil yapısına uymayan herhangi bir bahanedir. Dolayısıyla kadını hep mağdur erkeği ise kendisince haklı kılan bu şiddet sarmalının altında yatan faktörleri deşifre etmek çabasıyla yola çıkmış olan bu araştırma, kadına şiddet olgusunda toplumsal cinsiyet

rollerinin izlerini lise öğrencilerinin tutumları üzerinden sürmüş ve ilginç bulgulara ulaşmıştır.

Elde edilen sonuçlara göre araştırmaya katılan her dört lise öğrencisinden birisi kadın ve erkeğin eşit olmadığını düşünmektedir. Önceki araştırmalarda tespit edilen sonucun bir benzeri olarak lise öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin halen geleneksel eğilimler taşıdıkları gözlenmiştir. Benzer şekilde mirasın kadın ve erkek arasında eşit bölünmesiyle ilgili kanaate katılmayan erkek öğrencilerin yanı sıra bu fikri destekleyen kız öğrencilerinin de olduğu gözlenmiştir. Araştırmaya katılan erkek öğrencilerin neredeyse hepsi kız öğrencilerin ise yarısından fazlası kadını namus olarak gördüğünü belirtmiştir. İşin ilginç tarafı her beş öğrenciden birisi namusun ne olduğu konusundan da emin değildir. Her dört kız öğrenciden birisi ve neredeyse her üç erkek öğrenciden birisi kadın ve erkeklerin tartışması durumunda kadının susması gerektiğini savunmaktadır. Her iki cinsiyetteki öğrencileri bir arada değerlendirdiğimizde araştırmaya katılan her iki öğrenciden birisi kadın ile erkek arasındaki sözlü tartışmalarda kadının susması gerektiğini savunmaktadır. Elde edilen veriler lise çağındaki öğrencilerin toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili olarak halen geleneksel değerlere sahip olduklarını göstermektedir.

Kadına yönelik şiddetle ilgili görüşler dolaylı da olsa erkek tahakkümüne diğeri bir ifadeyle ataerkil kültüre işaret etmektedir. Her üç erkek öğrenciden birisi kadının erkekten korkması gerektiğini belirtirken bu görüş düşük oranda da olsa kız öğrenciler tarafından da kabul görmüştür. Emin olmayanları çıkardığımızda erkeklerin neredeyse yarısı kadınların erkeklerden korkması gerektiğini belirtmiştir. Kadınlara yönelik şiddetin meşruiyetini sorguladığımızda her on kız öğrenciden birisi ve yine her üç erkek öğrenciden birisi kadınların bazı durumlarda şiddeti hak ettiğini savunmuştur. Bu sonuç kadına dönük şiddetin zihinlerde bir şekilde yedekte tutulduğunu ve bir çatışma durumunda hortlamaya müsait olduğunu göstermektedir. Şiddetin kaynağı konusuna gelince kız öğrencilerinin yarısından fazlası erkeği sorumlu tutarken, erkeklerin yarısı ise kadınları sorumlu tutmaktadır.

Sonuçta yapılan araştırmada kadına yönelik şiddet ile toplumsal cinsiyet rolleri arasında bir ilişkinin olduğu, önceki araştırmalara benzer şekilde öğrencilerin roller konusunda geleneksel eğilimlere sahip olduğu tespit edilmiştir. “kadın namustur”, “kadınlar şiddetti bazen hak eder” fikrini destekleme konusunda ayrışan kız öğrencilerin mirasın eşit bölünmesi konusunda büyük oranda hemfikir oldukları tespit edilmiştir. Benzer şekilde koca şiddetini kısmen de olsa kabul eden kız öğrencilerin, erkek kardeş kaynaklı şiddeti büyük

oranda reddetmektedirler. Bunun altında yatan nedenler başka bir tartışmanın konusu olmakla beraber nihayetinde lise çağlarında olmasına rağmen katılımcıların zihninde kadına şiddeti meşru gösterecek mekanizmaların kurulu olduğu, olası çatışmalarda şiddetin yüzeye vurabileceği anlaşılmaktadır.

Tüm bu tespitler bize toplumsal koşulların hala ataerkil kodlarla inşa edilmekte olduğunu, erkeğin kendini kadından üstün görmeye devam ettiğini dolayısıyla kadına tahakküm etmeyi, onu kontrol etmeyi, doğuştan sahip olduğu bir hakmış gibi benimsediğini göstermektedir. Şaşırtıcı olanı ise tümüyle toplumsal olan bu üstünlük ve tahakküm fikri kız öğrenciler tarafından da kısmen destek görebilmektedir. Sosyal mekanizmalarla meşrulaştırılan üstünlük algısı bir şekilde kadına şiddet veya cinayete giden yolun taşlarını örmektedir. Nihayetinde bu araştırma bize kadına şiddet veya kadın cinayetlerinin altında eril karakterde inşa edilmiş, eşit olmayan geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin yattığını göstermektedir. Dolayısıyla kadına dönük şiddet ve cinayetlerinin önünü almak için öncelikle toplumsal cinsiyet rolleriyle ilgili algıyı düzeltmek gerekir. Bunun için kadının değerini ve haklarını önemseyen daha eşitlikçi bir bakış açısını öğrencilere aşılacak bir dizi müfredat değişikliği ve eğitsel destek programları geliştirilmelidir.

### **Kaynakça**

- Aktaş Mavili A. (2006). “Aile İçi Şiddet: Kadının ve Çocuğun Korunması”, İstanbul: Elma Kitabevi.
- Altınay, A. G., ve Arat, Y. (2007). Türkiye’de kadına yönelik şiddet. İstanbul: Punto Baskı.
- Aristoteles. (2013). *Politika*. Murat Temelli. (Çev.). İstanbul: Ark Kitapları.
- Aylaz, R., Güneş, G., Uzun, Ö., ve Ünal, S. (2014). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolüne yönelik görüşleri. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 23(5), 183-189.
- Bal MD.(2014). “Toplumsal cinsiyet eşitsizliğine genel bakış.” KASHED, 1(1):15-28
- Bebel, A. (1996). *Kadın ve Sosyalizm*. Kaya, S. N. (Çev.). Ankara: İnter Yayınları.
- Bendason, N. (1994). *Başlangıcından Günümüze Kadın Hakları*. Şirin Tekeli. (Çev.). İstanbul: İletişim Yay.
- Bourdieu, P. (2014). *Eril Tahakküm*. Bediz Yılmaz (Çev.). İstanbul: Bağlam Yay.
- Çelik, A. S., pasinlioğlu, T., Gonca, T. A. N., ve Koyuncu, H. (2013). Üniversite öğrencilerinin cinsiyet eşitliği tutumlarının

- belirlenmesi. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 21(3), 181-186.
- Günay, G.,ve Bener, Ö. (2011). Kadınların toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde aile içi yaşamı algılama biçimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 153(153).
- Kandemirci, D.,ve Kağnıcı, D. Y. (2014). Kadına yönelik aile içi şiddetle baş etme: çok boyutlu bir inceleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17(33), 1-12.
- Karal, D.,& Aydemir, E. (2012). *Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet*. International Strategic Research Organization (USAK).
- Kirman, M.A. (2004). *Din sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Krug, E. G., Mercy, J. A., Dahlberg, L. L., & Zwi, A. B. (2002). The world report on violence and health. *The lancet*, 360(9339), 1083-1088.
- Meulenbelt, A. (1987). *Feminizm ve Sosyalizm*. Erman Demirci. (Çev.). İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- Müdürlüğü, T. B. K. S. G. (2009). Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet. *Ankara: Elma Teknik Basım Matbaacılık*.
- Ökten, Ş. (2009). Toplumsal Cinsiyet Ve İktidar: Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni. *Journal of International Social Research*, 2(8).
- Öngen, B.,ve Aytaç, S. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları Ve Yaşam Değerleri İlişkisi. *Sosyoloji Konferansları*, (48), 1-18.Akın&Demirel, 2003
- Scully, D. (2013). *Cinsel Şiddeti Anlamak, Tutuklu Tecavüzcü Erkekler Üzerine Bir İnceleme*. Tekeli, Ş. ve Aytek, L. (Çev.), İstanbul: Metis Yay.
- Slattery, M. (2014). *Sosyolojide Temel Fikirler*. Özlem Balkız, Gülhan Demiriz, Hacer Harlak, Cevdet Özdemir, Şebnem Özkan, Ümit Tatlıcan. (Çev.). İstanbul: Sentez Yay.
- Thomas, Y. (2005). Roma Hukukunda Cinsiyet Ayrımı. *Georges DUBY, Michelle Perrot*. Fethi, A. (Çev.). C, 1, 99-150. İstanbul: İş Bankası yay.
- Vefikuluçay, A. G. D., Zeyneloğlu, A. G. S., Eroğlu, K., ve Taşkın, L. (2007). Kafkas Üniversitesi son sınıf öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin bakış açıları. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 14(2), 026-038.
- Yetim, D.,ve Şahin, M. (2008). Kadına Yönelik Şiddete Yaklaşım. *Aile Hekimliği Dergisi*, C, 2(2).

- Yılmaz, D. V., Zeyneloğlu, S., Kocaöz, S., Kısa, S., Taşkın, L., & Eroğlu, K. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Görüşleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 775-792.
- Yörük S. (2010). *Kadına Yönelik Şiddet: Antalya Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.





Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi,  
Sayı/Issue: 4 – Sayfa / Page: 161-184  
ISSN: 2630-600X VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info  
Geliş/Received: 21.06.2019  
Kabul/Accepted: 01.11.2019  
Araştırma Makalesi / Research Article  
Kış/Winter, 2019

## MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİ SONRASINDA KALKINMA HAMLELERİ VE İŞ ADAMLARI İLE İLİŞKİLER (1923-1929)\*

### *RELATIONS WITH DEVELOPMENT MOVEMENTS AND BUSINESS MAN AFTER THE NATIONAL STRUGGLE PERIOD (1923-1929)*

**Fatma Eylem ÇOBAN**

Dokuz Eylöl Üniversitesi  
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü  
Doktora Öğrencisi  
ORCID: 0000-0001-8339-8795  
coban.eylem@hotmail.com

#### Öz

Millî Mücadele Dönemi, Mustafa Kemal'in önderliğinde destansı bir galibiyetle sona ermiştir. Fakat asıl görev bundan sonra başlamaktadır. Her bir köşesi yanmış ve yıkılmış bir vatan, işsiz ve yoksul milyonlarca insan, azınlıklar ve yabancıların eline geçmiş bir ekonomi, boş bir hazine ve ödenemeyecek kadar çok borç içinde olan bir ölke geriye kalmıştır. İzmir iktisat Kongresi ile ölkenin iktisat politikaları belirlenmiştir. Bu politikalar doğrultusunda, yabancı sermayenin elinde olan işletmeler, demiryolları devletleştirilmiş; yenilerinin yapımı için de yerli girişimcilere destek verilmiştir. Böylece, Türkiye'nin yeni iş adamları sınıfı doğmaya başlamıştır. Önce nüfus mübadelesi, sonrasında da Varlık Vergisi ile gayrimüslim iş adamlarının elindeki işletmeler, yerli iş adamlarının eline geçmiştir. Türk iş adamları ile siyasilerin ve yüksek bürokrasinin işbirliği sayesinde, gayrimüslim iş adamlarının tekelinde olan ticaret devralınarak ve imtiyazlı şirketler kurulmasına göz yumularak, yeni bir zenginler tabakası

\* Bu çalışma Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde 18-19 Nisan 2019 tarihleri arasında düzenlenen "Millî Mücadele'nin 100. Yılı Anısına: Sosyal Bilimler Öğrenci Sempozyumunda" sunulan bildirinin gözden geçirilerek genişletilmiş halidir.

oluşturulmuştur. Koç, Tatko, Sabancı, Çukurova, Yaşar, Akkök Grubu bunlardan sadece birkaçıdır.

Yeniden yapılanması gereken ve kasası boş bir ÷lke için, sermayedâr sınıf çok önemlidir. Bu nedenle, 1923-1929 yılları arasında uygulanan liberal ekonomi politikaları ile iş adamlarına teşvikler ve imtiyazlar tanınarak ekonominin canlanması için gerekli olan sermaye birikiminin özel kesim tarafından sağlanması yoluna gidilmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** iş adamları, iktisat, cumhuriyet dönemi, millî mücadele, liberal ekonomi.

### **Abstract**

The National Struggle Period ended with an epic victory under the leadership of Mustafa Kemal. But the main task starts after that. All that is left is a burnt and destroyed homeland, an unemployed and poor millions of people, minorities and foreigners, an empty treasure, and a country that owes too much debt. The economic policies of the country were determined with the Izmir Economic Congress. In accordance with these policies, enterprises owned by foreign capital, railways are nationalized; local entrepreneurs were also supported for the construction of new ones. Thus, Turkey's new class of businessmen began to form. Businesses in the hands of non-Muslim businessmen, first with the population exchange, and then with the Wealth Tax, were taken over by local businessmen. Thanks to the cooperation of Turkish businessmen and politicians and the high bureaucracy, a new layer of riches has been created by taking over the trade under the monopoly of non-Muslim businessmen and establishing privileged companies. Koç, Tatko, Sabancı, Çukurova, Yaşar, Akkök Group are just a few of them.

For a country that needs to be restructured and empty, the capitalist class is very important. For this reason, with the liberal economy policies implemented between 1923-1929, business people were given incentives and privileges and the capital accumulation required for the revival of the economy was provided by the private sector.

**Keywords:** Business man, economy, republican period, national struggle, liberal economy.

### **Giriş**

Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Türkiye'sine maalesef ki büyük bir miras kalmamıştır. Hatta miras olarak bıraktığı, işsiz ve yoksul milyonlarca insan, tüm ihtiyaçlarını ithalat eden dışa bağımlı bir ÷lke, neredeyse tamamı gayrimüslimlerin eline geçmiş bir ekonomi ve ödenmesi hayal edilemeyecek kadar çok borç olmuştur. (Yılmaz, 2015: 260) Ermeniler tehcir edilirken Doğu Anadolu'nun tüm oturulabilir yerlerini yıkmış, Yunanlılar da Batı Anadolu'da geri çekilirken Anadolu'nun en güzel en gelişmiş bölgelerini yıkmış, kül etmişlerdir. Dolayısıyla ÷lkenin tamamının

yeniden inşa edilmesi gerekmektedir fakat devletin kasasında ancak 12 milyon İngiliz Lirası kadar para vardır. (Atay, 1980: 450-451)

1924 yılı itibarıyla, ülke nüfusunun %10'u Balkanlardan, Güney Kafkasya'dan ve Yunanistan'dan gelen göçmenlerdir. (Maccarty, 1999:510) Göçmenler; tifüs, çiçek, kolera gibi hastalıkları da beraberlerinde getirdikleri için, yerli halk ve askerler hastalıktan kırılmaktadır. (Shaw, 2000: 215) 13 milyona yakın ülke nüfusuna karşılık, 1000 doktorumuz ve 10.000 kadar da hasta yatağımızın olması hastalıklarla mücadeleyi olanaksız kılmaktadır. İlk, orta ve yükseköğretim olmak üzere toplam 5.000 okul, 12.400 öğretmen ve 359.000 öğrenci vardır ve nüfusun ancak %10'u okuyup yazma bilmektedir. (Tezel, 1994: 102)

Ülkenin ekonomik hayatıyla ilgili bilgiyi ise, Ahmet Hamdi Başar'ın 1921-1922<sup>1</sup> (Koraltürk, 2007: 24) yıllarında, ekonominin kalbi olan İstanbul'da yaptırdığı bir araştırma ortaya koymaktadır. İthalat ve ihracat ile uğraşanların ancak %4'ü, komisyonculuk ile uğraşanların %3'ü, esham ve kambiyo borsasında mubayaacı ve simsarların %5'i, iç piyasaya çalışan toptancıların %15'i yarı toptancı ve perakendecilerin de %25'inin Türk ve Müslüman iş adamlarının elinde olduğu görünmektedir. Liman işletmesi, sigorta şirketleri, Beyoğlu'ndaki bütün mağazalar, dükkânlar, lokantalar ve eğlence yerleri ise tamamen yabancıların elindedir. "İtibar-ı Millî" ve "Adapazarı İslam Ticaret Bankası" haricindeki tüm bankalar yabancılara aittir. Bunlar dışında su, havagazı, elektrik, telefon, tramvay ve tünel, demiryolları, madenler ve tütün tekeli gibi imtiyazlı işler de yabancı şirketlerin elindedir. Bu şirketler de ise Müslüman-Türkler ancak en düşük mevkiideki yabancı çalışanın da altında çalışabilirlerdi. (Koraltürk, 2007:25) Ahmet Hamdi'nin, İstanbul içinde yaptırmış olduğu bu araştırmanın sonuçları, tüm Türkiye'nin aynası niteliğindedir; çünkü önemli ticaret merkezlerinden biri olan İzmir'de de durum aynıdır. Türk çiftçisi, inciri, üzümü yetiştirip, Yahudi simsarlar aracılığıyla Türk tüccara satmakta, yerli banka olmadığı ve bu bankalarda da Türk çalıştırılmadığı için, yerli iş adamları kredi ve sermaye bulma konusunda büyük sıkıntılar yaşamaktadır. İstanbul'da olduğu gibi, İzmir'de de deniz ve demir yolları işletmeleri, liman ve rıhtımlar, hava gazı, su gibi işletmeler Osmanlı döneminde verilen imtiyazlar nedeniyle yabancı sermayenin denetimindedir. (Serçe ve Yetkin, 1999: 40-45) Ankara'da da durum

<sup>1</sup> Ahmet Hamdi Başar bu araştırmayı haziran 1922'de, Milli Türk Ticaret Birliği'ni kurmasından hemen önce yaptırmış ve araştırma 2-3 ay sürmüştür. Dolayısıyla araştırmanın 1921 veya 1922 yılları içerisine rast geldiği düşünülmektedir.

pek farklı değildir. Ankara topraklarının tamamına yakını, birkaç Ermeni bankerin denetimindedir. (O yıllarda Bolu, Zonguldak, Yozgat ve Kayseri de Ankara'ya bağlı sancaklardır.) Ekonomisi de aynı şekilde Hıristiyanların inhisarındadır. (Atay, 1980: 451) Bu durumu değiştirmek, kurumları millileştirmek içinse, ne ülkede yeterli sermaye birikimi ne de parası olan, donanımlı ve cesaretli girişimciler vardı. Bankalardaki toplam mevduat bir milyon, İstanbul'daki vatandaşa düşen kişi başı vergi bile 32 lira idi. (Eczacıbaşı, 1998:71)

Madencilik alanına baktığımızda da manzara pek farklı değildir. Kömür ve diğer maden yataklarının tamamına yakını yabancıların ve yerli gayrimüslimlerin elindedir. Fransızların "Societe d'Heraclee" şirketi kömürde, "Societe de Balia Karaaydın" şirketi de çinkoda; İngilizlerin "Borax Consolidated Ltd." Şirketi boraksda, "Karaburun Mercury Company" şirketi civada, "Paretson and Co" sirketi kromda; Almanların "Metallegesellschaft" şirketi bakırda, "Gebrüder Reochling" şirketi de kromda söz sahibi olan şirketler idi. (Tezel, 1994: 105)

Ülkede sanayi ise yok gibidir. Osmanlı'dan kalan "Hereke İpek Dokuma", "Feshane Yün İplik", "Bakırköy Bez", "Beykoz Deri-Kundura", "İzmir Mensucat İplik" fabrikaları gibi, bazı büyük işletmeler haricindeki yerler, aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, küçük zanaat işyerleridir. (Boratav, 2015:62) (Çavdar, 2003: 178) Bu işyerleri de çoğu zaman, kış aylarında Anadolu'ya açılan yollar kapandığı için imalatı durdurup, kapanmak zorunda kalırlardı. Dolayısıyla da işletmeciler, kışın elindeki yetişmiş işçiyi işten çıkartmak, sezon açıldığında da yeniden işçi toplamak için uğraşırlardı. (Bezmen, 2002: 64) Yollar hava şartlarından ötürü kapanmasa bile, tüm ülkedeki kara yolu toplamı, 13.885 km bozuk satırlı dar şose ve 4.450 km toprak yol olmak üzere toplam, 18.335 km'lik yol ile 94 adet köprüden oluşmaktaydı.<sup>2</sup>

**Tablo 1:** 1921 Yılı Anadolu'daki Sanayi Tesisleri

İşyeri Başına Ortalama

Sektör	İşyeri	İşçi Sayısı	İşçi Sayısı
Dokuma	20.057	35.316	1.76
Dericilik	5.345	17.964	3.35
Madeni Eşya	5.273	8.021	2.45
Gıda	1.273	4.493	3.52
Ağaç İşleri	704	3.612	1.93
Kimya	337	802	2.37
TOPLAM	33.058	76.058	2.31

<sup>2</sup> <http://www.tcdd.gov.tr/home/detail/?id=267> Erişim Tarihi: 13. 12.2015

**Kaynak:** Tevfik Çavdar, Türkiye Ekonomisinin Tarihi, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s.178.

Neticede İstiklal Harbi'nden sonra, okur-yazar oranı yok denecek kadar az olan nüfusu, kendinin olmayan bankaları, ekonomi ve ticaretten anlamayan, şehir yaşantısını bilmeyen halkı, yok denecek kadar az olan yolları, fabrikaları, okulları ve hastaneleri ile bir üçüncü dünya ülkesi olarak doğan Türkiye, en gelişmemiş ülkeler içinde yerini almıştır. (Eczacıbaşı, 1998:75) Falih Rıfkı Atay Cumhuriyet Türkiye'sinin ne devraldığını ve ne yaptığını şu cümlelerle çok güzel anlatmıştır: “1923 idaresinin ve kafasının eline geçmişten yalnız tarihi anıtlar miras kalmıştı. Tarihi anıtlar dışında ne varsa, iktisat, teknik, ticaret, ziraat teşebbüslerinden doğma ne görünürse hemen hiçbirini Türk değildi. Şimdi tarihi anıtlar dışında olan ve görünen şeyler misillerce artmıştır ve hepsi “millî” dir.”

### **1. Cumhuriyet Halk Fırkası Döneminde Uygulanan İktisat Politikaları**

Yeni Türkiye Devleti'nin kurulması sonrasında, ülkenin yeniden yapılanması için öncelikli hedef, ekonomik bağımsızlığı gerçekleştirmek olmuştur. Mustafa Kemal “Siyasi ve askerî muzafferiyetler (zaferler) ne kadar büyük olursa olsun, iktisadî zaferle tetvic (desteklemek) edilemezse semere, netice paydar (kalıcı,daimi) olamaz” (İnan, 1989: 64) diyerek, Kurtuluş Savaşı ile askeri, Lozan Anlaşması ile siyasi başarıların elde edildiğini; Yeni Türkiye Devleti'nin devamlılığı için, sıradakinin iktisadî başarıyı elde etmek olduğunu belirtmiştir. Lozan Konferansı sırasında, İzmir'de toplanılan İktisat Kongresi'nde alınan kararlar ve bu kararların pek çoğunun kongrenin akabinde tek tek uygulamaya geçirilmesi, ekonomik bağımsızlığın sağlanması konusunda ki kararlılığımızın göstergesi olmuştur. Tabii bu kararlar, Cumhuriyet Dönemi iktisat politikalarının da yönünü belirlemiştir. Cumhuriyet Dönemi iktisat politikalarının karakteristik özelliği, kalkınmayı sağlamak için korumacı ve sanayileşmeci bir duruş sergileyip, yerli millî burjuvazînin yetişmesine destek vermektir. (Boratav, 2006: 40) Bu amaçla, yabancı sermayenin yerine yerli sermayedârlar geçirilecek ve onlar devlet tarafından desteklenerek yeni bir iş adamı sınıfı yaratılacak ve onların yaptığı yatırımlar ile de ülkenin kalkınmasına ikinci bir koldan destek sağlanmış olacaktır. Anlaşılacağı üzere, Türkiye, görünüşte “devletçilik” gibi duran fakat özünde “liberal” olan bir ekonomi politikası uygulamaya koymuş adına da “Millî İktisat” demıştır. (Cem, 1989:279)

Mustafa Kemal, İzmir İktisat Kongresi'nden kısa bir süre önce, 7 Şubat 1923 günü Balıkesir'de yaptığı bir konuşmasında bunun sinyallerini vermiştir. “Kaç milyonerimiz var? Hiç. Binaenaleyh biraz parası olanlara da düşman olacak değiliz. Bilakis, memleketimizde birçok milyonerin hatta milyarlerin yetişmesine çalışacağız...” (Atatürk, 1959: 97) Aslında burada amaçlanan, ülkenin ihtiyacı olan ürünlerin yurt içinde üretilmesini sağlamak amacıyla, sanayiye yatırım yapabilecek sermayedarların yetiştirilmesidir. Fakat ticaret ile kolay ve hızlı para kazanmaya alışmış iş adamları, uzun ve meşakkatli bir süreç olan sanayi alanlarına yönelmekte bir süre çekimser kalacaklardır.

Dünyadaki iktisadî duruma baktığımızda ise, I. Dünya Savaşı sonrasında, savaş öncesindeki dengelerin değiştiğini ve ülkelerin dünya ekonomik dengelerinden bağımsız olarak, “ulusal denge” arayışına girdiklerini görürüz. Ayrıca, yenen yenilen tüm devletler, çok hasar aldıkları için bir süre ekonomik olarak kendi kendilerine yetmeye çalışmışlar ve daha çok devletçi ekonomi anlayışına doğru kaymışlardır. (Toprak, 2012: 322)

### **1.1-İzmir İktisat Kongresiyle Belirlenen İktisat Politikaları ve İş Adamlarına Verilen Mesajlar**

Cumhuriyet Döneminde uygulanan iktisadî hamlelerin ana hatları ile belirlendiği yer, İzmir İktisat Kongresi olmuştur. Kongrede, milliyetçi ama liberal politikalar kabul edilmiştir. Her ne kadar dünyadaki iktisat kongreleri ile karşılaştırıldığında, gerçek anlamda bir iktisat kongresi niteliği taşımadığı söylene de, günün koşulları göz önüne alındığında olabildiğince demokratik ve ülke iktisadı ile ilgili önemli kararların alındığı bir kongre olmuştur. Kongre, halkın yararına ve halka dönük iktisadi kaygılar ile hazırlanmış ve kararlar almış olması bakımından, yeni Türk Devleti'nin Osmanlı anlayışından, Tanzimat ve Jön Türk hareketinden farklı olduğunu göstermiştir.(Yenal, 2010: 52)

İzmir İktisat Kongresi, Lozan'da yapılan barış görüşmelerinin, iktisadî konulardaki görüş ayrılıklarından dolayı kesintiye uğradığı dönemde, 17 Şubat–4 Mart 1923 tarihleri arasında, “Büyük Türkiye Kongresi” adıyla toplanılmıştır. (İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, 2001:1) Dönemin Ekonomi Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt) Bey, ülke iktisadı ile uzun zamandır ilgilenilmediğini, memleketin vicdanını, kalbini dinleyerek, yani konuyla doğrudan ilgili iş adamlarını bir araya getirip, görüşlerini alarak, bir iktisat programının oluşturulmasının memleket için faydalı olacağı görüşünü, 21 Kasım günü Mustafa Kemal'e iletmiştir. Onun da bu fikri onaylamasıyla

(TBMM ZC, 1960: 171) İzmir’de kongre hazırlıklarına başlanmıştır. 1922 yılının aralık ayında, tüm illere telgraf çekilerek kongreye her ilçeden üç çiftçi, biri tüccar, biri sanayici veya sanatkâr, biri amele, biri şirket ve biri banka temsilcisi olacak şekilde toplam 8 kişinin gönderilmesi talep edilmiştir. (Boratav, 1982:15), (Çavdar, 2003: 151), (Goloğlu, 2011: 98) İzmir’i temsilen kongreye katılan iş adamları ise Uşakizâde Muammer Bey, ameleler adına İplikçizâde Fikri Bey, çiftçiler adına Çiftçi Necati Bey, ziraatçiler adına Palamut Şirketi Müdürü Kamil Bey, tacirler adına Aşçızâde Mustafa Nuri Bey, sanayiciler adına Sanayi Mektebi eski Müdürü Sezai Bey ve Doktor Menekşelizâde Hüsnü Bey olmuşlardır. (İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, 2001: 3) İktisat Kongresi ikinci kordonda ki eski Osmanlı Bankası’nın deposu olan Aram Hamparsonyan’ın mağazasında, (Ökçün, 1997c: 176) 1135 temsilcinin ve aralarında mülkiye amirleri, komutanlar, Azerbaycan ve Rus elçileri, yabancı devlet temsilcilerinin de bulunduğu 3000’den çok dinleyicinin katılımıyla saat 10.30 da başlamıştır. (Goloğlu, 2011: 98)

Kongrede sırasıyla, Belediye Başkanı Haydar Rüştü Bey, Gazi Mustafa Kemal Paşa, Ekonomi Bakanı Mahmut Esat Beyler açılış konuşması yapmışlardır. Gazi Mustafa Kemal ve Mahmut Esat Bey’in konuşmaları, iş dünyasının geleceği ile ilgili iş adamlarına önemli mesajlar vermektedir. Mustafa Kemal, konuşmasında özetle, Osmanlı’nın çökme nedenlerinin temelinde uygulanan yanlış ekonomi politikalarının yatmakta olduğunu, dolayısıyla Yeni Türk Devleti’nin yükselmesi için doğru ekonomi politikalarının uygulanmasının ne derecede hayati bir önem taşıdığını belirtmiştir. Öte yandan, ülke olarak, yabancı sermayeye karşı düşmanca bir tutum sergilemeyeceğimizi, tüm medeni dünya devletlerinde olduğu gibi, kanunlarımıza uyulduğu sürece, yabancı yatırımcıya kapımızın açık olduğunu fakat bunun asla ülkenin bağımsızlığını etkileyecek bir ayrıcalık haline gelmeyeceğini de vurgulamıştır. (İnan, 1989: 57-65) Konuşmanın bütününe baktığımızda, daha çok özel teşebbüse dayalı bir ekonomi politikası uygulanacağı izlenimi uyandırmaktadır ve devletçilikten hiç bahsetmemiştir. Yarım kalan Lozan görüşmelerinin, kongrede bulunan yabancı gözlemcilerin ve devletin maddi imkânsızlıklarının bunda etkisi olduğu düşünülebilir. (Selek, 1968:710)

Mahmut Esat Bey, ülke ekonomisinin var olan ekonomi sistemlerinden hiç birine dâhil olmayıp, aynı zamanda da ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda hepsinden bir parça alarak “karma ekonomi sistemi” uygulanacağını bildirmiştir. Ekonomik yatırımların birazının devlet eliyle, birazının da özel teşebbüs tarafından



yapılmasının, içinde bulunan ekonomik koşullara göre daha doğru olacağına değinip, gümruk kapılarının da açık ya da kapalı oluşunun ürüne göre belirleneceğini iş adamlarına duyurmuştur. (Goloğlu, 2011: 103) Kongre sonrasında, alınan kararlara uyularak, özel girişim desteklenmiş ve iş adamlarının ülkenin dışa bağımlılığını azaltacak şekilde yatırımlar yapmaları beklenmiştir. Fakat tecrübesiz ve sermayesiz olan yerli iş adamlarımızın, sanayiye yeteri kadar yatırım yapmadığı görülmüştür. (Eczacıbaşı, 1994: 37)

Osmanlı'dan farklı olarak ilk defa, Türk iş adamları, ülke iktisadı belirlenirken görüş ve isteklerini belirtmiş, kararların alınması sürecinde belirleyici olmuşlardır. Mahmut Esat Bey bu durumla ilgili mecliste yaptığı konuşmada "...Memleketin ekonomi politikasını çizme hakkı yalnız ve yalnız meclisindir, ama memleket çocuklarının ekonomi politikasıyla ilgili olarak söyleyeceklerini dinlemek de görevidir..." demiştir. (Goloğlu, 2011: 97-98) Aslında Mahmut Esat Bey'in sözlerine ve iktisat kongresinin içeriğine baktığımızda, yeni kurulan Türk Devleti'nin, iş adamı ve hükümet ilişkilerinde daha demokratik ve halkçı bir anlayış güdeceği gözlemlenebilir.

Kongre'ye katılan tüccar, sanayici ve çiftçi gruplarının devletten birtakım talepleri olmuş ve zaman içerisinde bu taleplerin tamamına yakınının yerine getirildiği görülmüştür. (Çavdar, 2003: 164) İş Bankası, Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulması, 1913 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun 15 yıl daha uzatılması, 1927 de kabul edilen Teşvik-i Sanayi Kanunu esaslarının, kongrede alınan kararlara paralel olarak belirlenmesi, aşarın kaldırılması (çiftçi grubunun talebidir), vergilerin düzenlenmesi tamamıyla Kongre'de alınan kararların sonucudur.

Kongre, ülkenin üreten kesimi olan iş adamlarının istek ve düşüncelerinin öğrenilmesi ve ekonomik kalkınma adına yapılacakların belirlenmesi yönüyle çok önemlidir. (Çavdar, 2003: 163) Amaç daha çok içerdeki dengeleri kurmaya ve içerdeki iktisadi yapıyı oluşurmaya yönelik olmuştur. (Özdemir, 2005:16) Atatürk dönemi hükümetlerinin, hazırladıkları ekonomik kalkınma planlarında, kongrede kabul edilen kararların uygulanmış olması da kongrenin amacına ulaştığını göstermektedir. Kongre başkanı ve aynı zamanda tutanak komisyonu başkanı Kazım Karabekir Paşa tarafından hazırlan 12 maddelik "Misak-ı İktisadi" nin, kongre ve iktisat ile ilgili olmayışı, İstanbul basınında eleştiriler olsa da (Ökçün, 1997c: 305-310) (Yalçın,16.3.1923:1) (N.ř, 8.3.1923:1), İzmir İktisat Kongre'si, henüz siyasi bağımsızlığımızı tam olarak elde edememişken, iktisadi bağımsızlığın en az siyasi bağımsızlık kadar önemli olduğunu belirten tarihi bir aşamadır. Millî Mücadeleyi kazanmış olduğumuzu hala



kabul etmek istemeyen Batılı ülkelere ve onların Lozan'da ki temsilcilerine, işgal altında bulunan İstanbul'daki padişah ve halifeye, Sovyet Rusya'nın sınıfçı beklentilerine, Türk iş adamlarına ve Türk halkına anlamlı bir yanıt niteliği taşımaktadır. (Aksoy, 1991:42)

## 1.2. Bankalar ve İş Adamları

Cumhuriyet Döneminde ekonomik bağımsızlığı sağlamak, bir çeşit sömürü aracı olarak kullanılan yabancı bankalardan kurtulmak amacıyla, Ulusal Banka Projesi üzerinde durulmuştur. Her ne kadar, İttihat Terakki döneminde, “millî iktisat” oluşturma çabaları çerçevesinde, millî bankalar oluşturma girişiminde bulunulmuşsa da, Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda çok da büyük değişikliklerin olmadığı görülmektedir. (Yılmaz, 2015: 255) Örneğin; İzmir'de iş yapan bankalar içerisinde hiçbir Türk bankasının bulunmadığı, eski devlet bankası olan Osmanlı Bankası'nın İngiliz-Fransız ortaklı bir banka olduğu, öte yandan Selanik Bankası'nın siyonizm yaptığı ve Doyçe Bank'ın da Musevilere yakın durduğu gözlemlenmiştir. (Serçe ve Yetkin, 1999: 40-45). Cihan Harbi'nin getirdiği sıkıntılar, sonrasında iktidarı devralan İttihat Terakki'ye mualif, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın bankalara yaptığı baskılar, bu sonucun nedeni olarak gösterilebilir. Netice itibariyle, 1923 yılında, ülkede özel yasayla kurulmuş olan Ziraat Bankası ile birlikte, 16 ulusal özel banka ve 13 yabancı bankanın var olduğu görülmektedir. (Akgüç, 1975: 11-19) Yabancı bankaların tamamı 1923'ten önce kurulmuş, 1923-1930 yılları arasında hiç yabancı banka kurulmamıştır. (Ökçün, 1997a: 238)

1 Ocak 1917 tarihinde, İttihat Terakki'nin üst düzey yöneticilerinin de aralarında bulunduğu kişiler öncülüğünde kurulan “İtibarı Millî” bankası, ilk büyük yerli ulusal bankamızdır. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, ulusal devletin kurulmasıyla “ulusal bankacılık” hareketi hız kazanmış, (Ökçün, 1997a: 270) 26 Ağustos 1924 tarihinde, İtibar-ı Millî bankasını da bünyesine katacak olan, ortakları başta Atatürk olmak üzere, siyaset adamları, üst düzey bürokratlar, önde gelen sanayici ve tüccarların oluşturduğu (Çavdar, 1992: 207) “İş Bankası” kurulmuştur. Cumhuriyet döneminin özel sermaye ile kurulan ilk büyük mali müessesesidir. İş Bankası, özel bir banka olmaktan çok daha ileriye gitmiş ve gerek ana sözleşmesiyle üzerine aldığı işlevler, gerekse faaliyet alanları ve konuları bakımından yarı resmi bir görünüm kazanmış, ayrıca sanayi ve yatırım bankası gibi bir rol de üstlenmiştir. (Kocabaşoğlu vd, 2001: 31) İlk Genel Müdürü Celal Bey (Bayar) ve ilk yönetim kurulu başkanı, Siirt Mebusu Mahmut Soydan Bey ve yönetim kurulu üyeleri de, Bozüyük Mebusu Salih, Rize Mebusu Fuat, Gazi Antep Mebusu Kılıç Ali, Cebeli

Bereket Mebusu İhsan, Ertuğrul Mebusu Doktor Fikret, Sivas Mebusu Rasim, Ankara Mebusu Kınacı Zade Şakir ve İzmir Mebusu Rahmi Beylerden oluşmaktadır. (Özer, 2014: 357) Yönetim kurulu başkanı olarak Mahmut Soydan'ın seçilmesinde, Hakimiyet-i Millîye gazetesinin başyazarı olması ve gazetede yazdığı yazılarla halkın desteğini sağlayabileceği gerçeği göz önünde tutulmuştur ki nitekim öyle de olmuştur. Fakat 1926'da kendi gazetesi olan Milliyet'i çıkarmaya başlayıp, bu kez o İş Bankası'nın imkânlarını kullanma yoluna gitmiştir. (Bilgi, 2007: XVI)

Falih Rıfki Atay "Çankaya" isimli eserinde İş Bankası ve dönemin iş adamları ilişkisini değerlendirirken; "İş Bankasının bir nevi politikacılar bankası olarak kurulmuş olması, Cumhuriyet tarihi için pek acıklı bir aferizm salgınının başlangıcı olmuştur." (Atay, 1980: 455) şeklinde söylemiştir. Peki, neydi Aferizim ve İş Bankası ile ilişkisi neydi? İş Bankası'nı yürütebilmek, ayakta tutabilmek ve işletebilmek için uzun süre devlet otoritesine bağlı kalması gerekmiştir. Hal böyle olunca, kolay kazanç elde isteyen yerli ve yabancı girişimciler, bankadan kredi desteği alabilmek için Ankara'da kendilerine yardım edebilecek politikacılara ulaşarak, onlar aracılığıyla amaçlarına ulaşmışlardır. (Atay, 1980: 456) Diğer bir ifadeyle, bazı kişiler İş Bankası kredilerinin dağıtılması ile zengin olmuş, siyâsî nüfuz kullanılarak İş Bankası vasıtasıyla zengin bir sınıf yaratılmıştır. Bankanın kurucularından birçoğu da banka imkânları sayesinde iş hayatına atılmışlardır. (Tezel, 1986:203) Anlaşılacağı üzere, iş adamlarının sırtını devlete dayayarak kendi çıkarlarını korumasına, İsmet Paşa "aferizim" adını vermiştir. (Karaosmanoğlu, 1984:109)

Bankanın kredi desteği verdiği iş, yolunda gittiğinde büyük bir sorun gözlenmezken, tam tersi durumlarında yaşandığı görülmüştür. Öyle ki, bankayı çok büyük zararlardan kurtarabilmek için borçlu kişiye devlet eliyle kazanç elde edebileceği ihaleler kazandırılıp, bankaya olan borcunun ödenmesi sağlanmıştır. Devlet, bankadaki işler eğer böyle devam ederse, milyonlarca lira zarara girebileceğini görmüş ve tedbir alıp, aferizm salgınını önlemeye çalışmıştır. İsmet İnönü "bir iş ki, kimse yapamaz, devlet yapar, bunu anlıyorum. Bir iş ki, hususi bir teşebbüs yapar, bunu da anlıyorum. Fakat devletin nüfuzunu kullanarak şahıslar veya bankalar yapar, bunu anlamıyorum. Ben devletçilik denen şeyi anlarım, fakat dolapçılığı anlamam" diyerek aferizmin bir dolapçılık olduğunu söylemiş ve kendisi ile aynı fikirde olanlarla birlikte, aferizme karşı mücadele başlatmıştır. İsmet Paşa ve arkadaşları 15 yıl mücadele etmiş, nihayet aferizmi, diğer bir deyişle nüfuz ticaretini önlemiştir. Artık

milletvekillerinin, en basit serbest meslek haklarını bile kullanamayacakları şekilde “kazanç” ve “politika” birbirinden ayrılmış, İş Bankası tam bir ticari mahiyet almıştır.(Atay, 1980: 455-457)

Serbest teşebbüs için kurulan İş Bankası'nın yanı sıra, köylü için kurulan ve belli ölçüde faaliyet gösteren Ziraat Bankası, iflasın eşiğindeyken Cumhuriyet yönetimi tarafından devralınıp yeniden örgütlendirilmiştir.(1924) Serbest teşebbüse öncü, örnek ve yardımcı olmak, devlet işletmeleri ve devlet-serbest sektör arasındaki işbirliğini sağlamak için de “Sümerbank” ve “Etibank” meydana getirilmiştir.(Köymen, 1962: 6) Sanayileşme ve madencilik alanında yatırım yapacak iş adamlarına teşvik sağlamak amacıyla “ Devlet Sanayi ve Maadin Bankası” (1925) ile emlak ve arazi işleri ile ilgilenecek “Emlak ve Eytam Bankası” (1926) kurulmuştur. (Toprak, 2012: 283) Ulusal bankacılık ve ekonomik egemenliği sağlamak konusundaki en büyük adım ise, 11 Haziran 1930'da T.C Merkez Bankası'nın kurulması ile atılmıştır. (Çavdar, 1992:207) Bu suretle, Devlet-Serbest Sektör ülkü birliğinin ve ulusal finans sisteminin kurulması savaşına girilmiştir.

Devlet eliyle kurulan büyük bankalar haricinde, tıpkı İttihat Terakki döneminde olduğu gibi bölgesel ölçekli iş adamlarının bir araya gelmesi ile zaman zaman milletvekillerinin de desteğini almak suretiyle çok sayıda yerel bankada kurulmuştur. Aksaray Halk İktisat Bankası (1924), Çiftçi Tüccar Bankası (1926), Eskişehir Bankası (1927), Nevşehir Bankası (1927), Denizli İktisat Bankası, Şarki Karaağaç Bankası (1927), Bor Esnaf Bankası (1928), Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası, Akhisar Tütüncüler Bankası (1924), Kastamonu Bankası (1930), Kocaeli Halk Bankası (1927), Elazığ İktisat Bankası (1928), Lüleburgaz Birlik Ticaret Bankası, Mersin Ticaret Bankası (1929) bunlardan bazılarıdır. (Ökçün, 1997a: 271) Bu bankalar, esnafa, çiftçiye, tüccara ve belli meslek gruplarındaki iş adamlarına kredi vermek, azınlıkların ekonomik hâkimiyet kurtulmak, ulusal ticareti güçlendirmek amacıyla kurulmuşlardır. (Ökçün, 1997a: 275) Fakat yerel ölçekte kalan bu bankalar, Ziraat Bankası, İş Bankası ve Ticaret Bankası gibi bankaların şubelerini ülke çapında yaygınlaştırmaları ve 1936'da, Bankalar Kanunu'nun kabulü ile yavaş yavaş kapanmışlardır. (Ökçün, 1997a: 277)

Ülkedeki yabancı bankaların sistem içindeki yerleri ise, İş Bankası'nın büyümesi ile orantılı olarak daralmıştır. Toplam mevduat içindeki payları, 1924 yılında %78 iken, 1950 yılında %14'e düşmüştür. (Tezel, 1986:124) Bankaların ülke ekonomisini yönlendirme gücünü dikkate aldığımızda, sağlanan gelişme

Cumhuriyet yönetimi için büyük bir başarıdır. Her ne kadar bankalar nedeniyle aferizm salgını baş göstermiş olsa da, iki yüz yıllık yarı sömürge durumdan yeni kurtulmuş, ekonomisini yabancıların elinden almış fakat bundan sonrası için ne yapacağını, hangi işe girişeceğini bilemeyen iş adamlarının liberal ekonomi politikaları nedeniyle başıboş bırakılması, bozuk bir ekonomi ortamıyla da birleşince aferistlerin belirmesini kaçınılmaz kılmıştır. (Karaosmanoğlu, 1984:110)

### **1.3. Demiryolları Politikası ve İş Adamlarına Etkisi.**

Cumhuriyetin ilk yıllarında Mustafa Kemal'in de, İsmet Paşa'nın da ekonomik anlamda yaptığı önemli hamlelerden biri yabancı iş adamlarının elinde bulunan ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde Yap-İşlet mantığıyla yabancı sermayeye bırakılmış olan demiryollarını millileştirmek, devletleştirmek olmuştur. "Bir Karış Fazla Şimendifer" sloganı ile hareket eden Cumhuriyet yönetimi demir yollarını yalnız millileştirmekle kalmamış, en kısa sürede sınırlara kadar ulaştırmayı kendine öncelikli hedef olarak görmüştür. Çünkü Birinci Dünya Savaşı'nda, demiryolu olmayışının yarattığı sıkıntıları en iyi bilen, Mustafa Kemal ve İsmet Paşa olmuştur. (Atay, 1980: 451) Önce, 1923 yılında yayımlanan bir yasa ile, hatların devlet tarafından inşası ve işletilmesi kararlaştırılmış, sonra demiryolu yapımı işi ihaleye çıkartılmıştır. 1927'de yapılan ilk ihalede, demiryolu yapımını alan firma yabancı iken, 1933'de yapılan ikinci ihalede, ilk kez bir Türk firması demiryolu yapımını üstelenmiştir. 1923 yılında tamamı yabancı şirketlerin elinde bulunan demiryolu ağıımız, 1937 yılına gelindiğinde yabancı şirketlerden satın alınmak suretiyle tamamı millileştirilmiş (Kuruç, 1987:27) ve karayolları ile de desteklenerek Anadolu'nun pek çok yerleşim yerine ulaşım sağlanabilmiştir.

Cumhuriyete geçiş döneminde, ekonomik anlamda önemli yatırım alanlarından biri olan demiryolları söz konusu olduğunda, ilk dikkatimizi çeken, Amerikalı İş Adamı Amiral Colby M. Chester'in 1909'da Amerika'da, birçok ünlü bankacı ve iş adamını toplayarak kurduğu "The Ottoman –American Developement Company (Osmanlı – Amerikan Kalkınma Ortaklığı)" adlı şirket olur. (İlkin, 2004:235) Amiral Chester, 1870 Ermeni olayları sırasında zarar gören Amerikan mallarına karşı, tazminat için 1900 senesinde İstanbul'a gelen Amerikan gemisinin kaptanıdır ve hükümetle kurduğu ilişkileri kullanarak, 1909 yılında yapılan Doğu Demiryolları yapımı ihalesinde rakiplerini geride bırakmıştır. (Haykır, 2011: 133) Sonrasında Alman ve İngilizlerin karşı koymasından (İlkin, 2004:236) dolayı

kanunlaşamayan tasarı, Kurtuluş Savaşı'nın bitiminde, 1923 yılında, şirketin projeyi TBMM'ye sunmasıyla yeniden gündeme gelmiştir. Meclis görüşmeleri ve sözleşmede yapılan bazı değişikliklerden sonra, 9 Nisan 1923'te, Chester Projesi olarak bilinen demiryolu yapımı ve yeraltı kaynaklarının işletilmesi anlaşması kabul edilmiştir. (Yıldırım, 2011:28) Projenin özünde, Amerikan şirketi Türk Hükümeti'nden ne kilometre garantisi ne de başka bir yardım istemeksizin, Anadolu ve Kerkük – Musul – Süleymaniye bölgesinde 4400 km'ye yakın demiryolları ve ikisi Karadeniz biri Akdeniz kıyısında olmak üzere üç liman yapacaktır. Karşılığında bu yolları, limanları ve yolların çevresindeki 40 km'lik şerit içine rastlayan, bilinen veya sonradan bulunacak petrol dâhil bütün madenleri işletme ayrıcalığı, 99 yıl için Chester (Ottoman- American Development Company) şirketine bırakılacaktır. (Can, 2000:267-268) Fakat hükümet isterse, ana hatları 30 yıl sonra karşılığını ödeyerek devletleştirebilecektir. Ayrıca Chester şirketi, yolun geçtiği yerlerdeki şehirleri, önceliklerde Ankara'yı, tüm alt ve üst yapısıyla yeniden inşa edecektir. Bu imtiyaz anlaşmasının mecliste onaylanmasından sonra, anlaşmada geçen birçok demiryolunun yapım imtiyazı daha önceden İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya gibi Avrupalı devletlere verildiği için tepki ve tartışmalara neden olmuştur. Bu tepkilere paralel olarak, İstanbul basını da, yapılan anlaşmanın arkasında misyoner ve Ermeni desteğinin olduğunu söyleyerek eleştirmiştir. Fakat ilk defa, İstanbul değil Anadolu'yu kollayan bir proje olmasından dolayı, Ankara hükümeti ve basını bu anlaşmayı çok elverişli görmüşlerdir. Ankara demiryolu ağı ile doğuya bağlanacak, pek çok Türk işçi projede çalışacak, böylece istihdam da sağlanmış olacaktır. Bunun yanı sıra, anlaşmanın ikinci Lozan görüşmeleri döneminde imzalanmış olması, ABD'yi müttefiklerden ayırarak, müttefik dayanışmasının bozulmak istenmesi, Avrupa emperyalizmine karşı güçlü bir yol arkadaşının edinilmesi, ayrıca yabancı düşmanı bir devlet olmadığımızın gösterilmek istenmesi olarak da yorumlanabilir. (Can, 2000: 268-278) Anlaşmada pek çok ekonomik maddenin yanı sıra, Osmanlı – Amerikan şirketinin birkaç ay içerisinde Türk anonim şirketi olması ve şirketin tüm yazışmalarının Türkçe yapılması gibi, millîyetçi maddelerde yer almıştır. (Avcıoğlu, 1979:151)

Chester Projesi ile ilgili sözleşme, 18 Aralık 1923'te, Türkiye Cumhuriyeti tarafından feshedilmiştir. (Haykır, 2011:135) Projenin fesh edilmesi ile ilgili, Lozan Anlaşması sonrasında Musul'un ülke sınırları dışında kalması nedeniyle, şirketin projeye ilgisini yitirdiğini söylemek biraz eksik bir açıklama olacaktır. Çünkü Chester Projesi, her ne kadar Irak petrollerinden pay alma projesi olarak görülsede,

Anadolu topraklarında yapılacak kilometrelerce demiryolu, işlenecek yeraltı madenleri, inşa edilecek limanları ve şehirleri kapsamından dolayı, bunun çok daha ötesinde değerlendirilmelidir. Öncelikli olarak, Amerika'nın diğer devletlerin haklarını gasp etmeye yönelik bir anlaşmaya destek vermeyeceğini söylemesi, şirket yetkililerini ve Amerikalı sermayedarları tedirgin etmiştir. Bununla birlikte, Chester Şirketi içindeki Amerikalı-Kanadalı gruplaşmaları ve anlaşmazlıklarının bir türlü sona ermemesi, ekonomik sıkıntılar, projenin sarkmasına neden olmuştur. Bunun üzerine Türk hükümeti, verilen taahhütlerin zamanında yerine getirilmemesinden dolayı sözleşmeyi feshetmiştir. Hal böyle olmasa da, sermayesiz ve deneyimsiz ulusal nitelikli bir şirketin tüm dünya devletlerini ilgilendiren petrollere tek başına hâkim olmasına da pek izin verilmezdi. (Can, 2000:303-329)

Yabancı şirketler ile yaşanan bu ve benzeri sıkıntılardan dolayı, Cumhuriyet yönetimi, 1923 yılında yayımladığı bir yasa ile hatların devlet tarafından inşasına ve işletilmesine karar vermiştir. Bu karar neticesinde, bir taraftan yabancı sermayenin elinde bulunan demiryolları devlet tarafından satın alınarak millî bir nitelik kazandırılmak için uğraşmış; diğer yandan yeni demiryolları inşa edilerek, ülkenin ulaşım sorunu çözülmeye çalışılmıştır. (Yıldırım, 1996: 52) Devletin ilk demiryolu yatırımı olan Samsun-Terme demiryolu hattını, iş adamı Nemlioğlu Sıtkı (Nemli) Bey ve kardeşleri yapmışlardır. Hattın, 21 Eylül 1924'te yapılan açılışına Mustafa Kemal katılmış ve ilk millî teşebbüsün inşa ettiği demiryolunun açılışını görmekten memnuniyetini bildirerek, Sıtkı Bey'e, İş Bankası kurucularından olmasını teklif etmiştir. Nemlioğulları, bir kolu İstanbul'da bir kolu Trabzon'da olan ve kuşaklar boyu ticaretle uğraşan, oldukça varlıklı bir ailedir. Demiryolunun haricinde, Samsun Limanı'nı, Erzurum Bakır Madeni İşletmesi'ni ve Trabzon ve Akçaabat'ın elektrik dağıtım işlerini yaptığı da bilinmektedir. (Bal, 2013: 1)

Yeni demiryollarının yapımı aşamasında, devletin açmış olduğu ihaleleri kazanan iş adamları, bu sayede Türkiye'nin sayılı zenginleri haline gelmişlerdir. Tüm ülkenin yeniden imar edildiği o yıllarda, sadece demiryolu inşaatı değil, kara yolları, fabrikalar, kamu binalarının yapımı gibi işler sayesinde birçok müteahhit-iş adamı zengin olmuş, büyük miktarda sermaye biriktirmiştir. (Koç, 1983: 42-44) Bu bağlamda ilk aklımıza gelen kişi, Mehmet Nuri Demirağ'dır. Demirağ, 1886 yılında Sivas-Divriği de doğmuş, Ziraat Bankası'nda ve Maliye'de memurluk yaptıktan sonra, mütareke döneminde memurluktan istifa ederek, 250 lira ile iş hayatına atılmıştır. (Şakir,

2011:6-64) Mühürdârzâde Kantariye İthalat İhracat Tütün Gümrüğü Şirketi” ni kurarak, “Türk Zaferi” adını verdiği sigara kâğıdının üretmiş ve bu alanda üretim yapan ilk Türk iş adamı olmayı başarmıştır. (Dervişoğlu, 2011: 71-75) Üç buçuk sene yaptığı bu işten, dönemin şartlarına göre gayet iyi kabul edilebilecek bir rakam olan 84.000 lira para kazanmıştır. (Adıgüzel, 2006, 125) 1924 yılında, tapu dairesinde mühendis olan kardeşi Abdurrahman Naci’yi işinden istifa ettirerek, birlikte müteahhitlik işine atılmışlardır. İlk olarak 210.000 lira taahhülle, Samsun-Sivas demiryolu hattının ilk 7 km’sinin inşaatıyla başlayıp, sonrasında Fevzipaşa-Diyarbakır, Afyon-Antalya, Sivas-Erzurum, İsmak-Filyos hatlarında 1012,50 km’lik demiryolu hattının inşaatını tamamlayarak, Cumhuriyetin en ünlü müteahhiti olmuş ve Atatürk tarafından kardeşi ve kendisine “Demirağ” soyadı verilmiştir. Demiryolu haricinde, Bursa’da Merinos, Karabük’te Demir-Çelik, İzmit’te Selüloz, Sivas’ta Çimento fabrikalarını, Eceabat-Havza yolunu ve İstanbul sebze, meyve hali inşaatlarının müteahhitliğini yapmıştır. (Tekeli ve İlkin, 1993: 216) Katıldığı tüm ihalelerde en düşük teklif kendisinden gelmiş, en ufak bir hile veya şişirmecilik yapmamıştır. (Deliorman, 1957: 18) Mesela 1933 yılında yapılan Sivas-Erzurum, Malatya-Divrik hatlarının demiryolu ihalesine Amerikan Fox Brothers International Corporation, Abdurrahman Naci (Demirağ) Bey ve grubu Simeryol<sup>3</sup> ve Mühürdârzâde Nuri (Demirağ) Bey ve grubu katılmıştır. Amerikan şirketinin verdiği fiyatın yarısını veren yerli müteahhitler verdikleri fiyat teklifiyle önce onu saf dışı bırakmışlar, sonra da Abdurrahman Naci (Demirağ) Bey’in istemiş olduğu %8.80 müteahhitlik kar payına karşılık %1.60 kar payı isteyen Nuri Demirağ ve grubu<sup>4</sup> ihaleyi kazanmıştır. İki teklif arasında ki fark 3.456.000 liradır. (Dervişoğlu, 2011: 83) Daha sonradan Malatya-Çetinkaya hattı da sözleşmeye ilave edilerek toplam 690 km’lik dağlık alana demiryolu yapılmıştır ve bundan sonra, Türk iş adamları, piyasanın hâkimiyetini tamamen ele geçirmişlerdir. (Dervişoğlu, 2011: 84) Ayrıca “Bir karış fazla

<sup>3</sup> “Simeryol” Sivas-Malatya-Erzurum şehirlerinin baş harflerinden oluşan, Nuri Demirağ’ın öncülüğünde kurulmuş demiryolu inşaat şirkettir. Fakat Nuri Demirağ’ın fevri tavırlarından dolayı gruba dahil olmasını, Müteahhit Nuri Dağdelen ve Hayri Kayadelen istemeyince, şirket Abdurrahman Naci Demirağ’da olmak üzere üç ortakla kalmıştır. Bu olayla birlikte iki kardeşin arasında ömür boyu sürecek bir kırgınlık başlamıştır.

<sup>4</sup> Nuri Demirağ’ın oluşturduğu inşaat grubunda Yol ve Yapı şirketinden Mühendis Asım Bey, Mühendis Şevket Bey ve ortakları, Haths grubundan Haydar Salih Bey, Halit Tahir Bey ve mühendis arkadaşları, Mühendis Ömer Raif Bey, Mühendis Hulusi Bey ve Mühendis Naki Beyler yer almaktadır.



şimendifer” sloganı değişmiş onun yerine “Türk sermayesi, Türk bilgisi, Türk müteahhidi ve Türk işçisi ile demiryolu” sloganı tercih edilmeye başlanmıştır. (Tekeli ve İlkin, 1993: 215) Türk iş adamlarının, demiryolu ihalelerinde yabancı şirketlere üstünlük sağlayabilmeleri ise, hükümetin 1934 yılında yaptığı bazı yasal düzenlemeler sayesinde olmuştur. İşadamlarından teminat garantisi istenilmeyip, işin finansmanı iç borçlanma yoluyla halledilmiştir. Bu suretle, 14 Kasım 1933 tarihinde, Ergani hattı için, 12 milyon liralık iç borçlanmaya gidilmiştir. Bu Cumhuriyet tarihinin ilk iç borçlanması (istikraz)dır. İkincisi ise 28 Mayıs 1934 tarihinde, 30 milyon ile Nuri Demirağ’ın yaptırdığı, Sivas-Erzurum hattı için alınmıştır. (Tekeli ve İlkin, 1993: 215)

Demiryolu inşaatında bir diğer iş adamı, Eskişehir milletvekili Emin Sazak’tır. 1925 yılında bazı mühendisleri yanına alarak 500.000 lira sermaye ile “Cumhuriyet İnşaat Türk Anonim şirketi”ni kurmuş (Ökçün, 1997b: 97) (Tekeli ve İlkin, 1993: 218) ve Ankara-Kayseri hattında, 240 km. demiryolunu yapmıştır. Ayrıca Ankara’da birçok binanın inşaat işlerini de o almış ve müteahhitlik işinden güzel paralar kazanmıştır. Eskişehir’de büyük çiftlik sahibi Hacı Abdullah Ağa’nın oğlu olan Emin Sazak, Samsun’daki Bafra ormanlarını işletmek üzere, Bafra ve Beylikahır’da kereste fabrikaları kurmasından sonra iflasın eşiğine gelmiştir. Dönemin Başbakanı Refik Saydam ile görüşmesi neticesinde, en fazla borçlandığı İş Bankası’nda ki borcunun faizi silinmiş ve bazı gayrimenkullerini Vehbi Koç’a satarak iflastan kurtulmuştur. (Koç, 1983:49)

Sonuç olarak, Atatürk döneminde, ulaştırma sorununa demiryolları ile çare bulunmaya çalışılmıştır. Demiryolları inşaatı, ülkedeki müteahhitliğe soyunan pek çok iş adamını zengin etmiştir. Devlet 1923-38 yılları arasında, yabancı şirketlerden satın alınan 3387 kilometre demiryolu için, 42.515.486 TL. ödenmiştir. Yine aynı dönemde 341.599.424 TL harcayarak 2815 kilometre demiryolu inşa ettirmiştir. Böylece, 1923’de 4112 kilometre olan demiryolu uzunluğu, 1938’de 6927 kilometreye ulaşmıştır. (Yıldırım, 1993: 192-218)

#### **1.4.Yabancı Sermayenin Varlığına Karşı İş Adamlarının ve Hükümetin Tavrı**

Cumhuriyetin ilk yıllarında, özellikle kamu hizmeti niteliği taşıyan alanlardaki yabancı şirketlerin değerleri devlet tarafından ödenerek, 16 yıl süren bir çalışma sonucunda millileştirilmiştir. (Alpar, 1983:509) Fakat bu millileştirme faaliyetlerine rağmen, yabancı sermayeye karşı bir duruş sergilenmediği de görülmektedir.



Çünkü yeni Türkiye'nin yatırım yapacak sermayedarlara gereksinimi vardır. Yabancı sermaye ile ilgili ülke olarak duruşumuzu en güzel şekilde, Mustafa Kemal, İzmir İktisat Kongresi'nde yaptığı açılış konuşması ile tüm iş adamlarına duyurmuştur. "Efendiler iktisadiyat sahasında düşünür konuşurken zannolunmasın ki ecnebi sermayesine hasımız; hayır bizim memleketimiz vasidir. Çok say ve sermayeye ihtiyacımız var. Kanunlarımıza riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız. Ecnebî sermayesi bizim sayımıza inzıam etsin ve bizim ile onlar için faideli neticeler versin." (Ökçün, 1997c, 211) Mustafa Kemal bu sözlerle, Yeni Türk Devleti'nin siyasal bağımsızlığına aykırı düşecek arayışlar içerisinde olmamak kaydıyla yabancı yatırımcıya karşı olunmadığını ifade etmiştir. Bu olumlu tabloyu gören yabancı iş adamları, Cumhuriyet'in kurulduğu, 1923 yılından sonra ülkemizde yeniden yatırım yapmaya başlamışlardır. 1927-28 yıllarında Türkiye de bulunan yabancı sermayeli şirketlerin kuruluş tarihlerine bakıldığında % 84'ünün 1923'ten sonra kurulmuş olduğu görülmektedir. (Çokgezen, Genç, Koraltürk, 2004:73) 1923-1930 yılları arasında kurulan toplam 201 anonim şirketten 66 adetinde, kurucuları, hissedarları ve idare meclisi üyeleri arasında yabancılar yer almaktadır. (Ökçün, 1997b: 106) Devlet, yabancı sermayenin yerini dolduracak yerli sermayedar sınıf oluşmadığı için temkinli davranmış, sanayi işletmelerinin özelleştirilmesinde yabancılara %49 oranında katılma hakkı, Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan yararlanma hakkı tanıyarak yabancı sermayeye karşı ılımlı bir politika izlemiştir. (Yenal, 2010:67) Süreyya İlmen de bunu destekler şekilde, 1940 senesine mahsus İstanbul telefon rehberinde yer alan fabrikaların 371 adet olduğunu ve bunların 124 adetinin Müslümanlar; 247 adetinin gayrimüslimlerin elinde olduğunu söylemektedir. (İlmen,1952:40)

### **1.5. Liberal Ekonomi Uygulamaları ve Bu Uygulamaların İş Adamlarına Etkisi.**

1923-1929 döneminde, ekonominin yeniden inşasına yönelik olarak belirlenen iktisat politikaları çerçevesinde, sermaye kazançlarının millî unsurlara aktarılması ve bu kazançların süreklilik kazanması için, ekonominin özel girişim ekseninde örgütlenmesi düşünülmüştür. Böylece, devlet ve iş adamları arasında bağlantı kurulacak ve bütünleşme sağlanmış olacaktır. Bu sebepten dolayı özel girişimciliğe teşvikler ve imtiyazlar tanınarak ekonominin canlanması için gerekli olan sermaye birikiminin, özel kesim tarafından sağlanmasına çalışılmıştır. (Kocabaşoğlu vd, 2001:18) Lozan Anlaşması'nın ekindeki ticaret sözleşmesinde yer alan,

Osmanlı d6nemi g6mr6k tarifelerinin 5 yıl daha y6r6rl6kte kalacak olması, 6lkeyi adeta zorunlu olarak liberal ekonomik sistemi benimsemeye sevk etmiştir. (6zdemir, 2005:16) Anlaşmaya g6re, 11 Eyl6l 1916 yılında kabul edilen ve eşyanın ağırlığını g6z 6n6nde bulunduran Osmanlı nesnel tarifesi, 6 Ağustos 1929 tarihine kadar ge6erli olacaktır. Bu tarifeye g6re, h6k6met ithal malları ile yerli mallara farklı oranlarda t6ketim ve satış vergileri uygulayamayacaktır. Sadece istisnai olarak, devlet kendi tekelinde ki mallara daha y6ksek fiyatlama yapabilecektir. (Boratav, 2015:40) G6mr6klerimiz 6zerindeki hareket alanımızı kısıtlayan bu anlaşma maddesi, korumacı bir dış ticaret politikası izlenmesine engel olmuş, “serbest ticaret-a6ık kapı” ortamı yaratmıştır. Bu durum, ticaretle uğraşan iş adamlarının b6y6k kazan6lar elde ederek zenginleşmesini sağlarken, Sanayicilerin istediği g6mr6k sınırlamalarının yapılamamasından dolayı, sanayi yatırımları i6in devletin vermiş olduğu muazzam desteğe rağmen, yatırım yapmakta 6ekimser kalmalarına neden olmuştur. Fabrika kurmanın b6y6k sermaye birikimi gerektirmesi ve yatırılan paranın geri d6n6ř6n6n uzun zaman alması; bununla birlikte yerli bankaların sanayiciye verdikleri kredi koşullarının t6ccarlara verdiğiyle aynı vade s6resini kapsamaması, ayrıca bunun yetersiz olması, sanayinin 6zel sekt6r eliyle gelişmesinde engel teşkil etmiştir. (S6nmez, 1999:2) Hal b6yle olunca, g6n6m6zdeki holdinglerin sahibi olan iş adamları da o yıllarda, ticaret, m6teahhitlik, yabancı firmaların temsilciliği gibi risk taşımayan işler yaparak belli bir birikim sağlamışlardır. (S6nmez, 1990:113)

6te yandan, Cumhuriyet’in ilk yıllarında sanayici iş adamları ile ticaret (ihracat ve ithalat) ile uğraşan iş adamları arasında ki 6ıkar 6atışmaları da, sanayileşmenin 6n6nde bir engel oluşturmuştur. Yurt dışından işlenmiş 6r6nler alıp, i6 piyasada y6ksek karlarla satan ithalat6ılar ile ham madde ithalatıyla uğraşan ithalat6ılar, 6lkede sanayileşmeye karşı 6ıkmışlardır. 66nk6 ithal ettikleri 6r6nlerin 6lke i6inde 6retilmesi ve ham maddelerin yerli fabrikalarda kullanılacak olması, t6ccarların kurmuş oldukları ticaret ağının bozulması ve gelirlerinin d6şmesi anlamına gelecektir. Bu sebepten dolayı, Sanayi ve Ticaret Odası’nda bile, ticaret kanadındaki iş adamları tarafından, sanayici iş adamları ikinci planda tutulmaya 6alışılmıştır. (6lmen, 1952:6)

Liberal ekonomi uygulamalarının g6r6ld6ęu bu d6nemde, M6sl6man-T6rk iş adamları ile siyasi kadroların ve y6ksek b6rokrasinin işbirliği sayesinde, gayrim6slim iş adamlarından oluşan ticaret burjuvazisinin işlevleri kısmen de olsa devralınarak, kimi zaman da yabancı sermayeyle işbirliği i6inde, imtiyazlı şirketler

kurulmasına göz yumularak, yeni bir zenginler tabakası oluşturulmuştur. (Boratav, 2015:61) Günümüzde holding haline gelen Koç, Tatko, Sabancı, Çukurova, Yaşar, Akkök Grubu bunlardan sadece birkaçıdır. Vehbi Koç bu yıllarda kendi adına ilk şirketini kurmuş, İstanbul'dan Ankara'ya mal getirip satmaya başlamıştır. Bir taraftan İstanbul'un önde gelen Rum tüccarlarıyla (Geseryanlar) ilişkileri ve ortaklıklar kurarken diğer yandan da Ankara'daki bürokrasi ile bağlarını güçlendirmiştir.<sup>5</sup> (Koç, 1983: 30-34) Zaten bu yıllarda iş adamlarının yabancı sermaye ile kurdukları ortaklıklarda ki görev paylaşımı da genelde bu şekilde olmuştur. Yabancı ortak sermayeyi sağlarken, yerli ortak ise siyasiler ile yakınlık derecesine göre nüfuzunu kullanarak bazı kolaylıklar elde etmiştir. (Akşin, 2002:312)

Vehbi Koç, 1928 yılında, önemli bir hamle yaparak, Standart Oil (Mobil Oil) şirketi ile Ford'un Ankara acentalığını alıp, Gaz-Benzin ve otomobil ticareti işine de girişmiştir. (Koç, 1983: 41-51) Bu girişim kendisine baya kazanç sağlayacaktı; çünkü Amerika'dan Türkiye'ye ihraç edilen otomobil sayıları, 1925'te 31 adet, 1926'da 383 adet, 1927'de 1203 adet olmak üzere, kerelerce katlanarak artmıştır. Doğal olarak petrol sarfıyatı da Otomobil sayısına paralel olarak artış göstermiştir. (Zeki, 1929: 159) Gazeteci Ahmet Emin Yalman da, Vehbi Koç ile aynı yılda Otomobil ticareti işine atılıp zengin olanlardandır.

Ahmet Emin Yalman, gazetesi "Vatan" kapatıldığında işsiz-güçsüz ve parasız dolanırken, kendisine bir Amerikan şirketi olan Good-Year'ın temsilciliğinin teklif edilmesiyle hayatı değişir. İlk olarak kardeşleri Mehmet Rıfat (Yalman) Bey ile Mustafa Vacit (Yalman) Bey ve Necmettin Molla (Kocataş)<sup>6</sup> Bey'in bacanağı Kemal Halil (Tanır) Bey ortaklığında, 40.000 lira sermayeli "Kemal Tanır, Mehmet Rıfat Yalman ve Şürekası Türkiye Otomobil, Lastik ve Traktör Ticareti Komandit Şirketi" ni kurarlar ve Good-Year'ın Türkiye temsilciliğini alırlar.(Tatko,...:4)Arkasından Dodge Brothers otomobilleri, Caterpillar traktörleri, Sullivan kompresörleri, Hanischfeger ekskavatörleri'nin temsilcilikleri de eklenerek, kısa zamana da yurt çapında acentalar açan bir şirket haline gelirler.

<sup>5</sup> "O vakit Ankara'nın tanınmış kişileri İstiklal Mahkemesi Başkanı ve üyeleri idi. Ali Çetinkaya, Kılıç Ali, Necip Ali, Dr. Reşit Galip Beyler düğüne (Vehbi Koç'un düğününe) geldiler."

<sup>6</sup> Necmettin Molla Kocataş (Kastamonu Milletvekili )1924 yılında Ermeni Sebuhyan'ın avukatlığını yapmış ve davayı kazanarak mallarını kurtarıp devleti baya zarara soktuğu için meclis soruşturmasında suçlu bulunmuştur.

Dönemin kaidelerine uygun olarak, Şirketin Ankara işleriyle ilgilenen bürokratlar, Malatya Milletvekili Mahmut Nedim Zapçı ve eski yollar Genel Müdürü Yüksek Mühendis Akil Bey'dir. (Avcıoğlu, 1979:425) Şirketin kuruluşundan itibaren, telgraf yazışmalarında kısa isim olarak kullandıkları TATKO, 1944 yılında şirketin resmi ismi haline gelir ve "TATKO, Otomobil Lastik ve Makina Ticareti A.Ş" olarak şirket ismi değiştirilir. (Tatko, ...:4) TATKO günümüzde, Yalman ailesi tarafından yönetilen büyük bir holding haline gelmiştir.

### **Sonuç**

Bitik bir ülke devralan millî mücadele dönemi liderleri, üzerlerine düşen zorlu görevin üstesinden büyük oranda gelmiş ve ülkemizi, gelişmiş ülkelerin seviyesine getirebilmek için, hiç duraksamadan mücadeleye devam etmişlerdir. Bizim olmayan bankaları, kara ve demir yollarını, madenleri, limanları yabancı şirketlerin elinden satın alarak, tam bağımsız Türkiye yolunda kısa sürede çok büyük adımlar atmışlardır. Bu adımları devlet tek başına değil de pek çok gelişmiş ülkede olduğu gibi, ülkenin iş adamları ile birlikte atmayı tercih etmiştir. Bu nedenle iş adamları için pek çok yatırım kolaylıkları sağlamıştır ki, bunlardan en önemlisi de İş Bankası'nın açılmasıdır. Fakat tüm desteklemelere rağmen günümüzün dev iş adamları, o günlerin ancak küçük tüccarları olabilmişlerdir. Bu şekilde ülkede zengin bir tabaka oluşmuştur oluşmasına fakat asıl istenilen şey dışa bağımlılığımızı yok edecek olan fabrikaların iş adamları tarafından açılmasıdır. Cebinde parası olmayan, yıllarca süren savaşlardan dolayı uzun vadeli planlar yapacak kadar ülkesine güvenemeyen iş adamlarımız içinse, böyle büyük yatırımlar yapmak için henüz daha erkendir. Ama diğer taraftan bakıldığında ise Avrupa'nın en az yüz yıl gerisinde kalmış bir ülke için ise fazlaca geç kalınmıştır. Bu nedenle devlet, 1929 sonrasında yavaş yavaş liberal ekonomi politikalarını terk edip, daha devletçi bir ekonomi modelini benimseyecek ve iş adamları tarafından yapılmayan yatırımlara da el atmaya başlayacaktır.

### **Kaynakça**

- Adıgüzel, M. B. (2006). *Türk Havacılığında İz Bırakanlar*. Ankara: Türk Hava Kurumu Kültür Yayınları.
- Akgüç, Ö. (1975). *Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Gelişmeler*, Ankara: TBB Yayını.
- Aksoy, Y. (1991). *Kurtuluş Savaşı Işığında İzmir İktisat Kongresi*, İzmir: Maya Matbaacılık.

- Akşin, S.(2002). *Türkiye Tarihi 4 – Çağdaş Türkiye 1908-1980*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Alpar, C. (1983). Yabancı Sermaye, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* içinde, (Cilt II, ss.507-518), İstanbul: İletişim yayınları. Ankara, 1960, s.171.
- Atatürk, M. K. (1959). *Atatürk: Söylev ve Demeçler*, Cilt 2, Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları,
- Atay, F. R. (1980). *Çankaya- Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar*, İstanbul: Sena Matbası.
- Avcıoğlu, D. (1979). *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın, Onüçüncü Basım*, Birinci Kitap, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Bal, M. A. (2013) “Trabzondan Dünya’ya Açılan Bir Uluslararası Aile: Nemlizadeler”, <http://www.mehmetakifbal.gen.tr/2013/03/02/nemlizadeler/> Erişim Tarihi : 10.04.2016.
- Başar, A. H. (1966). Zaferden Sonra İstanbul’da Başlayan İktisadi Savaş..., *Barış Dünyası*, Sayı 54, 53-54.
- Bezmen, F. (2002). *Bir Duayenin Hatıraları*, İstanbul: PMR Co. Ltd.
- Bilgi, N. (2007). *Millî Mücadele Tarihine Dair Notlar, Ankaralı'nın Defteri-Mahmut Soydan*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Boratav, K. (1982). *Türkiye’de Devletçilik*, Ankara: Savaş Yayınları.
- Boratav, K. (2015). *Türkiye İktisat Tarihi*, 21. Ankara: İmge Kitabevi.
- Can, B.B. (2000). *Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908-1923)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Cem, İ. (1989). *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Conker,O. (1939). *Büyük Türkiye*, Ankara: Akba Kitabevi.
- Çavdar, T. (1992). *Türkiye’de Liberalizm (1860-1990)*, İstanbul: İmge Kitabevi.
- Çavdar, T. (2003). *Türkiye Ekonomisinin Tarihi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Çokgezen, M., Genç, H., Koraltürk, M., (2004). Cumhuriyetin İlk Yıllarında İş Dünyasının Profili, *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, (Sayı: 216), 62-75.
- Deliorman, N. (1957). *Nuri Demirağ'ın Hayatı ve Mücadeleleri*, İstanbul: Nuri Demirağ
- Dervişoğlu, F. M. (2011). *Nuri Demirağ-Türkiye'nin Havacılık Efsanesi*, Ankara: Ötügen Yayınları.
- Eczacıbaşı, N.F. (1998). *Yeni Bir Türkiye*, İstanbul: Dr. Nejat F.Eczacıbaşı Vakfı Yayınları.

- Eczacıbaşı, N.F. (1994). *İzlenimler, Umutlar*, İstanbul: Dr. Nejat F.Eczacıbaşı Vakfı Yayınları.
- Goloğlu, M. (2011). *Millî Mücadele Tarihi-V 1923 Türkiye Cumhuriyeti*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Haykır, Y. (2011). *Atatürk Dönemi Kara ve Demiryolu İnşa Çalışmaları (1923-1938)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Hüseyin Cahit Yalçın, Tanin, 16.3.1923:1.
- İlkin, S. (2004). *1922 – 1923 Yılları Türkiye’sinde Bir Yabancı Sermaye Girişimi: Chester Demiryolu*
- İlmen, S. (1952). *Sanayi Odası İçin Vaktile ne Kadar Çalışmıştım*, İstanbul: Muallim Fuad Gücüyener Yayımevi.
- İnan, A. (1989). *İzmir İktisat Kongresi*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı. (2001). *İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923*, İzmir: İzmir Yayıncılık.
- Karaosmanoğlu, Y.K. (1984). *Politikada 45 Yıl*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kocabaşoğlu, U. ve diğ.,(2001). *Türkiye İş Bankası Tarihi*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Koç, V. (1983). *Hayat Hikayem*, İstanbul: Otokoç 80. Yıl.
- Koraltürk, M. (2007). *Ahmet Hamdi Başar’ın Hatıraları* , “Gazi Ban Çok Kızmış!..”, Cilt 1, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Köymen, N. (1962). *İş Adamı Uyan*, İstanbul: Türkiye Basımevi.
- Kuruç, B. (1987). *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Ankara: Bilgi Yayınevi Matbaası.
- Mccarthy, J. (1999). Population Change And The Creation of The Turkish Republic, *Uluslararası Konferans, Atatürkçülük ve Modern Türkiye 22-23 Ekim 1998 AÜSBF* , Tam Metin İçinde: (s.509 – 525)
- Ökçün, A. G. (1997). *İktisat Tarihi Yazıları*, Ankara: Sermaye Piyasası Kurumu.
- Ökçün, G. (1997). *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları.
- Ökçün. A.G. (1997). *Türkiye İktisat Kongresi, 1923-İzmir, (Haberler,Belgeler, Yorumlar)*, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu.
- Özdemir, S. (2005). *Anadoludan Zoru Başaran Cesur Girişimciler*, İstanbul: Hayat Yayınları.

- Özer, M. H. (2014) Cumhuriyetin İlk Yıllarında Millî Tüccar Oluşturma Çabalarında İş Bankası'nın Rolü, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 69, (Sayı 2), 351-377.
- Projesiz Cumhuriyetin Harcı Modernitenin Alt Yapısı Oluşurken*, C.3, İstanbul: İ.B.Ü Yayınları.
- Selek, S. (1968). *Anadolu İhtilali*, İstanbul: Burçak Yayınevi.
- Serçe, E. ve Yetkin, S.(1999). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ege Bölgesinde İktisadi Hayatı Millileştirme Çabaları II, *Toplumsal Tarih*, Sayı 69, cilt 12, 40-45.
- Serçe, E., Yetkin, S., (1999) Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ege Bölgesinde İktisadi Hayatı Millileştirme Çabaları II, *Toplumsal Tarih*, Sayı 69, Cilt 12, 40-45.
- Shaw, S. J. (2000). *From Empire to Republic*, Cilt. I, Ankara: TTK
- Sönmez, M. (1990). *Türkiy'de Holdingler Kırk Haramiler*, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Sönmez, M. (1999). *75 Yılın Sanayileşme Politikaları, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı "Bilanço 98"- 75 Yılda Çarklardan Chip'lere*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Şakir, Z. (2011). *Nuri Demirağ Kimdir*, İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.
- Tatko, The First 60 Years.
- TBMM ZC, Devre:1, Cilt:27, İçtima:3, İnikat:187, Tarih:05.02.1339 (1923), TBMM Matbaası,
- Tekeli, İ, İlkin, S. (1993). Türkiye'de Büyük İnşaat Müteahhidlerinin Doğuşunda Cumhuriyetin Bayındırlık ve Demiryolu Programlarının Etkisi, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Cilt. 20, Sayı: (1-2), 207-225.
- Tezel, Y.S.(1986). *Cumhuriyet Dönemi İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Ankara: Yurt Yayınları.
- Toprak, Z. (2012). *Türkiye'de Millî İktisat 1908-1918*, İstanbul: Doğan Yayıncılık.
- Yenal, O. (2010). *Cumhuriyetin İktisat Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yıldırım, İ. (1993). *Cumhuriyet Döneminde Demiryollarımızdaki Gelişmeler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Yıldırım, İ. (2011). *Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923 – 1950)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yılmaz, S. (2015). *Küresel Sermaye*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Zeki, M. (1929). *Türkiye Teracim-i Ahval Ansiklopedisi*, İstanbul, s.XCIX.
- <http://www.tcdd.gov.tr/home/detail/?id=267> Erişim Tarihi: 13. 12.2015





Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi,  
Sayı/Issue: 4 – Sayfa / Page: 185-210  
ISSN: 2630-600X VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info  
Geliş/Received: 27.09.2019  
Kabul/Accepted: 04.12.2019  
Araştırma Makalesi / Research Article  
Kış/Winter, 2019

## TÜRK BASIN HAYATINDA İSLAMCI BİR YAYIN OLARAK SEBİL GAZETESİ (1976-1992)\*

### *SEBİL NEWSPAPER AS AN ISLAMIC PUBLICATION IN TURKISH PRESS LIFE (1976-1992)*

**İbrahim Hakkı EROĞUL**

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi  
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD  
ORCID: 0000-0003-2742-5335  
ibrahim\_erogul@hotmail.com

#### Öz

Sebil Gazetesi, Türkiye’de Ocak 1976’dan itibaren İslamcı ideoloji ile çıkarılan bir gazetedir. Bu gazetenin sahibi ve başyazarı Avukat Kadir Mısıroğlu’dur. Resmi olarak gazete künyesi taşıyan Sebil, haftalık yayınlanması sebebiyle içerik olarak dergi formatında yayımlanmıştır. Sebil, toplamda 269 sayı basılmıştır. Bunun 250 sayısı Türkiye’de, son 19 sayısı ise Almanya’da yayımlanmıştır. 1976-1980 arasında kesintisiz yayın yapan Sebil Gazetesi, 1980 darbesinden sonra Türkiye’de 2 yıl boyunca belli kesintilerle yayınlanmış ve 1982’de Türkiye’deki yayımı tamamen durmuştur.

1980 darbesinden sonra Almanya’ya giden Kadir Mısıroğlu, Sebil Gazetesi’ni 1988’den itibaren Almanya’da 19 sayı daha yayımlamayı başarmışsa da 1992’den sonra Sebil gazetesi bir daha yayımlanmamıştır. Gazetenin yazar kadrosunun çoğunluğu İslamcı cenaha mensuptur. Bu sebeple dergide bu ideoloji doğrultusunda yayınlar yapılmıştır. Sebil, o dönemlerde siyasi olarak kendisini Milli Selamet Partisi’nin çizgisine daha yakın hissetmiştir. Sebil’de yapılan haberler, yazılan yazılar ve öne çıkarılan konular İslamcı düşünceye göre şekillenmekte ve yayın politikası olarak Anti-Komünizm, Anti-Siyonizm, Anti-Emperyalizm ve Anti-Kapitalizm

\* Bu çalışma Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Doç. Dr. Mehmet Pınar danışmanlığında hazırlanan “Sebil Gazetesi’nde Yahudilik” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

ilkeleri benimsenmiştir. Sebil, muhteva olarak yakın tarihten anekdotlar, hatıralar, inkılap eleştirileri, Siyonizm aleyhtarlığı, önemli din âlimlerinin görüşleri, Osmanlı Türkçesine dair yazılar ve aktüel konulara yer vermiştir. Özellikle de Sebil Gazetesinin kurucu ve başyazarı olan Kadir Mısıroğlu'nun görüşleri gazetenin genel havasını belirlemiş; kapak tasarımları ve manşetleri karışit siyasi oluşumlara muhalefeti apaçık ortaya koymuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Sebil, Gazete, İslamcılık, Kadir, Mısıroğlu, İslam

### **Abstract**

Sabil newspaper, from January 1976 Islamist Turkey is a newspaper issued by an ideology. The owner and editor of this newspaper is Lawyer Kadir Mısıroğlu. This newspaper, which is officially a newspaper, has been published in a magazine format as it is published weekly. A total of 269 issues were published in the Sebil newspaper. 250 number in Turkey, the number 19 has been published in Germany. Sabil newspaper, which broadcasts between 1976-1980, with certain deductions have been published after the 1980 coup in Turkey for 2 years and has completely stopped publication in 1982 in Turkey.

Kadir Mısıroğlu, who went to Germany after the 1980 coup, managed to publish 19 more issues in the Sebil Newspaper since 1988, but after 1992 the Sebil journal was not published again. The majority of the newspaper's writers are Islamist. For this reason, the journal has been published in line with this ideology. At that time, Sabil politically felt closer to the line of the Milli Selamet Party. The news, articles and issues raised in Sabil are shaped according to Islamist thinking and the principles of Anti-Communism, Anti-Zionism, Anti-Imperialism and Anti-Capitalism have been adopted as broadcasting policies. Sebil, anecdotes, memories from recent history, criticism of revolutions, anti-Zionism, opinions of important religious scholars, writings. In particular, the views of Kadir Mısıroğlu, the founder and editor of the newspaper Sebil, determined the general mood of the newspaper; cover designs and headlines have made clear opposition to opposing political formations.

**Keywords:** Sabil, Newspaper, Islamism, Kadir, Mısıroğlu, Islam

### **Giriş**

İslamcılık fikri Osmanlı Devleti'nde 19. yy.da ortaya çıkmıştır. Bu akımın temel amacı İslamiyet'i bu topraklarda iman, ibadet, ahlak, felsefe, hukuk gibi konularda "yeniden"<sup>1</sup> hayata geçirebilmek ve Müslüman toplumunu karanlık günlerden, zalim ve baskıcı yöneticilerden kurtarmaktır (Kara, 1997: 16). İslamcılığın tarihsel sürecini tanımlayan başka bir fikir adamı olan Ali Şeriatî ise

<sup>1</sup> İsmail Kara "yeniden" kelimesini İslamcılık için bir anahtar kelime olarak nitelendirmektedir. Kara'ya göre İslamcılar, İslamcılığın Müslüman toplumunu tıpkı önceki asırlarda olduğu gibi yeniden büyük bir güç haline getireceğine inanmaktaydılar (Kara, 1997: 16).

İslamcılığın başlangıcını insanlığın başlangıcına dayandırır. İslamcılığın Habil-Kabil mücadelesi sonucu ortaya çıktığını ve bir sınıf mücadelesinden doğduğunu iddia eder. Şeriatî'ye göre Kabil ezen, Habil ise ezilen tarafı temsil eder. Dolayısıyla Ali Şeriatî, İslamcılığın aslında bir ezen-ezilen mücadelesi sonucu başladığını ifade eder (Şeriatî, 2007: 140).

19. yy.da Osmanlı aydınları, İslamcılık akımı sayesinde Osmanlı Devleti'nin bulunduğu gerileme ve çöküş süreçlerinden kurtulup, toparlanıp tıpkı önceki asırlarda olduğu gibi güçlü konumuna yeniden ulaşacağına inanıyorlardı. Bu sebeple Osmanlı ülkesinde; Sebilürreşad-Sırat-ı Müstakim, Beyanu-l Hak, Volkan gibi gazeteler yaptıkları basın-yayın faaliyetleri ile İslamcılığın toplum tarafından anlaşılması için çalışmışlardır (Kara, 1997: 16). Osmanlı Devleti'nde 19. yy.da inkişaf eden İslamcılık fikri bir başka İslam ülkesi olan Mısır'da da hemen hemen aynı asırda ortaya çıkmıştır. Muhammed Abduh'un (1849-1905) Mısır'da ortaya attığı reformist düşünceler ile Mısır'da filizlenmeye başlayan İslamcılık fikri, Hasan El Benna'nın (1906-1949) kurduğu Müslüman Kardeşler (İhvan'ül Müslimin) örgütü ile tam anlamıyla ve teşkilatlı bir şekilde vücut bulmuştur (Brnyjar, 2013: 45).

Osmanlı siyasi hayatında İttihad-ı İslam kavramlarının kullanılmaya başlanması (Panislamizm, İslamcılık) Sultan Abdülaziz'in saltanatının son yıllarına tesadüf etmektedir. Siyasi hayatta padişah, halife görevini üstlenmişti. Bu dönemde bazı İslamcı faaliyetler de bulunulmuştur. İslam âlemi üzerine yoğunlaşmış, dini öğretim oranı artırılmıştır. Cemaleddin Efgani gibi İslam âleminin etkili şeyh ve âlimleri onurlandırılmak üzere İstanbul'a çağırılmıştır. Şeyh Zafir, Şeyh Esad, Şeyh Ebulhud da bu şeyhlerden bazılarıdır (Eroğul, 2019: 2).

Ancak İslamcılık akımının Osmanlı'da tam manasıyla bir devlet politikası haline gelmesi ise II. Abdülhamit döneminde gerçekleşmiştir. Bu dönemde Osmanlı yönetimindeki Müslüman milletlerin Fransız İhtilali'nden etkilenmemesi için önemli projeler geliştirilmiştir. Dini kitaplar basılmış ve halka ücretsiz olarak dağılmış, Aşiret Mektepleri kurulmuş ve ileri gelen aşiret çocukları burada eğitilmiş, Hicaz demiryolu projesi geliştirilmiş, Arap vilayetlerine birinci sınıf vilayet statüsü verilmiş ve bu şekilde dini değerlerin toplumda ön plana çıkarılması sağlanmıştır (Kara, 1997: 29).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki süreçlerde Osmanlı yönetimini ele geçiren İttihat ve Terakki Cemiyeti parti tüzüğünde İslami ifadeler yer vermiştir. Hatta bu cemiyet, içerisinde İslamcılık

ve modern ilimlerin bir bütün olduğunu savunan Musa Kazım, Elmalılı Hamdi, Sait Halim, Mehmet Akif, Mustafa Sabri gibi şahsiyetleri barındırmıştır. (Sarıkaya, 1999: 14). Arnavutluk İsyanı, İttihat ve Terakki içerisinde Türkçülüğün ağır basmasına sebep olmuşsa da Mehmet Akif için durum tam tersi olmuştur. Mehmet Akif'in İslamcılık algısı başta İttihat ve Terakki'nin milliyetçi kanadından bazı izler taşısa da bu durum Arnavutluk İsyanı ile tamamen değişmiş, Mehmet Akif, milliyetçiliği küfür olarak nitelendirmiş ve Akif'in ümmetçi tavrı eserlerinde ve fiillerinde daha baskın gelmiştir (Ersoy, 2014: 165).

I. Dünya Savaşından sonra güneydeki Arap isyanları nedeniyle İslamcılık akımının iddialarının birçoğu zayıflamıştı. Milli Mücadele süreçlerinde Ankara'da teşkil eden milli harekete bütün varlıklarıyla katılan İslamcılar aynı zamanda hilafet ve saltanata da sempati duymaya devam edip bağlılıklarını da devam ettiriyorlardı. Mustafa Kemal, Milli Mücadele döneminde teşkil eden I. Türkiye Büyük Millet Meclisinde bulunan bütün farklı gurupları Mdafa'i Hukuk gurubu altında birleştirmiştir. Ancak bu durum farklılıkları tek bir noktada birleştirmek için yetmemiştir. Mdafa'i Hukuk gurubu kendi içerisinde I. Grup ve II. Grup olmak üzere iki guruba ayrılmıştır. I. Grup Mustafa Kemal'e bağlı olan yenilikçi ekip iken II. Grup Ali şükrü Bey'in başını çektiği ve çoğunu İslamcıların oluşturduğu gelenekçi guruptur. Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasından sonra II. Gurup Mustafa Kemal tarafından tedrici bir şekilde tasfiye edilmiş, etkisiz hale getirilmişti (Kara, 1997: 30). Cumhuriyetin ilanından sonra Milli Mücadele'nin kurucu kadrosu arasında laiklik ve çağdaşlaşma konularında görüş ayrılığı vuku bulmuş, I. Gurubu oluşturan kesim Mustafa Kemal liderliğinde Cumhuriyet Halk Fırkası'nı (CHF), II. Gurubun fikirsel mirasını devralan muhafazakr kanat ise Kazım Karabekir başkanlığında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı (TCF) kurmuşlardır (Çavdar, 2008: 263).

TCF, şeyh Sait İsyanı sonucu çıkarılan Takrir-i Skn Kanunu kapsamında kapatılmış ve böylece Türkiye'de laikleşme hamlelerinin n açılmıştır (Çavdar, 2008: 273). Cumhuriyet Halk Partisi(CHP) tek parti olarak ülkeyi 1946'ya kadar yönetmiş ve bu süreçte yapılan devrimler sonucu ülkede İslam dininin yaşam alanı daralmıştır. CHP'nin tek parti politikaları sonucu biriken tepkiler 1946'da kurulan Demokrat Parti'yi 1950'de tek başına iktidara taşımuştur. Demokrat Parti'nin (DP) ezanın tekrar Arapça okunması ve türbeleri ziyarete aması gibi İslami uygulamaları geri getirmesi, İslamcılar nezdinde puan kazanmalarına sebep olmuş böylece üst üste üç seçim kazanmalarını sağlamıştır (Duman, 1996: 29-30).

Demokrat Parti döneminde ülkede çıkarılan İslamcı yayınların sayısı artmış, İslami kurum ve düşüncelerin önü açılmıştır. Bu dönemde özellikle de CHP politikalarına ve Laiklik kavramına eleştiriler yoğunlaşmıştır. Örneğin Ali Fuat Başgil, Sebülürreşad gazetesindeki yazılarında Laiklik kavramının CHP tarafından yanlış anlaşıldığını ve yanlış uygulandığını ifade etmiş, Laikliğin hak ve özgürlükleri arttırdığını söyleyip CHP'nin geçmişte bunun tam tersini yaptığını belirtmiştir (Başgil, 1955: 55).

DP döneminde başlayan İslami neşriyat hamlesinin sacayaklarını; Nurettin Topçu'nun çıkardığı Hareket Dergisi, Necip Fazıl'ın çıkardığı Büyük Doğu Dergisi ve Sezai Karakoç'un çıkardığı Diriliş Dergisi oluşturur. Bulduğu dönemin en uzun soluklu dergileri arasına giren bu yayınlar, Türkiye'de İslamcı mücadelenin kimlik kazanmasında etkili olan temel yapı organları sayılabilir. Bu şahsiyet ve kurumlar arasında bazı metod farklılıkları olsa da hemen hepsi, Batı hayranlığına karşı İslami medeniyet oluşturma gayesi doğrultusunda birleşmişlerdir (Uzun, 2011: 106).

27 Mayıs 1960 Darbesiyle DP kapatılmış ve yeni bir anayasa oluşturulmuştur. 1960 anayasası olarak bilinen bu anayasa ile Türkiye'de sendikal, sosyal ve toplumsal alanda hak ve özgürlükler genişletilmiştir. İslamcı, solcu ve milliyetçi ideolojilerle sayısız dergi ve gazete çıkarılmaya başlanmıştır. Matbuat alanında ortaya çıkan bu çeşitlilik durumu İslamcı neşriyatta da kendini göstermiştir. İşte bu ambiyans içerisinde 1976 yılında Kadir Mısıroğlu tarafından Sebülürreşad gazetesinin fikri ve tarihi mirasını devralma iddiasını taşıyan Sebil Gazetesi çıkarılmaya başlanmıştır (Alkış, 2018: 4).

Sebil Gazetesi 1970'li yılların hem siyasi hem de toplumsal çalkantıları içerisinde Komünizm tehlikesine karşı Türkiye'de İslamcı düşüncenin tekrar canlılık kazanmasını hedeflemiş, bunun içinde hem güncel siyasette sert bir muhalefet odağı olmuş hem de tarih ve din ağırlıklı konularda gençliğin İslami bilinçle yetişmesine katkı sağlamaya çalışmıştır. Resmi olarak Gazete künyesiyle çıkarılan ancak dergi formatıyla yayın hayatına sunulan Sebil'de yapılan haberler, yazılan yazılar ve öne çıkarılan konular İslamcı düşünceye göre şekillenmekte ve yayın politikası olarak Anti-Komünizm, Anti-Siyonizm, Anti-Emperyalizm Anti-Kapitalizm ilkeleri benimsenmiştir. Sebil, muhteva olarak yakın tarihten anekdotlar, hatıralar, inkılap eleştirileri, Siyonizm aleyhtarlığı, önemli din âlimlerinin görüşleri, Osmanlı Türkçesine dair yazılar ve aktüel konulara yer vermiştir. Özellikle de Sebil Gazetesinin kurucu ve başyazarı olan Kadir Mısıroğlu'nun görüşleri gazetenin genel havasını

belirlemiş; kapak tasarımları ve manşetleri karşıt siyasi oluşumlara muhalefeti apaçık ortaya koymuştur (Alkış, 2018: 31).

Sebil, gazete künyesiyle yayımlanmasına rağmen haftalık yayımlanması ve zengin bir muhtevaya sahip olması nedeniyle içerik açasından dergi şeklinde yayımlanmıştır. Mısıroğlu Sebil'i günlük çıkarmak istemişe de o dönemin ekonomik şartları açasından haftalık ve dergi formatında bir gazete çıkarmak ona daha gerçekçi gelmiştir (Mısıroğlu, 1995: 318). Dolayısıyla Sebil için dergi ve gazete tabirlerinin hepsi kullanılabilir. Bu açıdan baktığımız zaman Kadir Mısıroğlu'nun çıkardığı Sebil, gazete künyesiyle çıkarılmış ancak dergi formatıyla yayın yapmıştır. Ancak bizim bu iki kavram noktasında tercihimiz resmi olarak taşıdığı künye olması hasebiyle gazete kavramıdır.

### **1. Sebil Gazetesi'nin Muhtevası**

Sebil Gazetesi resmi olarak gazete ama içerik formatı itibariyle dergi şeklinde 1976 yılında Sebil Yayınevi'nde yayın hayatına başlamıştır. Başyazarı ve sahibi Kadir Mısıroğlu olan Sebil Gazetesi, 1976-1982 ve 1988-1992 tarihleri aralıklarında "Her şey Hak İçin" sloganıyla basılmıştır. 1980'e kadar Türkiye'de haftalık yayımlanan gazete, 1980 darbesi sonrasında Almanya'da aylık olarak yayın hayatına devam etmiştir (Eroğul, 2019: 13). 1976-1982 tarihleri arasında İstanbul'da Sebil Yayınevinde haftalık olarak toplam 250 sayı yayımlanan Sebil Gazetesi, 12 Eylül 1980 Darbesi sonucu yaşanan süreçler nedeniyle 1982'de Türkiye'deki yayın haklarına son verilmiştir. Kadir Mısıroğlu hakkında çıkan tutuklama kararı nedeniyle yurtdışına gitmiş Almanya'da Sebil Gazetesi'ni 1988-1992 yılları arasında aylık olarak 19 sayı daha yayımlasa da 1992'de yayımı tamamen durmuştur (Alkış, 2018: 31).

Siyasi olarak CHP'ye karşı sert bir tutuma sahip olan Sebil Gazetesi, CHP'ye karşı Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Adalet Partisi (AP) ve Milli Selamet Partisi (MSP) gibi sağ siyaset üreten partilere hitap etmiş ve bu partileri tek cephe halinde mücadele etmeye davet etmiştir (Mısıroğlu, 1976a: 3). Sebil'in yayın politikasını Kadir Mısıroğlu ve diğer Sebil yazarlarının dünya görüşleri oluşturmuştur. İslamcı bir gazete olmasında en önemli etkenin yazar kadrosunun hemen hemen hepsinin İslamcı dünya görüşüne sahip insanlardan oluşması nedeniyledir. Sebil'in Laik yönetime ve Kemalist sisteme yönelik muhalif tavrı ve amansız eleştirileri, Sebil Gazetesi hakkında 36 ayrı dava açılmasına sebep olmuştur. Sebil'de Kadir Mısıroğlu'nun yanı sıra eşi Aynur Mısıroğlu, Cemil Meriç, Ertuğrul Düzdağ, şakir Alparslan Yasa, Mustafa Yazgan, Sadık Albayrak, Selahattin

Eşçakırgil gibi isimler yazarlık yapmıştır. Mısıroğlu bazı yazılarında “Abdülmuhsin Es-Sebili” mahlasını kullanırken Şakir Alparıslan Yasa tüm yazılarında “Yesevizade” müstear adını kullanmıştır. 243. sayıdan itibaren dergi ismi: Sebil-Siyasî, Edebî, Tarihî, İlmî Aylık Gazete olmuştur.<sup>2</sup>

Sebil Gazetesi, günlük olarak değil haftalık olarak yayımlanmıştır. Bu nedenle gazete künyesi taşımasına rağmen dergi formatı ile çıkarılmıştır. Sebil’de; edebi, tarihi, siyasi, kültürel, dini, toplumsal olarak ele alınan konular daha derinlikli incelenmiş ve okurların dikkatine sunulmaya çalışılmıştır (Alkış, 2018: 33). Fikirselsel olarak çeşitlilik içeren Sebil Gazetesi, İslamcı bir ideolojiye sahip olması hasebiyle yayın politikasını anti-siyonizm, anti-komünizm ve anti-emperyalizm üzerine şekillendirmiştir (Eroğul, 2019: 14). Sebil öz ve içerik olarak İslamcı bir neşriyattır. Bunu içeriğindeki bütün yazılarda görmek mümkündür. Hatta kapaklarına bakmak bile yeterlidir. Bu nedenle Sebil ve yazarları o dönemlerde meşhur olan laikliği koruma kanun maddesi olarak ta bilinen Türk Ceza Kanununun “163<sup>3</sup>” sayılı maddesi gereği birçok yargı süreciyle karşı karşıya gelmiştir (Eroğul, 2019: 14).

## 2. Sebil Gazetesi’nin Hedefleri ve Temel Misyonu

Sebil Gazetesi 2 Ocak 1976 yılında ilk sayısını yayımlamıştır. Bu sayının kapağında Kazım Karabekir’in portesi yer almış ve üzerinde Karabekir’in eserlerinden alıntı olarak “Nasıl Hristiyan Olacaktık” başlığı yer almıştır (Sebil, 1976a: 1). Bu durum aslında Sebil’in yapacağı yayınlarda nasıl bir muhalif çizgide bulunacağını ipuçlarını taşıyordu. Sebil’in ilk sayısında Kadir Mısıroğlu “Başlarken” adlı bir başyazı yazıp gazetenin genel misyonuna ilişkin bilgiler vermişti. Bir mücadelede haklı olmanın sonuca ulaşmak için yeterli olmadığını belirtip sonuca ulaşmak için çeşitli basın-yayın araçlarına sahip olunması gerektiği ve bu araçların ehliyet ve liyakat ile kullanılmasının hayati bir önem arz ettiği ifade edilmiştir (Mısıroğlu, 1976b: 3). Mısıroğlu’na göre yaşanan asırda basın ve yayın araçlarının bir soğuk savaş malzemesi olduğu ve Türkiye’deki İslamcılarının bu malzemeyi menfi manada kullanma noktasında

<sup>2</sup> <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/100/sebil> (E.T.:24.08.2019).

<sup>3</sup>Bu madde laikliği koruma adına 765 Sayılı Ceza Kanununa konulmuştur. 1991’de çıkarılan Terörle Mücadele Kanunu ile bu kanun ilga edilmiştir. Kanun Maddesi tam olarak şöyledir, 163’üncü madde: “Devletin sosyal ve ekonomik veya siyasi veya hukuki düzenini, kısmen de olsa dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla veya siyasi amaçla veya siyasi menfaat temin ve tesis eylemek maksadıyla, dini veya dini hissiyatı veya dince mukaddes tanınan şeyleri alet ederek propaganda yapan veya telkinde bulunan kimse, beş yıldan on yıla kadar hapisle cezalandırılır” (Eroğul, 2019: 14).



hasımlarından ziyadesiyle geride kaldığını, Sebil Gazetesi'nin böyle bir ambiyans içerisinde doğup bu boşluğu doldurma iddiasıyla ortaya çıktığını ifade etmiştir (Mısıroğlu, 1976b: 3)

Mısıroğlu, Sebil'in temel hedeflerine ilişkin şunları yazmıştır: *“Sebil kıyamete kadar sürececek olan hak-bâtıl mücadelesinin savaş sahasına zinde bir kadro ile atılmaktadır. Ancak onu mağlub olan tesir ve itibara malik kılabacak olan, iman ehlinin rağbet ve yardımları olacaktır! Sebil, Türk Milleti'nin yüzyılı aşan bir zamandan beri boğulmak istenen gerçek sesini canhıraş bir sayfa halinde yükseltileceği için bu sesin vatanın en ücra köşelerinde bile inikasklar husule getireceğine inanıyoruz”* (Eroğul, 2019: 14-15). Mısıroğlu'na göre Sebil'in bir diğer amacı ise Müslüman gurupların aralarındaki farklılık, ayrılık ve hizipleşmeyi daha sonraki zamanlara bırakıp tüm Müslüman cemaatlerin gönül birliği oluşturmalarını sağlamak olduğunu ifade etmiştir.

Mısıroğlu 2018 yılında verdiği bir röportajda Sebil Gazetesi'nin çıkarılış gayesiyle ilgili şunları söylemiştir: *“Demek ki güç olan işe talip oldum. Yapılmayan işe talip oldum. Bu memlekette iman-küfür mücadelesi var. Bu bir soğuk harptir. Bir harpte nerede bir eksiklik varsa oraya takviye yapmak lazımdır. Bende isteseydim o dönem zamane şeyleri gibi bir şeyhlik kapardım. Çok basit. O şeylik taslayanlardan daha fazla sade zeka ile keramet göstermek kabiliyetindeyim. Benim 51 sene evvel Lozan için söylediğimi bugün devlet söylüyor. Ama ben işin zor olanını seçtim. Zor olanı. O İslamiyet'in unutulmuş olan cihadını hatırlatmak ve meşrutiyetten beri ezilen, ürkütölmüş kurbağaya döndürölmüş Müslümanlara cesaret aşılacak için ben mangaldan halıya sıçrayan ateşi elimle kapma kabilinden bir iş yaptım işin mahiyeti budur”* (Alkış, 2018: 34).

Sebil'in ilk sayısında gazetenin temel hedefleriyle ilgili fikirlerini belirten bir başka önemli Sebil yazarı ise Mustafa Yazgan'dır. Yazgan, derginin ilk sayısında yazdığı yazıda Sebil'in İslam Dünyası için ehemmiyet arz ettiğini belirtmiştir. Sebil'i, İslam'ı ve Müslümanları her alanda yok etmeye çalışan güçlerin karşısına çıkan bir “fikir kılıcı” olarak nitelendiren Yazgan, Sebil ve yazarlarını kutlu bir davanın mirasçıları olduğunu belirtmiş ve bahsettiği davanın kökünün arşa dayanan “Tuba Ağacı”na benzetip dallarının insanlığa umut olacağını ifade etmiştir (Eroğul, 2019: 15). Yazgan bu yazısında şunları belirtmiştir: *“Dişlene dişlene delik deşik edilen, saldırılan, koparılan, parçalanan, çalınan, satılan, kurtarılan, yine dişlenen bir vatanda, kurduğu medeniyetlerin şehadeti ile en soylu millet olduğunu ispat etmiş bulunan Müslüman-Türk milletinden tek kişi ve bu aziz topraklardan bir mezarlık tek parça kaldığı müddetçe, biz en az bin*



*yıllık bir tarihin Anadolu ve onun insanı üstündeki haklarının yılmaz müdafileri olacağız. Bizi kökümüzden, kültürümüzden, manamızdan, özümüzden uzaklaştırmak gayesiyle bize kılıç çekenlerin, bize karşı saf tutanların, bizi anlamaktan aciz bulunanların karşısına “fikir kılıcı” ile çıkacağız. Onların mazlum kanı damlayan kılıçlarını er veya geç – Allah’ın izni ve yardımıyla- kıracağız. Kuvvetliyiz, çünkü Müslüman’ız. Hakkın ebedi davasına bağlananların kurtulacağına inanıyoruz” (Yazgan, 1976: 7).*

Mısıroğlu Sebil’in 5. sayısında yayımlandığı bir başyazı ile kendince önemli bir tehlikeye dikkat çekmiş ve bu tehlike üzerinden Sebil’in temel vazifesine vurgu yapmıştır. Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti’ni karşılaştırdığı yazısında, Osmanlı Devleti’nin kurucularının çoğunun –bazı tarihçilerin iddiasına göre- okuma yazma bilmeyen ümmi kişiler olduğunu belirtirken Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucularının hemen hepsinin akademi ve medrese mezunu olmasına rağmen Türkiye Cumhuriyeti’nin Osmanlı Devleti’nin ihtişamını hâlâ yakalayamadığını ifade etmiştir. Bunun temel sebebini Cumhuriyet’i kuranların milletin iman ve hissiyatına zıt politikalar gütmelerine bağlamıştır (Eroğul, 2019: 16). Bu noktada en büyük tehlike olarak CHP’nin topluma sol ve komünizm aşıladığını, bu durumun halkın maneviyatı için büyük bir tehlike oluşturduğunu iddia etmiştir. Mısıroğlu bu tehlikeli durumda ülkedeki bütün sağ partileri (MSP, AP, MHP) bir araya gelip CHP’nin bu sol ve komünist yaklaşımlarına karşı birleşmeye davet etmiş ve Sebil Gazetesi’nin bu noktada bir ara bulucu kendi deyimiyle “İslam Davetçisi” görevini üstleneceğini belirtmiştir (Mısıroğlu, 1976a: 3).

### **3. Sebil Gazetesi’nin Karşılaştığı Yargı Süreçleri**

Sebil Gazetesi ve yazarlarıyla ilgili 36 ayrı dava açılmıştır ancak bu davaların tümünün içeriğine ulaşmak mümkün olmadığı gibi sadece birkaç dava içeriğine gazetede yer alan “Sebil Adliye” başlığı ile verilen haberler ile ulaşmak mümkün olmuştur (Eroğul, 2019: 17). Bu noktada verilen ilk haber gazetenin 40. sayısında başyazar Kadir Mısıroğlu ve bir diğer yazar olan Ahmet Selami ile ilgilidir. Mısıroğlu “Kemalist İnkılabın Anatomisi” adlı yazı dizisinden dolayı meşhur 163. madde ve 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun kapsamında İstanbul 3. Ağır Ceza Mahkemesince hakkında dava açılmıştır (Sebil, 1976b: 7). Ahmed Selami ile ilgili dava ise gazetenin 20. sayısında dönemin Diyanet İşleri Başkanı Lütfi Doğan’ın mevki ve memuriyetine ilişkin yorumlarını içeren bir yazısı ile ilgilidir. Lütfi Doğan kendisine hakaret edildiğini iddia ederek İstanbul Basın Savcılığı’na Ahmed

Selami ve gazetenin sahibi Kadir Mısıroğlu hakkında suç duyurusunda bulunmuştur. Mısıroğlu ve Selami verdikleri ifadede yazılarında niyetlerinin kimseye hakaret etmek olmadığını sadece olayları nesnel bir şekilde ele aldıklarını belirtmişlerdir (Eroğul, 2019: 17).

Sebil'in 42. sayısında yayımlanan "Sebil Adliyede" başlığı altında verilen bir haberde Sebil yazarlarının bir taraftan okuyucularına en nitelikli haberleri ve yazıları ulaştırmak gayreti içerisindeyken diğer taraftan ise mahkeme koridorlarını arşınladıkları ifade edilmektedir. Bu haberde aynı zamanda gazetenin başyazarı Kadir Mısıroğlu ve gazete okuyucularının gönderdikleri mektuplara cevap yazması nedeniyle takibat altında bulunan Mustafa Yazgan hakkında Basın Savcılığının ifade vermek için kendilerine ayrı ayrı davetiyeler çıkarıldığı yazılmıştır (Sebil, 1976b: 2). Bundan böyle Sebil yazarlarının adliye koridorlarında sık sık görüleceği ifade edilmiş ve "mevlam görelim neyler neylerse güzel eyler" temennileri ile bu yazı sonlandırılmıştır (Eroğul, 2019: 2).

Sebil'in 43. sayısında Sebil Gazetesi ve yazarlarıyla ilgili mahkemeye sevk edilmiş bazı dava konuları yer almıştır. Sebil ile ilgili açılan bazı soruştırmaların şöyle sıralanmıştır;

*"1 – Gazetemizin 36. sayısında yer alan İkinci Sultan Abdülhamit Han hakkındaki yazımızda merhumun yayımlanan ve halen piyasada serbest olarak satılan hatıratının 171. sahifesinden iktibas edilmiş bir cümleden dolayı TCK 163/4'e muhalefet,*

*2 – Aynı nüshada yayınlanan Tahir Yaman isimli okuyucumuzun mektubundan dolayı 5816 sayılı "Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar" kanununa muhalefet,*

*3 – Yine aynı nüshada -Kemalist İnkılab'ın Anatomisi- isimli yazıda Fahrettin Altay'ın hatıralarından iktibas edilmiş bazı cümleler için aynı kanuna muhalefet (Bu tefrikadan dolayı evvelce İstanbul 3. Ağır Ceza Mahkemesi'nde açılmış ve başyazarımızın yukarı haddi 12 sene olan bir hapis talebiyle görülmekte olan bir dava bulunduğu malumdur.) Fahrettin Altay'ın iktibasa esas itihaz edilen hatıratı ise piyasada serbest olarak satılmaktadır.*

*4 – Gazetemizin 32. sayısında neşredilen Mustafa Yazgan Bey'in yazısından dolayı da hem Kadir Mısıroğlu (Yazı İşleri Müdürü sıfatıyla) hem de yazar hakkında tahkikata geçildiği, takibatın TCK'nın 163/4 maddesi ile 5816 sayılı M. Kemal hakkındaki kanuna muhalefet iddialarıyla yürütüldüğü anlaşılmıştır."* (Sebil, 1976c: 2).

Bu davaların dışında Sebil Gazetesi yurt dışında bazı kısıtlamalarla karşılaşmıştır. Bunun bir örneğine Sebil'in 181. sayısında "Düzenin Uşakları Avrupa'da Sebil Düşmanlığı Yapıyor" haberiyle yer verilmiştir. Fransa'nın Lyon şehrinden O.Türkobalı adlı

bir Sebil okuyucusunun bildirdiğine göre Fransa’da bulunan Türkiye konsoloslğunun basın biriminde çalışan Vahdettin Akgün isimli bir din görevlisinin Sebil’in bütün yayınlarının bir nüshasını toplattığı ve bununla ilgili Türkiye’deki ilgili birimlere raporlar verdiği ifade edilmiştir (Eroğul, 2019: 18). Sebil’de verilen bu haberde bu şahsın Ecevit hükümetine yaranmak amacıyla böyle bir işe başvurduğu yorumu yapılmıştır. Buna kanıt olarak da bu şahsın Marsilya Çalışma Bakanlığına resmi bir yazı yazdığı ifade edilir. Bu yazı şöyledir; *“Yine periyodik olarak gönderilen Sebil Mecmuası belirli bir siyasi partinin yayın organı şeklinde ve çoğu yönde de zararlı fikirler aşılandığı için hiçbir nüshası dağıtılmamış, dağıtılması sakıncalı görüldüğü içinde bütün nüshaları bekletilmektedir”* (Sebil, 1979: 9). Görüldüğü üzere Sebil’in iddiasına göre Vahdettin Akgün adlı konsolosluk görevlisi Sebil’in yurt dışındaki sayılarını toplatmış ve dağıtımına mani olmuştur. Burada belirli bir partinin yayın organı olarak ima edilen parti Necmettin Erbakan’ın Milli Selamet Partisi’dir. Tüm bunlardan yola çıkarak Sebil ve yazarlarının Türk Ceza Kanunu’nun 163 sayılı maddesi ve 5816 Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun kapsamına çeşitli yargı süreçleriyle karşı karşıya kaldığı aşikârdır. Yurt içinde bu sorunları yaşayan Sebil yurt dışında da bazı kısıtlamalar ile karşılaşmıştır. Bu sorunlar 12 Eylül 1980 darbesine kadar sürecektir. Bu süreçte gazete kapatılmayacak ama birçok sorunlar yaşayacaktır (Eroğul, 2019: 19).

#### 4. Sebil Gazetesi’nin Yazar Kadrosu

Sebil gazetesi 2 Ocak 1976 yılında, Kadir Mısıroğlu başyazarlığında İstanbul-Üsküdar’da bulunan Sebil yayınevinde neşredilmeye başlanmıştır (Alkış, 2018: 31). Gazetenin yazar kadrosu arasında hem başyazarı hem de sahibi olan Kadir Mısıroğlu, Sadık Albayrak, Cemil Meriç, Mustafa Yazgan, Selahaddin Eş Çakırgil, Ertuğrul Düzdağ ve Yesevizade Alparslan Yasa gibi önemli yazarlar bulunmuştur (Eroğul, 2019: 19).

##### 4. 1. Kadir Mısıroğlu (1933-2019)

Kadir Mısıroğlu 24 Ocak 1933 tarihinde Trabzon’un Akçaabat ilçesinin Dürbinar mahallesinde dünyaya gelmiştir (Eroğul, 2019: 20). Kadir Mısıroğlu hayat hikâyesiyle ilgili verdiği bir röportaj da doğum haberinin babasına bir Kadir Gecesinde yapılan seher mukabelesi sırasında verilmesi nedeniyle kendisine Kadir adının verildiğini ifade etmiştir (Mısıroğlu, 1977: 11). Babasının adı Eyüb Sabri Mısıroğlu (1908-1975), Annesi bölgenin eşraflarından Hacısalihoğullarından Sariye Hanım’dır (Albayrak, 2008: 472). İlkokula 1941 yılında

Akçaabat İlkokulunda başlamış 1947’de yılında Akçaabat Ortaokulu’na eğitimine devam etmiştir (Alkış, 2018: 39). Ortaokul yıllarında Serdengeçti, Sebilürreşad ve Büyük Doğu dergilerini okumaya başlayan Kadir Mısıroğlu, 1950 yılında Trabzon lisesine başlamış ve bu yıllarda Türk Milliyetçiler Derneği’nin Akçaabat şubmesini kurmuştur (Bal, 2009: 737). Mısıroğlu, Trabzon Lisesi’nde okurken bir takvim yaprağındaki Atatürk’e ait bir fotoğrafı yırtması nedeniyle 3 gún okuldan uzaklaştırma cezası almıştır (Alkış, 2018: 39).

1954 senesinde İstanbul Üniversitesi’nde Hukuk Fakóltesine başlayan Mısıroğlu, burada okurken birçok yurt açıp çalıştırmıştır (Eroğul, 2019: 19). Hukuk Fakóltesinde girerken amacının fakólteyi bitirdikten sonra asistan olarak devam etmek olduğunu belirten Mısıroğlu, daha sonra üniversite hayatında yaşadığı çetin mücadeleler nedeniyle bunun mümkün olmadığını anladığını belirtmiştir (Mısıroğlu, 1977: 12). Hukuk Fakóltesinde okumasına rağmen hukuktan çok tarihe ilgi duyan Kadir Mısıroğlu, fakólteyi bitirip avukatlık payesini almasının yanında Türkiye’nin yakın tarihi ile ilgili araştırmalar yapmış ve aynı yıllarda Toprak dergisinde “Mehmet Meriçgiller” müstear adıyla yakın tarih ile ilgili yazılar yazmıştır (Işık, 1990: 307).

1964 yılında “Lozan Zafer mi Hezimet mi?” kitabını yayımlayan Mısıroğlu’na, 1970 yılında bu kitap nedeniyle soruştırma açılmış ve mezkûr kitabı dönemin hükümeti tarafından toplatılmıştır (Bal, 2009: 738). Yine aynı yıl MTTB’nin organize ettiği bir konferansta Harf İnkılabı üzerine yaptığı eleştiriler nedeniyle dava edilmişse de her iki davadan da 1974 affıyla kurtulmuştur (Eroğul, 2019: 21). 1964 yılında İstanbul-Üsküdar’da Sebil Yayınevini kurmuş ve 1976 yılında haftalık Sebil Gazetesini yayımlamaya başlamıştır (Işık, 1990: 307). Kadir Mısıroğlu Sebil Gazetesi’nin çıkarılış serüvenini şöyle anlatmaktadır: “Yanıma birkaç arkadaş alarak Konya’ya doğru seyahate çıktım. Uğradığım şehirlerde gördüğüm alaka had safhadaydı! O zaman cephemizde hapse düşmüş insan sayısı azdı. Bu bakımdan halk beni her yerde bir efsane kahramanı gibi karşılıyordu. Uğradığım şehirlerde alelacele tertiplenmiş konferanslar veriyordum. Bunun en müthişi Konya’da oldu. Konya Spor Sergi Sarayı kiralananmış ve bir konferans tertiplenmişti. Üç buçuk dört saat konuştum. Salonunda iğne atsan yere düşmezdi. Bu büyük alaka bende kitleye hitap eden bir mevkiye çıkarmak hevesi uyandırdı. Önce günlük gazete düşündüm lakin bunun sermayeyi gerektireceği düşüncesiyle vazgeçtim. Yayınevimizin adıyla haftalık bir dergiyi daha

*gerçekçi buldum. Bu düşünce ile birkaç seyahat daha yaptım. Amacım çıkaracağım dergi için abone toplamaktı.”* (Mısıroğlu, 1995: 318).

1977 yılında Necmettin Erbakan’ın genel başkanı oldu Milli Selamet Partisi’nden Trabzon mebus adayı olan Kadir Mısıroğlu, ertesi sene de Senatör adayı olmuşsa da her iki seçimi de kaybetmiştir (Eroğul, 2019: 21). 1978 yılında Milli Selamet Partisi’nde Genel İdare Kurulu (GİK) üyeliğine seçilen Mısıroğlu, bu görevi 1980 darbesine kadar sürdürmüş ve Sebil’de MSP lehine birçok haber yapmıştır (Alkış, 2018: 41). Mısıroğlu siyasi yönelimi ile ilgili “Geçmiş Günün Elerken” kitabında şu noktalara dikkat çekmiştir: *“Türkes, Eskişehir Cezaevinde bana bir avukat göndermiş, sonra da kendisini ziyaret ettiğimde gelecek ilk seçimde kendi yerini bana vereceğini söylemişti. Bense siyaseti düşünmediğimi söyleyerek bu teklifi kabul etmemiştim. MHP fikri olarak bana çok uzaktı. Hem MHP’nin ideoloji olarak dinin önüne ırkı getirmesi açısından hem de Türkes’in iki de bir Mustafa Kemal’i övmesi nedeniyle orada barınamazdım. Bana uygun olan parti MSP idi. Onun kurucusu Necmettin Erbakan’ı 1954’ten beri tanıyordum. Etrafındaki gençlerin çoğu da talebelik yıllarımdan arkadaşlarımdı.”* (Mısıroğlu, 1995: 334).

12 Eylül 1980 darbesinden sonra Almanya’ya giden Kadir Mısıroğlu, 1983 yılında dönemin başbakanı Turgut Özal’ın yurt dışındaki Türklere yaptığı yurda dönme çağırısına icabet etmediği için Türk vatandaşlığından çıkarılmıştır (Eroğul, 2019: 21). Bu süreçte İngiltere’den siyasi iltica talep eden Mısıroğlu, ailesini Londra’da bırakıp Almanya’da çalışmaya gitmiş ve yaşadığı bu zorlu süreçleri “Gurbet İçinde Gurbet” yaşamak olarak ifade etmiştir (Albayrak, 2008: 472). 1992 yılındaki genel aften yararlanarak tekrar Türk vatandaşı olan Kadir Mısıroğlu Türkiye’ye dönerek buradaki fikri çalışmalarına devam etmiş ve 5 Mayıs 2019 tarihinde İstanbul’da vefat etmiştir (Eroğul, 2019: 22).

Kadir Mısıroğlu, üretken nitelikte bir yazarlık özelliğine sahiptir. Bu noktada 17 araştırma kitabı, 16 düşünsel eser ve deneme kitabı, 15 roman kitabı, 2 şiir kitabı ve Cüneyd Emiroğlu mahlasıyla 8 kitap olmak üzere toplamda 58 eser yazmıştır (Alkış, 2018: 42). Mısıroğlu’nun bazı eserleri şunlardır: “Lozan Zafer mi Hezimet mi? (1964-1979, üç cilt), Macar İhtilali (1966), İslamcı Gençliğin El Kitabı (1991), Amerika’da Zenci Müslüman Hareketleri (1967), Üç Hilafetçi Şahsiyet (1995), Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler (1967), Musul Meselesi ve Irak Türkleri (1972), Yunan Mezalimi (1966), Moskof Mezalimi (1970-1972, iki cilt), Kırık Kılıç (1993), Kanlı Düşün (1993), Trabzon Mebusu Şehid-i Muazzez Ali Şükrü Bey (1978), Uzunca Sevindik (1993), Hilafet (1993),

Osmanoğullarının Dramı (1974), Geçmiş Günü Elerken (1993-1995, iki cilt), Üstad Necip Fazıl'a Dair (1993), Doğru Türkçe Rehberi Yahud Bir Uydurma Kelimeyi Boykot (1993), Cemre (1992), Zaferden Zafere (1978), Aşıklar Ölmez (1994)” ( Eroğul, 2019: 22).

Kadir Mısıroğlu Sebil Gazetesi'nin başyazarı olması hasebiyle gazetenin bütün başyazarlarını bizzat kendisi yazmıştır. Bu noktada gazetede kendi adıyla yayımlandığı 537 makalesi bulunmaktadır. Gazetenin ilk sayısında Kazım Karabekir'in eserlerinden atıfla “Nasıl Hristiyan Olacaktık” konulu bir yazı kaleme almıştır. Daha ok Kemalist Devrim, CHP, Ecevit, Kapitalizm, Siyonizm konularına değinmiştir.<sup>4</sup> Hilafet yönetiminin gerekliliğine inanan bir insan olan Kadir Mısıroğlu; laikliğin bir kandırmaca ve Türk halkını bozan bir sistem olduğunu yaşantısı boyunca dile getirmiş, Laiklik ve Komünizm gibi kavramlarla Türk milletinin ahlaki sosyal yapısının bozulduğunu belirtmiş ve hatta bu kavramların Türk halkını Batı'ya özendirerek kendi kültür, ahlak ve dininden uzaklaştırdığını da ifade etmiştir (Eroğul, 2019: 22).

#### **4. 2. Hüseyin Cemil Meriç (1916-1987)**

Cemil Meriç 12 Aralık 1916'da Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde doğmuştur (Eroğul, 2019: 23). Yazar ve düşünürlüğüyle bilinen Meriç, İlköğrenimini Reyhanlı da tamamlamıştır (Sarı, 2016: 154). Liseyi Antakya Sultanisi'nde okuyan ve burada Fransız ve Türk hocalardan özel dersler alan Cemil Meriç, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne kaydolup bir süre okuduktan sonra buradaki eğitimini yarım bırakmışsa da birkaç yıl sonra aynı fakültenin Fransız Filolojisi Bölümü'nden mezun olmuştur (Işık, 1990: 302). Hayatı boyunca tercümanlık, Fransızca hocalığı ve çeşitli dergilerde yazarlık yapan Cemil Meriç; Elazığ Lisesi, İstanbul Işık Lisesi ve İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde Fransızca dersleri verdi (Alkış, 2018: 120).

Cemil Meriç 1974'de emekli olmuş ve tüm vaktini okumaya ve eser yazmaya ayırdı. Aruz ve hece ölçüsüyle şiirler de yazmış olan Cemil Meriç derinlemesine inceleyip analiz ettiği Batılılaşmanın Türkiye'deki haliyle ilgili eserler yazmıştır (Eroğul, 2019: 23). Yazılarında düşünür, sosyolog yanı ağır basan Meriç; Batılı fikir ve sanat adamlarını eleştirdiği çalışmalarında, Türk aydınlarının Batılılaşmak için yaptıklarını ele almış ve önce kendi kültürlerini tanımlarını istemiştir (Gencer, 2007: 24). Coşkulu üslubu ve arı bir

<sup>4</sup>[http://katalog.idp.org.tr/arama?journal\\_name=sebil&order\\_by=match](http://katalog.idp.org.tr/arama?journal_name=sebil&order_by=match)  
05.09.2019).



Türkçe ile yazdığı yazıları “İnsan”, “Sebil”, “Amaç”, “19. Asır”, “Gün”, “Yeni İnsan”, “Hisar”, “Hareket”, “Türk Edebiyatı”, “Doğuş”-“Edebiyat” gibi dergiler ile “Yeni Devir” gazetesinde yayımlanmıştır (Eroğul, 2019: 23).

36 yaşından itibaren gözleri görmeyen Cemil Meriç’in okumalarında kızı Ümit Meriç ve öğrencileri yardımcı olmuştur (Alkış, 2018: 120). “Bu Ülke”, “Mağaradakiler” ve “Bir Dünyanın Eşiğinde” eserleriyle tanınan Cemil Meriç 1981’de Türkiye Yazarlar Birliği’nin Üstün Hizmet Ödülü’nü Mehmet Kalan ve Emin Bilgiç’le paylaşmıştır (Işık, 1990: 302). “Umrandan Uygurlığa” adlı kitabıyla 1974’te ve Kırk Ambar adlı kitabıyla 1980’de Türkiye Milli Kültür Vakfı Armağanı’nı almıştır (Eroğul, 2019: 23). 1986’da “Kültürden İrfana” adlı eseriyle aynı kuruluşun fikir dalı ödülünü kazanan Cemil Meriç 1987 yılında İstanbul’da vefat etmiştir (Işık, 1990: 302).

Cemil Meriç Sebil’deki yazılarını “Fildişi Kuleden” adlı köşesinden paylaşmıştır. Yazılarına örnek olarak Sarıklı İhtilalcı, Entellektüel-Avrupalı Bir Hayvan, Neden Bir Dünya Görüşümüz Yok?, Unutulan Bir Kitap vs. gösterilebilir (Alkış, 2018: 35). 190. sayıdan itibaren “Fildişi Kuleden” adlı köşesinin ismi değişerek “Göller Bölgesinde Bir Ada” adını almış ve bu köşeden İslam ve Hümanizm, Avrupa İslam’ı Tanımaz adlı yazılar yazmıştır (Alkış, 2018: 35). Sebil’de 50’ye yakın yazı yazan Cemil Meriç, Batı hayranlığı, kültürel emperyalizmin Türk halkını ne hale getirdiğini, kendi özünden kopardığını içeren yazılar yazmıştır (Eroğul, 2019: 24).

#### 4. 3. Sadık Albayrak (1942-...)

Araştırmacı, gazeteci ve yazar olan Sadık Albayrak, 1942 yılında Trabzon’un Çaykara ilçesinin Yenice köyünde doğmuştur (Eroğul, 2018: 24). Tahsil hayatına Cudi Bey İlkokulunda başlamış, Trabzon İmam-Hatip Okulu (1962) ile devam etmiştir (Işık, 1990: 31). 1966 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü’nden mezun olan Sadık Albayrak, Sultanahmet Camii’nde kürsü vaizliği (1964-67), İstanbul Müftülüğü Şer’iye Sicilleri Arşiv Uzmanlığı (1970-1978) görevlerinde bulunmuştur. İslam Medeniyeti Vakfı’nı da kurmuştur. Yeni Devir, Sebil ve Milli Gazetede köşe yazarlığı yapmıştır (Albayrak, 1989: 4).

Bazı yazılarından dolayı TCK’nın laiklikle ilgili olan 163. maddesinden yargılanan ve bundan dolayı 1985 yılında bir yıl kadar hapis yatan Sadık Albayrak, 1991 ve 1995 yıllarında Refah Partisi (RP) milletvekili olmuş ancak seçilememiş, 1999 yılında Fazilet Partisi (FP) milletvekili adayı olmuş ama daha sonra adaylıktan çekilmiştir (Eroğul, 2019: 24). Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi din ve düşünce hayatı, ilim adamları hakkında inceleme ve araştırmalarıyla

tanınmaktadır.<sup>5</sup> Ayrıca daha önce eski harflerle basılmış birçok önemli eserlerin günümüz kuşaklarına aktarılmasını sağlamıştır (Alkış, 2018: 35). “Son Devir Osmanlı Uleması” adlı eseriyle araştırma-inceleme dalında 1981 Türkiye Yazarlar Birliği Ödülü’nü alan Sadık Albayrak’ın eserleri arasında; Sömürüye karşı İslam (1971), Son Devrin İslam Akademisi (1973), Türkiye’de Din Kavgası (1973), Osmanlı Toprak Meselesi (1974), Şeriatten Laikliğe (1977), Devrimin Çakıl Taşları (1979), Yürüyenler ve Sürünenler (1979) adlı kitapları vardır (Albayrak, 1989: 4).

Sebil Gazetesi’nde otuz iki yazı kaleme alan Sadık Albayrak’ın ele aldığı konu başlıkları arasında; Diyanetin Manzarası, Ayasofya’da Bir Cuma Namazı, Panislamizm ve Tarihi Hakikatler, Latin Harfleri ve Neticeleri, Laikler Laikliği Çiğneyebilir mi? yazıları vardır (Eroğul, 2019: 25). Sebil’deki yazılarında daha çok İslami değerlerin öneminden bahseden Sadık Albayrak, Bu değerlerin çarpıtılması sonucu Osmanlı’nın yıkıldığını belirtmiş ve Türkiye’deki batılılaşma sevdalılarının da bu süreci hızlandırdığını ifade etmiştir (Eroğul, 2019: 25).

#### **4. 4. Mustafa Güner Yazgan (1940-...)**

1940 yılında Gaziantep’te doğan Mustafa Yazgan, ilk ve ortaöğrenimini 1954 yılında Gaziantep’te, üniversite eğitimini ise 1963’te Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde tamamlamıştır (Eroğul, 2019: 25). 1963-1966 yılları arasında Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü’nde asistan olarak göreve başlayan Yazgan, 1966-1967 arasında Diyanet İşleri Başkanlığı’nda mütercim olarak görev yapmıştır.<sup>6</sup> Diyanet İşleri Başkanlığı’nda Özel Kalem Müdürü ve Batı Dilleri Mütercimi, Milli Produktivite Merkezi’nde uzman olarak görev yaptı.<sup>7</sup>

Sanayi Bakanlığı’nda müşavirlik görevinin ardından yeniden 1979’da yayıncılığa başladı ve Kültür Bakanlığında müşavirlik yaptığı sırada çocuk yayınlarını sürdürdü (Eroğul, 2019: 25). Yurt dışında ve yut içinde birçok konferans veren Yazgan, gazetecilik ve yazarlığa devam etmiştir. Yazılarını, Sebil’den başka “Adalet”, “Son Havadis”, “Bugün”, “Yeni İstiklal”, “Milli Gazete”, “Büyük Doğu” ve “Sebil”de yayımlayan Mustafa Yazgan, MSP’nin son dönem M.K.Y.K. üyeliğini yapmıştır (Eroğul, 2019: 25). Gerek yazıları gerek tüm Anadolu’yu gezerek verdiği konferanslarıyla Türkiye’deki İslami düşünce hayatın önde gelen isimleri arasında yer alan Yazgan, 1981 yılında çocuklara

<sup>5</sup> <https://www.biyografya.com/biyografi/11371> (E.T.: 05.09.2019).

<sup>6</sup> <https://www.biyografya.com/biyografi/12945> (E.T.: 05.09.2019).

<sup>7</sup> <https://idp.org.tr/kisiler/mustafa-yazgan> (E.T.: 05.09.2019).



yönelik yoğun dergi ve kitap çalışmalarından dolayı Türkiye Yazarlar Birliği'nce Çocuk Edebiyatı dalında “Yılın Yazarı” seçilmiştir (Alkış, 2018: 32).

Mustafa Yazgan'ın önemli eserleri şunlardır; “Mücadelemizin Diyalektiği içinde Türkiye ve Dertlerimiz (1966), İlim ve Ahlak (1968), Ahlakî Çocuk Hikayeleri (1969), Çağımızın Ana Meseleleri (1972), Sessiz Çığlık (roman, 1972), Müslüman-Türk Çocuğunun Ahlak Kitabı (1973), Ahenk (deneme, 1974), Sertavul Geçidi (oyun, 1975)” (Eroğul, 2019, 25).

Sebil Gazetesi'nin çıkarılma sürecinde Mısıroğlu'na yardımcı olan, dönemin İslamcı camiasının aktif ve takip edilen bir şahsı olarak beliren Mustafa Yazgan, “Tuğra” serlevhalı köşesinde hem güncel olaylara yorumlar yapmış hem de gençliğin bilinçlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır (Alkış, 2019: 35). Mustafa Yazgan Sebil'de 125 kadar makalesi bulunmaktadır. Sebil'de yazmış olduğu yazılarda genellikle laik cumhuriyet yönetimine ve bu yönetimin dayattığı laik eğitime karşı olduğu yorumları görülmektedir. Türkiye'deki mütedeyyin kesimin çocuklarını laik eğitim dışında okutma imkânlarının bulunmamasını demokrasiyle bağdaşmayan bir uygulama olduğunu ifade etmiştir (Eroğul, 2019, 26).

#### 4. 5. Mehmet Ertuğrul Düzdağ (1941-...)

1941 yılında Bursa'da doğan araştırmacı-yazar Ertuğrul Düzdağ, 93 Harbinden sonra Bursa'ya yerleşen ailesiyle beraber uzun yıllar bu şehirde ikamet etmiştir (Eroğul, 2019: 26). İlkokulu Bursa'da okumuştur. Üsküdar Haydarpaşa Lisesi'nden 1959'da mezun olan Düzdağ, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde 1965 yılında üniversite eğitimini tamamlamıştır (Düzdağ, 1991: 2).

1960 yılında haftalık Yeni İstiklâl gazetesinin eki olan Şule dergisinin basımında çalışmış ve bu dergide yazılar kaleme almış olan Düzdağ, İlim Yayma Cemiyeti'nin İmam-Hatip Okulu'nu bitirme sınavlarına dışarıdan girecek olan din adamları için açtığı kurslarda Türkçe dersleri vermiştir (Işık, 1990: 146). 1988'den itibaren “Zaman” gazetesinde fıkra yazarlığı yapan Ertuğrul Düzdağ, Mehmet Akif Ersoy'a ait Safahat kitabını 8. baskıdan itibaren açıklamalar ekleyerek yayına hazırlamış ve aynı zamanda 2003 yılında “Mehmet Akif'in Mısır Hayatı” adlı çalışmasıyla Türkiye Yazarlar Birliği Araştırma ödülünü almıştır (Eroğul, 2019: 27).

Ertuğrul Düzdağ; “Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında XVI. Asır Türk Hayatı (1972), Türkiye'de İslam ve Irkçılık Meselesi (1976), Türkiye'de Masonluk Meselesi (1977), Türkiye'de

Dönmelik Meselesi (1977)” adlı inceleme eserlerine sahiptir (Düzdağ, 1991: 2). Ertuğrul Düzdağ’ın Sebil Gazetesi’nde 116 makalesi yayınlamıştır. Bu makalelerin içeriğini Yahudilik, dönmelik ve tesettür gibi konular oluşturur. Ertuğrul Düzdağ’ın inceleme bölümünde “çehreler” alt başlığı altında üzerinde durduğu konular şunlardır: “Alexandre İsrail Parvus, Moiz Kohen Tekinalp, Sabatay Sevi ve Dönmeler, Madam Berthe Georges Gaulis”tir (Alkış, 2018: 35).

Sebil’de aralıklı olarak laik düzen ve İslami kesime yapılan baskıları eleştiren ve laikliğin İslami kesime hayat şansı vermediğini savunan Ertuğrul Düzdağ, batılılaşma kavramının İslam toplumunu bozmak için uydurulduğunu, bu kavramın Türk insanının yaşamına aykırı olduğunu üzerinde durmuştur (Eroğul, 2019: 27). Düzdağ’a göre cehaletle suçlanan İslam aslında çağlar boyunca insanlığın ilerlemesinde önemli rol oynamıştır (Eroğul, 2019: 27).

#### **4. 6. Selahattin Eş Çakırgil (1943-...)**

Gazeteci-yazar Selahattin Eş Çakırgil, 1943 yılında Samsun Kavak’ta dünyaya gelmiştir (Işık, 1990: 175). İlk ve ortaokulu Kavak’ta tamamlayan Çakırgil, daha sonra Ankara Sağlık Lisesinden mezun olmuş ve daha sonra fark derslerini vererek 1967’de liseyi dışarıdan bitirmiştir (Eroğul, 2019: 27). Bu sayede Hukuk Fakültesine kaydolan Çakırgil, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden 1973’te mezun olmuştur (Alkış, 2018: 118).

Bir süre hastane laboratuvarlarında çalışan Çakırgil, 12 Mart Askeri Muhtırasından sonra “Yeni İstanbul”, “Bugün”, “Babıali”, ve Sabah” günlük gazeteleriyle; haftalık “Ufuk” ve “Sebil” gazetelerinde yazılar kaleme almaya almıştır (Eroğul, 2019: 27). 1976’da “Milli Gazete”de çalışmaya başlayan Çakırgil, 1977 yılında bu gazetede yazdığı köşe yazılarından dolayı 163. maddeden hüküm giymiştir (Alkış, 2018: 118). Sık sık açılan davalar nedeniyle yazılarında S. Çakırgil imzasını da kullanmıştır (Işık, 1990: 175).

12 Eylül 1980 darbesi olunca önce İran’a, oradan da Almanya’ya giden Selahattin Eş Çakırgil, Almanya’da iken yazılarını Vakit gazetesinde yayınlamış, 28 Şubat Post-Modern Darbesinin etkisiyle 2015’e kadar Türkiye’ye dönememiştir (Çakırgil, 2016: 10). 2015’te Türkiye’ye dönmüş ve Star gazetesinde köşe yazarlığı yapmaya başlamıştır (Alkış, 2018: 118). Selahattin Eş Çakırgil’in; “Kavşak Noktasında Türkiye’nin Siyasi Görünüşü”, “Müslüman Türkiye” ve köşe yazılarını bir araya topladığı “Dili Yok Kalbimin” adlı eserleri vardır (Işık, 1990: 175).

Sebil’de en uzun süre yazarlık yapanlardan biri olan Eş Çakırgil’in bu gazetede toplamda 103 yazısı yayımlanmıştır.<sup>8</sup> Sebil’de yazdığı yazılarda Laiklik’e sıklıkla karşı çıkan yazar, modernleşme adı altında topluma zulüm edildiğini ve Laiklik’in aslında vicdan özgürlüğünü olduğunu ifade edip bunun Türkiye’de yanlış uygulandığını belirtmiştir (Eroğul, 2019: 28).

#### 4. 7. Yesevîzade Şakir Alparslan Yasa (1949-...)

1949 yılında Şanlıurfa’nın Bozova ilçesinde doğan Alparslan Yasa, 1967 yılında Fransa’da burslu olarak başladığı Ekonomi tahsilini yarım bırakıp 1973’te Türkiye’ye dönmüştür (Eroğul, 2019: 28). Geri döndükten sonra Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesine kayıt yaptırmış ancak o dönem ki üniversitelerde vuku bulan anarşi olayları sebebiyle eğitimini yine yarım bırakmak zorunda kalmıştır (Alkış, 2018: 122). 1992 yılında çıkan aften faydalanarak Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesine tekrar kayıt yaptırmış ve bu fakültenin İktisat bölümünden 1998 yılında mezun olmuştur (Eroğul, 2019: 28). Daha sonra Fransız Dili ve Edebiyatı bölümlerinde yüksek lisans akabinde doktora yaparak Ankara Üniversitesi’nde 2003’te Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı.

Yesevîzade mahlasıyla dergi ve gazetelerde araştırma makaleleri ve ayrıca kitaplar yayımladı. Bunlar içerik olarak; bazı siyasi doktrinler, milletler arası siyasetin perde-arkası, Yahudilik ve Masonlukla ilgilidir ve İslâm hakkındaki birçok çalışmasından sadece iki tanesini kitap halinde yayımlayabildi.<sup>9</sup> Hacettepe Üniversitesi Fransızca Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalında 2000-2001 Öğretim Yılından başlayarak 2013-2014 Bahar Dönemi sonuna kadar araştırma görevlisi ve öğretim görevlisi sıfatıyla 20 civarında farklı dersler verdi (Eroğul, 2019: 29). 15 ay kadar Abant İzzet Baysal Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümünde Yrd. Doç. olarak çalışan ve orada Matbuat Tarihi dersini veren Yasa, 2016’nın Nisan ayında yaş haddinden emekli oldu (Alkış, 2018: 122).

Yesevîzade’nin kitap hacminde neşredilmiş birçok makalesi vardır. Yayımlanmış bazı kitapları ise şunlardır: “Perde-Arkasında Kalan Yönleriyle Sosyal-Demokrasi (1975), Kıbrıs Harekâtının Perde Arkası (1977), Bilderberg Group-Bir Gizli Cemiyet Ötesinden Dünyada Fikriyatlar Mücadelesinin Perde Arkası (1979)” (Eroğul,

<sup>8</sup>

[http://katalog.idp.org.tr/arama?order\\_by=match&direction=desc&journal\\_name=sebil&authors\[0\]=3481](http://katalog.idp.org.tr/arama?order_by=match&direction=desc&journal_name=sebil&authors[0]=3481) (E.T.: 07. 09.2019).

<sup>9</sup><http://www.tyb.org.tr/tybnin-40-yilinda-ilk-40-uyemiz-s-alparslan-yasa-yesevize-35045h.htm> (E.T.:07.09.2019).

2019: 29). Yazılarının yazıldığı dergi ve gazeteler ise şunlardır: “Hilal (1967, 1975, 1980), Yeniden Milli Mücadele (1970-1971), Milli Gazete (1974-1977), Vesika (1976), Sebil (1976-1980), Yeni Devir (1977-1978), Şura (1978), Nizam-ı Âlem (1979), Defter – Edebiyat, Tarih, Politika, Felsefe (1987), Dış Politika - Risale (1988, mülakat), Yeni Düşünce (1988), Zaman (1989, mülakat), Önce Vatan (2015, mülakat), Derin Tarih (2014-2016), Yeni Söz (2017-2018).”<sup>10</sup>

Antisemit bir yazar olarak bilinen İskender Yasa; Sebil Gazetesinde “Yesevizade” mahlasıyla kaleme aldığı bütün yazılarında dünyayı yöneten gizli güçlerin ve teşkilatların olduğunu iddia etmiş ve gizli teşkilatların temellerini Siyonist ve Emperyalistlerin attığını belirtmiştir (Alkış, 2019: 38). İddia ettiği bu gizli ve karanlık güçlerin İslam ve Türkiye üzerindeki kirli planlarına dikkat çeken Yesevizade’ye göre Türkiye İslam âleminin son kalesiydi ve emperyalizme karşı durabilecek tek direnç merkeziydi. Bu nedenle bu gizli güçlerin kirli planlarının temel odağı Türkiye ve Türkiye’deki İslam toplumdur (Eroğul, 2019: 29).

### **Sonuç**

1960-1980 arası yani iki darbe arası olarak bilinen dönemde Türkiye’de basın ve matbuat belki de en verimli dönemlerini yaşamıştır. Her kesimin dünya görüşüne uygun birçok dergi ve gazete çıkarması bunun en büyük kanıtıdır. İslamcı camiada bu durumun yarattığı fırsatlardan yararlanmış birçok dergi ve gazete çıkarmıştır. İşte bu süreçlerde İslamcılarının en uzun soluklu ve en fevri olarak nitelendirilebilecek neşriyatı Sebil’dir. Sebil Gazetesi Türk basın hayatında İslamcı bir mecmua olarak varlık gösteren en önemli dergilerden birini temsil eder. Dönemin manevi ve zihni iklimini çok iyi bir şekilde yansıtabilmiştir. Sebil dergisi Türkiye’de yaşayan Müslümanların silik ve sönük bir karakter olmaktan çıkıp çevik ve dinamik bir kesim haline getirmeyi hedeflemiştir. Bu anlamda İslamcı matbuatın en fırtınalı örneklerinden birini temsil eder.

Sebil Gazetesi toplamda 269 sayı basılmıştır. Bunun 250 sayısı Türkiye’de, son 19 sayısı ise Almanya’da yayımlanmıştır. 1976-1980 arasında kesintisiz yayın yapan Sebil Gazetesi, 1980 darbesinden sonra Türkiye’de 2 yıl boyunca belli kesintilerle yayınlanmış ve 1982’de Türkiye’deki yayımı tamamen durmuştur. O süreçlerde Almanya’ya giden Kadir Mısıroğlu, Sebil Gazetesi’ni 1988’den

<sup>10</sup><http://www.tyb.org.tr/tybnin-40-yilinda-ilk-40-uyemiz-s-arparslan-yasa-yesevizade-35045h.htm> (E.T.:07.09.2019).

itibaren Almanya’da 19 sayı daha yayımlamayı başarmışsa da 1992’den sonra Sebil mecmuası bir daha yayımlanmamıştır.

Sebil, Türk basın hayatında büyük bir boşluğu doldurma iddiasıyla çıkarılmış bir neşriyattır. Bu boşluk neşriyat alanında İslamcılarının fikir ve düşüncelerini en keskin bir şekilde ifade edecek bir neşriyatın bulunmaması olarak tarif edilebilir. Kadir Mısıroğlu 1975’te Konya’ya bir konferans için gitmiş ve orada kendisine gösterilen ilgi ve alaka Mısıroğlu’nda bir mecmua çıkarma fikrini doğurmuştur. Bu sebeple 1 Ocak 1976’da ilk sayısı basılan Sebil Gazetesi, ismini Mısıroğlu’nun sahibi olduğu “Sebil Yayınevi”nden alsa da fikirsel açıdan Sebilürreşad mecmuasının düşünsel davasını devam ettirme iddiasını taşımıştır. Resmi olarak gazete künyesiyle taşınmasına rağmen haftalık bir dergi formatıyla yayınlanmıştır. Yayımlandığı dönemde büyük bir ilgi gören Sebil Gazetesi 15.000 aboneye sahip olup her ay ortalama 50.000 tirajına sahip olmuştur. Bunun en büyük nedeni her kesimden okuyucusunun bulunmasıydı. Ülkücü, tarikatçı ve diğer sağ guruplarının çoğunun takip ettiği bir çizgiye sahip olan Sebil, içerik olarak güncel olaylardan beslenirken fikirsel çatısını da din, tarih ve edebiyat üzerine kurmuştu. Sebil ve yazarlarına göre din; hayata, inanca, duygu ve düşüncelere hâkim olan doğrularken; tarih bu doğruları gerektiren sebeplerdir. Edebiyat ise bu doğruları en güzel şekilde ifade edebilmek için gereklidir. İşte bu sebeple onlara göre Müslüman bir münevverin sahip olması gereken en önemli üç özellik bu ilimleri kavramada gizliydi.

Sebil Gazetesi, o dönem Türk siyasetine hâkim olan birçok siyasi guruba muhalifliği ile ün kazanmıştır. Bunlardan en önemlileri Ecevit’in başında olduğu CHP ve Demirel’in başında olduğu AP’dir. MHP tabanında az da olsa karşılık bulan Sebil, Kemalizm karşıtlığı sebebiyle bu guruptan tam destek görememiştir. MSP ve başında bulunan Erbakan’a yakın olan Sebil, gazetede bu partiyi destekler nitelikte birçok haber yapmıştır. Hatta Kadir Mısıroğlu bu partide çeşitli görevler almıştır. Milletvekili adayı olmuşsa da seçilememiştir. Mısıroğlu’nun siyasete girmesindeki temel amaç, Sebil’de yayımladığı muhalif ve münekkit yazıları nedeniyle hakkında açılan davalara karşı bir zırh elde edebilme arzusuuydu. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra Almanya’ya giden Kadir Mısıroğlu, 1983 yılında dönemin başbakanı Turgut Özal’ın yurt dışındaki Türklere yaptığı yurda dönme çağrısına icabet etmediği için Türk vatandaşlığından çıkarılmıştır (Eroğul, 2019: 21). Bu süreçte İngiltere’den siyasi iltica talep eden Mısıroğlu, ailesini Londra’da bırakıp Almanya’da çalışmaya gitmiş ve yaşadığı bu zorlu süreçleri “Gurbet İçinde Gurbet” yaşamak olarak ifade etmiştir (Albayrak, 2008: 472). 1992

yılındaki genel aften yararlanarak tekrar Türk vatandaşı olan Kadir Mısıroğlu Türkiye'ye dönerek buradaki fikri çalışmalarına devam etmiş ve 5 Mayıs 2019 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir (Eroğul, 2019: 22).

Kadir Mısıroğlu'nun sahibi ve başyazarı olduğu; Mustafa Yazgan, Ertuğrul Düzdağ, Sadık Albayrak, Alparslan Yasa gibi dönemin İslamcı camiasında karşılığı olan isimlerin yazılılarıyla büyük katkılar sunduğu Sebil mecmuasının yayın politikası, güttükleri mefkure olan İslamcılık ile temellendirilmiştir. Bu durumu gazetenin sadece kapak fotoğraflarından anlamak bile mümkündür. Yayın politikası komünizm-emperyalizm-siyonizm karşıtlığı üzerine şekillendiren Sebil, bu sebeple birçok davaya konu edilmiş, yazarları mahkeme koridorlarını birçok defa arşınlamıştır.

### **Kaynakça**

#### **Kitaplar**

- Albayrak, H. (2008). *Trabzonlu Meşhurlar Ansiklopedisi*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Albayrak, S. (1989). *Siyasi Boyutlarıyla Türkiye'de İslamcılığın Doğuşu*. İstanbul: Risale Yayınları.
- Bal, M. A. (2009). *Trabzonlu Simalar ve Aileler*. İstanbul: Trabzon Kitaplığı.
- Brynjar, L. (2000). *Müslüman Kardeşlerin Doğuşu*. Toker, İ. (Çev). İstanbul: Ekin Yayınları.
- Çakırgil, S. E. (2016). *Dili Yok Kalbimin*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Çavdar, T. (2008). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*. Ankara: İmge Yayınları,
- Düzdağ, E. (1991). *Yakın Tarihimizde Gizli Çehreler*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ersoy, M. A. (2014). *Safahat*. Düzdağ, E. (Haz.). İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kara, İ. (1997). *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*. Cilt:1. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Işık, İ. (1990). *Yazarlar Sözlüğü*, İstanbul: Risale Yayınları.
- Mısıroğlu, K. (1995). *Geçmiş Günü Elerken II*. İstanbul: Sebil Yayınları.
- Sarı, İ. (2016). *Münzevi Bir Yıldız: Cemil Meriç*. İstanbul: Nokta e-Kitap.
- Şeriatı, A. (2007). *İslam Bilim ve Bir İdeoloji Olarak İslamcılık*. Cesur, E. (Haz.). İstanbul: Bakış Yayınları.

### Sürelî Yayınlar ve Makaleler

- Başgil, A. F. (1955). Din ve Laiklik. *Sebilürreşad*, 9 (204), 55.
- Gencer, T. (2007). Cemil Meriç İle Türk Modernleşmesine Bir Bakış. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (1), 19-34.
- Mısıroğlu, K. 1976(b). Başlarcken. *Sebil*, 1 (1), 3.
- Mısıroğlu, K. (1977). İnananlar MSP Bayrağı Altında Bir Varlık-Yokluk Mücadelesine Girmiştir. *Sebil*, 2 (72), 11.
- Mısıroğlu, K. 1976(a). Sağ Cephe’de Mütareke İhtiyacı ve Sebil. *Sebil*, 1 (5), 3.
- Sarıkaya, M. S. (1999). Osmanlı Türkiye’sindeki İslamcılık Düşüncesine Genel Bir Bakış. *Araştırmalar İnsan Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 97-112.
- Sebil*, 1976(a). 1 (1), 1.
- Sebil*, 1976(b). 2 (42), 7.
- Sebil*, 1976(c). 2 (43), 2.
- Sebil*, 1979. 4 (181), 9.
- Yazgan, M. (1976). Sebil Başlarcken. *Sebil*, 1 (1), 7.

### Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri

- Alkış, A. (2018). *Türk Siyasi Hayatında Muhalif Bir Yayın Organı: Sebil Dergisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi/Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Duman, D. (1996). *Çok Partili Dönemde Türkiye’de İslamcılık*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Eroğul, İ. H. (2019). *Sebil Gazetesi’nde Yahudilik*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Uzun, N. (2011). *Türkiye’de İslamcı Hareketin Gelişimi, İlişkileri, Ayrılıkları ve Dönüşümü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atılım Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

### İnternet Kaynakları

- <http://katalog.idp.org.tr/dergiler/100/sebil> (Erişim Tarihi:24.08.2019).
- [http://katalog.idp.org.tr/arama?journal\\_name=sebil&order\\_by=match](http://katalog.idp.org.tr/arama?journal_name=sebil&order_by=match) (Erişim Tarihi: 05.09.2019).
- <https://www.biyografya.com/biyografi/11371> (Erişim Tarihi: 05.09.2019).



<https://www.biyografya.com/biyografi/12945> (Erişim Tarihi: 05.09.2019).

<https://idp.org.tr/kisiler/mustafa-yazgan> (Erişim Tarihi: 05.09.2019).

[http://katalog.idp.org.tr/arama?order\\_by=match&direction=desc&journal\\_name=sebil&authors\[0\]=3481](http://katalog.idp.org.tr/arama?order_by=match&direction=desc&journal_name=sebil&authors[0]=3481) (Erişim Tarihi: 07.09.2019).

<http://www.tyb.org.tr/tybnin-40-yilinda-ilk-40-uyemiz-s-alparslan-yasa-yesevizade-35045h.htm>

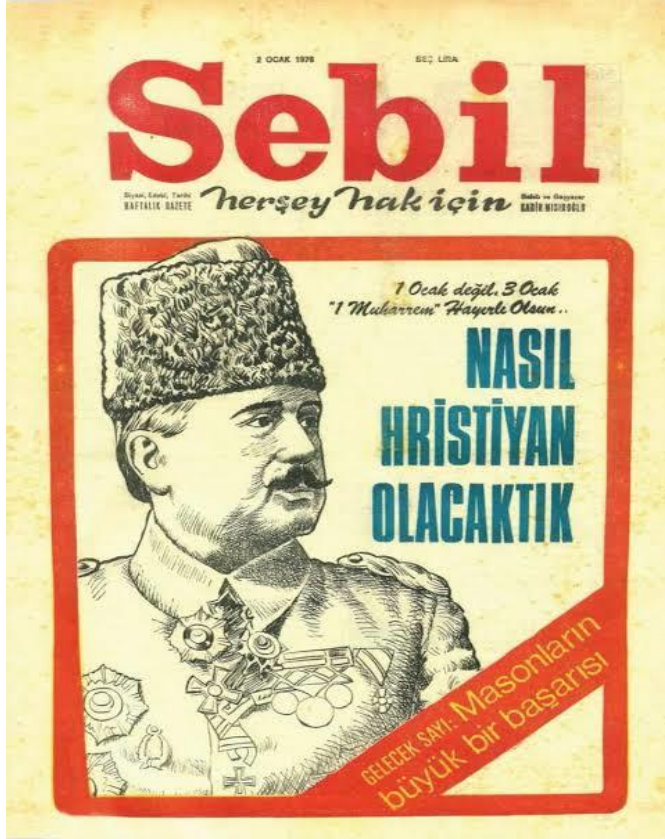
(Erişim Tarihi:07.09.2019).

<http://www.tyb.org.tr/tybnin-40-yilinda-ilk-40-uyemiz-s-alparslan-yasa-yesevizade-35045h.htm>

(Erişim Tarihi:07.09.2019).

## EKLER

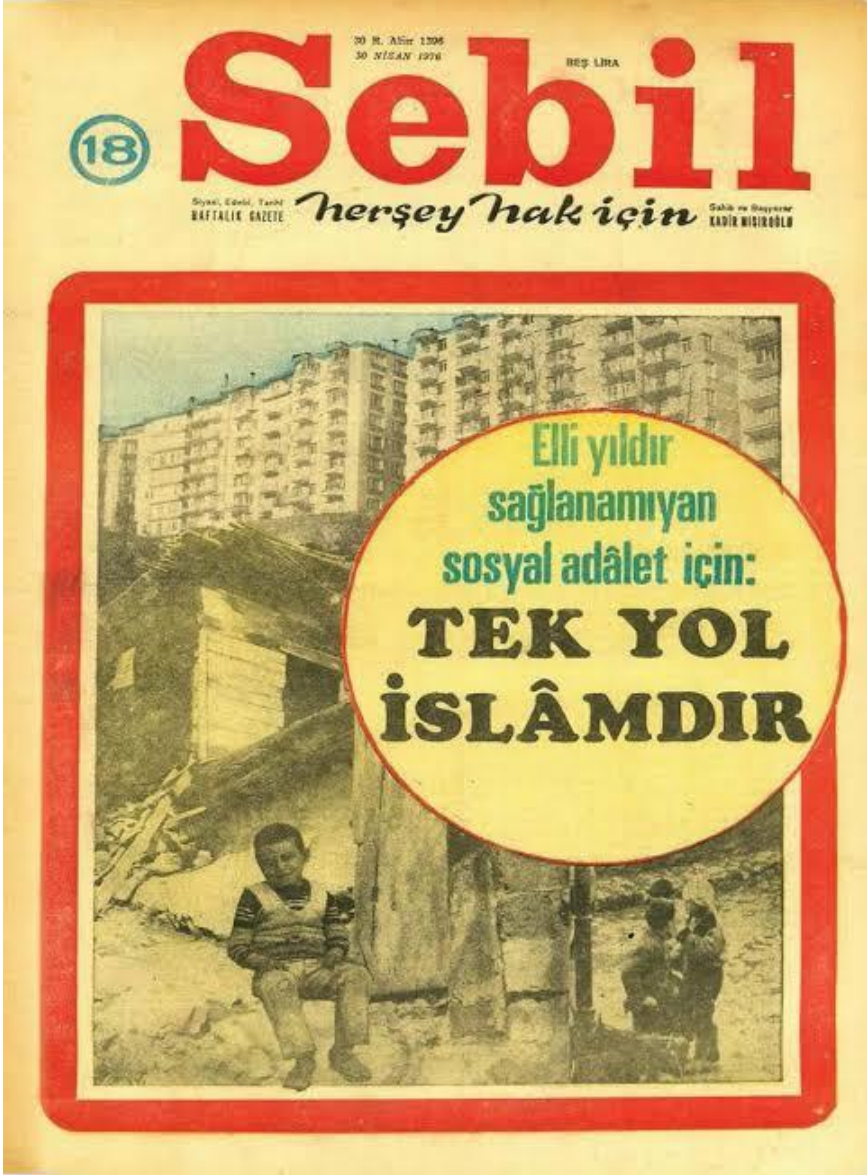
### Ek 1.



(Sebil Gazetesi'nin 2 Ocak 1976 tarihli ilk sayısı).



Ek 2.



(Sebil, 30 Nisan 1976)



Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi,  
Sayı/Issue: 4 – Sayfa / Page: 211-226  
ISSN: 2630-600X VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info  
Geliş/Received: 13.10.2019  
Kabul/Accepted: 11.12.2019  
Araştırma Makalesi / Research Article  
Kış/Winter, 2019

## FEDAİ DERGİSİ'NDE DİŐ TÜRKLER\*

### *FOREIGN TURKS IN THE BOUNCER MAGAZINE*

**Pınar TOKAŞ**

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih ABD

Doktora Öğrencisi

ORCID: 0000-0003-1834-0604,

pinartokas65@gmail.com

#### Öz

Dış Türkler dediğimiz günümüz Yeni Türk devletlerini kuran Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan gibi devletler XVI. yüzyıldan beri kendi bağımsızlıkları için Rusya ile savaşmaktaydı. Bolşevik İhtilâli'nden sonra artan Rus baskılarına karşı başvurdıkları önlemler, birleşme çabaları tarihte yerini almıştı. Bölgenin hem stratejik olarak hem de ekonomik olarak Rusya'nın ilgisini çekmesinden kaynaklı Rusya'nın burada uzun yıllar uyguladığı politika şiddetle sınırlı kalmamış zaman zaman yerini kültür emperyalizmine de bırakmıştır. Türkiye'de birçok gazete gibi Fedai de Rusya'nın bölgedeki emellerini kamuoyuna duyurmak için makaleler yazmış birlik olmak için Türkiye hükümetini bu hususta gerekli önlemleri alması açısından uyarma ihtiyacı duymuştur. Yayınlanmaya başladığı günden beri Turan ideali taşıyan Fedai dergisi, bu idealinin gereği olarak dış Türkler meselesi ile çokça ilgilendi. Fedai dergisi, Rusya'nın Türkistan coğrafyasında yaptığı istilâların yanı sıra güncel olarak Rusya'nın Komünizm rejimini burada yaymaya çalışarak otoritesini hâkim kılma çabalarını kendi bakış açısıyla aktarmıştı. Bu çalışmamızda amaç, 1963-1979 yılları arasında yazıları ve haberleri ile süre-

\* Bu çalışma Doç. Dr. Mehmet Pınar danışmanlığında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı'nda Pınar Tokaş tarafından 2018 yılında tamamlanmış olan "Fedai Dergisi'nde Komünizm" isimli Yüksek Lisans tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

li gündeme gelen Fedai dergisinin dış Türkler ile alakalı bakış açısını ortaya koymaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Dış Türkler, Bolşevik İhtilâli, Rusya, Fedai dergisi

### **Abstract**

Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan and other states that established the new Turkish states that we call the foreign Turks XVI. century, Russia was fighting for their independence. After the Bolshevik Revolution, the measures they had put in place against the increasing Russian oppression and the unification efforts had taken place in history. The policy that Russia has applied here for many years due to the interest of Russia both strategically and economically in the region has not been limited to violence but has been replaced by cultural imperialism from time to time. Sentinel newspaper in Turkey, as well as many troops to the government of Turkey has written articles to publicize their agenda in terms of Russia has felt the need to warn take necessary measures in this regard. Fedai magazine, which has been Turan's ideal since its inception, was very interested in the issue of foreign Turks as a requirement of this ideal. In addition to the invasions of Russia in this geography, the Fedai magazine carried out the Russian-Russian Communist regime's efforts to disseminate its authority. The aim of this study is to reveal the perspective of Fedai magazine which is constantly on the agenda between 1963-1979 with its articles and news about foreign Turks.

**Keywords:** Foreign Turks, Bolshevik Revolution, Russia, Fedai magazine

### **Giriş**

Fedai dergisi, Ağustos 1963'te "aylık dava dergisi" olarak yayın hayatına başlamış ve 64 sayı olarak 1979'a kadar çıkmaya devam etmiştir. Derginin kurucusu Kemal Fedai Coşkuner'in çeşitli yazarlarla üzerinde en çok durduğu mesele dış Türkler olmuştur. Gerek yazarı belirtilerek gerekse de yazarsız olarak yayınlanan makaleler dış Türkler alışması açısından önem arz etmektedir. Türkistan coğrafiyası diye adlandırılan bölgede geçmişten bu yana meydana gelen olaylar ve hanlıktan devlete geçişte yaşanılan zorluklar aktarılmaya çalışılmıştır.

Emperyalist emeller ile Türkistan coğrafiyasında yayılma politikası izlemeye başlayan Rusya'nın bu bölgenin ilgisini çekmesi 1500'l yıllara dayanmaktaydı. Bu tarihlerden itibaren birbirinden ayrılan hanlıklar Ruslar tarafından işgal edilmeye başlanmıştı. Böylece bölgenin yüzyıllar boyunca sürecek olan egemenlik mücadelesi başlamış oldu. Bu hanlıklar, Rusya ile defalarca savaşmış, yenilmiş ancak her fırsatta başkaldırmaktan geri durmamışlardı. Bu itibarla bölgenin adını duyurmuş kahramanları ve kahramanlık destanları da mevcuttur. Gerek savaşarak gerek nüfus politikasıyla ve gerekse kl-

tür emperyalizmi ile bölgede hâkimiyetini sağlayan Rusya, yüzyıllar boyunca Türk hanlıklarını sömürmüştü.

1917 Bolşevik İhtilâli'nden sonra buradaki milletlerin bağımsızlıklarını ilân etmelerinden rahatsız olan Sovyet Rusya, bölgeye yeniden müdahale etmiş ve yapılan savaşlar neticesinde yeniden hâkimiyetini sağlamıştı. Bu mücadelede birçok Türk ölmüş, birçoğu Sibiryaya'ya göç ettirilmiş birçoğu da Çin'in hâkimiyetinde olan Doğu Türkistan'a sığınmak zorunda kalmıştı. İhtilâlden sonra rejimi değişen Rusya, artık bu bölgede Komünist politikası ile hareket edip sadece baskı yoluyla değil siyasi, kültürel, sosyal, alanda emperyalist emellerini gerçekleştirme yoluna gitmişti. Rusya'nın bu emellerini gerçekleştirmede en büyük silahının Komünizm olduğunu söyleyen Fedai dergisi, Rusya'nın Komünizmi dış Türklere kabul ettirmeye çalıştığını ve bölgede işlevsel hale getirmesi yönünde tespitlerde bulunmuştu (Oraltay, 1968: 12).

1960-1980 yılları arasında Rusya'nın hâlâ Türkistan coğrafyasındaki emellerini sürdürdüğünü düşünen dergi, bu amaçla izlenen politikaları ve Komünizmin bu bölgedeki ilerleyişi üzerinde sık sık durmuştu. Anti- Komünist bir bakış açısına sahip olan Fedai, eleştirilerini sunarken dış Türklerin Türkiye'den de beklentilerini ve bu beklentilere Türkiye'nin verdiği karşılığı da ortaya koymuştu. Aslında konuyu işlerken bölgedeki Türklerin sorunlarından yakınıp bu sorunlara çözüm bulunması açısından arayışlarda bulunmak istemişti. Bunun en önemli sebebi ise derginin sıkça dile getirdiği Turan idealinin gerçekleşmesini istemesiydi. Bu idealin önündeki en büyük engel olarak Türkleri Komünizm ile zehirleyerek parçalamaya çalıştığını düşündüğü Rusya'yı görmüştü. Dış Türklerin sadece Rusya değil Çin tarafından da sömürüldüğünü, dil, din ve ırklarından dolayı çeşitli eziyetlere maruz kaldıklarını iddia etmişti. Bu milletlerin Komünist yapılarak benliklerinden uzaklaştırıldığını bu sayede bölgedeki hâkimiyetlerini sürdürmeyi planladıklarını ifade etmişti (Oraltay, 1968: 12).

### **Bolşevik İhtilâli'nden Sonra Türkistan**

Fedai dergisi, Türkistan coğrafyasında bulunan Türklerin Komünizm rejiminden dolayı gördükleri muameleyi ve özellikle Türkistan coğrafyasında Komünistlerin meydana getirdiği olayları yakından takip etmiş ve okuyucularına aktarmıştı. Neredeyse her konuyla alakalı makalede dış Türklerin, Komünist Rusya ve Çin'in egemenliği altında zalimce yönetildiğini savunan dergi, bu zalimliğin her ne kadar ihtilâl öncesi var olduğunu bilse de bu rejimin yarattığı derecede olmadığını savunmuştu. Özellikle ihtilâl sonrası yaşananları aktaran

dergi, bütün Türklerin bir çatıda birleŖeceđine inanmasından dolayı da Rusya'yı Türklerin ezeli düşmanı iln etmişti.

Bolşevik İhtilli'nden sonra bu milletlere kendi bağımsızlıklarının verileceği söylenmesine karşın bu vaatler yerine getirilmediğinden bu milletler tek tek bağımsızlıklarını iln edip hükümetlerini kurmuşlardı. Bağımsızlıklarını iln ettikleri için Rusya'nın baskısını üzerlerinde hissetmişlerdi. Türkistan'daki Türklerin üç yıl boyunca Ruslar ile savaşıp başarısız olduğunu söyleyen dergi, bu mücadelede Ruslardan en çok zarar gören milletin Kazaklar olduğunu vurgulamaktaydı. Dergi bu konuda Amerikalı bir ilim insanı olan Lowell R. Tillet'in makalesini dayanak olarak göstermişti. Makaleye göre, Rusya'nın Kazak tarihini değiştirmeye yönelik çalışmalarına Kazaklar Şiddetle karşı çıkararak Kazak tarihine sahip çıkmışlardı. Ayrıca Kazak tarihini bazı hususlardan ötürü beğenmeyen Rusya, Kazak tarihini beş defa yeniden yazdırmıştı. Bu hususlar genel olarak Kazak-Rus münasebeti ve Kazakların mill ayaklanmaları Şeklinde olmuştu. Rusların bütün çabalarına karşın yazılan tarihte Rusların baskıcı faaliyetlerine yoğun bir Şekilde yer verildiğinden Ruslar, Kazakların yazılan tarihten hoşnut kalmamışlardı. Diğer dış Türkler gibi Kazakistan'a da Komünist rejimle hkmetmek isteyen Ruslar, sonunda istedikleri gibi Kazak tarihini yazdırabilmişlerdi. Bu da Rusların Kazak tarihçileri üzerindeki baskının boyutlarını göstermekteydi (Oraltay, 1968: 12).

Rusya sadece Kazakistan'ın tarihini değil kahramanlarını da değiştirmeye yönelik çalışmalara girişmişti. Bu girişimlerden biri Rusya'nın uzay çalışmalarını Şatalov'un yrtmesiydi. Rusya'ya göre bu Türkistan'ın gurur duyması gereken bir durumdu. Çünkü Şatalov Kazak'tı. Bunu asla kabul etmediklerini söyleyen dergi, bir Komünist olan Şatalov'un Türkistan'ın kahramanı olamayacağını dile getirmişti. Rusya'nın amacının Türkistan'ı Ruslaştırmak olduğunu düşünen dergi, kim olursa olsun kendi ırkının menfaatini düşünmediği sürece kahraman olamayacağını ifade etmişti. Ayrıca Türkistan'ın tek kahramanı tüm dünyanın da kabul ettiği Astrolog Ulubeği idi. Dergi, Rusya'nın uzay çalışmalarını hiçbir zaman kmsemediğini; ancak bunun Türkistan halkını sömüren Şatalov'un Türkistan'ın kahramanı sayılacağı anlamına gelmediğini de ifade etmişti (Oraltay, 1969: 9.)

Rus ihtillinin sonucunda Türkistan'da başlayan savaşı hatırlatan dergi, manevi savaş kadar silahlı mücadelenin de sürdüğünü söylemekteydi. İhtill sonrası Alaş Orda hkmetini yıkmak isteyen Rusya, Türkistan'a savaş açmıştı. Bu savaş üç yıl sürmüş ve Ruslar galip gelmişti. Türkistan hükümetinin kuruluşunun 51. yıl dönümü konferansının Almanya'da yapılması dolayısıyla konuya dikkat çeken dergi, Rusların her ne kadar hükümeti yıkrsa da uğrunda savaştıkları

kutsal amacı yıkamadıklarını söylemişti. Dergi ayrıca Türkistan'ın ilk hükümeti ve ilk partisi olan Alaş hakkında ayrıntılı bilgiler vermişti. Alaş Orda hükümetinin kuruluş günü olan 13 Aralık Esir Milletler Haftası dolayısıyla Amerika tarafından "Türkistan'ın Milli İstiklâl Günü" kabul edilmekteydi (Fedai dergisi, 1969: 10-11).

Rusya'da Çar yönetiminin devrilmesinden sonra bağımsızlığını ilân eden milletlerden biri de Azerbaycan'dı. Rusya önce Komünist rejimi oturtmak istediği için bir süre beklemişti. Bu süre zarfında Azerbaycan 28 Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilân etmiş, hükümetini kurmuştu. Azerbaycan 28 Mayıs'ı milli istiklâl günü ilân etmişti. Ancak Azerbaycan'ın bağımsızlığının kısa sürdüğünü söyleyen dergi, Rusların bu bağımsızlığa son verip ülkede birçok insanın kanını döktüğünü eklemişti. Bundan sonra uzun zaman Rusya'nın sömürüsü altında olan Azerbaycan'da bağımsızlık mücadeleleri de olmuştu. Ayrıca dergi, Azerbaycan'ın hükümet kurma mücadelesini macera olarak gören Türk devlet adamlarını sert bir dille eleştirmişti (Fedai dergisi, 1979: 10).

Rusya'ya karşı ilk bağımsızlık savaşı başlatan Osman Batur'un ölümünün 18. yıl dönümü dolayısıyla dış Türklerin kahramanlıkları dergi de anılmak istenmişti. Özellikle Komünizme karşı Türkistan'da bağımsızlık mücadelesinin hâlâ devam etmesini bu konunun işlenmesi bakımından önemli gören Kemal Fedai Coşkuner, Komünizmin zulmünü bu vesile ile bir kez daha hatırlatmıştı. Nitekim Osman Batur'u şehit eden de Komünistler olmuştu. Ruslara karşı isyan bayrağını çeken Osman Batur, bir süre Ruslara karşı çetin mücadelesini devam ettirip sonunda esir düşmüş ve 29 Nisan 1951'de katledilmişti. Sadece o değil Türkistan'ı sömürme uğruna birçok masum insanın kanı Rusya'nın dolayısıyla Komünistlerin ellerine bulaşmıştı (Coşkuner, 1969a: 19).

### **Dış Türkler ve Komünizm**

Fedai, Türkistan'da fiili bir savaşın yanında kültür emperyalizmi yapmaya çalışan Rusya'nın içten parçalama ve Komünistleştirme taktiğini izlediğini aktarmıştı. Komünistler, Türkiye'de olduğu gibi Türkistan'a da getirilen film, tiyatro oyunları ile kültür aşamalarına yerleşmek istemişti. Bu film ve tiyatro oyunlarının Türkistan coğrafyasına girmesini eleştiren dergi, bu noktaya dikkat çekmeye çalıştı. Cengiz Turanlı, devrin modası haline gelmiş, İnsan Hakları savunuculuğuna atıfta bulunarak bunu devletleri bir çatıda birleştiren samimi-yetsizlik olarak nitelendirdi. Rusya, Çin gibi Komünist devletlerin meydanlarda nutuklar savururken milyonlarca Müslümanı din ekşininde ezmekten sömürmekten geri durmadığını dinin en büyük düş-



manı olarak görülen Komünizmin son zamanlarda özellikle Türkistan'da yayılmaya başladığına dikkat çekti. Dergiye göre, tiyatrolar, filmler, gösteriler yoluyla aşılınmaya çalışılan dinsizlik İslâmiyet'e yapılan bir saldırıydı. Turanlı'ya göre; Türkistan'da yaşanan bu zulüm tüm Müslümanlara yapılan zulümdü. Camilerin kötü amaçlar için kullanılması tüm Müslümanlığa yapılan hakaretti. Tertiplenen tiyatrolar, gösteriler Türkistan'a karşı değil İslâmiyet'e karşı olmanın göstergesi olarak görülüyordu. "İlk Dinsizler Üniversitesi'nin Türkistan'da kurulması, Peygamberimiz için kurnaz dolandırıcı, Kur'an-ı Kerim için köleliği savunan eser" demeleri buna kanıt olarak gösterilebilirdi. Özellikle bu üniversite Rusların bölgedeki emellerini gerçekleştirme imkânı sağlayan bir kurum haline gelecektir. Gençlere komünist eğitimi verirken ve onları istedikleri gibi etkilerken bölgenin kültür düzeyi yükseltmek için çalışıldığı imajı verilmekteydi. Böylece sert bir müdahaleye gerek kalmayacak ve bölge halkının tepkisine neden olmayacaklardı (Turanlı, 1965: 12).

Cengiz Turanlı, Esir Milletler Haftası'na özel yazdığı başka bir yazısında dış Türklerin gördüğü zulümlere değinmişti. Burada emperyalist teriminin üzerinde durarak asıl emperyalistin hangi devlet olduğunu açıklamıştı. Turanlı'ya göre Rusya ve Çin'in tabiriyle batı emperyalistleri demek doğru değildi. Çünkü bugün batı devletleri dediğimiz çoğu devlet sömürgeleri altındaki milletlere özgürlüklerini vermişti. Bu devletler Amerika, İngiltere, Fransa gibi devletlerdi. Hatta Filipin'e özgürlüğünü veren Japonya bile artık emperyalist sayılmazdı. Asıl emperyalistlerin Rusya ve Çin olduğunu söyleyen Turanlı, bugün milyonlarca insanın bu iki devletin zalim Komünist rejimi altında özgürlüklerinden bihaber zulüm içinde yaşadığını belirtmekteydi. Dünyanın en büyük emperyalistleri olan Rus ve Çin komünistleri milletleri parçalayıp egemenlikleri altına almak için yarışmaktaydı (Turanlı, 1965: 5). Dergi okumalarında Batının emperyalist anlayıştan yavaş yavaş vazgeçmesine karşın Rusya ve Çin gibi Komünist ülkelerin bu düşüncelerinden vazgeçmediğini sürekli işlemekteydi.

Esir Milletler Haftası'nın 1959'da kabul edilmesinden beri bu haftanın önemine her yıl yer veren dergi, Komünist ülkeler hariç Esir Milletler Haftasına katılmayan tek ülkenin Türkiye olduğunu belirtmişti. Esir milletlerden kasıt Türk ülkeleriydi, ancak buna rağmen Türkiye'nin bu konuya seyirci kaldığını, bunun içler acısı bir durum olduğunu söylemişti. Aslında Esir Milletler Haftası'nı Amerika ilân etmişti, ancak daha sonra bu milletler için hiçbir şey yapmamıştı. Fedai, bu bakımdan Batı'nın haçlı zihniyetini Türklere karşı hala sürdürdüğünü düşünmekteydi. Bu yüzden suçu Batı'da değil birlik olamayan Türklere görmüştü. En önemlisi de Türkiye'nin dış Türklere bağımlı



bir türlü kabullenmemesiydi. Fedai, bugün hala seksen milyon Türk'ün Rus ve Çin emperyalizmi altında inlediğini, insanlık haklarından mahrum olduğunu bildirmişti (Fedai dergisi, 1979: 8-9).

Doğu Türkistan'da hâlâ Çin'in zulmünden inleyen 15 milyon Türk'ün olduğunu her fırsatta hatırlatan Fedai, bütün bu zulme rağmen Türkistanlıların mücadelelerine devam ettiğini belirtmişti. Bu mücadele sırasında Batı Türkistan'dan gelip burada mücadele eden bazı Türkler bu zulümlere dayanamayıp memleketlerine göç etmeye başladılar. 1951 yılında yapılan en büyük göç Ali Beg Hakim önderliğinde olmuştu.<sup>1</sup> Ali Beg Hakim, millî mücadele ruhunu insanlara aşımaya çalışmıştı. Bu yüzden Rusya'nın ele geçirmeye çalıştığı biriydi. Rusların yoğun baskısından dolayı bu topraklarda barınamayan Türkler tekrardan göç etmeye başlamıştı. Amaçları Pakistan'a gitmek ve oradan Türkiye'ye ulaşmaktı. Kimileri hastalanmış, kimileri ölmüştü ama sonunda 1954'te Türkiye'ye ulaşabilmişlerdi. Türkiye'de Manisa-Salihli'yi kendilerine yurt edindiklerini haber veren dergi, ayrıca Ali Beg Hakim ile tanıştıklarını ifade etmişti (Coşkun, 1969b: 13).

Türkistan Müslümanları Komünist ülke olan Rusya ve Çin'den gördükleri zulümden sonra şimdide ülkelerinde barınamayıp Türkiye'ye göç ettiler. Kendilerine Türkistan'ın durumu ve göç etme nedenleri sorulduğunda Komünizmden çokça yakındıkları görüldü. Türkistan'ın kahramanları olan Osman Batur ve Ali Beg Hakim'den sonra ayaklanmaya çeken halk çareyi ülkelerini terk etmekte gördü (Turanlı, 1966: 14). Türkiye'ye göç eden bu Türkistanlı Müslümanlar İstanbul'da düzenlenen Komünizmi lanetlemek amacıyla yapılan mitingde Türkiye'de Türkistan gibi olmasın diye slogan atmışlardı. Ellerinde "Bizden ibret alınız. Biz olarak gelmedik" yazılı pankartlar bulunan Türkistanlılar bazı çevrelerce Millî Türk Talebe Birliği'nin toplayıp getirdiği kişilerdi. Ancak Cengiz Turanlı, bunu yalanlayarak Türkistanlıların sloganlarına "Türkiye büyüyüp Turan olacak. Düşman yurdu viran olacak" diye karşılık vermek istediğini belirtmişti (Turanlı, 1966: 10).

Her şeye rağmen Türkistanlı Müslümanların Komünist ülke olan Rusya ve Çin'e karşı silahlı mücadelesini devam ettirdiğini belirten Cengiz Turanlı, bu mücadelenin bütün Türklerin savaşı olduğunu ve "Turan" ideali gerçekleşinceye kadar süreceğini belirtmişti. Doğu Türkistan'da Çin'e karşı süren mücadelenin Batı Türkistan'daki Rusya'ya karşı verilen mücadeleden farkı olmamıştı. Çünkü ikisi de kanlı Komünist rejimi ile milletleri perişan eden düşmandı. Her iki düşman-

<sup>1</sup> Aynı tarihlerde Bulgaristan'dan gelen Müslüman Türkler de Bulgar Hükümeti tarafından komünist propagandaya maruz kalmışlardı. (Pınar,2014: 70; Pınar, 2016: 815).

da daha fazla Türkistan toprağı için birbirleriyle yarışmaktaydı (Turanlı, 1966: 9). Doğu Türkistanlılar istiklâl mücadelelerinde yalnız kalmış ve artık büyük devletlerin bir şeyler yapması gerektiğine inanmıştı. Bu yüzden Doğu Türkistan mültecilerinden dokuz kişilik bir heyetin Doğu Türkistan Hükümeti eski Genel Sekreteri Yusuf Alptekin başkanlığında Türkiye'deki 56 Amerikan gazetesini ziyaret ettikleri dergi tarafından belirtilmişti. Buralarda Doğu Türkistanlıların Çin'den gördüğü zulüm anlatıldıktan sonra Türkistan halkının beklentileri maddeler halinde sıralanmıştı. Bu istekler genel olarak Çin'in Doğu Türkistan'daki zalimce uygulamalarına son verilmesinin istenmesi, konunun Milletler Cemiyetine getirilmesi, halkın özgürlüğünün kabul edilmesi ve Amerika halkından manevi ve maddi destek olmuştu (Fedai dergisi, 1966: 9).

20 yıl boyunca Doğu Türkistan için çırpınan ancak Türk hükümetinden bir alaka görmeyen Yusuf Alptekin, Doğu Türkistan'a bir yardım eli bulmak için Avrupa ülkelerini gezmeye karar vermiş ve Türkiye'den ayrılmıştı. Bir Müslüman devletten yardım alamayınca Hıristiyan devletlerinden medet umulmasını dergi, acı bir durum diye ifade etmişti. Türkistan'ın zulüm içinde inlediği bu zamanda Türk hükümetinin kayıtsız kalmasını eleştiren dergi, bunun milletimiz için bir utanç vesilesi olduğunu söylemişti. Fedai'ye göre, Komünist rejimi altında mücadele veren Türkistanlıların istiklâl davası bütün Türklerin davası olması gerekirken yalnız kalmaları, ihanet içinde olduğumuzun göstergesiydi (Fedai dergisi, 1970: 15).

İlerleyen günlerde Yusuf Alptekin'in çıktığı Avrupa gezisinden olumlu yanıtlar aldığını bildiren dergi, bu devletlerde çok iyi ağırlandığını ve hatta buralarda konferanslar vererek Doğu Türkistan hakkında bilgi verdiğini belirtmişti. Çin Komünistlerinin Doğu Türkistan'a olan zalim yönetiminden bahseden Alptekin, 15 milyon esir Türkistanlı için yardım çağrılarında bulunmuştu. Dergi, Alptekin'in çalışmalarına Amerika'da devam ettiğini söylerken Türkiye'nin bu konudaki duyarsızlığına olan üzüntüsünü gizleyememişti. Her şeye rağmen bu Türk yurdunun Komünistlerden kurtulacağına inanan dergi, Turan idealinin de bir gün gerçekleşeceğini umut etmişti (Fedai dergisi, 1970: 18).

Aslında Türkistanlıların mücadelesi sadece Komünistlere karşı değildi. Türkistan'ın bağımsızlığının karşısında duran herkes Türkistanlıların düşmanı sayılırdı. Bu tezine Çin'i örnek gösteren dergi, Çin'in Komünist yöneticisi Mao-tsitung'dan önce Çangkayşek'in de yönetim anlayışı aynıydı. Hatta öyle ki Çangkayşek Türkistan'ın isminin Türkistan olarak bilinmesinden bile rahatsızlık duymaktaydı. Bu yüzden Türkistan yerine sürekli *Singkiank* demeyi tercih etmişti.

Buna göre Komünist ile milliyetçi yönetici arasında hiçbir fark yoktu. Rusya'nın Türkistan üzerindeki kanlı emellerinin benzerini Çin de taşımaktaydı. Ayrıca Türkistan, Komünizmin olduğu kadar Emperyalizmin de karşısında yer almaktaydı. Çünkü her iki rejim de bir milletin egemenliğini yok sayacak kötülüğü içinde taşımaktaydı (Oraltay, 1968: 8).

Türkistanlıların sorunlarına çözüm bulmak için Türkiye'de Türkistanlılar Yardımlaşma Derneği kurulmuştu. Bu derneğin İstanbul toplantısında Türkistan davasının ve fikrinin parçalanmayacağı belirtilmişti. Bu toplantıda dergi yazarlarından Ziyaeddin Babakurban derneğin çalışmaları hakkında bilgi vermişti. Amaçlarının ayrımcılıktan uzak durup Türkistan'a hizmet olduğunu açıklayan Babakurban bu hizmetin sadece siyasî olarak değil sosyal ve kültürel alanda da olması gerektiğini ifade etmişti (Fedai dergisi, 1965: 7).

Türkistan'da kültürel alanda çalışmalar olsa da bunun Rusya'nın yönlendirmesinden ileri gidemediğini ifade eden dergi, yeni bir gelişme olan Türkistanlı yazar ve edebiyatçıların toplantısından bahsetmişti. Dergiye göre, bu toplantının seyri baştan beri belliydi. Rusların istediği gibi yürütülen toplantıda elbette Rusların dilediği kararlar alınıp konuşmalar yapılacaktı. Toplantının içeriği açıklanmamasına rağmen toplantıya katılan yazarlarının toplantı sonrası yazdıkları yazılardan bu sonucu çıkararak dergi, Türkistanlı milliyetçilere hakaret içerikli konuştuklarını iddia etmişti. Bu yazarlardan biri de Serik Kırabayoğlu idi. Serik Kırabayoğlu, Türkistan'ın bağımsızlığı için savaşanlara hain demişti. Ancak dergi, yine de bu yazarlara kızgın olmadığını, böyle yazmalarının sebebinin üzerlerinde hissettikleri Rus baskısı olduğunu ifade etmişti. Dergi, Rusya'nın baskısıyla hareket edenlerden ziyade onun zalim rejimi olan Komünizme gerçek manada inananlara anlam veremediğini dile getirmişti. Çünkü akli başında olan her bireyin Rusya'nın Sosyalizm adı altında Türklere yaptığı zulmü görebileceğini savunmuştu. Toplantıdan sonra Türkistan'daki bazı Komünist yayınlarında Türkistanlılara hücum ettiğini söyleyen dergi, bunun ilk olmadığı gibi son da olmadığını belirtmişti (Oraltay, 1969:10-11).

Rusya'nın Türkistan'daki faaliyetlerini başka ülkelerde de gerçekleştirmek için çalışmalarına ara vermediğini söyleyen dergi, şimdide dostluk adı altında gençleri Komünistleştirme yoluna gittiğini iddia etmişti. 17 Kasım 1960'da yayınlanan Rusya Devlet Başkanı Khruşçev'in bir açıklamasına dikkat çeken dergi, Moskova'da kurulan Halk Dostluk Üniversitesi'nin amaçlarını yorumlamıştı. Fedai dergisi konuyu ele alırken Ankara Altınok Matbaasının yayınladığı ve içerisinde Afrikalı öğrencilerin beyanlarının bulunduğu yazıyı kaynak

olarak göstermişti. Khruşçev'in açıklamasına göre tüm milletlerin vatandaşları ırk, dil, din farkı gözetilmeksizin bu üniversitede eğitim görebilecekti. Ancak Fedai dergisine göre, asıl amaç Komünizme yayılma alanı ve fırsatı sağlamaktı. Afrika'dan bu niversiteye giden öğrencilerin açıklamalarını kanıt göstererek aslında durumun hiç anlatıldığı gibi olmadığını iddia etmişti. Buna göre farklı bölgelerden gelen bu öğrencilerin dil, din hatta ten rengine göre bile değişik muameleler gördüğünü belirtmişti. Kötü muamelelere maruz kalan bu öğrenciler eğitimde de sadece Rusya'nın emelleri doğrultusunda ders almış ve Komünizm ile donatılmış birer birey olmaları yönünde çalışmalar yürütülmüştü. Dergi, zellikle Afrikalı ğrencilerin eziyet gördüğü ten renginden dolayı aşağılandığı ve ibadetlerini özgürce yerine getirmedıği iddia etmişti. Hatta Somalili birkaç ğrenci Somali başkanlığına giderek Sovyetler Birliği'ndeki bu öğrencilerin zor şartlar altında çalıştırıldığını ve bunların ülkelerine geri getirilmesi gerektiğini söylediklerini belirtmişti. Sovyetler Birliği'nin milletler arası dostluk, barış ve gelişmeyi amaçladığını iddia ettikleri bu niversite Fedai dergisine göre Komünizm batağından başka bir şey değildi (Fedai dergisi, 1965: 5,18).

Sovyetler Birliği'nin Türkistan'daki yıkıcı faaliyetlerinin bir benzerini de Kırım'da sürdürdüklerini söyleyen dergi bu faaliyetleri şu şekilde sıralamıştı; Kırım'daki insanları katlederek nüfuslarını azaltmaya çalışmak, ülkede tahribata yol açarak tüm zirai mahsulleri yok etmek ve böylece bir sefalet ortamı yaratmak, insanları Sibirya'ya g ettirmek suretiyle çeşitli işkencelere maruz bırakmak ve Komünist rejim ile insanların din duygularına tecavüz etmek. Yine insanların ana dilini çeşitli bahaneler üreterek yasaklayıp Rusça'yı benimsetmeye çalışmak ve burada Ateistler niversitesi kurarak insanların dinlerinden uzaklaştırmak istemeleri de Komünist rejimin Kırım'a muameleleri arasında gösterilebilirdi (Gürünlü, 1966: 10).

Farklı coğrafyalarda benzer sorunların yaşandığını söyleyen dergi, bu sorunları her fırsatta aktarmak istemişti. Rusya'nın sömürgesi yaptığı bir devlete rejimi ne olursa olsun zalim tavrı değişmemekteydi. Bunun en güzel rneği Çekoslovakya'dır. Çünkü Çekoslovakya Komünist olmasına rağmen bağımsızlık isteği boşa çıkmıştı. Bu isteğinden dolayı Rusya, Çekoslovakya'yı şiddetle susturdu. Fedai, bundan bir devletin Komünist de olsa Rusya'nın hizmetkarı olmadıkça onun emellerine hizmet etmedikçe Rusya için bir önemi olmadığı sonucunu çıkarmıştı (Fedai dergisi, 1968: 20).

Sovyet Rusya'nın dış Türkleri yönetim şeklini zalim kızıl rejimi diye değerlendiren Fedai dergisi, yakından takip ettiği Türkistan coğrafyasından son haberleri de aktarmıştı. Fedai dergisinin yabancı

kaynaklardan aktardığına göre, Tacikistan'da Rus sömürüsüne karşı bir isyan başlamıştı. Tacikistanlı Türkler, Rusya'nın kendilerine olan muameleleri ve ülkenin zenginliklerinin sömürülmesine karşı ayaklanmıştı. Yabancı kaynakların bu isyanı aynı zamanda İslâm'ın yeniden canlanması olarak değerlendirdiğini söyleyen dergi, Rusya'nın bu canlanmayı endişe için izlediğini aktarmıştı. Ayrıca Tacikistan'dan sonra Özbekistan ve Azerbaycan'da da bazı yerlerde hareketlenmeler olduğunu yabancı basından aktaran dergi, bunun en önemli sebebinin pamuk üretiminde ikinci sırada olan Özbekistan'ın servetinin Rusya tarafından sömürülmesi olduğunu düşünmüştü. Teşkilatlanmış bir milyon Müslüman-Türk'ün isyan faaliyetlerini yürüttüğü gelen haberler arasındaydı. Fransız yazar Helene Carrere'nin bu konudaki düşüncelerini aktaran Fedai, yazarın "Çatlamış İmparatorluk" adlı kitabında Rus ihtilâlinde bu yana geçen 61 yılda Komünist rejimin Türkleri asimile çalışmalarının boşa çıktığı ile alakalı ifadeleri aktarmıştı. Dergi, Komünist Rusya'nın yıllardan beri bu coğrafyadaki Türklere uyguladığı işkence ve katliamlara rağmen Türklerin benliklerini kaybetmediklerini, Komünistlerin zalim rejimine rağmen Türklere dinlerini unutturamadıklarını dile getirmişti. Bu yüzden Türklerin bir gün bağımsızlıklarına kavuşacaklarına inanmaktaydı (Fedai dergisi, 1979: 10).

Türkistan basınına da yakından takip eden dergi, bu gazetelerden aldığı haberlere göre, Rusya'nın Türklerin benliklerinden ve dinlerinden koparamamasından şikâyetçi olduğunu ve bunun için yeni çözüm arayışları içine girdiğini aktarmıştı. Öyle ki, Özbekistan İlimler Akademisi'nin Ateizm ve Hür Fikir Enstitüsü Müdürü Usmanoğlu'nun bir makalesinde Ateistlik çalışmalarının ilkokuldan başlatılması gerektiği tezini savunduğunu aktarmıştı. Ayrıca bu zamana kadar Ateizm konusunda yapılan çalışmaların sonuç vermediğinden yakınmıştı. Halk tüm şiddetli baskılara rağmen dininden dönmek için direnmışti. Bu yüzden Özbekistan Komünist Partisi yeniden 6 ilde Ateistlik kursları açmıştı. Ancak halktan ilgi görmediğinden İslâmiyet karşıtı propagandalarını arttırıp baskı ortamı oluşturmak için çalışmaları başlamıştı (Fedai dergisi, 1979: 10).

Rusya'nın taktikleri işe yaramayınca Türkistanlılara iyimser görünme çabalarına girdiğini aktaran Türkistanlı yazar Bögenbay, Rusya'nın her millet için gazeteler çıkartarak gazeteleri halka ücretsiz dağıttığını, bu gazetelerde yayınladığı haberlerle kendi propagandasını yaptığını belirtmişti. Bu gazetelerde Arap harflerinin zorluğunu neden Rusça'nın gerekli olduğu gibi konuları açıklayarak Türkistanlıları kandırmaya çalıştıklarını düşünmüştü (Rögenbay, 1979: 9).

Amerika'daki Türkler, Orta Asya'daki soydaşlarının Rusya ve Çin'den gördükleri zulmü protesto etmek amacıyla bir araya gelmişti.

Derginin, CIA'nın hazırladığı rapora göre Rusya, Orta Asya'daki Türklerin İran'daki İslâmî devrimden etkilenmemeleri için olağanüstü tedbirler almıştı. Bu tedbirlerin 1930'daki Kazakistan nüfusunun üçte birinin ortadan kaldırılması gibi bir sonuç vermesinden endişe edilmişti. Tacikistan, Azerbaycan, Kazakistan gibi yerlerde bağımsızlık hareketlerinin bastırılması için bu bölgelere askeri birlikler gönderilmiş sınır köyler boşaltılmıştı. 1917'de de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da bağımsızlık hareketlerini bastırmak için Türklere katliamlar yapılmıştı. Orta Asya'daki Türklere dini yoldan da her dönem baskılar yapılmıştı. Benzer baskıların yaşanmasından endişe eden dergi, Türklerin bağımsızlık hareketini desteklemişti (Fedai dergisi, 1979: 11).

Eski Diyanet İşleri Başkanı Lütfü Doğan'ın Rusya'ya gezisi sırasında yaptığı konuşmasını aktaran dergi, Doğan'ın Ruslar tarafından içki içirilip eline mikrofonu verildiğini aktarmıştı. Lütfü Doğan, konuşmasında Rusya'daki Müslümanların özgür olduğunu, ibadetlerini rahatça yapabildiklerini söylemişti. Bu durumdan gayet memnun olan Ruslara, dergi, cevabını Rus ihtilâlinden bu yana yapılan insan kıyımlarından, esir edilen Müslümanlardan vesikalar göstererek vermişti. Ayrıca her yıl onca Müslümanın içinden sadece yirmi kişinin hac görevini yapabildiğini, bu yirmi kişinin de esasında Rus ajanı olduğunu belirtmişti. Bu yüzden bu açıklamayı palavra olarak görüp insanların buna inanmayacağına dikkat çekmişti (Fedai dergisi, 1979: 10).

Son zamanlarda Komünistlere karşı başlatılan bir başka isyan hareketi de Afganistan'da görülmüştü. Afganistanlı Müslüman gerillaların Komünist rejime karşı savaş başlattığını bildiren dergi, "Mukaddes Cihat" ilan ederek halkı kendi yanlarında savaşmaya çağırdığını söylemişti. Afganistan'daki Muhammed Tarakî, Komünist yönetimi kendilerine karşı açılan bu savaşa karşı çok güç duruma düşmüş, bu Müslüman gerillaların diğer Müslüman ülkeler tarafından destelenmesinden korkmuşlardı. Ayrıca dergi bölgedeki Türklerin de gerillaların yanında yer aldığını bildirmişti. Son zamanlarda Müslüman Türklerin nüfus artışının hızından bahseden dergi, Ruslarında aksine nüfus artışının yavaşladığını hatta durduğunu ifade etmişti. Nüfus artışı devam den Çin sınırındaki Türklerle Rusya'daki Türklerin birleşme olasılığı yüksek bir tehlike olarak görülmüştü. Rusya sınırlarda önlemler alarak bu tehlikenin önüne geçmek istemişti (Fedai dergisi, 1979: 10).

Afganistan'ın, Rusya'nın yönlendirmesinde olan Tarakî'ye karşı olan mücadelesi devam etmekteydi. Afganlar, Tarakî'nin öldürülmesiyle daha da güç kazanmışlardı. Özellikle karşıdan Afganlara karşı savaşmak için gönderilen birçok askerin Afganların tarafına geçmesiyle Müslümanların safları daha da genişlemişti. Ayrıca birçok

Komünist askeri de Müslümanlara teslim olmuşlardı. Ancak bir yandan da Rus uçakları Müslümanların köylerini bombalamaktaydı. İran ve Pakistan gibi Müslüman devletler de maddi ve manevi desteklerini Müslümanlara göstermekteydi. Türkiye yine Müslüman bir memlekette olan mücadeleye ilgisiz kalmıştı. Bu yöndeki eleştirilerini Fedai dergisine gönderdiği makalesinde belirten Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Int. Dr. O. Nuri Yılmaz, elimizden hiçbir şey gelmese bile dua etmemiz gerektiğini ifade etmişti (Yılmaz, 1979: 6). Müslümanların her fırsatta Rus ve Çin Komünizminden kopmak için çabaladığı görülmektedir. İlk günden itibaren dış Türkler, bağımsızlıklarını kazanmak için mücadelelerini sürdürmüş, bu devletlere baş kaldırmaktan geri durmamıştı.

### Sonuç

Türkistan, Rus ihtilâlinde sonra da uzun yıllar Rusya'nın egemenliği altında yaşamış bu yüzden birçok kez isyan etmişti. Fedai dergisi, birçok Avrupa ülkesinin sömürgelerine bağımsızlıklarını vermesine rağmen Rusya ve Çin'in hâlâ bu coğrafyayı ele geçirme hayalleri kurduklarını işlemişti. Ayrıca bunu Komünizm rejimi ile yapmaya çalışmaları anti-komünist bir fikre sahip olan Fedai için daha da can alıcı olmuştur. Dergide her zaman komünist karşıtı bir mücadele yolu izleyen Kemal Fedai Coşkun, zalim rejim diye nitelendirdiği Komünizm rejimi altında yaşayan binlerce Türk'ün sorunlarına değinmişti. Özellikle burada uygulanan kültür emperyalizminden bahsederek kurulan ateist üniversitelerini, tarihlerinin, dillerinin, dinlerinin değiştirilmeye çalışılması gibi faaliyetlerin söz konusu olduğunu iddia etmekteydi.

Dış Türklerin kendi bağımsızlıklarını kazanma mücadelesi sürerken bir kısmının yapılan baskılara dayanamayıp Türkiye'ye göç ettikleri haberini veren dergi, ara ara bu göçmenlerin durumlarından bahsetmekteydi. Türkiye her ne kadar ırkdaşlarına kucak açmış olsa da dergiye göre dış Türklerin sorunlarına kayıtsız kalmış herhangi bir müdahalede bulunmamıştı. Bunun en büyük sebebi olarak dönemin dış ilişkilerinin seyri görülmüştü. Bu dönemde Rusya ile bir yakınlaşma söz konusuydu. Türkistanlıların Türkiye'den olduğu kadar Avrupa'dan da beklentileri vardı. Bu yüzden sürekli temas kurmak ve yardım isteme yolunu seçmişlerdi. Bu yüzden ki Amerika 1959'da Esir Milletler Haftası'nı kabul etmiş, ancak daha sonra konuyla ilgilenmemişti.

Bu sebeplerden ötürü dönemin hükümetlerine son derece kızgın olan Fedai dergisi genel itibarıyla de muhalif çizgisini sürdürmüştü. Kendi Turan ideolojisinden de kaynaklı dış Türklerin sorunlarıyla



fazlasıyla ilgilenen dergi, hükümetlerin ve kamuoyunun bu konuya kayıtsız kalmasını eleştirmişti. Ayrıca dış politikada 1960-1980 yılları aranda Türkiye'nin izlediği yol sadece dış Türkler değil Türkiye açasından da tehlike arz etmekteydi. Tarih boyunca Rusların devam eden Türk düşmanlığı sona ermemişti ve Komünizmin Türkiye'de de yayılması için birtakım çalışmalar yapılmaktaydı. Buna özellikle 1970'lerde sağ-sol çatışmalarından meydana gelen binlerce faili meçhul ölümler kanıt olarak gösterilmekteydi. Sonuç olarak dönem itibariyle Rus emperyalizminin Türkistan coğrafyasında hala devam etmekte olduğu ve buna bir çözüm bulunması gerektiği savunulmaktaydı.

### **Kaynakça**

- (1979). 28 Mayıs Azerbaycan Millî İstiklâl Günü. *Fedai*, V (5), 10.
- (1979). Afganistan'daki Müslüman Türk Gerillalar Komünist Yönetimin Başına Bela Oldular. *Fedai*, V (2), 10.
- (1969). Alaş Orda Türkistan'ın Millî Hükümeti. *Fedai*, IV (45), 10-11.
- (1968). Çekoslovakya'dan Alınan Ders. *Fedai*, IV (43), 20.
- (1970). Doğu Türkistan Davası ve İsa Yusuf Alptekin. *Fedai*, IV (54), 18.
- (1979). Esir Milletler Haftası, Esir Türkellerine Hürriyet, Kahrolsun Esaret. *Fedai*, V (7), 8-9.
- (1979). Rusya'da Türklere Baskılar Arttı. *Fedai* V (8), 11.
- (1979). Rusya'daki Müslümanlar ve Lütfü Doğan. *Fedai*, V (1), 10.
- (1965). Sovyetler Birliğinin Maskesini Bir Kez Daha Yırtıyoruz. *Fedai*, I (5), 5,18.
- (1979). Tacikistan ve Özbekistan'da Rusya'ya Karşı Ayaklanmalar. *Fedai*, V (1), 10.
- (1965). Türkistan Davası Parçalanamaz. *Fedai*, II (23), 7.
- (1966). Türkistan Kurtuluş İçin Hür Dünyadan İlgi Bekliyor. *Fedai*, Iı (29), 9.
- (1979). Türkistan'da Dil Aleyhtarı Baskı Artıyor. *Fedai* V (1), 10.
- (1970). Türkistan'ın Kaderi Ve İsa Yusuf Alptekin. *Fedai*, 69ıv (53), 15.
- Bögenbay, R. (1979). İki Yüzlü Propagandanın Yeni Bir Örneği. *Fedai*, V (6), 9-10.
- Coşkuner, K. F. (1969). Türkistan'ın Millî Kahramanı Osman Batur. *Fedai*, IV (47),19-20.
- Coşkuner, F. (1969). Doğu Türkistan Türkleri ve Ali Beg Hakim. *Fedai*, IV (48), 13-14.
- Gürünlü, A. (1966). Kırım'daki Facia ve Kızıl Rejim. *Fedai*, III (34), 10-11.



- Oraltay, H. (1968). Rusların Kazak Tarihçilerine Baskısı. *Fedai*, IV (42), 12,19.
- \_\_\_\_\_. (1968). Türkistan'ın Millî İstiklâl Davası ve Maotsitung ile Mareşal Çangkayşek. *Fedai*, IV (43), 8-10.
- \_\_\_\_\_. (1969). Türkistanlı Yazar ve Edebiyatçıların Toplantısında Hür Dünyadaki Türkistanlılara Edilen Hücumlar. *Fedai*, IV (51), 10-11.
- \_\_\_\_\_. (1969). Rus Fezacısı Şatalov Türkistan'ın Kahramanı Olamaz. *Fedai*, IV (46), 9.
- Pınar, M. (2014). 1950-1951 Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler ve Demokrat Parti'nin Göçmen Politikası, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XXX, Sayı:89, Temmuz, 61-93.
- Pınar, M. (2016). Tek Parti Döneminde Pomaklar (1923-1946), *Tarih Okulu Dergisi*, XXV, Mart. 803-835.
- Turanlı, C. (1965). Emperyalist Kimdir. *Fedai*, III (25), 5.
- \_\_\_\_\_. (1966). İstanbul'daki Miting ve Türkistanlılar. *Fedai*, III (30), 10.
- \_\_\_\_\_. (1965). Türkistan'ın İstiklâl Davası ve İslâm Dünyası. *Fedai*, II (20), 12.
- \_\_\_\_\_. (1966). Türkistanlıların Düşmanı. *Fedai*, III (29), 9.
- \_\_\_\_\_. (1966). Dış Türkler. *Fedai*, III (27), 14-16.
- Yılmaz, N. (1979). Afganistan'daki Müslümanlar Adım Adım Zafere Yaklaşıyor. *Fedai*, V (8), 6.



**T.C.**  
**VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ**  
**VANKULU SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ**  
**YAYIN İLKELERİ VE YAZIM KURALLARI**

**AMAÇ**

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayın organı olan Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi (VASAD), yılda 2 sayı olarak yayımlanan (Yaz ve Kış) ulusal hakemli ve bilimsel bir dergidir. VASAD, sosyal bilimler alanında özgün ve bilimsel niteliklere sahip çalışmaları yayımlayarak sosyal bilimlerin bilgi birikimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Gerektiği durumlarda bu sayıların dışında özel sayılar da yayımlanabilir.

**KAPSAM**

Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, sosyal bilimlerin tüm alanlarıyla ilgili özgün bilimsel çalışmaları yayımlayan akademik bir dergidir. Bu amaçla dergiye gönderilen makalelerin daha önce başka bir yayın organında yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekmektedir. Bilimsel toplantılarda sunulmuş olan bildirimler, bu durumun açıkça belirtilmesi koşuluyla kabul edilebilir.

**GENEL İLKELER**

1. Derginin yazı dili Türkçe ve İngilizce'dir.
2. Dergiye gönderilen makale öz, abstract, atıflar, kaynaklar ve ekler dâhil en az 4000, en fazla 8000 kelime olmalıdır.
3. Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi'ne makale göndermek isteyen yazarların <http://www.yyusbedergisi.com/> veya <https://dergipark.org.tr/yyuvasad> adresine üye olarak makalelerini sisteme yüklemeleri gerekmektedir. Sistemde yazara/yazarlara ve makaleye ait bilgilere eksiksiz yer verilmelidir. Ancak makale sistem üzerinden hakemlere gönderildiği için sisteme yüklenen dosyada yazarın/yazarların kimliğini deşifre edici bilgiler yer almamalıdır. Makalenin hakem süreci tamamlandıktan sonra yazarla/yazarlarla ilgili bilgiler sistemden alınarak makaleye eklenecektir.
4. Birden fazla yazarlı makalelerde, yazarların telif haklarını makaleyi sisteme yükleyen yazara devrettikleri kabul edildiğinden, Yayın Kurulu yazarlardan tek tek telif hakları talebinde bulunmaz. Bu konuda sorumluluk, makaleyi sisteme yükleyen yazara aittir.
5. Hakemlerin, "Düzeltilmeler yapıldıktan sonra yayımlanabilir" raporu verdiği makalelerde, yazar/yazarlar tarafından

gerekli düzeltmeler yapılmalı ve makale son şekliyle sisteme yüklenmelidir.

6. Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak hakkına sahiptir.

7. Yayımlanması için Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi'ne gönderilen yazıların telif hakları dergiye devredilmiş olur. Dergi yönetiminden izin alınmaksızın başka bir yayın organında bu yazılar yayınlanamaz, çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Ayrıca yazara/yazarlara telif ücreti ödenmez.

8. Dergide yayımlanan yazıların hukuksal, bilimsel ve etik sorumluluğu yazara/yazarlara aittir. Yayın Kurulu ve editöryal ekip kaynaklanması muhtemel herhangi bir yasal yükümlülük kabul etmez.

### **DEĞERLENDİRME SÜRECİ**

9. Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi'ne gönderilen makaleler, ilk olarak editör tarafından derginin yayın ilkeleri ve yazım kurallarına uygunluk açısından incelenir. Uygun görülmeyen yazılar, gerekli düzeltmelerin yapılması için yazarına/yazarlarına iade edilir.

10. Derginin yayın ilkelerine uygun olan makaleler için değerlendirme süreci başlatılır. Yayın Kurulu üyelerinin görüşü doğrultusunda makale, ilgili alanda eser ve çalışmalarıyla bilinen iki hakeme gönderilir.

11. Yayın ilkelerine uygun olmayan makaleler hakeme gönderilmez.

12. Makalenin yayımlanabilmesi için hakemlerden olumlu rapor gelmesi şartı aranır. Böyle bir raporda göz önünde bulundurulacak bilimsel esaslar şunlardır:

- a. Araştırma yöntemi,
- b. Konu bütünlüğü,
- c. Bilimsel özgünlük,
- d. İlgili bilim dalının terim bilgisine hâkimiyet,
- e. Konuyla ilgili eski ve yeni çalışmalarını görebilmek,
- f. Yararlanılan kaynaklarda uygunluk ve yeterlilik,
- g. Değerlendirme yapabilme ve sonuca ulaşabilme,
- h. Alanına katkı sağlama,
- i. Dil hâkimiyeti/anlaşılabilirlik, akıcılık.

13. Hakem değerlendirmesi sonucu iki olumlu rapor alan makaleler yayımlanmaya hak kazanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde makale, üçüncü bir hakeme

gönderilir. Makalenin yayımlanıp yayımlanmaması üçüncü hakemin raporu belirlenir.

**14.** Hakemlerden olumsuz rapor alan makaleler yayımlanmaz ve yazarına/yazarlarına iade edilmez.

**15.** Hakem ve yazarların isimleri karşılıklı olarak birbirinden gizli tutulur. Hiçbir koşulda hakemlere yazar adı gönderilmediği gibi, yazarlara da hakem adları açıklanmaz.

**16.** Yazarlar, hakemlerin ve Yayın Kurulunun eleştirisi, önerisi ve düzeltme taleplerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa, gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler.

### **YAZIM KURALLARI**

**17.** Yayımlanmak üzere Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi'ne gönderilen makalelerin başında en az 150, en fazla 200 sözcükten oluşan Türkçe (Öz) ve İngilizce (Abstract) özet mutlaka bulunmalıdır. Özet içinde kaynak, şekil, çizelge vb. unsurlara yer verilmemelidir. Özeti altında en az 3, en çok 6 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir.

**18.** İmla ve noktalama açısından, metnin gerektirdiği zorunlu haller dışında, Türk Dil Kurumunun güncel İmla Kılavuzu esas alınmalıdır.

**19.** Dergi sistemine yüklenen makaleler Microsoft Word programında hazırlanmalı aşağıdaki değerlere uygun bir biçimde düzenlenmelidir:

Kâğıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Kenar Boşluk	2,5 cm
Alt Kenar Boşluk	2,5 cm
Sol Kenar Boşluk	2,5 cm
Sağ Kenar Boşluk	2,5 cm
Yazı Tipi	Times New Roman
Yazı Tipi Stili	Normal
Yazı Boyutu (Başlık ve Metin)	11
Yazı Boyutu (Özetler)	10
Yazı Boyutu (Dipnot)	9
Tablo-Grafik	10
Paragraf Aralığı	Önce 6 nk, sonra 0 nk
Satır Aralığı	Tek (1)

**20.** Microsoft Word programında bulunmayan bir yazı tipinin (font) kullanıldığı çalışmalarda, makale ile birlikte font dosyası da sisteme yüklenmelidir.

21. Makalelerde sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.

22. Makalenin başlığı BÜYÜK harflerle ve **koyu** yazılmalıdır. Makale içerisindeki diğer başlıklar ise koyu ve her bir kelimenin sadece ilk harfi büyük olmalıdır.

23. Makalede atıf sistemi olarak APA kullanılmalıdır. Metin içi kaynak gösteriminde dipnot kesinlikle kullanılmamalıdır. Sadece açıklamalar için dipnota başvurulmalı ve dipnotlar numaralandırılmalıdır.

Metin içinde göndermeler, parantez içinde aşağıdaki şekilde yazılmalıdır.

(Karpat, 1944: 15).

Birden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde sadece ilk yazarın soyadı ve ‘vd.’ yazılmalıdır:

(Albayrak vd. 2002: 18).

Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa kaynağın sadece yayın tarihi yazılmalıdır:

İnalçık (1986: 131), bu konuda ...

Yayın tarihi olmayan eserlerde ve yazmalarda sadece yazarların soyadı, yazarı belirtilmeyen ansiklopedi vb. eserlerde ise eserin ismi yazılmalıdır.

İkinci kaynaktan yapılan alıntılarda, asıl kaynak da belirtilmelidir:

Köprülü (1926, Çelik 1998’den).

Kişisel görüşmeler, metin içinde soyadı ve tarih belirtilerek gösterilmeli, ayrıca kaynaklarda da belirtilmelidir. İnternet adreslerinde ise mutlaka kaynağa ulaşma tarihi belirtilmeli ve bu adresler kaynaklar arasında da verilmelidir:

<http://www.warc.com/News/TopNews.asp?ID=26981&Origin=WARCNewsEmail> [Erişim: 15.12.2019]

### **Tablo ve Şekiller**

Metin içinde her tablonun, şeklin, grafiğın, resmin bir numarası ve başlığı bulunur. Ancak numara ve başlık tablolarda üstte, şekillerde (grafik, resim vb.) altta yer alır. Her iki durumda da numaralar (1,2,3...) şeklinde yazılır. Başlıklar ilk harfleri büyük ve 11 punto olarak yazılır. Başlıklar sola dayalı olarak yazılır. Tablo, şekil vb.’nin altında kaynak gösterileceğı durumlarda, koyu stilde “Kaynak” yazılarak, kaynak gösterilir. Kaynak gösteriminde 11 punto kullanılır. Bu gösterim hem metin içi hem de dipnot yoluyla yapılan aktarımlarda aynı şekilde uygulanır.

### Alıntılar

Doğrudan aktarmalarda alıntı, ana düşünce, biçim ve içerik yönünden değiştirilmeden çalışmada yer alır. 40 kelimedenden daha kısa olan alıntılar tırnak işaretleri içinde ve normal satır aralıklarıyla yazılır. 40 kelime ve daha uzun alıntılar, az yer tutması ve ilk bakışta bunun bir aktarma olduğunun anlaşılabilmesi için, sıkıştırılmış paragraf şeklinde verilir. Bu amaçla, blok biçimindeki alıntı yeni satırdan başlamalı ve tüm paragraf soldan satır başı hizasından bloklanıp soldan girinti oluşturulacak şekilde 1.25 cm içeriden yazılır. Alıntı içinde de paragraflar varsa bu paragrafların başında da 1.25 cm girinti veya beş boşluk bırakılmalıdır. Alıntının tamamı tek satır aralığı ile yazılmalıdır. Blok alıntılar için tırnak işaretleri kullanılmaz. Blok alıntı içindeki her türlü alıntılama çift tırnak işaretleri ile belirtilmelidir.

### KAYNAKÇA OLUŞTURMA

#### Tek Yazarlı Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. Yayın Yeri: Yayın Evi.

İpekten, H. (1990). *Nâ'ili Dîvânı*. Ankara: Akçağ.

#### Çok Yazarlı Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi., Soyad, Adın Baş Harfi. ve Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. Yayın Yeri: Yayın Evi.

Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2012). *Ekonomi Politikası*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çetişli İ., Çetin, N., Doğan, A., Gür, A., Karataş, C. ve Demir, Ş. (2007). *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ.

#### Çeviri Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. Çevirmenin Soyadı, Çevirmenin Adının Baş Harfi. (Çev.). Yayın Yeri: Yayın Evi.

Ferguson, N. (2009). *Paranın Yükselişi-Dünyanın Finansal Tarihi*. Pala, B. (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

#### Editörlü Kitap

Soyad, Adın Baş Harfi. (Ed.). (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. Yayın Yeri: Yayın Evi.

Özbek, M. (Ed.). (2005). *Kamusal Alan*. İstanbul: Hil.

**Editörlü Kitapta Bölüm**

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). Bölüm Başlığı. Editör Adı (Ed.), *Kitap Adı* içinde (sayfa aralığı). Yayım Yeri: Yayın Evi.  
Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Meral Özbek (Ed.), *Kamusal Alan* içinde (s. 689-713). İstanbul: Hil.

**Dergiden Tek Yazarlı Makale**

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, Cilt (Sayı), Sayfa Aralığı.  
Özerhan, Y. (2016). Yerel Finansal Raporlama Çerçevesi Taslağındaki Ölçüleme Esasları Üzerine Bir Değerlendirme. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 18 (2), 307-336.

**Dergiden Çok Yazarlı Makale**

Soyad, Adın Baş Harfi., Soyad, Adın Baş Harfi. ve Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, Cilt (Sayı), Sayfa Aralığı.  
Ayrıçay, Y., Özçalıcı, M. ve Bolat, İ. (2017). Katılım Bankalarının Performanslarının AHP ve GIA Tekniklerinden Oluşan Bütünleşik Bir Sistem ile Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. *Pamukkale Avrasya Sosyoekonomik Çalışmalar Dergisi*, 4(2), 54-69.

**Elektronik Dergiden Makale**

Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). Makale Başlığı. *Dergi Adı*, Cilt (Sayı). Erişim Adresi.  
Kardaş, F. ve Tanhan F. (2018). Van Depremini Yaşayan Üniversite Öğrencilerinin Travma Sonrası Stres, Travma Sonrası Büyüme ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, XV (I). Erişim: <http://efdergi.yyu.edu.tr/makaleler/Cilt15/rpdabdyuefd01112017y.pdf>

**Sempozyum/Kongre/Konferans/Bildiri**

Soyad, Adın Baş Harfi. (Tarih). Bildiri Başlığı. *Sempozyum/Kongre/Konferans Adı* Tam Metni içinde (sayfa aralığı).  
Bülbül, S. E. ve Baykal, K. B. (2017). Gri İlişkisel Analiz Yöntemi İle Hayat Dışı Branşlarda Türk Sigorta Sektörünün Değerlendirmesi. 3. *Ulusal Sigorta ve Aktüerya Kongresi* Tam Metni içinde (s. 1-9).



**Yayımlanmamış Tez**

- Soyad, Adın Baş Harfi. (Tarih). Tezin Başlığı. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans/Doktora Tezi). Kurum adı, Yer.
- Ertuş, A. (2016). *Toplumcu Gerçekçi Türk Şiirinde Kadın İmgesi (1960-1980)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

**Ansiklopediler**

- Soyad, Adın Baş Harfi. (Tarih). Madde Başlığı. Ansiklopedi Adı içinde. (Cilt, sayfa aralığı). Yer.
- Bergmann, P. G. (1993). Relativity. *The New Encyclopedia Britannica* içinde. (Cilt. 26, ss. 501-508). Chicago, IL: Encyclopedia Britannica.

**Sözlükler**

- Soyad, Adın Baş Harfi. (Yayım Yılı). *Sözlük Adı*. Yayım Yeri: Yayın Evi.
- Gerrymander. (2003). *Merriam-Webster's Collegiate Dictionary* (11. Baskı). Springfield, MA: Merriam-Webster's.